AAB International Virtual Academic Conference:
Second Edition

Europeanization, westernization and identity formation in the Western Balkans

BOOK OF PROCEEDINGS

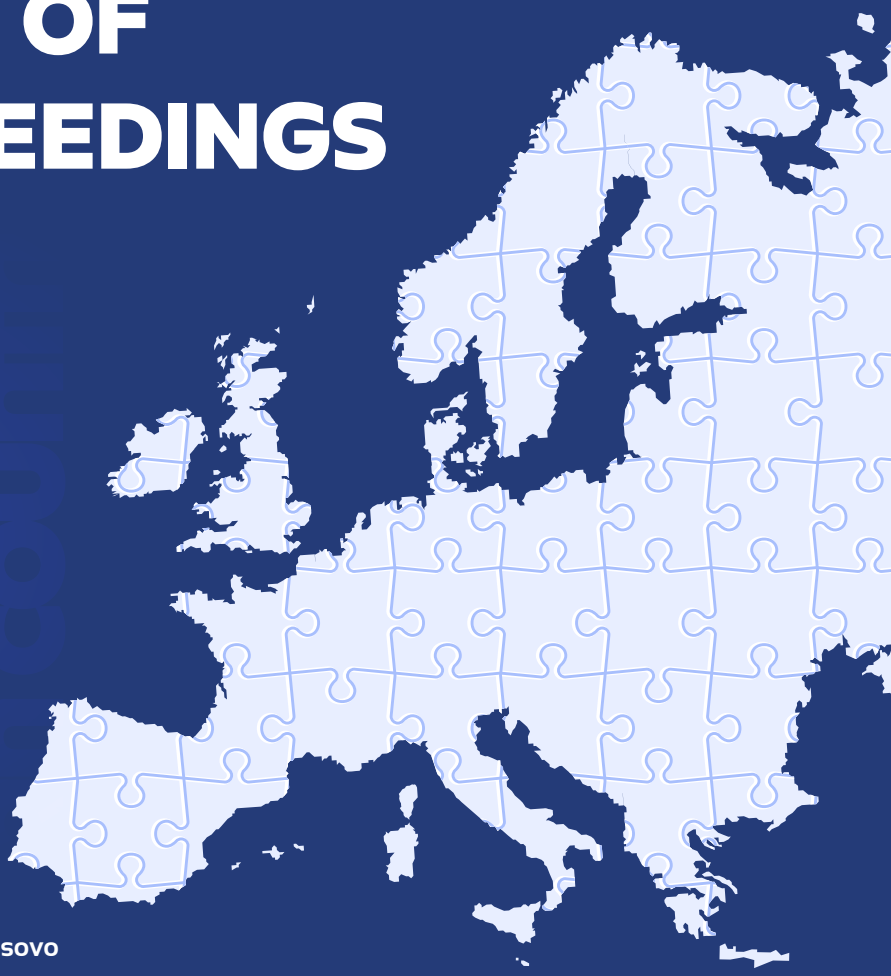

23 October 2021
Pristina, Republic of Kosovo

KOLEGJI AAB

In partnership with

ALMA MATER STUDIORUM UNIVERSITÀ DI BOLOGNA
DEPARTMENT OF THE ARTS

ALBANIAN INSTITUTE OF SOCIOLOGY

CEUTISS

IBC-M

Second International Virtual Academic Conference

Europeanization, westernization and identity formation in the Western Balkans

Book of Proceedings

23 Tetor 2021 - 23 October 2021

Kolegji AAB

CILËSI. LIDERSHIP. SUKSES!

In partnership with

ALMA MATER STUDIORUM
UNIVERSITÀ DI BOLOGNA
DEPARTMENT OF THE ARTS

ALBNIAN INSTITUTE OF SOCIOLOGY

CEUTTSS

IBC-M

Organisation

Chair: Dr. Bujar Demjaha – Rector, AAB College

Co-organiser: Dr. Uranela Demaj – Vice Rector for Science and Research, AAB College

Members of the local organizing committee

The managerial and academic staff of the respective faculties at AAB College

Dr.Uranela Demaj

Prof. Asst. Dr. Venera Llunji

Prof. Asst. Dr.Aida Alla

Prof. Ass. Dr. Gazmend Abrashi

Prof. Asst. Dr.Hysen Kasumi

Prof. Asst. Dr.Naim Telaku

Prof. Asst. Dr.Petrit Bushi

Prof. Asst. Dr.Veton Vula

Prof. Asst. Dr.Medain Hashani

Z. Fitim Aliu

Members of the scientific committee

Prof. Asst. Dr. Lulzim Tafa, Kolegji AAB/AAB College, Kosovo

Dr. Bujar Demjaha, Kolegji AAB/AAB College, Kosovo

Prof. Assoc. Dr. Besnik Pula, Virginia Tech, SHBA/USA

Prof. Dr. Ozan Gülhan, Ostim University, Turqi/Turkey

Prof. Dr. Leke Sokoli, Albanian Institute of Sociology, Shqipëri/Albania

Prof. Dr. Artan Nimani, Universiteti i Gjakovës/University of Gjakova

Prof. Dr. Hysen Sogojeva, Universiteti I Shkencave te Aplikuar, Ferizaj, Kosovo

Prof. Dr. Griselda Abazaj, Universiteti Aleksander Moisiu, Durrës, Albania

Prof. Asst. Dr. Venera Llunji, Kolegji AAB/AAB College, Kosovo

Prof. Asst. Dr. Shemsedin Vehapi Kolegji AAB/ AAB College, Kosovo

Dr. Uranela Demaj – Kolegji AAB/AAB College, Kosovo

Prof. UP Dr hab. Andrzej Ryk, Pedagogical Univeristy of Cracow, Poland

Dr Inż. Łukasz Tomczyk, Pedagogical Univeristy of Cracow, Poland

Dr. Dobri Petrovski, St. Kliment Ohridski University

Distinctive contributors

The managerial and administrative staff of AAB College

Z. Zija Rexhepi, Vice Rector for Administration and Public Relations

PhD Cand. Ilirjana Geci

Z. Samir Dalipi

Z. Lirigëzon Selimi

Manjola Lubishtani

Table of Contents

Papunësia, tregu i punës dhe ndikimi i subvencioneve në zvoglimin e papunësisë në Republikën e Maqedonisë se Veriut
Agim Beqiri 7

Aluzionet dhe roli i tyre në orientimin perëndimor të diskursit politik shqiptar
Ardita Dylgjeri 17

The impact of rural tourism development on Balkan development
Arta Kadriu 29

Migracioni i fuqisë punëtore, rast studimi Republika e Kosovës
Atdhetar Gara 45

Governments' economic responses to the COVID-19 pandemic for protection of the small and medium enterprises: A comparative analysis
Besnik Saliu 59

Gender and intercultural sensitivity: analysis of intercultural sensitivity among primary school teachers in North Macedonia
Bujar Adili and Gzim Xhambazi 69

Politeness strategies – a means for building women's identity in Gothic novels
Elena Boshevska and Silvana Neshkovska 81

Struggling female identity in totalitarian societies – the case of The Handmaid's Tale by Margaret Atwood
Elena Kitanovska-Ristoska 107

Role of language and identity in the field of disclosure of cultural studies
Fatmir Ramadani 121

Promovimi i trashëgimisë kulturore, nje mundësi e mirë për zhvillimin e turizmit
Gentiana Gashi 135

Edukimi i vlerave identitare, nacionale dhe qytetarisë në kurrikulën shkollore në Republikën e Shqipërisë
Irgen Xhyra 145

Reflection of the European public sphere in the national media
Ilire Zajmi –Rugova and Zija Rexhepi 161

Rëndësia e anëtarësimit të Republikës së Kosovës në organizatën ndërkombëtare policore INTERPOL
Kenan Idrizaj 181

a video word cloud in EFLT
Lela Ivanovska and Isa Spahiu 199

The importance of English in higher education in Kosovo
Mirsad Suhodolli 209

VLERËSIMI I HAPËSIRËS FIZIKE URBANE PËR PERSONA ME AFTËSI TË KUFIZUARA
Medina Çeko 221

Advancement and perspective of Kosovo's integration into the European Union
Mustafë Kadriaj, Gurakuç Kuçi and Kastriot Veselaj 235

Teacher Education
Salija Bangoji 251

The role of higher education in the development of society
Tane Dimovski and Ersan Hamdiu 263

Evropianizimi si lehtësues për zgjidhjen e çështjeve nacionale në Evropë: Skocia, Irlanda e Veriut, Baskia, Katalonja dhe Kosova në fokus
Valon Murati 277

Marketingu online si orientim për ndërtim të identitetit përendimor
Zana Këpuska 299

Papunësia, tregu i punës dhe ndikimi i subvencioneve në zvoglimin e papunësisë në Republikën e Maqedonisë se Veriut

Agim Beqiri, AAB College

agim.beqiri@universitetiaab.com

Abstract

Jo vetëm në Maqedoninë e Veriut, papunësia edhe në nivel global përfaqëson një problem të hidhur. Përqindja e papunësisë në Maqedoninë e Veriutështë shumë e lartë, nëqoftëse krahasohet papunësia e Maqedonisë së Veriut me papunësinë e shteteve që e kalojnë rrugën e njëjtë të tranzicionit si Maqedonia e Veriut, do të vërehet që Maqedonia e Veriut ka përqindje më të lartë të papunësisë me strukturë më të ngurtë të tregut të punës. Parashtrohet pyetja pse Maqedonia e Veriut ka kaq shumë papunësi, respektivisht cilët janë faktorët që e kanë sjellë këtë nivel të lartë të papunësisë? Parashtrohet pyetja se a me të vërtetë papunësia në Maqedoninë e Veriutështë aq e madhe dhe çfarë hapash mund të ndërmerren në drejtim të zvogëlimit të numrit të të papunëve?

Në vazhdim të këtij punimi do të përpunohen disa nga pyetjet e lartëparashtruara. Punimi i tërëështë i ndarë në dy pjesë. Në pjesën e parëështë zhvilluar nocioni i tregut të punës me qëllim që më lehtë të shpjegohet nocioni i papunësisë që zhvillohet në pjesën e dytë të punimit. Është theksuar problematika makroekonomike në Maqedoninë e Veriut e quajtura papunësi marramendëse, shqyrtohen faktorët që kanë sjellë këtë papunësi dhe se cilat duhet të jenë politikat e Qeverisë në drejtim të zvogëlimit të papunësisë.

Fjalët kyçe: Papunësia, makroekonomia, reduktimi,tranzicioni, qeveria.

Hyrje

Kriza ekonomike, pandemia dhe recesioni i kapluan gati të gjitha vendet e afërta dhe të largëta në rajon dhe më gjerë. Ndërprerje të marrëdhënieve të punës, mbyllje të firmave dhe ndërmarrjeve, pavarësisht nëse janë të vogla, të mesme ose gjigantë, të gjitha pësuan dëme të mëdha si në fushën financiare ashtu edhe në tregun e punës. Papunësia në mënyre rapide filloi të ritet gati në të gjitha vendet e Unionit Evropian të cilat llogariteshin si vende me standard të lartë dhe kushte të mira dhe kualitative për jetesë. Këta kohëra janë të paparashikueshme dhe se nuk dihet se çka mund të na sjellin në një të ardhme të afërt. Në kohën e sodit përqindja e lartë e personave të papunë, paraqet shenjën më brengosëse të një situate të pafavorshme sociale dhe ekonomike në vendin tone e me gjër. Papunësia, në bazë të shumë indikatorëve: shkaktarët, vëllimi,karakteristikat, trendët, në veçanti implikimet e ndërlikuara, e karakterizojnë limitimin e horizonteve të shtetit të Maqedonisë së Veriut në sigurimin e kushteve elementare ekzistenciale për banorët e vet, respektivisht shfaq pamundësinë e plotë të politikave makroekonomike të Maqedonisë së Veriut për të ndërtuar një system ekonomik i cili do t`i kyç në mënyrë efikase banorët e vet në sistemin e tij të funksionimit. Papunësia e lartë shumëfish e godet dhe e dëmton një shtet. Përkundër rritjes së varfërisë ajo e minon klasën e mesme në shoqëri, papunësia shkakton mosshfrytëzim të pjesshëm ose të plotë të resurseve njerëzore, ikje të "trurit" jashtë shtetit, rritje të punës në të "zezë",niveli i lartë dhe manipulim të forcës punëtore dhe sjellje diskriminuese nga ana e ofruesve të vendeve të punës dhe ndjenja e privimit dhe pakënaqësisë - sidomos tek brezi i ri i cili për këto arsye e humb motivimin për zhvillim të mëtutjeshëm, riedukim dhe ri-trajnim.

Qëllimi dhe fusha e kërkimit

Në mënyrë të veçantë, duke pasur parasysh revolucionin informatikë dhe depërtimin e teknologjisë informatike në të gjitha segmentet e punës, mundësitë për punësim, për kualifikim dhe ri-kualifikim të kategorisë më të rritur të kandidatëve për punësim, e cila shpesh vuan nga tekno-stresi,

bëhet pothuajse mision i pamundur. Kuota e njohurive, shkathtësive dhe aftësive të nevojshme për tregun e punës për tu bërë konkurrues në tregun e punës është vazhdimisht në rritje dhe zgjerohet me kërkesa të reja. Sa masat për fleksibilitet të tregut të punës kontribuojnë në zvogëlimin e shkallës së apunësisë? Kur është fjala për punësimin edhe pse punët më tërheqëse në Republikën e Maqedonisë së Veriut janë në administratën publike, është shumë e rëndësishme të dihet se sa politikat për punësimi ofrojnë një mundësi për vetëpunësim, zhvillim të sipërmarrjeve të vogla dhe të mesme dhe mundësitë për zhvillim të sipërmarrjeve.

Qëllimet e kërkimit

Punësimi ka një ndikim të madh në cilësinë e jetës së personit dhe të familjeve të tyre, ndërkohë që shkalla e ulët e punësimit flet për një shtet që nuk është në gjendje të siguroj kushtet për një jetë optimale. Arritja e një shkalle të ulët të punësimit është një nga objektivat pothuajse çdo ekonomie botërore dhe prioriteti i këtillë për këtë objektiv del nga fakti se, papunësia e lartë shkakton një sërë problemesh që pastaj transmetohen në shumë fusha të shoqërisë.

Objektivi i përgjithshëm i këti punimi është që të sigurojë një analizë gjithëpërfshirëse hkencore mbi gjendjen dhe trendët e tregut të punës në R. e Maqedonisë së Veriut dhe objektivisht të vështrohet rëndësia e papunësisë dhe pasojat që shkakton në mesin e popullatës dhe institucioneve por, të vështrohen edhe proceset aktuale të kësaj lëmie që ndodhin në nivel global dhe lokal .

Qëllimi teorik është që të japë një analizë teorike mbi kërkesën dhe ofertën e fuqisë punëtore, përcaktimi i faktorëve që ndikojnë në strukturën e tregut të fuqisë punëtores. Qëllimet praktike të këti punimi shkencor, janë të orientuara drejt rezultateve empirike që do të fitohen nëpërmes këtij hulumtimi por, që duhet të ndihmojnë në vështrimin real të gjendjes së tregut të punës. Shprehja e pikëpamjeve të të anketuarve për këtë çështje ka peshë shumë të madhe. Me që qëndrimi është një dispozitë e përhershme mendore e fituar përmes socializimit që shprehet si një tendencë për të menduar, për të ndjejë dhe vepruar në një mënyrë të caktuar, atëherë theksi duhet të vihet në të vepruarit. Edhe në qoftë se

realiteti nuk përputhet me perceptimin nga ana e individit, ai mund të veprojë në bazë të perceptimit të tij dhe në përputhje me qëndrimin e tij. Edhe pse qëndrimet ndryshojnë sipas forcës së tyre, shkallës së besimit dhe qëndrueshmërisë, ata kanë një ndikim të madh, sidomos në sjelljen shoqërore dhe sociale.

Mënyra e kërkimit

Në rrafshin ekonomik, pasojat nga shkalla e lartë e papunësisë janë si vijojnë:

- Burimet e pashfrytëzuara njerëzore, njohurive dhe aftësive të tyre në rrafshin ekonomik, që shkakton prodhim të ulët bruto nacional në raport me potencialin,
- Të ardhurat në buxhet janë më të ulta se potencialet gjatë një papunësie të lartë, për shkak të kontributeve dhe taksave të parealizuara,
-Numri i papunësuar ka rritur shpenzimet në buxhet për sa i përket transferave sociale për të papunët,
- Papunësia e lartë shkakton ngecje të rritjes ekonomike. Për shkak të mungesës së parave, rritjes së varfërisë, rënies ekonomike me këtë edhe të forcës konsumatore të popullsisë, ndikojnë drejtpërdrejt në mbylljen e objekteve ekzistuese dhe mos hapjen e të rejave,

Modelet e funksionimit të tregut të punës

Ata që ofrojnë punë janë blerësit kurse ato që kërkojnë punë janë shitësit dhe qëllimi i përbashkët është të realizohet një transaksion reciprok me ç`rast secili nga palët dëshiron t`i realizojë interesat e tij. Fuqia punëtore është një term që tregon popullatën aktive: persona të punësuar (që merren me një profesion aktiv dhe personat e papunë, personat në shërbim ushtarak ose në vuajtje të dënimit, të cilët paraprakisht kanë qenë ekonomikisht aktiv (Auer , 2000: 122). Sipas Marksit, me termin fuqi punëtore ose kapacitet për punë, nënkuptojmë përmbledhje të aftësive fizike dhe shpirtërore që ekzistojnë në një trup, në personalitetin e gjallë të njeriut dhe të cilat ai i vë në lëvizje sa herë që ai prodhon çdo lloj vlerash

(Mark, 1975: 154). Rrjedhimisht, punëtori si mall për shitje disponon lirshëm me fuqinë e tij, me çka plotësohet kushti i parë, kurse nga ana tjetër ai nuk disponon me kurrgjë tjetër, respektivisht nuk disponon me mjetet për prodhim. Ai nuk disponon me ta, me çka përmbushet kushti i dytë për krahun e punës. Në tregun e punës ai i ofron njohuritë e tij, përvojën e fituar, aftësitë dhe shkathtësitë. Për këtë ai merr një shpërblim ose realizon disa të ardhura.

Karakteristikat e fuqisë punëtore sipas Marksit janë:

1. Vlera përdoruese ose aftësia për të krijuar vlerë më të madhe se sa është e sajë dhe
2. Renditja (ibid), përcaktohet nga koha e prodhimit. Vlera e fuqisë punëtore ndryshon në varshmëri nga zhvillimi i shoqërisë në të cilën ofrohet, vendndodhja gjeografike dhe natyrisht edhe nga niveli i përgatitjes profesionale. Teoria ekonomike njeh dy modele të funksionimit të tregut të punës edhe atë: Modeli neoklasik dhe modeli i konkurrencës jo të plotë (Lehmann&Kluve, 2008). Modeli neoklasik i funksionimit të tregut të punës fillon nga supozimi se tregu i punës, si dhe të gjitha tregjet e tjera, janë krejtësisht konkurrues. Kjo do të thotë formimi i lirë i çmimit të punës (pagat), si tek të gjitha tregjet e tjera - në varësi të kërkesës dhe ofertës. Në atë mënyrë, në afat më të gjatë arrihet baraspesha me pastrimin e ofertës së tepërt, duke ulur koston e punës.

Çka ndodh në tregun e punës në kushte të ndryshme?

Kur shkalla e papunësisë është e ulët, sindikatat janë në një pozitë të favorshme. Por, në kushte të një papunësie të lartë, shpesh ndodh që sindikatat kërkojnë të mbrojnë të ardhurat e punëtorëve tani më të punësuar, në dëm të interesave të të papunëve të cilët do të punonin për rroga edhe më të ulëta. Në kushte të tilla, çmimi i punës bie. Përveç asaj që u tha më lart, në bazë të modeleve themelore të funksionimit të tregut të punës, është e nevojshme të potencohet me sa vijon:

- Tregu i punës është tregu me më shumë pjesëmarrës si nga shitësit ashtu edhe nga blerësit. Kjo do të thotë se në gjendjet edhe më të balancuara të tregut të punës - gjithmonë ekziston një tavolinë e re e të

papunëve të cilët fillojnë që në mënyrë aktive të kërkojnë punë mbas daljes nga shkollat ose fakultetet.

- Ajo që ka shumë pjesëmarrës, e bën edhe më shumë konkurrues.
- Monopoli si një situatë në këtë treg është i ç'kyçur.

Klasifikimi i tregut të punës

Segmentimi themelor i tregut të punës është: tregu primar dhe sekondar i punës.

regu primarë i punës karakterizohet nga:

- Stabiliteti dhe siguria në vendin e punës,
- Kualifikime të larta dhe paga të larta për punonjësit,
- Realizimi i kompensimit në rast të papunësisë dhe kështu me radhë. Ajo mund të ndahet në dy nëngrupe, edhe atë:
- Tregu primarë i punës i nënrenditur ofron fuqi punëtorë të kualifikuar, siguria relative e të cilëve është e siguruar me kompensimi në rast të ngeljes papunë.

Tregu primarë i punës i pavarur në të cilin ofrohet dhe kërkohet fuqi punëtore me kualifikim sipërorë me ç'rast marrëdhëniet në mes të ofertës dhe kërkesës garantojnë vende pune të mira dhe të sigurta me paga të larta.

Tregu sekondarë i punës ofron dhe blen fuqi punëtore të pakualifikuar, është i paqëndrueshëm dhe karakterizohet me oferta nga nivelet më të ulta për punëtorët. Këtu janë të punësuar grupet e rrezikuar, ka vende pune joformale dhe vende pune nga sektori i bujqësisë. Në këtë treg të punës ofrohen dhe kërkohen shërbime nga emigrantët, fëmijët, gratë dhe të gjitha ato grupe të cilat në procesin e punësimit si dhe në vetë punën, më së shpeshti janë të diskriminuar (Krstiq, Arandarenko, et gjitha, 2010: 18).

Tregu gjeografik i punës – në bazë të lokacionit gjeografik. Ata tregje të punës mund të jenë lokal, regjional, nacional dhe ndërkombëtar. Sa më i gjerë të jetë tregu i punës ku kërkohet fuqia punëtore specifike – aq më e madhe është mundësia që ajo të gjendet. Tregjet e punës gjeografikisht më të gjëra shfrytëzohen për profesione speciale dhe subspeciale, ndërsa për vendet e rregullta të punës, mjaftojnë edhe tregjet lokale.

Tregu global i punës paraqitet si pasojë e lëvizshmërisë së kapitalit por, edhe në kërkim të forcës punëtore më të lirë që do të rezultonte me të ardhura më të larta. Shfrytëzimi i këtyre tregjeve kërkon, jo vetëm njohjen e ligjeve dhe gjuhëve të ndryshme por edhe të dallimeve suptile kulturore që i potencojnë dëshirat dhe interesat.

regu i punës sipas profesionit – janë tregje të cilat për arsye të kërkesës së profesioneve specifike, janë ndarë dhe kanë formuar një treg më të ngushtë. Ato mund të jenë shoferë të kamionëve, punëtorë hotelerie, motra mjekësore etj. Këto tregje të punës janë shumë të dobishme për ato sipërmarrje që merren me aktivitete specifike dhe që kanë nevojë për forcë punëtore me njohuri dhe aftësi specifike.

Tregjet arsimore dhe teknike të punës janë tregjet që përfshijnë oferta dhe kërkesa për persona me leje të veçantë, certifikata specifike ose arsimim të veçantë. Së fundi, vlen të përmendet se ekzistojnë edhe tregje të brendshme të punës në korporatat e mëdha (Dimov, 1999: 96). Ata janë të bazuara në hierarkinë e vendeve të punës dhe lëvizja e këtyre tregjeve kushtëzohet me ngritje në vendin e punës.

Lëvizshmëria e fuqisë punëtore

Lëvizshmërinë e fuqisë punëtore mund ta vëzhgojmë nga më shumë aspekte,edhe atë:

- Në kufijtë e një shteti. Më së shpeshti kemi lëvizje të fuqisë punëtore nga vendbanimet rurale kah ato urbane në kërkim të vendeve të punës me paga më të mirë dhe standarde më të larta jetësorë. Në këtë mënyrë, kemi një lëvizje të fuqisë punëtore kah veprimtaritë sekondare dhe shërbyese.

- Jashtë kufijve të shtetit (migrimi ndërkombëtar). Proceset e migracionit nga shtetet e Evropës Lindore kah shtetet Bashkimit Evropian dhe Shtetet e Bashkuara janë vazhdimisht të pranishme. Gjithashtu kemi procese masive të migrimit nga shtetet e Lindja e Mesme dhe Afrikës të cilat viteve të fundit kanë arritur përmasat e "emigrimit të tërë popujve.

Pengesat dhe problemet gjatë lëvizshmërisë dhe përshtatshmërisë së fuqisë punëtore. Pengesat që shfaqen gjatë lëvizshmërisë dhe përshtatshmërisë së fuqisë punëtore mund të jenë:

- Strehimi i punëtorit-familjes. Veçanërisht nëpër shtetet me standard të ulët jetësorë, strehimi është problem i cili me vështirësi zgjidhet. Në qoftë se bisedohet për individ, ajo ndoshta më lehtë tejkalohet por familjet më vështirë lëvizin sepse përveç dimensionit financiarë shtrohet nevoja edhe për punësimin e partnerit, arsimimin e fëmijëve, marrëdhëniet dhe lidhjet familjare të cilat vështirë ndërpriten për shkak të një vendi pune i cili ndoshta nuk do të jetë edhe aq gjatë aktiv.

- Gjuha. Kjo veçanërisht ka të bëj me migracionin ekonomik në një shtet tjetër. Pengesa e parë cila paraqitet gjatë këtyre rasteve, është mosnjohja fare ose e pakët e gjuhës që pastaj tërheq (ri)arsimim nga lëmia bazat e gjuhës (http://www.hzz.hr.)

- Problemet administrative dhe juridike janë të lidhura me migracionin dhe/ose qëndrim pune në shtet tjetër. Migrimi ekonomik zakonisht në shtetet e zhvilluara është i dekurajuar duke vendosur kushte të ashpra dhe procedura të gjatë dhe rraskapitëse administrative, për të cilat më poshtë do të flasim.

Përfundimi

Në kushtet e sotme, bota po përballet me sfida të mëdha që janë pasojë e proceseve globale veprimi i të cilave është intensifikuar në dekadat e fundit. Këto ndryshime, kryesisht të bazuara në baza politike, kanë një ndikim jashtëzakonisht të madh në ekonominë botërore, si dhe në të gjitha institucionet që lidhen me të. Duhet të theksohet se vetëm në tre dekadat e fundit ka ndryshuar pamja gjeografike dhe demografike e Evropës Lindore, një zgjerim i madh i aleancave ushtarake dhe ekonomike që shkaktoi globalizim shtesë të tregjeve dhe lëvizshmëri të madhe të popullsisë.

Cili është tregu i punës dhe cilat janë format e tij konceptuale, si dhe përpunimi i karakteristikës së tij themelore - dinamizmi i tij. Përmendet më tej modeli neoklasik i funksionimit të tregut, si dhe modeli i konkurrencës jo të plotë si një model më realist mbi bazën e të cilit

funksionon tregu i punës në kushtet e sotme. Pjesa teorike gjithashtu merret me të gjitha llojet e klasifikimeve të tregut të punës për sa i përket përhapjes, profesionalizmit, si dhe për sa i përket pajtueshmërisë me rregulloret zyrtare ose tregjet që prodhojn. Një pjesë e veçantë i kushtohet ofertës dhe kërkesës së fuqisë punëtore si një element themelor i tregut të punës, si dhe faktorëve që ndikojnë në këtë ofertë dhe kërkesë.apunësia, siç përcaktohet në dokumentet ndërkombëtare, cila është popullsia në moshë pune dhe çfarë është kërkimi aktiv i punës dhe nëse e gjithë popullsia në moshë pune është e përfshirë në tregun e punës janë pikat e tjera kryesore të interesit. Cilat janë arsyet e mundshme pse një pjesë e popullsisë mbetet jashtë tregut të punës dhe nuk përfshihet në kërkimin aktiv të punës? Papunësia brenda ndarjes klasike të normale, strukturore dhe ciklike, si dhe llojet e papunësisë që vijnë nga trendet e fundit, dmth. Papunësia e re strukturore dhe papunësia teknologjike që rrjedhin nga analfabetizmi teknologjik.

Works cited

http://aktiv.mk/index.php/resursi/dokumenti/pravila-i-zakoni/megjunarodni/218megunaroden-pakt-za-ekonomski-socijalni-i-kulturni-prava

(http://www.hzz.hr.).

http://www.fes.org.mk

http://ipa.mk/?page_id=120

http://www.mtsp.gov.mk/wBStorage/Files/programa_socijalna.pdf

Министерство за труд и социјална политика (2011) - Програма за остварување социјална заштита во 2011, Скопје: МТСП.

Aluzionet dhe roli i tyre në orientimin perëndimor të diskursit politik shqiptar

Ardita Dylgjeri, Universiteti i Elbasanit "Aleksandër Xhuvani"

arditadylgjeri@live.com

Abstrakt

Diskursi politik, ashtu si shumë lloje të tjera diskursesh, as nuk ekziston dhe as nuk zhvillohet në boshësi sociale dhe historike. Rrjedhimisht, në të, shpesh, "oshtijnë" pjesëza të tjera tekstore apo ligjërimore dhe imazhe e përfaqësime mentale, të cilat mund të rezultojnë në dy forma: ose në mënyrë të tërthortë/implicite, ose në mënyrë të drejtpërdrejtë/eksplicite. Aluzioni, si një teknikë interesante e shprehjes së intertekstualitetit, e bën një përftesë ligjërimore politike më të pasur dhe dinamike.

Në diskursin politik të ditëve të sotme, politikëbërësit shqiptarë rreken të citojnë dhe huazojnë koncepte, imazhe dhe copëza fjalimesh nga personazhe të tjera me rëndësi në arenën kombëtare ose ndërkombëtare. Duke përzgjedhur të veprojnë në këtë mënyrë, ligjëruesit synojnë forcimin e etosit të tyre, duke e bërë diskursin dhe argumentet e parashtruara më bindëse dhe të qarta.

Në këtë artikull do të ndalemi veçanërisht në disa copëza ligjërimore të dy politikanëve më të rëndësishëm për momentin në Shqipëri, përkatësisht kryeministrit Edi Rama dhe liderit të opozitës Lulzim Basha. Po ashtu, do të rrekemi të analizojmë përdorimin e aluzioneve të ndryshme prej tyre si: Pema e Lirisë; ëndrra europiane; dhe citateve nga presidentë e politikanë të rëndësishëm të arenës ndërkombëtare etj. Në mënyrë të padiskutueshme, do të evidentojmë faktin që teknika të tilla stilistikore dhe ligjërimore përdoren nga liderët tanë për të orientuar audiencën e elektoratin drejt parimeve europiane dhe perëndimore, duke krijuar te këta të fundit mendësi dhe perceptime të reja të realitetit politik e social në Shqipëri.

Fjalë kyç: *aluzione, diskurs politik, integrimi europian, intertekstualiteti, citate.*

Hyrje

Diskursi politik, në vetvete është formë e përdorimit të gjuhës dhe komunikimit përmes së cilës një ligjërues (qoftë ky individual a kolektiv) ndjek për të ushtruar pushtet a për të arritur pushtetin. Kjo formë e komunikimit ka për synim të diskutojë dhe të realizojë përçimin e informacionit që lidhet me format dhe mënyrat e administrimit të pushtetit që një individ, institucion publik gëzon apo synon të ketë. Duke ndjekur këtë logjikë, diskursi politik është njëkohësisht objekt dhe subjekt i punës së tri pushteteve kushtetuese dhe medias, si pushtet i katërt.

Nga ana tjetër, diskursi politik, si çdo tipologji tjetër ligjërimore, varet prej rrethanave të komunikimit që janë të veçanta dhe që çdonjëra prej këtyre rrethanave nuk është rastësore, ajo rezulton si një produkt i një numri të caktuar përbërësish të cilët duhet të njehsohen. Po ashtu, edhe qasja pragmatike, në të cilën mbështetet kryesisht punimi i këtij artikulli, nuk mund ta shkëpusë assesi objektin e analizës nga konteksti, duke qenë se edhe përkufizimi më i përhapur për termin "pragmatikë", është studimi i lidhjeve ndërmjet gjuhës dhe kontekstit; i atyre lidhjeve, të cilat duhet të mbahen parasysh për të arritur të kuptuarit me anë të gjuhës. Për këtë arsye, interpretimi i pasazheve apo përftesave ligjërimore të përdorura për analizimin e elementeve pragmatike i vë të parat në sfondin historik, kulturor e social në të cilin të dytat janë ngjizur dhe zhvilluar. Rrjedhimisht, analizat pragmatiko-ligjërimore të pasazheve të marra në shqyrtim lipsen të përmbajnë informacione dhe tipare jo vetëm ekskluzivisht gjuhësore, por edhe jashtëgjuhësore, të disiplinave të tjera të shkencave humane e shoqërore, si: filozofia, historia, sociologjia etj.

Intertekstualiteti, si tipar i qenësishëm i diskursit politik, mund të shprehet në forma të ndryshme, ku më tepër spikasin përdorimi i aluzioneve dhe i citateve. Si aluzionet, po ashtu edhe citatet kanë për synim jo përsëritjen e thjeshtë të materialeve të përmendura dhe të analizuara më parë nga të tjerë, por aktualizimin e tyre në kontekstin politik, social e ekonomik të ligjëruesit dhe të përftesës ligjërimore që po merret në shqyrtim. Pra, këto elemente do të shihen si të inkorporuara natyrshëm në fjalimet politike të liderëve politikë shqiptarë pa rënë në asnjë mënyrë në grackën e plagjiaturës. Përkundrazi, aktualizimi i

aluzioneve dhe citimeve të nivelit ndërkombëtar në diskursin politik shqiptar, e bën këtë të fundit dhe përfaqësuesit e tij të përftojnë copëza ligjërimore më të pasura, të mirëstrukturuara dhe bindëse.

Për më tepër, përpjekjet dhe aspiratat shumëvjeçare të shqiptarëve dhe përfaqësuesve të tyre politikë drejt Bashkimit Europian, ëndrrat perëndimore të tyre e bëjnë diskursin politik shqiptar të gëlojë nga elemente të intertekstualitetit, thënie e slogane të shkëputura nga fjalimet e liderëve të famshëm botërorë.

Metodologjia e ndjekur gjatë punimit

Pyetja kërkimore bazë e parashtruar që lipset të marrë përgjigjen e duhur gjatë punimit të artikullit është:

- *Karakteristikat heterogjene të diskursit politik. Pse është e rëndësishme që përftesat e ndryshme ligjërimore të kenë elemente të Intertekstualitetit përmes aluzioneve dhe citateve?*

Qasja cilësore dhe ndërdisiplinare do të mbizotërojë në këtë punim të shkurtër. Dy fushat kryesore studimore janë Pragmatika dhe Analiza e Diskursit, si dy nëndegë të reja të gjuhësisë moderne.

Duke qenë se Pragmatika dhe Analiza e Diskursit, dy disiplinat në kryqëzim të gjuhësisë, kanë të bëjnë me aspekte të funksionimit të gjuhës që mishërohen në ndërveprimin social të folësve, ose me përdorimin praktik të gjuhës, duke e konsideruar atë si mjetin më të rëndësishëm të komunikimit, qasja që do të ndiqet në këtë punim është pikërisht studimi i saj, me qendërzim komunikimin mes aktorëve të ndryshëm në rrethana të ndryshme.

Metodologjia që do të përdoret në këtë punim është e lidhur ngushtë me natyrën e punimit, ndaj ajo shkon drejt kahjes shumëdisiplinore. Metoda hulumtuese, përshkruese dhe analizuese janë metodat më të përdorura duke u ndërthurur pazgjidhshmërisht me dije e njohuri të tjera jogjuhësore, të cilat janë të një rëndësie të veçantë në studimin në fjalë.

Copëzat apo përftesat ligjërimore që do të merren në konsideratë dhe do të rrekemi të analizojmë kanë si ligjërues politikëbërës të

rëndësishëm të arenës politike shqiptare. Emrat më të rëndësishëm që mund t'i përmendim, janë: Kryeministri aktual i Shqipërisë, Edi Rama; lideri i opozitës, Lulzim Basha etj. Po ashtu, elementet e intertekstualitetit që kemi vendosur të analizojmë, janë citate e aluzione të shkëputura nga fjalime që kanë bërë jehonë në arenën ndërkombëtare politike, që mbartin mesazhe domethënëse jo vetëm në kohën kur janë përftuar në gjenezë, por edhe për shumë vite të mëvonshme. Si të tilla, bashkërendimi i tyre në diskursin politik shqiptar, bëhet natyrshëm, duke e plotësuar dhe pasuruar këtë të fundit.

Parashtrim i shkurtër teorik

Diskursi i politikanëve, loja me thëniet që përdorin, përbën mjetin më të rëndësishëm që ata kanë për të shpalosur idetë dhe ideologjinë e tyre. Në shfaqjet e tyre si në mediet pamore, po ashtu edhe në ato të shkruara, politikëbërësit tentojnë të modelojnë gjuhën duke manipuluar audiencën dhe duke e bërë këtë të fundit të besojë se alternativa e tyre politike dhe ideologjike është më e mira e mundshme, drejtimi që duhet ndjekur.

Gjithashtu, në funksion të qëllimit të mesazhit, ligjëruesit/bashkëfolësit duhet të zgjedhin formën, stilin dhe elemente të tjera të cilat lidhen ngushtësisht me retorikën politike, duke u përqendruar si te manovrimi dhe manipulimi strategjik. Duke përdorur kompetencën komunikative dhe elementet përbërëse të saj, ligjëruesit synojnë të realizojnë manipulimin psikologjik të audiencës, në mënyrë që të maksimizojnë efektshmërinë e mesazheve që duan të përçojnë përmes thënieve në kontekst jo vetëm te mbështetësit politikë të tyre, por edhe tek ato grupime individësh të cilat nuk konsiderohen si pjesë e mbështetësve ideologjikë të saj. Në këtë kuadër, ka rëndësi të dorës së parë studimi i *thënies*, si frazë apo fjali në përdorim dhe e kontekstualizuar në sfondin politik përkatës.

Jo vetëm sa më lart përmendëm, një diskurs nuk është një njësi homogjene dhe ai është, pra, "i përshkruar vazhdimisht nga *e thëna tashmë*, dhe nganjëherë nga *ajo që do të thuhet*" (Maingueneau, 1999, f. 119).

Citati bën të dukshëm ndërfutjen e një teksti në një tjetër. Po ashtu, figura e *aluzionit* bën të mundur ndërfutjen e thënieve, figurave apo

karaktereve të ndryshme politike, sociale e ekonomike në copëza të tjera diskursive të ndryshme nga teksti apo ligjërimi amë.

Kështu, *heterogjeniteti* apo prania e disa zërave në të njëjtin tekst apo përftesë ligjërimore është një cilësi tipike që manifestohet në të shkruar, më së shumti, nga shenja të tjera tipografike të veçanta: kllapat, dy vizat që ndajnë e përcaktojnë fjalët/thëniet apo fjalitë që dëshmojnë për ndërhyrje në tekstin apo diskursin e tjetrit. Nënvizimi me karaktere më të zeza, thonjëzat dhe italiket, shkronjat e pjerrëta, cilësohen si më të përdorshmet dhe më domethënëset në analizën e diskursit, sepse funksionet dhe interpretimi për to është i shumëfishtë.

Ky heterogjenitet është njëra prej përmasave përbërëse të diskursit dhe ajo përkthehet në mënyra të ndryshme, veçanërisht me anë të ligjëratës së zhdrejtë. Pra, citati jepet herë si i drejtpërdrejtë, me ndihmën e të gjitha mjeteve të pikësimit të lartpërmendura, por mund të jetë edhe implicit apo i nënkuptuar.

Po ashtu, vetia e një teksti për t`iu referuar teksteve që e kanë paraprirë, quhet *intertekstualitet*. Intertekstualiteti merr përparësi ndaj funksionit parapëlqyes ose marrëdhënieve të diskursit me realitetin jashtëligjërimor, në diskursin politik në tërësi, si në atë totalitar, po ashtu edhe në diskursin politik pluralist. Intertekstualiteti, si koncept pragmatiko-stilistikor, i referohet edhe teknikës interesante të *aluzionit*.

Diskursi politik, si shumë lloje të tjera diskursesh, as nuk ekziston dhe as nuk zhvillohet në boshësi sociale dhe historike. Rrjedhimisht, në të, shpesh, "oshtijnë" pjesëza të tjera tekstore apo ligjërimore dhe imazhe e përfaqësime mentale, të cilat mund të rezultojnë në dy forma: ose në mënyrë të tërthortë/implicite, ose në mënyrë të drejtpërdrejtë/eksplicite (Simpson, 2004, f. 21).

Citati, për nga natyra është thënie e dekontekstualizuar, pra e nxjerrë nga konteksti i saj fillestar dhe e vendosur në kontekste të tjera, nga përdorues të tjerë, të cilët theksojnë burimin për të përçuar informacion sa më të saktë, korrekt dhe të vërtetë (Vehbiu, 2007, f. 21). Por, duke përdorur në funksion figurën retorike të *anamnesis*, kujtimin e një përvoje të mëparshme, realizohet forcimi i etosit të ligjëruesit, duke e bërë argumentin e tij më bindës dhe të saktë. Duke e konsideruar burimin

si autoritar dhe prestigjioz, këta përdorues krijojnë një farë "aleance" me palën e parë.

Sipas Copi-t dhe Cohen-it, *argument ad populum* është mjeti që përdoret për të bërë thirrje ndaj "furisë patriotike" nga propagandistët dhe demagogët (Copi & Cohen, 1994, fv. 13-72), duke cituar fjalimet e personazheve të tjera me rëndësi në arenën kombëtare ose ndërkombëtare. Të tilla elemente të rëndësishme gjenden të përdorura në mënyrë të pakursyer në copëza ligjërimore të ndryshme të përftuara nga politikëbërës shqiptarë. Këto fenomene kanë qenë prezente në diskursin politik shqiptar që në kohën e diktaturës komuniste, ku shpeshherë evidentoheshin raste citatesh të Stalinit e Leninit në fjalimet e kohës, kryesisht në ato të diktatorit Enver Hoxha. Është e kuptueshme që propaganda dhe demagogjia e kohës përputhej me mënyrën e të bërit politikë dhe të përdorurit të thënies e frazës nga liderët e kohës, si dhe metodologjisë që ata zgjidhnin të ndiqnin. Përkundrazi, sot në diskursin politik të viteve të fundit në Shqipëri, qasja e ndjekur nga liderët politikë shqiptarë tenton të jetë më demokratike dhe qasja që ata mundohen të ndjekin në shumicën e rasteve është perëndimore, duke synuar drejt lirive dhe të drejtave, prosperitetit dhe zhvillimit ekonomik, politik e social europian. Po ashtu, në të kundërt, në diskursin politik pas viteve `90 do të konstatojmë se referencat bëhen jo vetëm ndaj një grupi të caktuar figurash politike, por intertekstualiteti tashmë është përftuar në lidhje me autorë që flasin për zhvillim të parimeve demokratike, lirinë, konkurrencën në kushtet e ekonomisë së tregut etj.

Më poshtë, për të analizuar këto parashtrime teorike, do të identifikojmë dhe përshkruajmë rëndësinë që *aluzioni* dhe *citati* mbartin në diskursin politik të ditëve të sotme. Do të përpiqemi të marrim në shqyrtim rolin dhe domethënien e aluzioneve dhe citateve të përdorura si në rastet fillestare të përdorimit të tyre, po ashtu edhe kontekstualizimin e tyre konkret në ligjërimin në Shqipëri.

Intertekstualiteti në diskursin politik përmes Aluzionit dhe Citatit

"Pema e lirisë" aluzioni i përdorur nga Lulzim Basha

Në varësi të situatave, gjatë periudhës së gjatë dhe të lodhshme të tranzicionit, në diskursin politik shqiptar të ditëve të sotme, ka raste kur citatet nga ana e udhëheqësve politikë marrin trajta revolucionare. Thëniet e mëposhtme janë të shkëputura nga diskursi i një lideri të opozitës (Lulzim Bashës), në vitin 2018.

- Në qoftë se kryetalebani dhe aksesorët e tij në krim nuk tërhiqen, do t'i përgjigjemi me një luftë totale. Jam i sigurt, që populli do të bëjë atë që bën për të mbajtur gjallë **Pemën e Lirisë**, sepse ajo po kërcënohet tani, po përdor një metaforë amerikane, sepse amerikanët e dinë se si mbahet gjallë Pema e Lirisë (Basha Lulzim, 2018).

Në pasazhin e mësipërm, ligjëruesi përdor "Pemën e Lirisë", si simbol kondensues. Sipas Van Eemeren-it, "simbolet kondensuese" janë simbole pamore apo verbale të cilat "kondensojnë" një gamë kuptimesh të ndryshme në një ngjyresë përgjithësisht pozitive apo negative (Van Eemeren , 2009, f. 123).

Po ashtu, metafora "Pema e Lirisë", në formën e një aluzioni, i referohet deklaratës së Thomas Jefferson-it (Jefferson), i cili i referohet së drejtës së popullit për të përmbysur atë qeveri që nuk merr parasysh të drejtat dhe liritë e shtetasve me çdo kusht; pavarësisht faktit nëse bëhet fjalë për gjakun e dëshmorëve (referuar si patriotë në tekst) dhe gjakut të tiranëve. Në fund të fundit, ekuilibri do të rivendosej dhe qeveria e re do t`u bindej atyre parimeve, për të cilat shtetasit ishin të gatshëm për të hequr dorë nga një pjesë e lirive të tyre në këmbim të paqes sociale.

Në thelb, edhe ky pohim i Jefferson-it nuk është gjë tjetër veçse zbërthimi i konceptit të Deklaratës së Pavarësisë të Shteteve të Bashkuara të Amerikës, ku popullit i njihet e drejta të përmbysë qeverinë me çdo formë të mundshme, kur kjo e fundit dështon në respektimin e të drejtave të shtetasve dhe/ose në ofrimin e një forme të mirë qeverisëse.[1] Ndaj, në

[1]United States, Declaration of the Independece, adopted by the Second Continental Congress meeting in Philadelphia, Pennsylvania, July 4, 1776.

këtë rast, mund të pohojmë se kemi të bëjmë me një rast interesant studimi ku aluzioni i "Pemës së lirisë", metaforë e shkëputur nga fjalimi i famshëm i Jefferson-it, bazohet vetë në një aluzion tjetër që do t`i gjente bazat e tij shumë më herët në kohë.

Në këtë pikë, mund të vëmë në dukje një dallim të fortë midis kontratës së të qeverisurve dhe sovranit, siç përshkruhet nga Hobbes-i te *Leviathan-i (II; 18)*, ku ky i fundit e cilësonte të paprekshëm sovranin nga subjektet e tij, pavarësisht nga lloji dhe entiteti i shkeljes. Ky dallim ndodh se, pavarësisht ndikimit të madh nga Hobbes-i që pati konceptimi i institucioneve të Shteteve të Bashkuara të Amerikës, në to sovrani mbeti populli.

Në rastin e aluzionit të përdorur nga ligjëruesi (Basha) për "Pemën e lirisë", në kushtet e një debati të vazhdueshëm politik për rastin e godinës së Teatrit Kombëtar, jo rrallë konstatoheshin deklarata sipas të cilave sovrani, "populli", kishte zgjedhur se kush do ta qeveriste dhe kishte miratuar *apriori* edhe politikat që do të ndiqte qeveria.

Citate nga Fan Noli në fjalimin e Edi Ramës

Më poshtë, po shkëpusim citate nga një prej fjalimeve, ndoshta nga më të arrirat, të një tjetër politikani (Edi Ramës), në të cilin ky ligjërues, si jo rrallëherë zgjedh të citojë liderë të rëndësishëm të politikës në arenën kombëtare dhe ndërkombëtare. Kryeministri (Edi Rama) e mban këtë fjalim para Këshillit Kombëtar Shqiptaro-Amerikan, në vitin 2013.

- Ka shumë gjëra për t'u bërë e që shfaqen para nesh. Shumëçka kemi nevojë ta bëjmë së bashku. Po, **ne, shqiptarët, ushqejmë shpresa të mëdha,** siç ka thënë Fan Noli, por këtë e bëjmë me vetëdijen se para nesh gjenden mundësi të mëdha. Asnjë prej tyre nuk duhet lënë të kalojë në këtë fillim të rishtë (Rama, 2013).

Siç mund të vëmë re, personaliteti i parë që Rama përzgjedh të citojë është figura sa interesante, po aq kontroverse e historisë së politikës shqiptare, Fan Nolit. Menjëherë pas Luftës së Parë Botërore, në kohën kur fatet e shtetit shqiptar vareshin nga përfundimet e Konferencës së Versajës, në kontaktet e shpeshta të vetat me delegacionin amerikan, Noli synonte gjithmonë të nxirrte në pah vlerat dhe kërkesat politike të një populli i cili kishte luftuar vazhdimisht për të qenë i pavarur, dhe ç' është

më e rëndësishme, për të konfirmuar të drejtat e tij shtetformuese, mundësisht në të gjithë hapësirën e tij etnike. Në komunikimin e vazhdueshëm me presidentin Wilson, ose me përfaqësuesit e tij, Noli nxirrte në pah "shpresat e mëdha", të cilat populli shqiptar i kishte varur te vendimet që do të merreshin te kjo Konferencë e Paqes. Në rastin e Shqipërisë, vendimi ogurzi mund të ishte gjymtimi i trojeve shqiptare, në rastin më të mirë, dhe, në rastin më të keq, edhe shpërbërjen e shtetit shqiptar, duke e kaluar atë në nivelin e një kolonie. Noli besonte se idealizmi Wilsonian do të mundte që t`u jepte përgjigje këtyre shpresave, duke krijuar kështu mundësinë e zhvillimit sa më normal të një populli, të cilit natyra i kishte falur çdo gjë. Shpresat që shqiptarët kishin ndaj Konferencës së Paqes, nuk ishin vetëm shpresat për njohje të shtetit shqiptar, por edhe për të ndikuar për zhvillimin e prosperitetin e Shqipërisë në të ardhmen. Në vitin 2013, ajo që propagandohej më shumë nga ana e Edi Ramës, ishte "rilindja", domethënë, jo vetëm kthimi i vëmendjes te rigjallërimi i përgjithshëm ekonomik, social dhe kulturor, por edhe rilindja në kuadër të shpresës se Shqipëria kishte mundësitë që jo vetëm të shpresonte, por edhe të shfrytëzonte të gjitha kapacitetet e saj për të realizuar këto synime madhore.

Citate nga Aleksandër Arvizu në fjalimin e Edi Ramës

Për të mbështetur të njëjtën premisë, në vijim të së njëjtës logjikë, ligjëruesi Edi Rama citon edhe ambasadorin e Shteteve të Bashkuara të Amerikës, Aleksandër Arvizu-në.

- Në mbylljen e një epoke dhe çeljen e një të reje, zgjedhjet e vitit 2013 u konsideruan si **"po aq domethënëse sa zgjedhjet e vitit 1992"** nga Z. Arvizu, ambasador i botës së lirë, i një partneri strategjik të Shqipërisë dhe një vendi që, përherë, ka shërbyer si frymëzim e busull për shqiptarët, Shtetet e Bashkuara të Amerikës (Rama, 2013).

Historia e tranzicionit shqiptar është e mbushur me zgjedhje të përgjithshme ose lokale, të cilat shpeshherë nuk kanë qenë të pranuara nga palët. Zgjedhjet e para pluraliste, ato të vitit 1991, rezultuan me manipulim elektoral të pashembullt, që sollën si rezultat të prekshëm "masakrën e 2 prillit". Ishin pikërisht këto zgjedhje që shënjuan "traditën e mosnjohjes së rezultatit të zgjedhjeve" dhe përpjekjeve aktive të palëve

për të mbrojtur me çdo kusht pushtetin ose për të rrëzuar palën kundërshtare nga pushteti. Zgjedhjet e 22 marsit 1992, për herë të parë gjeneruan kalimin e pushtetit në mënyrë të paqtë nga njëra forcë politike te tjetra. Zgjedhjet e mëpasshme, ato të vitit 1996, patën rekordin negativ si zgjedhjet më të këqija, ku nuk u zbatua asnjë nga standardet dhe që prodhuan krizën e vitit 1997. Zgjedhjet e vitit 2001 nuk u pranuan si të rregullta nga palët dhe po e njëjta gjë ndodhi edhe me zgjedhjet e vitit 2005 dhe 2009. Në vitin 2013, për herë të parë pas vitit 1992, pati një kalim të qetë të pushtetit. Në këtë këndvështrim, duke ndjekur këto zhvillime dhe precedentë politikë të situatave zgjedhore dhe paszgjedhore në vite të ndryshme, ambasadori Arvizu ka vlerësuar një kthim në normalitetin politik të situatës zgjedhore dhe paszgjedhore në Shqipëri.

Citate nga John Fitzgerald Kennedy në fjalimin e Edi Ramës

Më tej, në fjalimin e tij, ligjëruesi (Rama) përzgjedh të citojë një nga presidentët përfaqësues të politikës amerikane dhe botërore, John Fitzgerald Kennedy-n.

- Dua të vijoj duke cituar një tjetër, atë më të famshmin e të gjithëve me thënien më të famshme prej të tërave. **"Mos pyesni ç'mund të bëjë vendi juaj për ju. Pyesni ç'mund të bëni ju për vendin tuaj"**.

Kjo është gjithçka ju kërkoj. E dalloj nga vështrimi që keni në sy, e ndjej nga shpresa që mbani në zemër dhe e di, në qëndrofshi këtu apo ktheheni në atdhe, do t'ia bëni këtë pyetje vetes dhe përgjigjet tuaja do të na ndihmojnë të ndërtojmë Shqipërinë e gjeneratës tjetër. Ne e dimë që mundemi (Rama, 2013).

Me thënien "Mos pyesni ç'mund të bëjë vendi juaj për ju, pyesni ç'mund të bëni ju për vendin tuaj", ligjëruesi zgjedh të citojë një nga presidentët më të njohur të majtë të Shteteve të Bashkuara të Amerikës, John Fitzgerald Kennedy-n në fjalimin e inaugurimit. I mbajtur para Këshillit Kombëtar Shqiptaro-Amerikan, përdorimi i një citati të tillë ka rëndësi të veçantë në këtë fjalim. Përzgjedhja e këtij citimi ka një impakt të dyfishtë: së pari, ligjëruesi synon të vendosë një lidhje të drejtpërdrejtë ndërmjet parimeve politike, mbi të cilat qeverisja e tij do të bazohet, dhe pritshmërive që ka kjo qeverisje ndaj shqiptarëve dhe komunitetit shqiptar jashtë kufijve të vendit. Përveç vlerave stilistikore të

padiskutueshme që ky citat ka, për më tepër, synimi i ligjëruesit me thënien "Mos pyesni ç'mund të bëjë vendi juaj për ju, pyesni ç'mund të bëni ju për vendin tuaj" është krijimi i imazhit të politikanit reformator, siç cilësohet paralelisht Kennedy për Shtetet e Bashkuara të Amerikës. Ai quhet reformator jo vetëm për shkak të reformave të thella që ndërmori për mirëfunksionimin e SHBA-ve, por dhe për mënyrën e re të të bërit politikë, shembull që Edi Rama shprehet se do ta ndjekë paralelisht.

Konkluzione

Analiza e diskursit dhe Pragmatika janë fusha kërkimi të vendosura në kryqëzimin e shumë disiplinave të shkencave humane e shkencave sociale. Pra, një analizë diskursive nuk mundet assesi të jetë thjesht gjuhësore. Ky fakt përbën një nga sfidat dhe problematikat më të mëdha të hulumtimit tonë. Për më tepër, nuk duhet të harrojmë se studimi gjuhësor nuk është thjesht dhe vetëm një studim i elementeve gramatikore të gjuhës, apo thjesht studim i njësive të nënsistemeve gjuhësore. Në fund të fundit, gjuha shërben për të përçuar saktë dhe drejt një informacion, një mesazh. Ky funksion realizohet jo vetëm përmes faktorëve të lidhur me njësitë, rregullat e normat e natyrës gjuhësore, por edhe përmes faktorëve të tjerë jashtëgjuhësorë, siç janë ata historikë, kulturorë, socialë, ekonomikë, ideologjikë, fetarë etj.

Rrjedhimisht, nga gjithë ky parashtrim i bërë në nisje të konkluzioneve, është e natyrshme që edhe përftesat ligjërimore politike të liderëve shqiptarë të mos "u shpëtojnë" tipareve dhe karakteristikave heterogjene të diskursit politik. Intertekstualiteti merr një rëndësi të veçantë në këtë aspekt. Siç interpretuam dhe analizuam më lart, përgjatë çështjeve dhe nënçështjeve të këtij artikulli, fjalimet e politikëbërësve shqiptarë kanë inkorporuar natyrshëm aluzione e citate të marra nga diskursi politik dhe liderët ndërkombëtarë. Metafora të tilla si "Pema e lirisë" apo citatet e mirënjohura nga figura të tilla si Jefferson, Arvizu, Noli etj. nuk synojnë gjë tjetër veçse rreken ta bëjnë përftesën ligjërimore ku ato gjenden më interesante, dhe ligjëruesin përkatës më erudit dhe bindës në sy të audiencës. Kjo e fundit, nga ana tjetër është "e etur" për të përthithur dhe besuar njëkohësisht çfarë prezumohet nga përfaqësuesit e

të përzgjedhurit e tyre politikë. Në këtë përzierje interesante e të qëlluar, përsëritja apo rimarrja e figurave të aluzioneve dhe citateve e bën diskursin politik kuptimplotë e koherent duke u përpjekur të shmanget sa më shumë përdorimi i rëndomtë i gjuhës së drunjtë me klishe e slogane të kudogjendura në këtë tipologji diskursive.

Bibliografi

Basha Lulzim, ,. (2018, 07). *konferenca për shtyp 20 korrik 2018*. Gjetur 05 21, 2018, nga pd.al: https://pd.al/2018/07/konferenca-e-plote-e-kryetarit-te-pd-lulzim-basha-me-gazetaret/

Copi, I., & Cohen, C. (1994). *Introduction to logic.* Prantice-Hall.

Hobbes Thomas. (a.d.). *Leviathan.*

Jefferson, T. (a.d.). *Letër e Thomas Jefferson për William Stephen Smith.* Gjetur 10 05, 2021, nga monticello.org: https://www.monticello.org/site/research-and-collections/tree-liberty-quotation

Le tourethnolinguistique de l'analysedudiscours » ... et transformationnelle », Modèleslinguistiques. (a.d.).

Maingueneau, D. (1999). *« Le tourethnolinguistique de l'analysedudiscours » ... et transformationnelle ».* Modèleslinguistiques.

P, S. (2004). "Stylistics A resourcebook for students". Londonand NewYork: Routledge.

Rama, E. (2013, 09 29). *Mos pyesni cfare ben atdheu juaj per ju por cfare beni ju per ate*. Gjetur 10 2021, nga kryeministria.al: https://kryeministria.al/newsroom/mos-pyesni-cfare-ben-atdheu-juaj-per-ju-po-cfare-beni-ju-per-te/,

Simpson, P. (2004). *Stylistics: A resource book for students.* Psychology Press.

Van Eemeren , F. H. (2009). *Examining Argumentation in Context.* John Benjamins Publishing Company.

Vehbiu, A. (2007). *Shqipja totalitare , Tipare të diskursit publik në Shqipërinë e viteve 1945-1990.* Tiranë: Çabej.

The impact of rural tourism development on Balkan development

Arta Kadriu, University of Tetova

rta.kadriu@unite.edu.mk

Abstract

The tourism industry has recently had a great impact on Balkan development; it is one of the industries which helps grow the economy of each country. Through tourism we manage to penetrate not only regional but also international markets. In tourism development we have several types of tourism that affect the development of the Balkans. Through this paper we will anticipate the impact of rural tourism on tourism development within the Balkan countries. During the development of rural tourism, management and strategic goals are needed through which we will achieve success. Within this paper we have presented some strategic goals using one of the best analysis for the Balkan countries, the SWOT analysis, which also brings out all the strengths, weaknesses, opportunities, and threats we face within development. Through rural tourism we develop many areas within the country which have not been known to the audience, offering tourists living in rural areas and the use of nature but always keeping in mind the protection of the living environment. From this we conclude that the tourism industry is one of the main indicators in the economic development of a country and at the same time the recognition as a tourist destination in the regional and international tourism markets.

Keywords: tourism industry, rural tourism, SWOT analysis, economic development, living environment, Balkan development.

Introduction

Rural tourism has a high potential to stimulate local economic growth and social change because of its complementation with other economic activities, its contribution to GDP and job creation, and its capacity to promote the dispersal of demand in time (fight seasonality) along a wider territory.(https://www.unwto.org/rural-tourism)

Rural Tourism in other words can be explained as a type of tourism in which the visitors use nature activities, like rural living, agriculture and so on. The activities which belong to rural tourism are based on traditional social life, agriculture, using nature and protecting it at the same time. With the development of rural tourism at the same time we are faced with the recognition of rural areas and their development. Tourism as an industry has a major impact on economic growth directly. The number of tourist stays significantly increases the country's economy, no matter whether they are foreign or domestic tourists. Towner connects the beginnings of rural tourism in Europe with the use of the rural environment as a place for recreation by the European "elite" in XVII and XVIII century. (Towner, J., "An historical geography of recreation and tourism in the western world 1540–1940")

Theory

The Polog planning region has too much natural, cultural and historical potentials that help in the development of types of tourism, which are part of the formation of the tourist offer. There are many untapped natural potentials that are considered as tourism potentials, which need development and at the same time investment for further development of tourism in this region.

Methodology

The methodological forms that are used in this scientific paper include the SWOT analysis, priorities, measures and some recommendations for the development of rural tourism.

Results

This scientific paper is an important contribution that can be used not only in theory but also in practical terms. From this we mean that the results of the research conducted in this paper can contribute to the advancement of scientific meaning. This is stated by the fact that there is not enough data on this issue, the Polog planning region and the country R. of North Macedonia. We can freely say that North Macedonia is an underutilized natural tourist potential. That is why in my scientific paper I have emphasized with special emphasis that this research is based not only on theoretical but also on practical research that helps developing rural tourism using all the recommendations, strategic goals, priorities, measures and the SWOT analysis.

Discussion

Rural tourism

Earlier people did not think that rural areas could be a center where tourism could develop, precisely based on rural life, agro tourism, and all the features that help create an attractive tourist offer. It is tourists in rural areas who find peace and escape from the tedious daily routines, i.e. tourists who like rural tourism are closely related to nature and lifestyle that makes you forget the tedious daily routine of various engagements.

There are many types of tourism nowadays, but we are going to list some of them:

1. Winter tourism
2. Rural tourism
3. Cultural tourism
4. Religious tourism
5. Sport tourism
6. Agro tourism
7. Mass tourism
8. Congress tourism, etc.

The type of rural tourism consists of several elements: tourist offer, tourist requirements and location of the rural area. Rural tourism takes place in an environment that is relatively unpolluted, serene and inhabited by traditional communities, meeting more needs (Gogonea, R., Hapenciuc, C., Dragan, I., "The link between local and global management in the rural tourism", The Annals of the "Stefan cel Mare" University Suceava. Fascicle of The Faculty of Economics and Public Administration Volume 9, No.1(9), 2009, (pdf):

- The need to "escape" in order to reduce tense condition, accompanied by active or passive participation in various tourist activities.
- Need to maintain and renew health.
- Need for belonging and love.
- Need for knowledge, learning and education.
- Need related to the desire to visit relatives and friends.
- Need for beautiful and new, etc.

Rural tourism is characteristics of the people of highly urbanized states and is developing as a result of the desire to return back to nature, due to the fact that it enables people to get closer to nature without spending large financial resources, or to discover unknown crafts, specific cuisine and new culture (Jaworski, A., Pritchard, A., eds., "Discourse, communication and tourism", Channel View Publications, (pdf), p.129).

Unlike other types of tourism, rural tourism also includes:

- recreational purpose;
- health purpose;
- is performed in a rural area;
- poor urbanization of the settlement.

Examples of different types of rural tourist destinations include the following (Towards Quality Rural Tourism: Integrated Quality Management (IQM) of Rural Tourist Destinations", European Commission, Brussels, 1999, (pdf):

- Traditional - popular destinations close to large urban areas that have a large number of visitors during the day. Here priorities may be to improve the environment, upgrade infrastructure, large number

management on visits, arranging transport issues and converting day trips into overnight stays;

- Traditional leisure areas with significant number of visitors, accommodation and infrastructure, are aimed at increasing supply and reduce the negative impact on the environment. Work with companies to improve conditions, planning and control, covering more sustainable forms of tourism;

- Protected areas you want to manage tourism, environment and local economy in an integrated way. The key issues related to the problems of the environment, cross-sectoral integration and visitor management;

- Rural areas where a significant part of the offer is characterized by small historical cities and villages that have a rich cultural, historical and architectural heritage. The main opportunities rest on the connection of locations and communities, how to understand, preserve objects and create quality branded accommodation and others services;

- Remote areas with attractive wildlife and deserts, with specific availability, transport, local services, environmental protection and opportunities for development of eco-tourism;

- Rich agricultural areas where agriculture for the most part attracts visitors. The priority is to provide quality farm accommodation and tourist development offer related to local products and gastronomy;

- Areas near the sea, that want to develop rural tourism in land locations not far from the shore. Priority is given to certain rural offerings, including land trips and attractions that encompass the cultural inheritance; and

- Mountain or forest areas in which primary rural tourism prevails, but demand expanding and strengthening their supply.

Their main priority is to establish coordination and better accommodation additional activities, gastronomy and cultural heritage-based attractions.

According to Panov, rural tourism is a way of using free time, that is conditioned mostly by the satisfaction of recreational and cultural needs in the area of rural areas (Панов, Н., "Можности за развој на селскиот туризам во Република Македонија", Зборник од Вториот конгрес на

географите на Република Македонија, УКИМ, ПМФ, Скопје, 2000 стр.259). This author describes rural tourism called village tourism like most Eastern authors in Europe. Protection of the environment is one of the main components during the development of tourism, and especially rural tourism. The main factors included in the development of tourism in different areas are: protection of the living environment, protection of diversity and the creation of different areas for tourism.

There are some positive and negative effects which we going to list below: (https://slideplayer.com/slide/7458454/)

Positive effects:

- Nature and Eco-tourism helps protect the environment such as conservation of wildlife and rainforests.
- Helps in raising funds for the conservation of natural resources through entrance and guide fees.
- Creates alternative sources of income thereby reducing problems such as overfishing, poaching and deforestation in developing countries.

Negative effects:

- It threatens natural resources such as water supplies, beaches and coral reefs.
- Threatens cultural resources such as heritage sites through overuse.
- It increases pollution through traffic emissions, littering, increased sewage production and noise.

Tourism also affects regional development, starting with the local development and growing in the regional one. The elements that affect the regional development of tourism are:

- Infrastructure improvement
- Increasing the number of accommodation capacities
- Creation of new tourist areas
- Attractive tourist offer

Infrastructure plays a key role in the development of rural tourism as it is closely related to the reach of tourists at residence points. Also in the infrastructure are foreseen the stop points or rests along the road,

pedestrian tracks etc. Accommodation capacities is an important element as it represents the number of tourists that can accept a tourist destination. The creation of new tourist areas is an element which helps the development of rural tourism in the country; the more rural tourism areas the more we will have tourists who want to know the cultural heritage, traditions, and culture of the country. Attractive tourist offers include all the elements mentioned above, with the creation of a tourist offer at the same time we do the marketing of the tourist area.

Rural tourism development in Polog planning region

Polog planning region (RPPo) covers an area of 2,416.9 km2. It covers 9.7% of the RMV territory and it is characterized by a pronounced division of the area in which rural features are under considerable pressure from modern urban processes (Poststrategjia e turizmit rural ne RMV,2019). The region has transitional features as it runs the R-1 203 regional road with international features. Below are the locations for the development of transit tourism: Jazhince, Tetovo, Xhepisht, Neproshten, Leshka, Slatina, Teharce, Breza, Jegunovce, Dobrosht, Belovisht and Vratnica (Poststrategjia e turizmit rural ne RMV,2019). In this region there is Polog which is one of the most important valleys in RMV. The population of Polog has a long tradition in agricultural production. It is a precondition for the revival of agrotourism activities as a component of rural tourism. Of particular importance in this regard are the sides of the surrounding mountains, as well as the narrow alluvial space of the banks of the river Vardar. The Polog valley itself is characterized by fertile areas on the banks of this river. The most important mountains in the register for the development of rural tourism are: Sharr Mountain, Dry Mountain, Zheden, Bukovic and Bistra. These mountains have the most favorable conditions for the development of ski tourism activities, which should be accepted as an excellent opportunity for a combination of rural tourism products. The development of rural tourism is closely related to the values of agro tourism based on the size and structure of agricultural land. The total agricultural area in the region is 170,980 ha. Arable land is 41,756 which is 24% of the total agricultural land. The structure of arable land is

dominated by plots and gardens with 30 357 ha or 72.7%. Orchards cover 1,054 ha or 2.5%, vineyards 44 ha or 0.1% and meadows 10,301 ha or 24.7%. Such a relatively modest structure of arable land should be based on the development of rural tourism (Poststrategjia e turizmit rural ne RMV,2019). We will mention some of the villages where rural tourism can be developed Gajre, Shipkovica, Brodec, Veshalla, Bozovce, walk on the bank of Shkumbin river, visit rural architecture, walking, use of lamb and Sharr Mountain cheese products.

SWOT ANALYSIS

Strengths	**Opportunities**
Geographical position	Infrastructure development
Familiarity with tradition, culture	Pedestrian paths
Clean air	Stops or vacations
Gastronomic specialties and autochthonous products	Hiring international and national experts to evaluate rural tourism
Weaknesses	**Threats**
Lack of infrastructure	Environmental pollution
Lack of resorts	Extinction of flora and fauna
Lack of information bureau	Animal danger
Lack of training and practical training	Poor treatment of the importance of rural tourism relief

Through the SWOT analysis we can clearly see what we really have and what needs to be improved to have a rural tourist destination where we can create an attractive tourist offer for all tourist classes. From the column of strengths we can see all the positive elements that push the development of rural tourism in the planning region of Polog. In the column of weaknesses we highlight the shortcomings that play a negative role in the development of rural tourism in this region. In the column of opportunities we present all the possibilities of the development of rural tourism but always keeping in mind the protection of the living environment. And in the column of threats we also present the risks that may appear during the development of rural tourism in the planning region of Polog.

Strategic goals in Polog planning region

We have prepared some strategic goals about rural tourism (Kadriu A. 2019).

Strategic goal: To create conditions for the development of transit tourism that will bring income to the Polog Planning Region. For this strategic goal, the following priorities and measures are:

Priorities: The development of transit tourism is a strategic commitment of the Polog Planning Region.

Measure: Selection of adequate locations - means locations for motels, car camps, shops, restaurants, all of which will be built in the vicinity of cultural and historical monuments in the region.

Measure: Construction of road resorts.

Strategic goal: Development of a sustainable tourist offer in the planning region of Polog based on the natural potentials, cultural and historical heritage that will be part of the tourist offer of the Republic of Northern Macedonia. For this strategic goal, the following priorities and measures are:

Priorities: The tourism market is represented by several offers integrated by a branded product, which means that the offer should have more natural resources of tourism.

Measure: Construction and reconstruction of tourist infrastructure.

Measure: Cooperation between hotel facilities, tourist agencies and tourist associations.

Measure: Creation of a tourist offer that will offer all types of tourism, possible to be developed in the Polog Planning Region throughout the year.

Priorities: Protection of natural, cultural-historical heritage and living environment.

Measure: Protection of nature, cultural and historical heritage and living environment.

Strategic goal: Providing easy and fast access for tourists to attractive tourist destinations. For this strategic goal, the following priorities and measures are:

Priorities: Development of traffic infrastructure.

Measure: Development of regional and local road network.

Priorities: Development of general and tourist infrastructure.

Strategic goals: Tourism should become the main source of income and employment for the local population in the Polog Planning Region. For this strategic goal, the following priorities and measures are:

Priorities: Informing the local population about the importance of tourism and the effects of income on tourism development, employment.

Measures: Organize trainings for the local population on the importance of tourism.

Priorities: Attracting domestic and foreign investors to invest in tourism in the Polog Planning Region. **Measures**: Investing in tourism development in the Polog Planning Region.

Measures: Financial support for tourism development projects in the Polog Planning Region. **Priorities**: Human resource development in the tourism sector, staff education.

Measures: Development of human resources who are engaged in the development of tourism in the Polog Planning Region

The impact of rural tourism development on Balkan development

Just as the tourism industry has an impact on a country, it also has an impact on the wider region or a group of countries, such as the Balkans. In an economically developed country, we have said that we have the development of various industries, the same happens with the development of tourism as an economic branch. Balkan countries are at a stage of development in terms of rural tourism. From this we understand that rural tourism in addition to highlighting the tourist areas of a country it also creates a broader image in terms of the tourism market. We are clear when we talk about rural tourism in North Macedonia, in Albania, in Kosovo, in Bulgaria and so on and it is different when we talk about the development of rural tourism in the Balkan country. When we talk about the development of rural tourism in the Balkans, we are talking about the development of tourism in general but always keeping in mind the tourist areas of the Balkan countries. There are relevant institutions which function within the state government that deal with the promotion of tourism as a whole within each state. In Albania there is the Ministry of Tourism and Environment (former Ministry of Tourism, Culture, Youth and Sports) based on which works the National Tourism Agency, in North Macedonia is Ministry of Economy - Department of Tourism and Hospitality Agency for the Promotion and Support of Tourism in the Republic of North Macedonia, in Kosovo is the Kosovo Ministry of Trade and Industry - Department of Tourism Kosovo Tourism Association, Kosovo Alternative Tourism Association Tourism, Association of the southern region, Association PRO IN, and so on (Metodijeski and Temelkov (2014, p. 235),. These above-mentioned institutions deal with the tourism development of existing and new tourist areas. The North Macedonian government drafted the 'National Strategy on Tourism Development 2016–2021' in 2016 (Government of the Republic of Macedonia, 2016), but it was never been officially adopted. Therefore, the "country has no valid long term strategy for tourism development" (UNECE, 2019, p. 21). Although it remains a draft, the latest strategy (2016–2021) forecasts significant improvement, with a focus on urban, cultural, and lake tourism (Petrevska and Collins-Kreiner, 2019). It also

envisages investments in 'special tourist development zones' (UNECE, 2019). The document drafted by Kohl and Partner consulting company counts eight key objectives, focused mainly on improving the awareness and attractiveness of Macedonia as an international tourism destination (Kohl and Partner, 2016). But we must mention that there are programs which are financed by the Ministry of Economy and the National Agency for the Promotion and Support of Tourism (UNECE, 2019). From all this we understand that there is an important factor in determining the level of economic development of rural areas and that is the nature of the offer in the field of rural tourism.

The English authors Slee, Farr and Snowdon conducted a study, which assesses the impact of rural tourism on the development of rural areas depending on the supply and distribution of tourism revenues. From the obtained results, they divide into two types of economic effects, in the development of rural tourism (Stabler, M., ed., "Tourism and sustainability: Priniciples to practice", CAB International, UK, 1997):

- "hard" effect, tourists are accommodated in accommodation facilities, which have a relatively larger capacity and are owned by outsiders for rural entrepreneurs and

- "soft" effect, conversely, the accommodation is in the countryside houses, household property, small family hotels and other accommodation facilities owned by entrepreneurs living permanently in rural areas.

The difference between the two economic effects is that in "hard" effect the profits from the sale of rural tourist product is directed outside the territory in the rural area, but in the "soft" effect the profit remains in the rural area, that is the profit of the local entrepreneur. So from this we conclude that the rural tourist offer is more important to include all the elements that renew the interest of the domestic or foreign tourist. This way we will have a larger number of tourists and at the same time we will promote the place as a tourist destination where rural tourism takes place. The importance lies in the idea that in the future we will have a brand to associate with the Balkan countries which offer rural tourism, which means the full offer emphasizing within the rural tourist areas. What is

worth noting is that the economic benefits will be at a much higher level than they are now.

1. UNWTO Recommendations on Rural tourism development (UNWTO Recommendations on tourism and rural development, 2020)

I. Placing Tourism as a strategic pillar in policies for rural development
II. Tourism for the benefit and wellbeing of rural communities: • **building a fair,** • **inclusive,** • **resilient** • **and sustainable sector**
III. New opportunities for tourism and rural development: • **Innovation,** • **technology and** • **digitalization**
IV. Product development and value chain integration for a sustainable and enhanced travel experience
V. Fostering sustainable policies and practices in rural destinations

With the first point we can conclude that the governance should make the development of rural tourism a priority and at the same time should promote the tourist offer including the rural tourism. Also the connection between national, local governments, the private sector and communities should increase the aim of investment and new tourism developments in rural areas from which will grow the economy of the country as well. With the second one we understand that the rural communities must be engaged in co-leading consultation processes and decision making for planning, developing and managing tourism in rural tourist destinations. The local government should always promote the opportunities of rural development. With the third one we conclude that the private sector must cooperate with national and local governments to ensure rural destinations have the same and access to technology as other areas. With the forth column we understand that local governments and private sector as well should strengthen the promotion of tourism in rural

zones. They must raise awareness about the importance of rural communities and their contribution to the economy and the protection of cultural and natural resources to promote their domestic product. And with the fifth column we conclude that local governments and private sector must promote sustainable tourism for a more efficient use of local resources and a reduction of emissions and waste within the framework of the green economy. Additionally, they should implement the concept of 'smart destinations' in rural areas based on the five following pillars: 1) governance, 2) innovation, 3) technology, 4) accessibility and 5) sustainability. (UNWTO Recommendations on tourism and rural development, 2020)

Conclusion

From all this scientific research we found that tourism as an industry in itself has a positive impact on the development of a country. From the latest statistics we conclude that globally the benefits from the tourism industry are pure benefits that increase the state economy. The tourism industry continues to develop every day more, and at the same time we have the creation of new types of tourism.

Using the strategic goals which include the priorities and measures, we can freely say that we are in the phase of development of rural tourism but within the framework of ecology, protection of the environment, biodiversity and promotion of rural tourism.

Also using the recommendations given by the UNWTO which significantly help the development of rural tourism including the activation of the local community and local and regional government.

References

https://www.unwto.org/rural-tourism
https://slideplayer.com/slide/7458454/

Панов, Н., "Можности за развој на селскиот туризам во Република Македонија", Зборник од Вториот конгрес на географите на Република Македонија, УКИМ, ПМФ, Скопје, 2000

Gogonea, R., Hapenciuc, C., Dragan, I., "The link between local and global management in the rural tourism", The Annals of the "Stefan cel Mare" University Suceava. Fascicle of The Faculty of Economics and Public Administration Volume 9, No.1(9), 2009,

Jaworski, A., Pritchard, A., eds., "Discourse, communication and tourism", Channel View Publications, (pdf), p.129).

Kadriu A., Alternativen turizam, (2019).

Kohl and Partner, 2016

Korunovski S., Risteski M. (2016) Culture and Food – XVI International Conference of Partner Institutions "Planning for Cxange", La Fondation pour la Formation Hoteliere, Nestle Pro Gastronomia – Vevey, Switzerland, University "St. Kliment Ohridski" - Bitola, held in Ohrid, Republic of N.Macedonia

Marinoski N., Andreeski C., Risteski M. (2019) Natural and Cultural Values in the Function of Developing Wine Tourism in the Povardarie Region, XIII Symposium "Modern Technologies and Rural Development", Faculty of Technology - Leskovac, held in Leskovac, Republic of Serbia. Published in Conference Proceedings

Metodijeski and Temelkov (2014)

Petrevska and Collins-Kreiner, 2019

Poststrategjia e turizmit rural ne RMV,2019

Stabler, M., ed., "Tourism and sustainability: Priniciples to practice", CAB International, UK, 1997

UNECE, 2019

UNWTO Recommendations on tourism and rural development-A Guide to Making Tourism an Effective Tool for Rural Development, Madrid, 2020

Towards Quality Rural Tourism: Integrated Quality Management (IQM) of Rural Tourist Destinations", European Commission, Brussels, 1999,

Towner, J., "An historical geography of recreation and tourism in the western world 1540–1940",

Migracioni i fuqisë punëtore, rast studimi Republika e Kosovës

Atdhetar Gara

Atdhetar_gara@gmail.com

Abstract

Emigrimi tregon thjesht largimin e personit në një vend tjetër për qëllime të banimit, punësimit, shkollimit apo çështje të tjera. Personat që kthehen përkohësisht për nevoja të veçanta, aktivitete të caktuara, vizita etj për një kohë të shkurtër, por që do të kthehen përsëri të jetojnë në vendin ku kishin migruar, mbeten emigrantë. Njerëzit migrojnë apo lëvizin duke ndërruar vendbanimin e tyre të mëparshëm me një vendbanim tjetër, komunë apo shtet për shumë arsye. Eksperte nga disiplina të migrimit faktorët që ndikojnë në migrim i ndajnë në: faktorët shtytës dhe faktorët tërheqës- nxitës. Qëllimi i këtij punimi është që të shohim ndikimin e disa faktorëve shtytës për migrim të fuqisë punëtore. Përpos anës teorike, punimi përmban edhe analiza empirike ku do të përfshihen disa variabla, të cilat kanë ndikim në migrim të popullsisë e të cilat janë: norma e papunësisë, paga mesatare, niveli i korrupsionit dhe kualiteti i jetës. Nga rezultatet e regresionit të gjitha hipotezat e ngritura pranohen, pra 4 variablat e pavarura ishin statistikisht të rëndësishme për shpjegimin e nivelit të migracionit dhe nga këto rezultate mund të konkludojmë që papunësia është faktori më me peshë që i shtyn qytetarët që të migrojnë.

Fjalë kyç: migrim, papunësi, nivel i korrupsionit, pagë mesatare.

Hyrje

Emigrimi, është akti për të lëvizur apo për t'u shpërngulur nga një vendbanim në një vendbanim tjetër (në atë shtet apo jashtë atij shteti) me qëllim të qëndrimit për një kohë më të gjatë se 12 muaj.

Hyrje

Emigrimi tregon thjesht largimin e personit në një vend tjetër për qëllime të banimit, punësimit, shkollimit apo çështje të tjera. Personat që kthehen përkohësisht për nevoja të veçanta, aktivitete të caktuara, vizita etj., për një kohë të shkurtër, por që do të kthehen përsëri të jetojnë në vendin ku kishin migruar, mbeten emigrantë. Njerëzit migrojnë apo lëvizin duke ndërruar vendbanimin e tyre të mëparshëm me një vendbanim tjetër, komunë apo shtet për shumë arsye. Ekspertë nga disiplina të migrimit, faktorët që ndikojnë në megrim, i ndajnë në: faktorë shtytës dhe faktorë tërheqës- nxitës (Reineck, 2012). Në këtë punim, do të fokusohemi te faktorët shtytës që e detyrojnë fuqinë punëtore të largohet nga Kosova. Pra, qëllimi i këtij punimi është që të shohim ndikimin e disa faktorëve shtytës për migrim të fuqisë punëtore. Punimi, përpos anës teorike, përmban edhe analiza empirike ku do të përfshihen disa variabla që kanë ndikim në migrim të popullsisë e të cilat janë: norma e papunësisë, paga mesatare, niveli i korrupsionit dhe kualiteti i jetës. Studimi do të realizohet me të dhënat e periudhës kohore prej 11 vitesh, përkatësisht prej vitit 2008 deri në vitin 2018. Këto të dhëna janë siguruar nga ente te ndryshme statistikore, si: Eurostat, Agjencia e Statistikave të Kosovës, Databaza e Bankës Botërore, OECD etj.

Pyetjet hulumtuese:

1.Cili është ndikimi i normës së papunësisë në rritjen e migrimit?

2.Cili është ndikimi i pagës mesatare në rritjen e migrimit?

3.Cili është ndikimi i nivelit të korrupsionit brenda vendit në shtytjen e qytetarëve për migrim?

4.Çfarë ndikimi ka kualiteti i jetës si faktor shtytës për migrim?

Ky punim përbëhet nga 5 kapituj, ku në kapitullin në vijim do të shqyrtojmë literaturën ekzistuese dhe disa nga punimet shkencore që janë

bërë në lidhje me migrimin; do të paraqesim dhe do të diskutojmë për rezultatet e tyre, çfarë variablash kanë përdorur ata etj. Pastaj kemi kapitullin e metodologjisë në të cilin do të paraqesim databazën, hipotezat, modelin matematikor dhe modelin ekonometrik. Në kapitullin e katërt do të paraqesim rezultatet që janë të gjeneruara nga programet STATA dhe SPSS, ku fillimisht do të paraqiten disa statistika deskriptive, rezultatet e koeficientëve të korrelacionit, dhe në fund të këtij kapitulli do të paraqesim rezultatet e modelit ekonometrik. Kapitulli i pestë përmban përfundimin dhe rekomandimet, ku në bazë të rezultateve do të japim disa rekomandime për politikëbërësit e Republikës së Kosovës, si dhe për hulumtuesit që do të mund ta trajtonin një temë të ngjashme. Në fund të punimit do të paraqiten edhe referencat.

Literatura

Ekzistojnë shumë punime shkencore të cilat janë bërë në fushën e migrimit rreth analizës së shkaqeve të migrimit, efekteve të tyre në vendin amë e shumë aspekte të tjera. Po ashtu, për shtetin tonë ekzistojnë edhe raporte në lidhje me këtë dukuri, të cilat janë pubikuar nga Agjencia e Statistikave të Kosovës, Banka Botërore dhe OECD-ja. Këto punime dhe rezultatet e tyre do t'i paraqesim dhe do t'i analizojmë në mënyrë kritike në vazhdim. Migrimi i qytetarëve në Kosovë nuk është fenomen i ri. Faktorët dhe motivet që kanë shtyrë qytetarët të emigrojnë në vendet evropiane janë në mënyrë të qartë për çështje ekonomike. Megjithatë, me përjashtim të pakënaqësisë me rrethanat ekonomike dhe shoqërore, ka edhe arsye të tjera që ndërlidhen me migrimin. Arsyeja më kryesore për migrim është pakënaqësia e qytetarëve me gjendjen aktuale të perspektivës socio-ekonomike dhe me nivelin e përgjithshëm të mirëqenies. Këto shtete po përballen me shkallë të lartë të papunësisë, sidomos në mesin e të rinjve dhe përqindja e njerëzve që jetojnë nën nivelin e varfërisë është e lartë. Sipas të dhënave më të fundit, nga fuqia aktive punëtore në Kosovë prej moshës 15 deri në 64 vjeç, 35.3 % prej tyre ishin të papunë në vitin 2019. Ky problem është i theksuar, veçanërisht në mesin e të rinjve, pasi vlerësohet se 61.0 % e të rinjve të Kosovës janë të papunë. Situata është e zymtë edhe kur është fjala për nivelin e varfërisë.

Sipas të dhënave statistikore të vitit 2013, 29.7 % e qytetarëve të Kosovës jetojnë nën nivelin e varfërisë, ndërsa 10.2 % e popullsisë së Kosovës jeton nën nivelin e varfërisë së skajshme (ASK, 2019). Literatura që shqyrton marrëdhëniet ndërmjet migracionit dhe papunësisë është kryesisht e përqëndruar në ndikimin e migracionit në tregjet e punës. Marrëdhëniet ndërmjet migracionit dhe tregjeve të punës përqendrohen në tri pika të ndryshme në literaturë. Këto janë efektet e migracionit në punësim dhe papunësi, efektet e migracionit në nivelin e pagave dhe efektet e migracionit mbi produktivitetin. Beyer (2016) analizoi ecurinë e tregut të punës së imigrantëve në Gjermani me anë të anketës. Në analizë, u konkludua që punëtorët migrantë fituan 20% më pak sesa punëtorët vendas, dhe shkalla e pjesëmarrjes në tregun e punës ishte më e ulët, ndërsa shkalla e papunësisë ishte më e lartë. Çelik (2018) testoi lidhjen ndërmjet emigracionit dhe papunësisë në Turqi, duke përdorur të dhëna nga periudha 2014-2016 me ndihmën e analizës së korrelacionit *Spearman*. Ata gjetën një marrëdhënie të fortë dhe pozitive ndërmjet migracionit, emigracionit dhe papunësisë së përgjithshme. Kur është fjala për migracionin dhe papunësinë, vlerësuar në përgjithësi, shihen rezultate të ndryshme. Darkwah (2014) përdori të dhënat e viteve 1991-2011 në Nigeri për të parë përcaktuesit e migracionit ndërkombëtar me ndihmën e metodës së Analizës së serive kohore. Në analizën e tyre, ata arritën në përfundimin se papunësia, dërgesat e emigrantëve dhe rritja e popullsisë janë përcaktuese të migrimit nga Nigeria në vendet e tjera. Këto rezultate tregojnë se ka pasur një marrëdhënie pozitive ndërmjet numrit të nigerianëve jashtë vendit (emigrantët) dhe papunësisë.

Chamunorwa (2014) analizoi efektin e forcës së punës emigruese në papunësinë në Afrikën e Jugut duke përdorur metodën më të vogël të shesheve, duke përdorur të dhënat nga periudha 1980-2010. Në analizën e tyre, ata arritën në përfundimin se ekziston një marrëdhënie pozitive ndërmjet migracionit dhe papunësisë. Latif (2015) ekzaminoi marrëdhëniet ndërmjet migracionit dhe papunësisë në nivelin provincial në Kanada me ndihmën e Analizës së të dhënave në panel. Në studimin e tij, ai arriti në përfundimin se atje ishte një marrëdhënie e dobët negative ndërmjet migrimit dhe papunësisë. Marr (1994) hulumtoi marrëdhëniet ndërmjet emigracionit dhe niveleve të papunësisë duke përdorur

Analizën e serive kohore për Kanadanë. Në hulumtimin e tyre u konkludua se rritja e niveleve të papunësisë uli shkallën e migrimit para vitit 1978, ndërsa pas vitit 1978 pati një lidhje pozitive dhe marrëdhënie statistikisht të rëndësishme ndërmjet migracionit dhe papunësisë.

Fromentin (2013) hulumtoi marrëdhëniet ndërmjet migracionit dhe papunësisë duke përdorur të dhënat e periudhës 1970-2008 në Francë. Në studimin e tij, ai arriti në përfundimin se migracioni ndikoi negativisht në papunësi në një afat të shkurtër dhe pozitivisht për një afat të gjatë. Ruist (2013) analizoi efektet e migracionit të refugjatëve në tregun e punës në Suedi gjatë periudhës 1999-2007. Në studimin e tij, ai arriti në përfundimin se migrimi i refugjatëve, në përgjithësi, nuk pati një ndikim të rëndësishëm në papunësinë. Ai, gjithashtu, deklaroi se migrantët nga vendet me të ardhura të ulëta dhe të mesme kishin një ndikim të rëndësishëm në papunësi. Disa nga studimet argumentojnë që migracioni dhe papunësia janë të lidhura negativisht ndërmjet tyre, disa të tjera argumentojnë që këto dy variabla janë të lidhura shumë fort pozitivisht në mes vete. Për këtë arsye, ekzistimi i një marrëdhënieje të pranuar, përgjithësisht, ndërmjet migracionit dhe papunësisë nuk mund të arrihet në literaturë.

Sipas raportit të Agjencisë së Statistikave të Kosovës njerëzit migrojnë për 7 arsye, të cilat janë:

- Sigurimi i një të ardhmeje më të mirë ekonomike: në aspektin ekonomik nënkupton se njerëzit emigrojnë për përfitime më të mëdha ekonomike. Nëse një vend ofron kushte më të mira financiare për të ardhmen (paga më të larta dhe mënyrë më të mirë të jetesës) disa persona mendojnë për të emigruar në atë vend. Po ashtu, edhe një vend pune me siguri më afatgjate dhe kushte më të mira se në vendin ku jetojnë, është faktor shtytës për emigrim.
- Standard më të lartë të jetesës: shumë njerëz i japin prioritet dhe rëndësi që ai/ajo të emigrojë apo t'i dërgojnë fëmijët e tyre jashtë vendit për të arritur një mënyrë jetese më të mirë apo standard më të lartë të jetesës. Ky emigrim nënkupton se personat e tillë mendojnë që të sigurojnë një perspektivë më të mirë të karrierës dhe mënyrë më të mirë të jetesës edhe për fëmijët e tyre, kushte të cilat nuk mund t'ua ofrojnë vendet e tyre. Po ashtu, shërbimet më

të mira shëndetësore dhe ato sociale janë faktorë shtesë që kanë ndikim në emigrim.

- Arsimimi: në vendet që pretendohet të emigrojnë kanë një ofertë/gamë të madhe të mundësive arsimore. Kjo nënkupton se niveli i arsimit është i nivelit më të lartë, siç janë: shkollat e mesme, kolegjet, institutet profesionale, universitetet apo kurset e trajnimet e tjera. Kjo, edhe për faktin se vendet në të cilat ata jetojnë, nuk ofrojnë edhe zgjidhje të profileve të ndryshme. Ky emigrim është një impuls i shprehur, sidomos te gjeneratat e reja dhe ato me mundësinë e emigrimit.
- Arsyet politike: emigracioni politik përfshin personat (familjet e tyre) që në vendin e tyre janë të përndjekur për shkak të bindjeve politike, kanë lirinë e kufizuar të të shprehurit në vendin e tyre dhe, në përgjithësi, janë kundër sistemit të pranishëm shtetëror në atë vend. Një pjesë e tyre emigrojnë me qëllim të mosrrezikimit të jetës, nëse ata do të qëndronin në vendin e tyre. Emigrimi në një vend tjetër i këtyre personave, në shumë raste, u jep më shumë hapësirë për zhvillimin e aktiviteteve politike, siguri personale, lobimit për vendin e tyre etj. Disa prej tyre ndërrojnë edhe shtetësinë e tyre për të fituar një identitet të ri, për të pasur më shumë liri në aktivitetet e tyre.
- Bashkim familjar: anëtarët e familjes së ngushtë apo më të gjerë synojnë të bashkohen në vendin e ri të emigrimit me anëtarët e tjerë duke iu mundësuar atyre që të emigrojnë / shkojnë në atë vend nëpërmjet formave të ndryshme, si: bashkim me familjen (me prind, me fëmijë apo anëtarë të tjerë të familjes më të gjerë), martesë me personin që gjendet në vendin e synuar për emigrim apo bashkëjetesë.
- Nevojat e personaliteteve të ndryshme: çdo person ka veti/karakteristika të caktuara dhe një pjesë e tyre synon që, me emigrim në një vend tjetër, t'i mundësohet zhvillimi i një karriere më të mirë profesionale apo të ndihej më komod nëse do të emigronte në një vend tjetër. Po ashtu, një pjesë e tyre emigron duke synuar që aftësitë e tyre profesionale në fusha të caktuara

(artistët, sportistët, teknikët e fushave të ndryshme, novatorët etj.) t'i shprehnin më mirë në një vend tjetër.

- Të tjera: grupe të caktuara të njerëzve që emigrojnë kanë edhe faktorë tjerë shtytës që i shtyjnë të migrojnë, siç janë: bashkimi me një pjesë të familjes më të gjerë (kur janë shpërngulur të afërmit), emigrim për shkaqe të religjionit, gjuhës amtare apo asaj të afërt, për shkak të konflikteve, luftërave, sigurisë më të madhe dhe afatgjatë në aspektin social, politik etj. (Avni Kastrati, 2015).

Metodologjia

Ky studim analizon marrëdhëniet ndërmjet migracionit, papunësisë, nivelit të korrupsionit, pagës mesatare dhe nivelit të korrupsionit në Republikën e Kosovës. Variablat e përdorura janë: migrimi (nr. i të migruarëve ndër vite), papunësia (e shprehur në %) paga mesatare (e shprehur në euro), niveli i korrupsionit (i matur në bazë të indeksit) dhe kualiteti i jetës (po ashtu, i matur nga indeksi). Periudha e analizës ekonometrike përfshin vitet 2008-2018. Në krijimin e databazës janë përdorur të dhënat vjetore. Këto të dhëna janë të importuara nga 3 burime të ndryshme statistikore: webfaqja Eurostat, databaza e Bankës Botërore dhe databaza e OECD-së. Modeli ekonometrik i përdorur për këtë analizë është: $MIG= \beta 0 +\beta 1PAP + \beta 2IIK + \beta 3PM+ \beta 4IKJ+ \varepsilon t$

Shkurtimet e variablave të përdorura në model dhe emri i variablave që përfaqësojnë: MIG - migracioni, PAP – papunësia, IIK – indeksi i nivelit të korrupsionit, PM – paga mesatare, IKJ – indeksi i kualitetit të jetës. Për analizën e të dhënave, fillimisht kemi përdorur modelin OLS e pastaj kemi përdorur edhe modelet me efekte fikse dhe me efekte të rastësishme, pasi këto dy modele janë më të preferueshme në rastet kur përdorim të dhënat panel; po ashtu, gjatë rishqyrtimit të punimeve edhe të shumë autorëve të tjerë, kemi parë që pjesa më e madhe e këtyre autorëve kanë përdorur këto dy lloje të modeleve.

Hipotezat e këtij studimi janë:

H1: Rritja e papunësisë ka ndikim pozitiv në rritjen e migracionit.

H2: Rritja e nivelit të korrupsionit ka ndikim pozitiv në rritjen e migracionit.

H3: Rritja e pagës mesatare ka ndikim negativ në rritjen e migracionit.
H4: Rritja e kualitetit të jetës ka ndikim negativ në rritjen e migracionit.

Rezultatet

Në këtë studim, marrëdhënjet në ndërmjet variablave të pavarua dhe variablës së varur është analizuar përmes disa modeleve: përmes metodës së katrorëve të vegjël, efekteve fikse dhe efekteve të rastësishme. Analiza e të dhënave panel preferohet në këtë lloj hulumtimi, pasi ofron një grup më të madh të dhënash, jep vlerësime shumë më të besueshme dhe të sakta, si dhe kontrollon për heterogjenitet të variablave. Numri i vëzhgimeve në këtë model është 65, pra sa më i lartë numri i vëzhgimeve, aq më shumë rritet shkalla e lirisë. Statistikat përmbledhëse për variablat e përdorura në studim janë paraqitur në tabelën më poshtë.

Tabela 1. Statistikat deskriptive të variablave

Emri i Variablës	*Migrimi*	*Papunësia*	*Korrupsioni*	*Paga mesatare*	*Indeksi i kualitetit të jetës*
Vëzhgimet	66	66	66	66	66
Mesatarja	266820.90	21.18	42.56	501.93	6.03
Devijimi standard	307441.6	8.79	5.46	179.82	1.39
Minimumi	555	8.5	31	211	4.2
Maksimumi	897533	47	55	820	8.9

Mesatarja e banorëve të migruar në vendet e përshira në këtë hulumtim është 266 820.90, ku vlera minimale është 555 të migruar në shtetin e Kosovës në vitin 2008, ndërkaq që numri maksimal i të migruarve, në shtetin e Serbisë në vitin 2012, është 897 533 banorë.

Papunësia në vlerë mesatare është 21.18%, norma më e ulët e papunësisë është 8.5% në shtetin e Kroacisë në vitin 2008, ndërkaq norma më e lartë e papunësisë është 47% në shtetin e Kosovës në vitin 2008.

Paga mesatare në këto vende është 501.93 euro, ku vlera minimale e pagës mesatare është 211 euro në shtetin e Kosovës në vitin 2008, ndërkaq maksimalja është 820 euro në shtetin e Kroacisë në vitin 2018.

Niveli i korrupsionit te këto vende është mjaft i theksuar, me një indeks mesatar prej 42.56, korrupsioni ka qenë i vlerësuar shumë keq te vendi i Kosovës në vitin 2017 me vlerë 55.

Tabela 2. Rezultatet e regresionit me metodën e katrorëve të vegjël

Migrimi	*Coefficient*	*Std.Error*	*P-value*
Papunësia	4833.24	5228.64	0.04
Korrupsioni	-7634	6569.02	0.25
Paga mesatare	-38.4	191.81	0.44
Indeksi i kualitetit të jetës	189481.2	23527.77	0.00
Constant	-627973.8	192273.2	0.002
R2	0.5914		
Prob > F	0		
Number of obzervation	65		

Tabela më lart paraqet rezultatet e regresionit me metodën e katrorëve të vegjël, ku R2=65%, dhe modeli ynë është i fortë, kështu që kemi arritur një shpjegueshmëri të variacionit të migrimit në vlerë 65% nga variablat e pavarura. Vlera e F-testit është 00. Ndërkaq që numri i vëzhgimeve në model është 65.

Variabla e papunësisë dhe indeksi i kualitetit të jetës janë domethënës në nivelin 95%, ndërkaq dy variablat e tjera (paga mesatare dhe korrupsioni) nuk rezultojnë domethënëse.

Në vazhdim do të shohim edhe të dhënat e modeleve të tjera, pastaj do të bëjmë interpretimin e rezultateve.

Tabela 3. Rezultatet e regresionit me efekte fikse dhe të rastësishme

Variablat	*Fixed Effect*		*Random Effect*	
	T- statistic	P-value	T- statistic	P-value
Papunësia	2.64	0.042	3.12	0.029
Korrupsioni	-0.93	0.35	-1.01	0.31

Paga mesatare	1.78	0.17	1.82	0.11
Indeksi i kualitetit të jetës	3.14	0.032	4.12	0.011
Constant	0.92	0.36	0.61	0.54
R2	0.21		0.54	
Prob > F	0			
Hausman Test	0.806			

Në tabelën më lart janë paraqitur dy regresione, ai me efekte fikse dhe me efekte të rastësishme, dhe në bazë të rezultateve të vlerës P dhe t-statistikës, te modeli me efekte të rastësishme, variablat kanë mundësi të gabimit më të vogla.

Testi Hausman (Prob >chi=0.806): në bazë të vlerës së këtij testi do të përdorim rezultatet e testit me efekte të rastësishme për interpretimin e rezultateve.

R2=54% te modeli me efekte të rastësishme, pra 54% e ndryshimit të variacionit të migrimit shpjegohet nga papunësia, paga mesatare, indeksi i kualitetit të jetës dhe indeksi i korrupsionit.

Në vazhdim do të paraqesim koeficientët dhe interpretimin e tyre.

Tabela 4. Rezultatet e regresionit me efekte të rastësishme

Migrimi	*Coefficient*	*Std.Error*	*P-value*
Papunësia_log	1.3424	0.2331	0.029
Korrupsioni_log	-1.2312	0.5413	0.31
Paga mesatare_log	-0.2134	0.4124	0.11
Indeksi i kualitetit të Jetës_log	1.9314	1.1344	0.011
Constant	170624.7	281516.2	0.029
R2	0.54		
Prob > F	0.013		
Number of obzervation	65		

Në mënyrë që të bëhet eleminimi i ekstremiteteve të të dhënave variablat janë kthyer në variabla logaritmike.

Interpretimi i rezultateve: (Ceteris Paribus)

Për çdo 1% rritje në normën e papunësisë numri i të migruarve do të rritet për 1.34% mesatarisht.

Për çdo 1 % rritje në nivelin e korrupsionit numri i të migruarve do të zvogëlohet për 1.23% mesatarisht.

Për çdo 1 % shtesë në pagën mesatare numri i të migruarve do të zvogëlohet për 0.21% mesatarisht.

Për qdo 1% shtesë në indeksin e kualitetit të jetës numri i të migruarve do të rritet për 1.93% mesatarisht.

Këto rezultate janë në përputhshmëri edhe me gjetjet e autorëve Çelik, Darkwah, Chamunorwa, Marr dhe Fromentin, ku të gjithë këta autorë kishin gjetur lidhje statistikisht të rëndësishme ndërmjet papunësisë dhe migrimit e, po ashtu, kishin gjetur lidhje pozitive ndërmjet migrimit me papunësinë dhe nivelin e korrupsionit.

Konkluzionet

Migracioni është një nga problemet e mëdha me të cilat po përballen shtetet në zhvillim, siç është edhe rasti i Republikës së Kosovës. Ekonomistët kanë bërë një sërë studimesh për të analizuar faktorët që ndikojnë në rritjen e numrit të të migruarëve dhe ata vijnë në përfundime të ndryshme. Nuk ka ndonjë mendim të pranuar nga të gjithë për faktorët që i shtyjnë qytetarët që të migrojnë; disa nga studimet që janë bërë në këtë fushë kanë gjetur se ekzoston një lidhje pozitive ndërmjet normës së papunësisë dhe numrit të të migruarëve, ndërkaq disa studime kanë gjetur lidhje negative ndërmjet papunësisë dhe migrimit, kjo varësisht nga shtetet që janë përfshirë në studim, si dhe periudha kohore e studimit. Nga rezultatet e këtij hulumtimi vijmë në përfundim që papunësia ishte domethënëse dhe kishte një ndikim pozitiv në rritjen e numrit të të migruarëve. Rezultatet e studimit tonë janë në përputhshmëri me rezultatet e autorëve Beyer (2016), Çelik (2018), Darkwah (2014) dhe Chamunorwa (2014).

Referencat

ASK. (2019). *Agjensia e Statistikave të Kosovës* . Retrieved from https://ask.rks-gov.net/media/4854/anketa-e-tregut-te-punes-tm1-2019.pdf

Avni Kastrati, K. S. (2015). *MIGRIMI KOSOVAR.* Prishtinë : Agjencia e Statistikave të Kosovës.

Beyer, R. (2016). The Labor Market Performance of Immigrants in Germany. *IMF Working Paper, WP/16/6*.

Çelik, R. A. (2018). The Relationship between Migration and Unemployment: An Empirical Investigation. *Journal of Social Policy Conferences, Vol. 74*, 65-75.

Chamunorwa, W. M. (2014). The Unemployment Impact of Immigration in South Africa. *Mediterranean Journal of Social Sciences, Vol. 5, No. 20*, 2631-2640.

Darkwah, S. A. (2014). Determinants of International Migration: The Nigerian Experience. *Acta Unıversıtatıs Agrıculturae Et Sılvıculturae Mendelıanae Brunensıs, Vol. 62, No. 2*, 321-327

Fromentin, V. (2013). The relationship between immigration and unemployment: The case of France". *Economic Analysis & Policy, Vol. 43, No. 1*, 51-66.

Latif, E. (2015). The relationship between immigration and unemployment: Panel data evidence from Canada". *Economic Modelling, Vol. 50*, 162-167.

Marr, Ë. L. (1994). The link between immigration and unemployment in Canada. *Journal of Policy Modeling, Vol. 16, No. 1*, 1-25. .

QRK. (2013). *STRATEGJIA SHTETËRORE PËR MIGRIM DHE PLANI I VEPRIMIT 2013-2018.* Prishtinë: Qeveria e Republikës së Kosovës.

Reineck, J. (2012). The Past as Refuge: Gender, Migration and Ideology Among the Kosovo Albanians,.

Ruist, J. (2013). The labor market impact of refugee immigration in Sweden 1999–2007. *The Stockholm University Linnaeus Center for Integration Studies (SULCIS), Working Paper (1).* .

THE EU PERSPECTIVE IN KOSOVO PROJECT. (2014). Retrieved from SURVEY OF AWARENESS OF THE EU http://ëëë.uboconsulting.com/publications/Survey%20of%20Aëareness%20of%20the%20EU%20and%20European%20Integration%20in%20Kosovo%20EUPK%202014.pdf

Governments' economic responses to the COVID-19 pandemic for protection of the small and medium enterprises: A comparative analysis

Besnik Saliu, University American College, Skopje

besnik.saliu.bs@gmail.com

Abstract

This study aims to analyse the government responses for supporting the small and medium-sized enterprises (SMEs) in the economic crises caused by the COVID-19 pandemic. The coronavirus pandemic has generated a major economic crisis, affecting larger and smaller firms. The effect on SMEs is particularly severe because of their vulnerability and lower resilience to external shocks. The OECD business survey in 2020 indicates disruptions and concerns among small businesses, more than half of SMEs face severe losses in revenues. Strategic responses from governments in developed and developing economies have emerged to address SMEs' finance-related challenges in the wake of COVID-19. This study focuses on the COVID-19 pandemic impact on the SMEs in selected Balkan countries (North Macedonia, Albania, Serbia, and Kosovo). We use secondary data from official country reports and international surveys for examining the governments` measures created to support SMEs during the pandemic situation. We made a comparison of the economic measures in the studied countries with selected EU members (Slovenia and Croatia) to explore the differences between the two groups of countries.

Keywords: SMEs; COVID-19 pandemic; Government measures

Introduction

COVID-19 is an infectious disease caused by the SARS-CoV-2 virus, with the first case reported in December 2019 in Wuhan, China. It spread rapidly around the world, resulting in a global pandemic. In response to the virus outbreak, governments began planning their response to ensure the population's health protection. Government policies were preventative and precautionary, aimed at minimizing infection rates at a time when the world lacked a cure for the disease. These measures were restrictive by their nature. They included measures taken to limit contact between people and isolate them in order to contain the spread of the virus. However, restrictive and isolating measures harmed the economies, particularly economically vulnerable individuals and households. The hit was felt by enterprises, especially small enterprises.
The shock was felt by SMEs who were unable to obtain business loans. The decrease in revenue for businesses has eroded interest payment capability and increased the likelihood of defaults. In this dreadful condition, the firms' financial obligations were being met with difficulty. While fixed costs such as rents and interest payments had to be met, the drop in income revealed liquidity difficulties that could lead to insolvency (OECD, 2020). The effect was felt on both the supply and demand sides. On the supply side, government isolation policies lowered productivity and disrupted the supply chain, resulting in shortages of intermediate items. (OECD, 2020). Issues emerged as a result of numerous workers contracting the virus through themselves or their families, necessitating their required isolation under the law. This resulted in a decline in the number of workers, hence reducing the supply of goods and services (United Nations, 2015). On the other hand, on the demand side, the drop in consumption due to the aforementioned reasons resulted in a drop in revenues for SMEs, hurting their operational capacity. (OECD, 2020). Isolation policies and economic uncertainty reduced people's incomes and, consequently, their purchasing power. Consumers' declining revenues during times of crisis resulted in declining demand for products and services. These issues affected all businesses, but they were shown to be more prevalent in small businesses due to their higher degrees of

vulnerability and lower resilience as a result of their size (United Nations, 2015). Given their economic importance, governments took the situation very seriously and began developing policies to assist SMEs. They have responded by implementing a variety of initiatives targeted at giving financial assistance to all affected SMEs (OECD, 2020). In this study, we will examine official statistical data from relevant international institutions' reports to identify which measures have been implemented in the countries we will analyse, particularly North Macedonia, Kosovo, Albania, Serbia, Slovenia, and Croatia.

Theory

The Covid-19 pandemic caused problems for SMEs. Given the importance of these businesses to a country's economy and their huge role in employment, any negative shifts or disruptions in the supply and demand of goods would cause serious long-term consequences. According to OECD 2020, the data has led to the conclusion that 50 percent of SMEs will not be able to survive over the next months based on the current circumstances. Given that SMEs account for 60-70 percent of employment in OECD countries, this is a major warning. The pandemic has had a detrimental impact on all businesses, but SMEs have been particularly impacted due to their higher levels of vulnerability and lower resilience as a result of their small size (OECD, 2020). In many OECD member nations, self-employment and entrepreneurship are recognized as crucial factors. According to the data, start-ups in this field employ over 20% of the total workforce and account for nearly half of all new jobs produced. Small businesses contribute significantly to job creation, but they also improve the country's overall productivity by employing a large number of people and contributing to economic growth. Financial support has been critical for entrepreneurs who have suffered liquidity issues, as indicated by numerous previous research conducted in this field (OECD, 2021).

These are support programs supplied to SMEs in European Union countries in a normal scenario, a stress scenario, and a COVID-19 crisis,

as shown in Table 1. The most frequently cited and offered measures, as seen in this table, are:

- Government credit guarantees and central bank liquidity support;
- Direct loans, grants and subsidies;
- Debt moratoriums and tax relief;
- Enhanced credit risk monitoring;
- Direct equity contributions.

Normal scenario	Stress scenario	Covid-19 crisis
- **EU partial loan guarantees (COSME)** - **Targeted tax benefits or relief** - **Targeted direct grants and subsidies** - **Credit mediation and advisory**	- EIB partial guarantees (EFSI) - Direct equity investments (EFSI) - Central bank liquidity support to banks - Credit risk monitoring	- Government credit guarantees and central bank liquidity support - Direct loans, grants and subsidies - Debt moratoriums and tax reliefs - Enhanced credit risk monitoring - Direct equity contributions

***Table 1**. Types of support programmes for SMEs in the European Union (OECD, 2020)*

Methodology

The OECD report for 2021 will be used to create a meaningful comparison. The research begins by describing the detrimental impact of the pandemic on SME's, based on the most recent research. We present data on the importance of SMEs to the country's economy and explore government

measures to support SMEs during the pandemic using secondary data from official country reports and international studies. We outline the most important measures for each country, and then use the OECD's comparison graph to examine the differences between measures taken in lower middle-income countries, upper-middle-income countries, and high-income countries.

Results

The actual measures that governments have made to alleviate the negative effects of Covid-19 on SMEs will be covered in this chapter. We mostly used data from the European Bank for Reconstruction and Development's most recent report, which was released on June 16, 2021.

North Macedonia

During the year 2020, four Covid-19-related aid packages were adopted, differing from liquidity support for affected businesses to employment protection, as well as supporting the most vulnerable members of the population through subsidies, income-tax deferrals, lending on favorable terms with loan guarantees, and sector-specific assistance. Some of the measures taken in 2020, such as wage subsidies, investment incentives, and liquidity support for businesses, were extended in 2021. Regulation of the financial industry was eased in order to assist the restructuring of loans by borrowers who had been affected by the pandemic (initially to September 2020, later extended to March 2021). The extension will continue to be in effect for people who have been most affected by the pandemic. A temporary suspension of dividend payments by commercial banks was also imposed, and this is still in effect today. (European Bank for Reconstruction and Development, 2021)

Kosovo

The mitigation and recovery package (MRP), which is estimated to be worth approximately 4.3 percent of GDP, was implemented in 2020 and focuses on income support for vulnerable individuals, budgetary support for the healthcare sector, and support for businesses through wage subsidies and easier access to credit. Amounts spent on the

healthcare sector (mostly for vaccine procurement), transferred to individuals and businesses, and increased capital expenditure on healthcare and education are all included in the MRP for 2021, which is around 3.1 percent of GDP. There has been increased regulatory freedom for the banking industry, including the implementation of a loan repayment moratorium and the relaxation of the classification of restructured loans (extended to March 2021) (European Bank for Reconstruction and Development, 2021).

Albania

Businesses and employees affected by Covid-19, as well as the health industry, were the focus of the policy intervention in 2020, which amounted to 2.8 percent of GDP. Increased and redistributed fiscal spending, sovereign guarantees, and deferred tax payments all helped to make it possible. In 2021, the overall budget for Covid-19-related expenditures is 1.0 percent of GDP, with higher spending on healthcare, healthcare worker wages, social assistance, and unemployment benefits projected. In 2020, regulatory flexibility measures for the financial industry were implemented, including postponed payments and loan restructuring, as well as a suspension of bank dividend payments until August 2020. The implementation of stricter categorization and provisioning requirements has been delayed until 2022 (European Bank for Reconstruction and Development, 2021).

Serbia

In 2020, a large Covid-19 response package worth roughly 13% of GDP (€5.8 billion) focused on wage subsidies and help for people and the healthcare industry, as well as tax deferrals and liquidity support for SMEs through credit guarantee programs. An additional Covid-19-related fiscal package of roughly 4.5 percent of GDP (€2.0 billion) is planned for 2021, which would include higher healthcare spending, wage subsidies, and one-time payments to retirees and other individuals. A total of €1 billion has been added to credit guarantee programmes (European Bank for Reconstruction and Development, 2021).

Croatia

The government's major policy reaction in 2020 was to provide liquidity assistance to enterprises, primarily through wage subsidies and

easier access to financing. Fiscal measures related to Covid have been extended until 2021. The employment subsidy and shorter working hours programmes are two of the most important initiatives (costing an estimated 8% of GDP), but the government decides whether to prolong them on a monthly basis. Recovery funding from the EU is substantial. Croatia has developed a National Recovery and Resilience Plan (NRRP) to absorb €6.5 billion in funds, with an emphasis on green and digital transitions among the 77 reforms and 152 investments specified in the draft plan. At 12 percent of GDP, it has the largest allocation in the EU. (European Bank for Reconstruction and Development, 2021)

Slovenia

The authorities prepared a large policy response in 2020 in several steps, totaling roughly 6.5 percent of GDP and focusing on wage subsidies and basic income for the vulnerable. Given the epidemiological condition, most Covid-related fiscal measures were extended until 2021. The prolonged furlough program and income support are two of the most important initiatives, with a budgetary effect estimated at roughly 3% of GDP (GDP). As a result, fiscal policy will stay expansionary, with the budget deficit expected to reach 8.6% of GDP this year. A focused strategy is required for EU recovery funds. Slovenia will receive €1.8 billion in grants from the EU Recovery Facility, which is lower than the EU average as a proportion of GDP, and will absorb €666 million in loans under the current draft National Recovery and Resilience Plan (NRRP). (European Bank for Reconstruction and Development, 2021)

Discussion

SME's are critical to the economy, therefore it is critical for governments to take specific precautions to protect this sector from the effects of COVID-19 pandemics. The governments of the countries we studied have implemented support packages to protect SMEs and support their economic recovery. The OECD report from 2021 will be used to create a meaningful comparison. Figure 1 illustrates the financial and structural measures taken to help SMEs in 55 countries in response to the COVID-19 crisis from February 2021 to February 2022. Some measurements are

more extensively used than others, as seen in the graph. Wage subsidies, for example, are used in one form or another by 51 of the 55 countries for which data has been gathered, while payment deferrals are used by 50 of the 55 countries. Within the financial instruments category, the third and fourth most often implemented policies are found. Direct lending and loan guarantees are particularly popular, with 48 and 46 countries using them, respectively. Loan guarantees are most frequent in high-income (37 out of 39) and upper-middle-income (eight out of twelve) countries, but not in low-income ones. Self-employed measures are likewise widely used in high-income countries (30 out of 39), but are rare in upper-middle-income countries (3 out of 12) and not at all in low-middle-income countries. Grants and debt moratoria are used differently in different nations. The data also shows that structural measures are less common: fewer than half of nations incorporate such measures in their SME policy response to COVID-19 for most policies. Assistance for teleworking and digitisation, which has been adopted by 33 nations, and support for product and service innovation, which has been implemented by 30 countries, are the most extensively utilized policies in this category. The least typically included in policy responses are measures to promote sustainability (OECD, 2021).

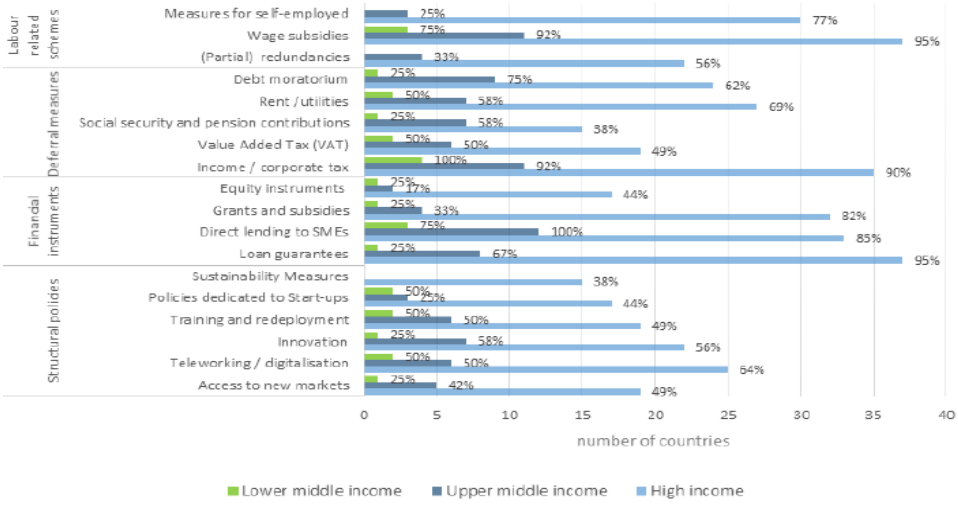

Figure 1 SME support measures introduced as a response to the COVID-19 crisis by a group of countries according to their income levels. (February 2020-February 2021) (OECD, 2021)

Conclusion

This study explains why the Covid-19 pandemic, in addition to generating severe health problems, also harmed the small and medium enterprises. Being faced with new circumstances, governments began preparing strategies to overcome the crisis from the outset of the pandemic. Government actions are closely linked to ensuring company liquidity by providing current measures and financial assistance. All of the countries involved in this study have developed economic measures to aid the economy, with specific attention on small and medium enterprises. As stated in the OECD report (2021), the main economic measures are those related to labour-related schemes, deferral measures, financial instruments, and structural policies.

References

European Bank for Reconstruction and Development. (2021). *Coronavirus response in 2021: building back better. Update on Albania(16 June 2021).*

European Bank for Reconstruction and Development. (2021). *Coronavirus response in 2021: building back better. Update on Croatia(16 June 2021).*

European Bank for Reconstruction and Development. (2021). *Coronavirus response in 2021: building back better. Update on Kosovo (16 June 2021).*

European Bank for Reconstruction and Development. (2021). *Coronavirus response in 2021: building back better. Update on North Macedonia (16 June 2021).*

European Bank for Reconstruction and Development. (2021). *Coronavirus response in 2021: building back better. Update on Serbia (16 June 2021).*

European Bank for Reconstruction and Development. (2021). *Coronavirus response in 2021: building back better. Update on Slovenia(16 June 2021).*

Gjermeni, E., & Lika, A. (n.d.). COVID-19 Impact in the Western Balkans. Deep-dive in Albania and how the pandemic impacted the SDGs.

International Monetary Fund. (2021). *POLICY RESPONSES TO COVID-19*. Retrieved from International Monetary Fund: ww.imf.org

International Trade Center. (2020). *COVID-19: The Great Lockdown and its Impact on Small Business*. SME COMPETITIVENESS OUTLOOK.

Kalemli-Özcan, Ş., Gourinchas, P., Penciakova, V., & Sander, N. (2020). COVID-19 AND SME FAILURES. *NBER WORKING PAPER SERIES*.

OECD. (2020). *COVID-19 Government Financing Support Programmes for Businesses*. Paris: OECD.

OECD. (2020). Policy responses towards SMEs in the context of the COVID-19 virus outbreak. *Centre for Entrepreneurship, SMEs, Regions, and CITIES (CFE)*.

OECD. (2021). *One year of SME and entrepreneurship policy responses to COVID-19: Lessons learned to "build back better"*.

OECD. (2021). SME and entrepreneurship performance in times of COVID-19. *OECD SME and Entrepreneurship Outlook*.

Radiovic, I., Hunjet, A., & Kozina, G. (2021). Entrepreneurship during the times of the coronavirus pandemic in the Republic of Croatia. *Interdisciplinary Description of Complex Systems, 19*(2), 227-238.

United Nations. (2015). UN Albania Covid 19 Socio-Economic Recovery and Response Plan.

Gender and intercultural sensitivity: analysis of intercultural sensitivity among primary school teachers in North Macedonia

Bujar Adili and Gzim Xhambazi

Bujar Adili, Faculty of Educational Sciences, Goce Delchev University, Stip, North Macedonia
bujar.3141@student.ugd.edu.mk
Gzim Xhambazi, Faculty of Pedagogy, University of Tetova, Tetovo, North Macedonia gezim.xhambazi@unite.edu.mk

Abstract

The research investigated whether there are statistically significant differences in teachers' intercultural sensitivity levels according to gender. In search of the answer to this question two hypotheses were raised: there is no statistically significant difference in the level of ethnocentrism of teachers according to gender; there is no statistically significant difference in the level of ethnorelativism of teachers according to gender. The Intercultural Sensitivity Index (ISI) was applied to 217 primary school teachers in multiethnic regions in the Republic of North Macedonia. Respondents rated themselves on a 5 point Likert scale. Descriptive statistics were used to measure levels of intercultural sensitivity. Hypothesis testing was performed through *t-test*. The research results showed that both male and female teachers in the DMIS ethnocentrism stage show middling level of ethnocentrism and are positioned in the minimization stage. Male teachers show statistically lower level of ethnocentrism ($M = 2.65$, $SD = .831$, $p < .05$) than female teachers ($M = 2.92$, $SD = .600$, $p < .05$). Both female and male teachers show a high level of intercultural sensitivity in the DMIS ethnorelativism stage. There is no statistically significant difference in the level of ethnorelativism between teachers of both genders. Teachers are "moving" from the minimization stage to the acceptance stage.

Keywords: intercultural sensitivity, ethnocentrism, ethnorelativism, teacher, gender

Introduction

The characteristic of today's societies is their multicultural structure. The European Commission (2017) emphasizes respect for linguistic, religious, customs and other differences between cultures as a precondition for a harmonious life in multicultural societies. Therefore, multicultural societies must implement the principles of democracy and respect for human rights. According to Brettell, & Hollifield (2013) among the many causes for the creation of multicultural societies are the 21st century's social and demographic changes. These changes include migration and migration policies that have brought a range of challenges to which today's societies cannot find a solution. However, multicultural societies existed even before the migratory trends of the 21st century. Cultural complexity today cannot simply be ignored in particular knowing that multicultural reality implies that others become part of us and we become part of them. Culture strongly influences our subjective reality considering that our cultural background and experience largely define the way we see the world and the way we approach interactions (Samovar, Porter, McDaniel, & Roy, 2016). Fruitful interactions occur only when different cultures influence each other regarding the diffusion of cultural elements, the exchange of knowledge, ideas, customs, values, art and technology. Modern societies; therefore, aim to raise societies' awareness of the new knowledge and civilizing values that will bind people of different cultures, nations, religions and races.

If we assume that an intercultural interaction has already taken place, this implies an intercultural communication process in a social context having as a premise intercultural sensitivity and the possibility of interaction between individuals or social groups who belong to different cultures and subcultures. As a premise of such a process, intercultural sensitivity is a value that can be articulated in various institutions and one of them is undoubtedly the school. Cultural diversity must be accepted as an important aspect in the creation of educational policies through the concept of interculturality (Hajisoteriou, & Angelides, 2015). Through curriculum modeling, teacher professional development and reorganization of teaching, a value system that characterizes cultural

pluralism can be established. The teacher is the one who can help the cultural interaction through the transmission of adequate knowledge, communication skills, positive attitudes and values through which cultural diversity can be affirmed. However, gaining and possessing knowledge on cultural differences does not mean that a person is willing to accept the reality of cultural diversity (Coulby, 2006). The problem lies in the question of promoting the development of students' intercultural sensitivity, their critical perception of others and the development of interaction skills with members of diverse groups through education. Therefore, providing a clear dynamic way of gaining new knowledge, interaction, flexibility and empathy, make the student and the teacher culturally sensitive. This means shifting static cultural boundaries towards effective intercultural communication and initiating a process of exchanging knowledge, skills and values within the educational systems of multicultural societies.

Intercultural sensitivity

In order to prevent the development of negative emotions in societies such as prejudice, anxiety, mistrust and avoidance of different cultural characteristics, intercultural sensitivity should be developed in all members of society (Arslana, Günçavdib, & Polatc, 2015). Intercultural sensitivity is the ability to observe and recognize the existence of different world views that allow us to accept and recognize not only our own cultural values, but also the values of culturally different people (Hyder, 2015). The most well-known model of intercultural sensitivity is the Developmental Model of Intercultural Sensitivity (DMIS) (Hammer, Bennett, & Wiseman, 2003) which consists of three stages of ethnocentrism and three stages of ethnorelativism. The developmental model of intercultural sensitivity has been adapted by Bennett (Bennett, & Hammer, 2002) and explains the differences between the five consecutive stages of intercultural awareness and competence. The last stage of this model is adaptation. Ethnocentrism is the tendency to consider one's own culture as the only valid criterion for interpreting or valuing the behavior, customs, traditions or values of other groups, ethnic

groups or societies. The manifestation of the ethnocentric view appears as the avoidance of cultural differences, through the denial of their existence, through their labeling as negative, threatening and undesirable and as minimizing their significance. In contrast, the ethno-relativistic view of the world is oriented towards differences, ie their acceptance, adjustment of perspectives for taking into account differences and integrating cultural differences in the experience and definition of one's own identity (Jones, & Quach, 2007). According to Bennett (2013), ethnorelativism refers to the fact that cultures can be understood only in their interrelationship, and the specific behavior of the individual within a particular cultural context. Hammer, Bennet, and Wiseman (2003) attempted to overcome some ambiguities in the definition of intercultural communicative competence (ICC) by emphasizing a large distinction between intercultural sensitivity and intercultural competence. From their perspective, intercultural sensitivity is "the ability to discriminate and experience relevant cultural differences" while intercultural competence is "the ability to think and act in interculturally appropriate ways" (p. 422).

Bennett (2017) argues that intercultural sensitivity can be traced through a six-stage model of development: denial, defense, minimization, acceptance, adaptation, and integration. In that model, the first three stages take place within the ethnocentric view of the world, while stages four, five and six take place within the ethno-relativistic view of the world. During the development of intercultural sensitivity the person changes in the cognitive, emotional and behavioral dimension. The core of the stages of Bennett Model makes a certain view of the world, which implies certain attitudes and behaviors. Hence, the model represents the stages of development of the cognitive structure while attitudes and behaviors are indicators of this structure (Bennett & Bennett, 2004). Individuals who have an ethnocentric view of the world perceive their culture as a persistent point for constructing their own realities, while the deep beliefs and behaviors of the primary socialization are not questioned. For them, "things are exactly as they are" (Bennett & Bennett, 2004, p. 73). In contrast, individuals who have an ethno-relativistic view of the world perceive their beliefs and behaviors only as one of the many other possibilities of organizing reality.

Based on Bennett's theoretical framework of the Intercultural Sensitivity Development Model (DMIS) and multidimensional models of intercultural competence, Lee Olson, & Kroeger (2001) developed the Intercultural Sensitivity Index (ISI). The Index represents not only the six phases of DMIS but also the three dimensions of global competence (substantial knowledge, perceptual understanding and intercultural communication). This model refers to the development of the individual's intercultural sensitivity in direct relations with different cultures, not only in the local context but also in the global context.

Intercultural sensitivity as a topic of great interest among authors lately has no clear definition due to the fact that many authors see it as part of intercultural communication competence often equating it with intercultural awareness, intercultural competence or global competence (Bennett, 2017; Chen & Starosta, 2000; Olson & Kroeger, 2001). According to Penbek, Şahin and Cerit (2012) intercultural competence and intercultural sensitivity are not synonymous, but are two different concepts although they are largely related. The authors state that the reciprocity between the two concepts is indisputable. Thereby, the higher degree of intercultural sensitivity indicates a higher level of intercultural competence of the person. According to Bhawuk, Sakuda, and Munusamy (2015), intercultural sensitivity is a process in which the personality can be progressive or regressive, contextual and variable. According to them, the intercultural personality changes during each encounter with a person from another culture.

It is important to keep in mind that the development model of intercultural sensitivity carries certain risks, in terms of fear that individuals or culturally diverse groups while having the desire to achieve the last stage of the ethno-relational approach, may lose their own cultural identity and individuality. Achieving a level of integration of diversity and transition from a monocultural to a multicultural perspective requires constant work and lifelong learning as a multidimensional process, which according to Marginson, & Sawir (2011) implies the complementarity of the educational environment, from formal, nonformal and informal to alternative types of learning. All this process presents a significant challenge for the school as a dominant place

of educational activity, especially for teachers as the main bearers of intercultural education in culturally plural environments.

Methodology

The research aimed to investigate whether there are statistically significant differences in teachers' intercultural sensitivity levels according to gender. In search of the answer to this question two hypotheses were raised: there is no statistically significant difference in the level of ethnocentrism of teachers according to gender; and there is no statistically significant difference in the level of ethnorelativism of teachers according to gender. The Intercultural Sensitivity Index (ISI) (Lee Olson, & Kroeger, 2001) was applied to 217 primary school teachers (158 females and 59 males) in multiethnic regions in the Republic of North Macedonia. Respondents rated themselves on a 5 point Likert scale. Descriptive statistics were used to measure levels of intercultural sensitivity. Hypothesis testing was performed through *t-test*. When interpreting the arithmetic means, the interval 1.00–1.79 was evaluated to be "very low", 1.80–2.59 to be "low", 2.60–3.39 to be "middling", 3.40-4.19 to be "high", and 4.20– 5.00 to be "very high" (Polat, & Ogay Barka, 2014, p. 28).

Results and discussion

The difference in the level of ethnocentrism according to the gender of the teachers was determined through independent-samples t-test where the test results show a statistically significant difference between the teachers in the stage of ethnocentrism. Male teachers show a lower level of ethnocentrism ($M=2.65$, $SD=.831$, $p<.05$) compared to female teachers ($M=2.92$, $SD=.600$, $p<.05$). Such results suggest that the first hypothesis is rejected which means that there is a statistically significant difference in the level of ethnocentrism of teachers according to gender.

Table 1. Level of ethnocentrism and gender

Stage	**Female (N=158)**		**Male (N=59)**		**t**	**p**
	M	SD	M	SD		
Denial	2.81	.902	2.79	.920	.170	.865
Defense	2.38	.894	2.00	.905	2.812	.005*
Minimization	3.69	.912	3.33	1.041	2.472	.014*
ETHNOCENTRISM	**2.92**	**.600**	**2.65**	**.831**	**2.595**	**.010***

*p<.05

The results shown in the table above indicate that male teachers show a statistically significant lower level of ethnocentrism (M=2.00, SD=.905, p<.05; M=3.33, SD=1.041, p<.05) compared to female teachers (M=2.38, SD=.894, p<.05; M=3.69, SD=.912, p<.05) in the defense stage and in the minimization stage. While in the denial stage there is no statistically significant difference in the level of ethnocentrism between teachers of both genders, both female and male teachers show a higher level of ethnocentrism compared to the defense phase, but lower than the minimization stage.

As we see from the table above, in the denial stage both female and male teachers show a middling level of intercultural sensitivity. In the defense stage, both female and male teachers show a low level of ethnocentrism which means a high level of intercultural sensitivity. In the minimization stage, female teachers show a high level of ethnocentrism which means a low level of intercultural sensitivity while male teachers show a middling level of intercultural sensitivity.

These results suggest that gender affects the teachers' level of ethnocentrism, ie the level of their intercultural sensitivity. Such results lead to the conclusion that both male teachers (M=2.65, SD =.831) and female teachers (M=2.92, SD=.600), in the first stage of the Development Model of Intercultural Sensitivity (DMIS) - the stage of ethnocentrism, show middling level of intercultural sensitivity. Both female and male

teachers are positioned in the minimization stage of ethnocentrism within the DMIS.

The influence of gender on the level of ethno-relativism of teachers was determined through independent-samples t-test which did not show a statistically significant difference between female and male teachers in the stage of ethnorelativism. Although there is no statistically significant difference, female teachers show a higher level of ethnorelativism (M=3.51, SD=.741, p<.05) compared to male teachers (M=.42, SD=.752, p<. 05). Such results suggest that the second hypothesis cannot be rejected, hence there is no statistically significant difference in the level of ethnorelativism of teachers according to gender.

Although there is no statistically significant difference between teachers by gender, the results in Table 2 idicate that female teachers showed a higher level of ethnorelativism (M=3.89, SD=.872; M=3.33, SD=.947; M=3.23, SD=.878) compared to male teachers (M=3.75, SD=.916; M=3.33, SD=1.011; M=3.10, SD=.921) in all three DMIS ethnorelativism stages - acceptance, adaptation and integration.

Table 2. Level of ethnorelativism and gender

Stage	**Female (N=158)**		**Male (N=59)**		**t**	**p**
	M	SD	M	SD		
Acceptance	3.89	.872	3.75	.916	1.064	.289
Adaptation	3.33	.947	3.33	1.011	-.009	.992
Integration	3.23	.878	3.10	.921	.930	.354
ETHNORELATIVISM	**3.51**	**.741**	**3.42**	**.752**	**.758**	**.449**

As it can be noticed from the table above, in the acceptance stage both female and male teachers show a high level of intercultural sensitivity whereas female teachers show a slightly higher level of intercultural sensitivity (M=3.89) than male teachers (M=3.75). In the adaptation stage, both female and male teachers show middling level of intercultural sensitivity. In the integration stage, female teachers show

middling level of intercultural sensitivity whereas female teachers show a slightly higher level of intercultural sensitivity (M=3.23) compared to male teachers (M=3.10).

Such results suggest that gender does not affect the teachers' intercultural sensitivity level in the stage of ethnorelativism. Based on the presented results we can conclude that both female and male teachers, in the second stage of the Development Model of Intercultural Sensitivity (DMIS) - the stage of ethnorelativism, show a high level of intercultural sensitivity. Both female and male teachers, at the stage of ethnorelativism are positioned in the acceptance stage.

Conclusion

The general conclusion of this research is that male teachers show higher intercultural sensitivity in the stage of ethnocentrism while female teachers show higher intercultural sensitivity in the stage of ethnorelativism. The research results showed that gender affects the teachers' intercultural sensitivity levels. Male teachers show a statistically lower level of ethnocentrism (M=2.65, $p<.05$) compared to female teachers (M=2.92, $p<.05$), which means that male teachers show higher intercultural sensitivity than female teachers. Regarding the stages of ethnocentrism, male teachers show a statistically higher level of intercultural sensitivity in the defense and minimization stage, while in the denial stage no statistically significant difference was found between female and male teachers. But there was a slight difference, female teachers show a higher level of ethnorelativism (M=3.51) than male teachers (M=3.42). Regarding the stages of ethnorelativism, female teachers show higher intercultural sensitivity in the acceptance and integration stage while male teachers show no differences at all in the adaptation stage.

Limitations

It is possible that the results might not be representative for the whole country, given that we do not have respondents from the east. The voluntary nature of the survey itself constitutes a limitation in the fact that the research was not able to guarantee an equal participation of respondents by gender. This survey was conducted only once (not counting the pilot survey) and surveys should be conducted more than twice (Medina–López–Portillo, 2004).

References

Bennett, J. & Bennett, M. (2004). Developing Intercultural Sensitivity: An Integrative Approach to Global and Domestic Diversity. In D. Landis, J.M. Bennett & M. J. Bennett (Eds.), Handbook of Intercultural Training (pp.147-165). Thousand Oaks: Sage Publicati ons.

Bennett, M. (2013). *Basic concepts of intercultural communication: Paradigms, principles, and practices*. Hachette UK.

Bennett, M. J. (2017). Developmental model of intercultural sensitivity. *The international encyclopedia of intercultural communication*, 1-10.

Bennett, M., & Hammer, M. R. (2002). The intercultural development inventory. *Portland, OR: The IDI Corporation*.

Bhawuk, D. P., Sakuda, K. H., & Munusamy, V. P. (2015). Intercultural competence development and triple-loop cultural learning: Toward a theory of intercultural sensitivity. In *Handbook of cultural intelligence* (pp. 360-373). Routledge.

Brettell, C. B., & Hollifield, J. F. (2013). Introduction migration theory. In *Migration theory* (pp. 9-38). Routledge.

Coulby, D. (2006). Intercultural education: theory and practice. *Intercultural education*, *17*(3), 245-257.

European Commission (2017). The EU and the migration crisis. https://op.europa.eu/en/publication-detail/-

/publication/e9465e4f-b2e4- 11e7837e01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-241115159

Hajisoteriou, C., & Angelides, P. (2015). Listening to children's voices on intercultural education policy and practice. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, *28*(1), 112- 130.

Hammer, M. R., Bennett, M. J., & Wiseman, R. (2003). Measuring intercultural sensitivity: The intercultural development inventory. *International journal of intercultural relations*, *27*(4), 421-443.

Hyder, Z. J. (2015). Intercultural Competence: The Intersection of Intercultural Sensitivity and Self-Authorship.

Jones, A., & Quach, X. (2007). Intercultural communication. *The University of Melbourn*.

Lee Olson, C., & Kroeger, K. R. (2001). Global competency and intercultural sensitivity. *Journal of studies in international education*, *5*(2), 116-137.

Marginson, S., & Sawir, E. (2011). Ideas for Intercultural Education. *Palgrave Macmillan*.

Medina–López–Portillo, A. (2004). Intercultural learning assessment: The link between program duration and the development of intercultural sensitivity. *Frontiers: The interdisciplinary journal of study abroad*, *10*(1), 179-200.

Penbek, Ş., Yurdakul Şahin, D., & Cerit, A. G. (2012). Intercultural communication competence: A study about the intercultural sensitivity of university students based on their education and international experiences. *International Journal of Logistics Systems and Management*, *11*(2), 232-252.

Polat, S., & Ogay Barka, T. (2014). Preservice Teachers' Intercultural Competence: A Comparative Study of Teachers in Switzerland and Turkey. *Eurasian Journal of Educational Research*, *54*, 19-38.

Samovar, L. A., Porter, R. E., McDaniel, E. R., & Roy, C. S. (2016). *Communication between cultures*. Cengage Learning.

Politeness strategies – a means for building women's identity in Gothic novels

Elena Boshevska and Silvana Neshkovska

Elena Boshevska,, University"St. Kliment Ohridski"
elena.boshevska@uklo.edu.mk

Silvana Neshkovska, University "St. Kliment Ohridski",
silvana.neskovska@uklo.edu.mk

Abstract

Language behaviour and identity are interconnected. As linguistic behaviour expresses complex social meanings, through it, people indicate the different social groups they identify with, the social roles they embrace, and the conflicting values they sometimes espouse. The paper at hand tackles women's identity and how it is built in the Anglo-American society through the use of politeness strategies in two historic periods – the nineteenth century and the twenty-first century. For the purposes of this study, a literary discourse analysis is performed on one classic ("The Turn of the Screw) and one contemporary Gothic novel ("The Turn of the Key"), which despite featuring supernatural phenomena, depict a great deal of reality too and reveal a lot about the position of women in society and their customary linguistic behaviour in the past and today, respectively. The corpus compiled for the purposes of this study consists of all utterances ascribed to the female characters when they engage in verbal interactions with the other characters in the analysed novels. The qualitative and quantitative analysis of the utterances is primarily based on the politeness strategies proposed by Brown and Levinson in their Theory of Politeness (1978/1987). The insights gained from the research indicate that women in these two periods use different politeness strategies in addressing their interlocutors, which, in turn, suggests that their perception of their own identity and position in society has undergone tremendous changes from

the nineteenth century onwards, from submissiveness, supported by a clear preference for indirect and negative politeness strategies towards emancipation, bolstered by the use of direct and positive politeness strategies.

Keywords: politeness strategies, women's identity, Gothic novels

Introduction

The way we linguistically express ourselves exposes the different social groups with which we identify and the social roles we undertake. Language behaviour and identity are interconnected because through the language that we use we show what our values are, what social and gender roles we have, and what our cultural background is. Different studies have proved that there is a link between language and identity and that language is used to symbolize our different social identities (Le Page & Tabouret-Keller, 1985; Holmes, 1995). In other words, by making certain linguistic choices, we indicate whether we accept or reject conformity and mainstream roles and values.

Gender is inherently linked with one's identity. The meaning of the term gender has changed over the years from the initial binary division of the sexes to the less rigid and more liberal understanding which subsumes the following: man, woman, or both, or neither. Some researchers treat gender as something binary, explaining that the gender system consists of asymmetric calculations and expectations of the different members of society towards their gender (Orazbekova, Shyngyssovab, et al., 2015). On the other hand, other researchers use gender not to emphasize the natural difference, but the socio-cultural difference between the sexes (Popova, 2008). Namely, they believe that the difference between gender and sex is that sex is the natural difference between men and women, and gender is the socio-cultural difference between men and women. According to West and Zimmerman (1987), gender is not something we are born with, and something we have, but something we do; or as Butler (1990) put it, gender is something we perform.

Many researchers of different fields have explored the nexus among gender, language and power. It is believed that men have more power than women because of the social attitudes of society as a whole. Women and men have different roles and are expected to behave differently in general. The society expects them to obey the different behaviour patterns. Lakoff's theory (1973) changed the way language, gender and power are perceived. She explained how language is used to limit the female sex and to construct gender because we use language to accent and carry what society expects from both sexes. In other words, women are powerless and men hold all of the power that is evident through the language that both genders use. Politeness is linked with the female gender because the lack of power forces people to be more polite, while the ones in power do not have to be polite. Lakoff (1973) claims that women are more polite than men because they are perceived as the inferior gender in society. However, contemporary researchers such as (Mills, 2003) and Bing and Bergwall (1996) believe that gender does not always affect politeness. They explain that politeness is not only influenced by gender, but by other factors like age, social status, ethnicity, sexual orientation, personal choice, etc. as well. Nevertheless, Lakoff's (1973) theory should not be dismissed altogether; her theory was written in the 20th century and it is relevant to the social circumstances and the social context of those times. When gender started being analyzed as a non-binary construct, the theory of language started changing as well.

Polite linguistic behavior has been inextricably linked to Gothic literature from the very beginning of this literary genre. Horace Walpole invoked the concept of 'politeness' and 'gothic' in the preface to his imaginative new novel "The Castle of Otranto" in 1764 (Stein, 2019). According to Stein (2019), even though the Gothic genre is seemingly interested in the upheaval of society, it is in fact dedicated to the reinstatement of social convention, or manners. Stein (2019) also adds that manners are imposed and understood as a necessary aspect of social interaction.

This paper focuses on exploring the relationship between gender, identity expressed through politeness strategies, and the Gothic genre. More precisely, the theoretical framework of this paper offers an overview

of Brown and Levinson's (1978, 1987) politeness strategies, and it also explains the connection between Gothic heroines and identity. The methodology section lays out the type of research that was done, the corpus, the research questions, the aim of the paper, and the research paradigms. In the last part of the paper, the analysis of the results is offered, as well as the drawing of the final remarks and conclusions.

Theoretical Framework

Politeness strategies

Brown and Levinson (1978, 1987) present politeness as a universal feature of language use, which is found in all human communication. Different communities have different, i.e. specific rules of politeness. Due to the fact that politeness occurs in all fields of human life, including literary works, finding out and analyzing politeness in the written work of any society is a useful means of discovering politeness strategies of that society. Brown and Levinson (1978, 1987) base their theory on Goffman's concept of face (1967), which represents the social status of the person which he wants others to account for. In this sense, Brown and Levinson introduce positive face and negative face. The negative face is the human desire to be independent and to be left to act freely, while the positive face is the human desire to be treated equally as a member of a group and at the same time, the desire to be liked by others and to have the reassurance that one's needs are shared by others. In an interaction, people often cause damage to the positive or negative face of their interlocutor. Consequently, Brown and Levinson (1987: 65-8) propose four strategies in which face-threatening acts (FTAs) are performed (see Table 1 below). The speaker uses these strategies in accordance with the situation and their needs. These strategies can be also seen as face-saving acts. The first strategy is called *the direct strategy* or *the bald on record* strategy. By using *the bald on record* strategy, the speaker decides to do the face-threatening act directly without paying any attention to the hearer's face (Brown and Levinson, 1987). This strategy is the least polite strategy out of all Brown and Levinson's (1987) strategies. *The positive politeness strategies* are used

when the speaker decides to express friendliness, consideration and concern towards the hearer. By using *the negative politeness strategies*, the speaker signals that his behavior is formal and that he pays attention to the interlocutor's negative face and self-image. *The indirect strategy*, or *the off-record strategy*, is the final politeness strategy outlined by Brown and Levinson (1987, 1978). This strategy is employed when the speaker uses indirect language and avoids doing the FTA altogether by being indirect and ambiguous. The speaker's true meaning is hidden and the hearer has to interpret the speaker's words.

	Positive Politeness	**Negative Politeness**	**Off- Record**
Strategy 1	Notice to the hearer.	Be conveniently indirect: the speaker equalizes between his desire to be on record and the concern for the hearer's freedom of action.	Give hints.
Strategy 2	Express exaggerated sympathy with the hearer.	Question, Hedge.	Give association clues.
Strategy 3	Intensified interest to the hearer.	Be pessimistic: the speaker expresses his suspicions of whether the hearer believes them or not.	Presuppose.
Strategy 4	Use in-group identity markers.	Minimize the imposition.	Understate.
Strategy 5	Seek agreement.	Give deference. The speaker either humbles himself or raises the hearer	Overstate.
Strategy 6	Avoid disagreement.	Apologize.	Use tautologies.

Strategy 7	Presuppose/rise/assert common ground such as gossip, presuppose hearer's values are the same as the speaker's value and Points of view operation.	Impersonalize the speaker and the hearer.	Use contradictions.
Strategy 8	Joke.	State the FTA as a general rule.	Be ironic.
Strategy 9	Presupposes the speaker's concern for the hearer's needs.	Nominalize.	Use metaphors.
Strategy 10	Offer promise.	Go on record as incurring a debt or as not indebting the hearer.	Use rhetorical questions.
Strategy 11	Be optimistic: the speaker assures the hearer that their wants are the same.	/	Be ambiguous.
Strategy 12	Include both the speaker and the hearer in the activity.	/	Be vague.
Strategy 13	Give or ask for reasons.	/	Over-generalize.
Strategy 14	Assume reciprocity.	/	Displace H.
Strategy 15	Give gifts to the hearer.	/	Be incomplete, use ellipsis.

Table 1*: Brown and Levinson's (1987, 1978) politeness strategies*

Gothic heroines and identity

The presentation of female identity is essential to Gothic literature (Nabi, 2017). In the Gothic genre, there are three types of stereotypical female characters. The 'damsel in distress' is a gentle, young, virginal, passive figure and the epitome of innocence. This type of Gothic female character

needs to be protected, but she often feels empathy for the "monster" that haunts her. Sometimes that monster is only a dominant male figure, not a supernatural being. Typical examples of such characters are: Mina in "Dracula", Elizabeth in "Frankenstein" and Ophelia in "Hamlet". Another stereotypical female Gothic character is 'the maternal older woman' or 'the wise widow' who selflessly sacrifices herself for her children. In some novels, these maternal figures play a key role in the story, but in some, their role is small. In the Gothic genre, women are often portrayed as victims. In "Frankenstein" by Mary Shelley, the character of Victor Frankenstein usurps this "maternal role", giving life to the monster he created and thus acting directly against nature. And the last stereotypical female Gothic character is the 'femme fatale'. She is characterized by black hair, red lips and a plunging neckline. The 'femme fatale' displays her sexuality explicitly and she is often punished for that in the end. Typical examples of such gothic female characters are: Lady Macbeth from "Macbeth" and Dracula's brides from Dracula. These women are not helpless, they are seductive.

The three types of stereotypical female characters can be found in the classics, as well as in many of the contemporary Gothic works. They vividly depict the battle between the sexes and are a product of the patriarchy and patriarchal values. Most contemporary Gothic novels depict a different kind of female characters. Some authors tend to create female characters that are a mixture of these three stereotypical Gothic characters. Examples of such well-rounded, life-like characters from contemporary Gothic novels are Noemi from "Mexican Gothic", Elena from "The Historian", Rowan from "The Turn the Key" and Vida from "The Thirteenth Tale".

Not all critics agree that the Gothic genre and its female characters are strongly influenced by patriarchal values. Thus, Bonmarito and Cengage (2006) believe that the female characters in Gothic literature are not the only ones who need help and are helpless. On the contrary, the male characters are subjected to equal suffering. In other words, the Gothic genre does not discriminate; all characters, regardless of their gender, are subject to evil, fear and anger. Moreover, Bonmarito and Cengage (2006) argue that Gothic novels are considered an "escape" from

women's daily lives because female characters in Gothic novels have more freedom and are not just a picture of what a woman should look like according to patriarchal values. Bonmarito and Cengage (2006) further explain that the Gothic genre has always been a place where women, i.e. female authors, are free to express their own problems. One such example is Mary Shelley's "Frankenstein", a novel written in the spirit of the female Gothic and deals with "female" topics, such as the fear of childbirth, female sexuality and the female body. Contemporary authors who write in this genre use horror elements to express their fears about decisions about their own bodies, such as postponing or avoiding pregnancy, marriage, and motherhood. Such acts also capture contradictory fears – being trapped in a relationship where you are oppressed and the fear of being isolated and not being part of society because you reject that oppressive role. The best example of this fear is shown in "The Yellow Wallpaper" by Charlotte Perkins Gilman. This novella has biographical parts of the author's life. Gilman's work shocked readers and critics with the fact that the real world and her story bear a terrible resemblance. Many women understand how the main character of this novel feels because they also feel physically and mentally trapped.

"The Turn of the Screw" and "The Turn of the Key"

"The Turn of the Screw" is one of the most popular Gothic novels. It was written in the 19th century by Henry James. Like other English novels written in this period, "The Turn of the Screw" contains the values, fears, ideals and social circumstances of that period. This novel is written in the first person, i.e. the story is about a nameless governess who tells her story in a form of a diary. She's the new governess in Bly Manor and she has to take care of two young children, Miles and Flora. Because the story is written in the first person and told in the words of the governess, the reader cannot be completely sure of the accuracy of the information given. The governess's mental stability is also precarious. The nameless governess is convinced that the lives of the children are endangered by the ghosts of former Bly Manor employees. She sees the ghost of Miss Jessel, the governess who worked at Bly Manor before her, and the ghost

of a servant named Quint. The governess is convinced that Jessel and Quint have a bad influence on the children and she is certain that they want to harm them. She sends Flora away from Bly Manor, and eventually kills Miles because she thinks he is already possessed by Quint's ghost. The governess is an unreliable narrator and she is the only one who sees the ghosts, so the reader is never sure of their existence. Of course, that is the intention of the writer, to create a story that has many different interpretations. He manipulates the reader to feel chronic doubt while reading the story, but also never reveals what is actually happening, what is real and what is not. Some critics believe that the governess is a typical Victorian character; she is arrogant and believes that everything she does is justified and does not seek help or advice. Her efforts are aimed at making the children love her, but at the same time, hate the former governess. She condemns their closeness to Jessel and Quint and seeks to direct them to a "purity" that only she can show them. Critics say the work describes a battle for power, and in the end, the governess wins that battle because she has the absolute power – the power to decide who lives and dies.

"The Turn of the Key" is a modern Gothic novel, inspired by "The Turn of the Screw". Both novels share the same themes – isolation, barren landscape, old palace, strange happenings at home, merging the real and the unreal (Brisette, 2019). Ruth Ware is the author of "The Turn of the Key" and the book was published in 2019. The story is written in the first person and the narrator is the main character in this book. She tells the story in a form of a letter she wrote while in prison and charged with murder. The letter is addressed to a well-known lawyer. Rowan comes to the Heatherbrae House to fill the position of babysitter. Her past is a mystery to the reader, but at the end of the story, we finally learn the shocking truth about her past and her connection to her employer, Bill Elincourt. Bill Elincourt is her father, and the girls she has to take care of are her half-sisters. What motivates Rowan to apply for this position is the desire to meet her father and her half-sisters, to see the life they live and to experience everything she does not have, growing up without a father. While working for the Elincourt family, Rowan begins an affair with a colleague who she suspects may have played a role in all the strange

things that are happening to her. "The Turn of the Key" is a combination of a Gothic story and a modern thriller filled with tension and mystery. Strange and inexplicable things happen. Rowan does not believe in ghosts, but is aware that not everything is as it seems. She has to take care of a baby, two little girls and a teenager, and in the meantime, paranormal things are happening to her. She does not know the reason why all the babysitters who worked in this house before her quit their jobs, even though the Elincourt family pays a lot of money. Before she can solve all of the mysteries, one of the girls is thrown out of a window. Police find Rowan holding the body of the girl in her arms and she is the only suspect in the case and is charged with murder. While she's in prison, a letter arrives from the murdered girl's little sister admitting that she is the one who killed her sister. There were no paranormal forces in the house, the girls just wanted to make fun of all the babysitters and scare them away and force them to resign. They did this because they knew that their father, Bill Elincourt, had affairs with their babysitters. Rowan's explanations that she is innocent never reach the lawyer. Her destiny is open to interpretation.

Clearly, "The Turn the Screw" and "The Turn of the Key" have many similarities. Thus, both novels have a main female character who, in a way, is responsible for the health and upbringing of young children. Both heroines face supernatural (or supposed supernatural) forces. "The Turn of the Key" begins with an event (the death of a child) similar to the one that happens at the end of "The Turn of the Screw".

Methodology

The subject matter of this research is how female characters in Gothic genre build their identity by expressing politeness in two different historical periods, i.e. the 19th century and the 21st century. To that end, Brown and Levinson's Theory of Politeness (1987, 1978) serves as a basis for this study, and the usage of the politeness strategies they propose is investigated in two Gothic novels – one classic, "The Turn of the Screw", and one modern, "The Turn of the Key".

The aims of this research are: a) to analyze the politeness strategies (according to the Politeness Theory of Brown and Levinson (1978, 1987)) used by the female characters in the classic Gothic novel and in the contemporary Gothic novel; and b) to discover differences in the frequency with which these politeness strategies are employed. Put differently, the research aims to answer the following two questions: Q1. What politeness strategies are the most frequently used in "The Turn of the Screw" and in "The Turn of the Key" by the female characters?" Q2. Are there any differences in the politeness strategies used by the female characters in the gothic novels analyzed?

The main method used in this fundamental research is literary discourse analysis, and consequently, all the utterances and dialogues spoken by the female characters in "The Turn of the Screw" and "The Turn of the Key" were subjected to an in-depth analysis. It is worth mentioning that in some of the analyzed dialogues both male and female characters are involved; however, the utterances of the male characters are not taken into consideration in this study. In "The Turn of the Screw", 114 dialogues and 206 utterances in total were analyzed; whereas, in "The Turn of the Key", a total of 100 dialogues and 177 utterances were analyzed.

Quantitative and qualitative research paradigms were used in this study. Through the qualitative research paradigm, the utterances in the dialogues, spoken by the female characters in "The Turn of the Screw" and "The Turn of the Key" were analyzed according to the use of the politeness strategies proposed by Brown and Levinson (1978, 1987). The quantitative research paradigm was also needed in this research in order to contrast and compare the results.

Analysis of the results

The female characters in "The Turn of the Screw", out of the four politeness strategies according to Brown and Levinson's theory (1987, 1978), use *negative politeness* most frequently, and *the direct (bald on record) strategy* the least. They also use *the indirect strategy* twice as much as positive politeness (Chart 1).

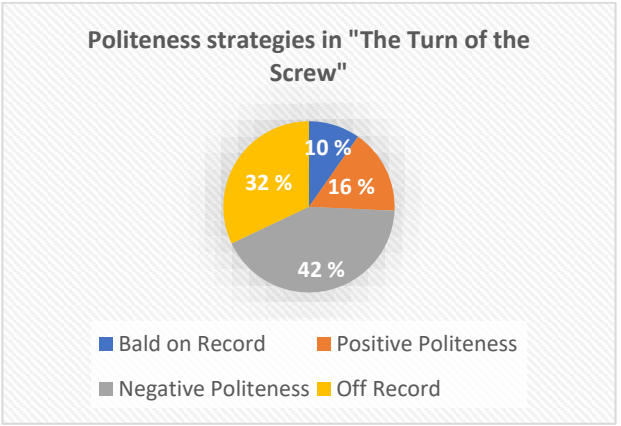

Chart 1: *Ratio of politeness strategies used by the female characters in the "Turn of the Screw"*

On the other hand, the female characters in "The Turn of the Key", out of the four politeness strategies use *the bald on record strategy* the most frequently. They use *the indirect strategy* the least. They use *positive politeness* more than *negative politeness*. This ratio can be seen in Chart 2.

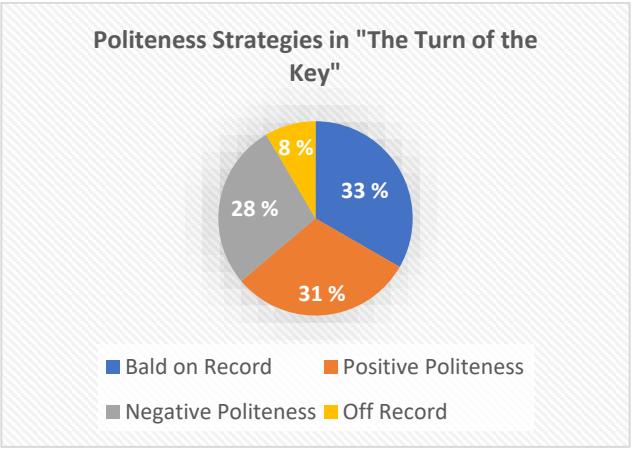

Chart 2: *Ratio of politeness strategies used by the female characters in "The Turn of the Key"*

Ten percent of the statements spoken by the female characters in "The Turn of the Screw" refer to the direct strategy, and in "The Turn of

the Key" this strategy is noticed in 33% of the analyzed utterances spoken by the female characters. Positive politeness is present in 16% of the dialogues spoken by the female characters in "The Turn of the Screw" and in 33% of the dialogues spoken by the female characters in "The Turn of the Key". The female characters in "The Turn of the Screw" use the thirteenth strategy the most – 'express interest in their hearer'. They do not use the first, fourth, fifth, sixth, seventh, eighth, and ninth strategy of positive politeness at all ('notice to hearer', 'use in-group identity markers', 'seek agreement', 'avoid disagreement', 'presuppose/rise/assert common ground such as gossip', 'presuppose hearer's values are the same as the speaker's value', and 'points of view operation', 'joke', 'presupposes the speaker's concern for the hearer's needs'). The female characters in "The Turn of the Key" use the second positive politeness strategy the most – 'expressing exaggerated sympathy with the hearer'). Negative politeness is present in 42% of the dialogues spoken by the female characters in "The Turn of the Screw", and in 28% of the dialogues spoken by female characters in "The Turn of the Key". Finally, the female characters in "The Turn of the Screw" decide not to perform the FTA in 32% of the dialogues, and the indirect strategy is present in only 8% of the utterances spoken by the female characters in "The Turn of the Key" (see Chart 3).

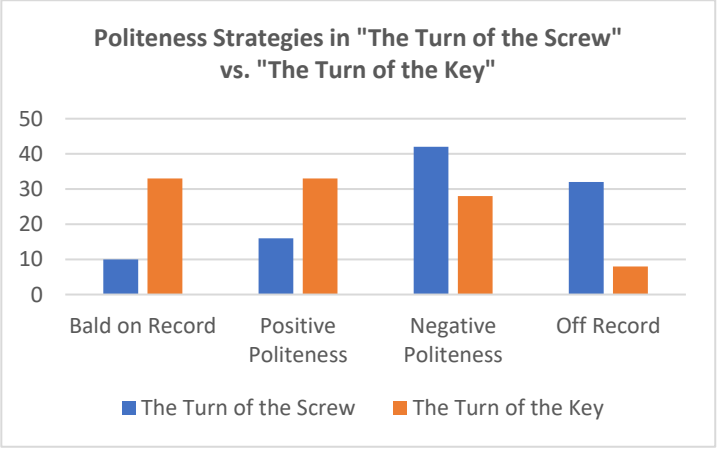

Chart 3: *Politeness strategies in "The Turn of the Screw" vs. "The Turn of the Key"*

These results were expected because of the different positions women had in society in the 19th and 21st century, respectively. In the 19th century, in the Victorian period in Anglo-American society, women were expected to behave like "domestic angels", and this is reflected in their polite speech. They did not dare to directly attack the face of the interlocutor and therefore they used the negative politeness and the indirect strategy the most. The emancipation and the empowerment of women led to changes in the way women speak and express politeness in the 21st century. In contrast to the 19th century, when indirect and negative politeness strategies were most frequently used, women in the 21st century, according to this research, use the direct and positive politeness strategy the most.

In the coming sections, the strategies employed in the two novels will be discussed in some detail.

The use of the bald on record strategy

The female characters in "The Turn the Screw" use *the bald on record* strategy the least of all Brown and Levinson's politeness strategies. In "The Turn of the Screw", there are adult female characters who have unequal status. The governess is the heroine and has a superior status, and Mrs. Grose is a servant. They talk to each other or to the children, but the book never shows the way they talk to the male characters, except to the child, Miles. The direct strategy is found in 20 sentences uttered by these characters. Here's an example where this strategy is used: "*You're as white as a sheet. You look awful*" (1898: 27). This statement, in which the direct strategy is used, was uttered by Ms. Grose. She finds the nameless governess frightened and pale and uses the direct strategy because she is worried about the other woman and the situation demands urgency. Although Ms. Gross has a lower status than the governess, she decides to attack her face directly. To exercise power, the governess uses the off-record strategy when talking to Mrs. Grose. In one such example, when the governess decides to attack the interlocutor directly, she raises her voice and says, "*And you could bear it*!" (1898: 33). The governess accuses

Mrs. Grose of neglect for the children and of allowing the former servant to spoil little Miles. Mrs. Grose reacts emotionally to this and begins to cry, and thus the governess achieves her goal, shows dominance and accuses the other woman of not performing well enough.

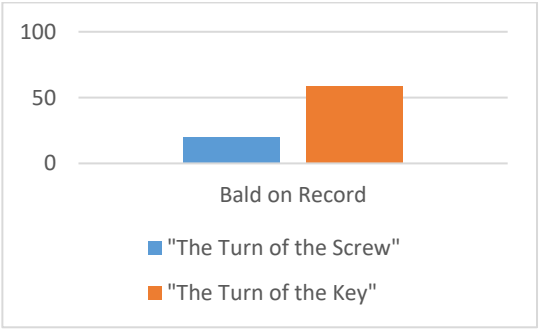

Chart 4: *The use of the direct strategy in "The Turn of the Screw" and "The Turn of the Key"*

The female characters in "The Turn of the Key" use the bald on record strategy the most, compared to all other strategies. In this book, in addition to the main character, Rowan, five other female characters have dialogues, not counting the little children Petra, Eli and Maddie. In "The Turn of the Key", both male characters, Bill and Jack, have their dialogues, when they interact with the female characters. The main character, i.e. Rowan, talks to all these male and female characters, but she interacts with Sandra and Jack the most. Rowan has the same status as Jack because they both work for the same family, and are colleagues. Sandra has a superior status because she is their employer. Sandra uses this strategy to express power when talking to Rowan in the following example: "*It is a poison garden*," Sandra spat. "*As you would know if you'd bothered to read the binder I provided. Which you clearly did not.*" (2019: 136). Sandra raises her voice in her phone conversation with Rowan because she is angry with him for allowing the girls to enter the greenhouse. Rowan ignores the fact that Sandra has a superior status and decides to use the direct strategy in the following example: "*What*?" I butted in, not caring about rudeness now. "*What did you say*?" (2019: 136). She says this after learning that she is doing something wrong and thus endangers the lives of the girls, and

Sandra does not inform her about the danger. Rowan uses the off record strategy when talking to Jean in the following example: "*And stop calling me miss*," I called after her. "*We're not in the bloody Downton Abbey*." (2019: 183). Jean is an older woman who has worked for the same family for a long time, and Rowan has the position of nanny for only a few days. In a way, Jean has a higher status for those two reasons, but Rowan uses the direct strategy in this example because Jean emphasizes that Rowan is not doing her job properly – according to Jean, the children are locked out and hungry. Another example in which the heroine uses the bald on record strategy is when she talks to Rhiannon, that is, to the teenager she has to take care of: "*You little shit*." (2019: 224). Rowan is upset because Rhiannon sends a message to her mother on Rowan's behalf. In that message, Rhiannon gives her false information. But Rowan does not only use the direct strategy when talking to female characters, but also she also uses it when talking to the male characters, i.e. Jack. In the following example: "*Be my guest*!" (2019: 282), Rowan confronts Jack when he insists he's in control of the situation, but he clearly is not. Rowan is upset and decides to perform the FTA.

The use of the positive politeness strategies

The female characters in "The Turn of the Screw" use *positive politeness* significantly less than the female characters in "The Turn of the Key".

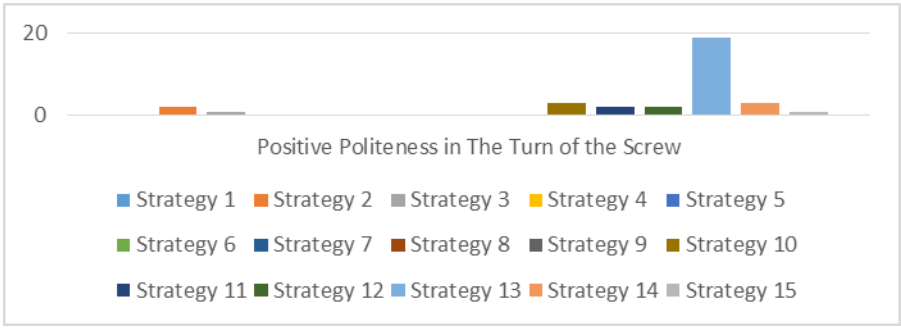

Chart 5: *The use of the fifteen positive politeness strategies in "The Turn of the Screw"*

Out of the fifteen strategies for expressing positive politeness according to the theory of Brown and Levinson (1978, 1987), the female characters in "The Turn of the Screw" mostly use the thirteenth strategy, i.e. the strategy 'giving and/or seeking reasons to show interest in the interlocutor'. In "The Turn of the Screw," a total of 33 utterances are found in which the female characters of this novel use positive politeness.

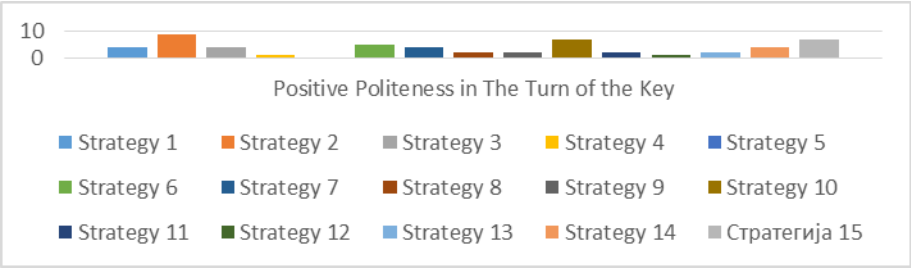

Chart 6: *The use of the fifteen positive politeness strategies in "The Turn of the Key"*

While the first politeness strategy isn't used at all in "The Turn of the Screw", the female characters in "The Turn of the Key" use this strategy. In this quote by Sandra, the first positive politeness strategy is present: "*Right, well, you must be famished and rather tired after such a long trip. You came up from London, is that right*? " (2019: 39). Sandra says this to Rowan when they first met. Sandra uses positive politeness to express that she is focused on her interlocutor's interests. As her future employer, Sandra tries to prove that she's a friendly person and shows that she is familiar with some facts about Rowan. In "The Turn of the Screw", the second strategy – 'expressing a strong interest, agreeing with the interlocutor or feeling empathy for the interlocutor', is used in the following quote: "*I quite understand your feeling* ..." (1898: 16). This was uttered by the heroine in "The Turn of the Screw". The heroine insists on finding out the fate of the previous governess, but Mrs. Gorse refuses to gossip. The governess empathizes with this. In "The Turn of the Key" the second strategy – 'expressing a keen interest in the needs, desires and goods of the interlocutor', is used in the following example: "*Oh, that's a shame*." (2019: 16). Rowan says this when she finds out that she will not be meeting Bill,

Sandra's husband. Rowan uses positive politeness in this example because she expresses a keen interest in what Sandra is saying. Wanting to be polite and friendly, Rowan says "*It is a pity she will not meet Bill*", making Sandra happy. But Rowan is not the only one who uses positive politeness. Sandra, her employer, also uses positive politeness: "*No, I completely understand. It's not always easy job hunting in an existing post*." (2019: 48). In this quote, Sandra expresses empathy with the needs, desires and goods of her hearer. Although Sandra has a superior status, in this case, she still uses this strategy. Rowan uses positive politeness when talking to male characters as well. For example in this instance when she's talking to Jack: "*Please be careful*," I said anxiously. "*They're really heavy. I don't want you to put your back out.* " (2019: 78). When Jack tries to help her with the suitcases, Rowan expresses her concern for Jack's well-being, telling him that he does not want to hurt his back while lifting heavy things. In "The Turn of the Screw", the third strategy – 'using dramatic exaggeration in speech in order to interest and involve the interlocutor', is used in the following example: " *You like them with the spirit to be naughty?* " Then, keeping pace with her answer, " *So do I! " - I eagerly brought out ."But not to the degree to contaminate –* " (1898: 16). Here, the governess speaks to Mrs. Grose and dramatically exaggerates her interest.

The third strategy – 'using dramatic exaggeration in speech in order to interest and involve the interlocutor', in "The Turn of the key", the following quote is used: "*But I have to say, I'm in awe of anyone who wants to be a parent. I'm definitely not ready for that yet*! " (2019: 50). Here Rowan is talking to Sandra. Trying to do well on the job interview, Rowan tries to flatter Sandra, using positive politeness through the strategy of dramatically exaggerating her speech in order to seem interested in the hearer.

The use of the negative politeness strategies

A total of eighty-seven statements where negative politeness strategies are used have been found in "The Turn of the Screw".

Chart 7: *The use of the negative politeness strategies in "The Turn of the Screw"*

In contrast to this, in "The Turn of the Key" a total of forty-nine utterances where the negative politeness strategies are used have been found.

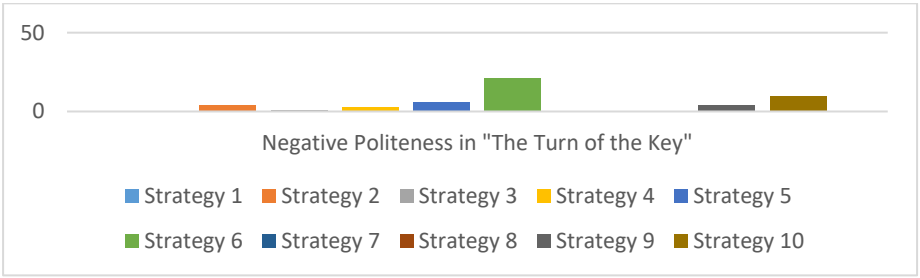

Chart 8: *The use of the negative politeness strategies in "The Turn of the Key"*

In "The Turn of the Screw," the first negative politeness strategy is used by both the governess and Mrs. Grose. When Mrs. Grose talks about the fate of the previous governess, she says it indirectly and vaguely: "*No - she went off*" (1898: 16). She only tells the new governess that she "left and died". The governess is indirect when she describes how she behaved in London before coming to Bly Manor: "*Well, that, I think, is what I came for - to be carried away. I'm afraid, however, "I remember feeling the impulse to add, ''I'm rather easily carried away. I was carried away in London*!" (1898: 12). The author of the book leaves the interpretation to the reader. It is never explained what exactly "carried her away" in London and what is the exact meaning of those words. This strategy, in "The Turn of the Key", is most often used by Sandra: "*Right, well, you must be famished and rather tired*

after such a long trip. You came up from London, is that right? ” (2019: 39). Sandra asks Rowan a question and uses hedges in the same dialogue. While the female character in “The Turn of the Key” use the sixth negative politeness strategy the most, the female characters in “The Turn of the Screw” don't use this strategy at all. The sixth strategy – 'apologizing', in "The Turn of the Key" is used by both Sandra and Rowan. Sandra uses it to apologize for making Rowan waiting: "*Sorry to keep you standing around*." (2019: 35) Rowan uses it when talking to Sandra and apologizes for being late: "*I'm really sorry; I'm usually very punctual*." (2019: 39). Rowan also uses this strategy with Jack when she accidentally burnt the pizza: "*Sorry, it's a bit blackened. I completely forgot about it. Do you mind*?" (2019: 117). Rowan also uses this strategy with Bill, when she accidentally spills wine on him: "*Sorry*," (2019: 87). Rowan uses this strategy with little Ellie as well, to apologize for yelling at her and accidentally hurting her arm: "*I'm ever so sorry, Ellie.*" *I bent down beside her at the breakfast bar so that our heads were on a level, speaking softly so that Mrs. McKenzie wouldn't hear.* "*I really didn't mean to. I was just worried you'd hurt yourself on the drive, but I really apologize if I was holding your arm too hard. It was an accident, I promise, and I feel terrible about it. Can we be friends*? ” (2019: 102).

The use of the off-record strategies

The female characters in "The Turn of the Screw" use the fifteenth off-record strategy the most – 'incomplete utterance, omission of words or phrases. This was found in twenty-nine utterances.

Chart 9: *The use of the off-record strategies in "The Turn of the Screw"*

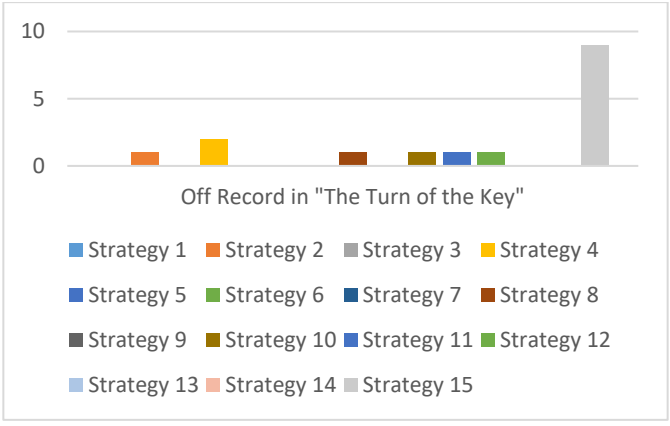

Chart 10: *The use of the off-record strategies in "The Turn of the Key"*

In the "Turn of the Key", the female characters also use the fifteenth off-record strategy the most. It was found in nine utterances. The fifteenth strategy in "The Turn of the Screw" is used by both the governess and Mrs. Grose. The governess uses this strategy when she's talking to Mrs. Grose, and she expects to be understood even though she is being indirect: "*You mean that a boy who never is—*" (1898: 15). Despite not finishing her sentence, Mrs. Grose understands her. Mrs. Grose uses this indirect strategy when she is asking the governess about what kind of person: "*But*

if he isn't a gentleman—" (2019: 28). In "The Turn of the Key", Rowan uses this strategy when she's peaking at Jack and Rhiannon. She wants to explain to Jack what is really going on with Rhiannon, but is afraid that he will tell Sandra and Bill, so she stops in the middle of the sentence and her statement remains incomplete: "*It was—*" (2019: 112). Then, she uses the same strategy when she sees Jack doing her job better than she does. She is the nanny, but Jack knows how to deal with baby Petra better than she does, so Rowan begins the sentence but does not finish it: "*God, Jack, you must think I'm a complete—*" (2019: 113). Rowan also uses this strategy with Rhiannon when she tries to explain to her why she will never have an inappropriate relationship with her father, but he can't do it directly. Therefore, she begins her sentence but never finishes it: "*No, no, no. Rhiannon, listen, I — I can't explain, but just — no.*"(2019: 254).

Conclusion

The aim of this paper was to analyse the way in which female characters from classical Gothic novels and modern Gothic novels build their identity by expressing politeness. More specifically, this study reveals which politeness strategies are used by the female characters in "The Turn of the Screw" and "The Turn of the Key". The dialogues spoken by the female characters in these two Gothic novels represent the corpus that is analysed in this paper because, as Stein (2019) explains, polite behaviour, or manners, and the Gothic genre are closely related. To explore the way in which the female characters in these two Gothic novels express linguistic politeness, their utterances and dialogues present in both books were analysed using Brown and Levinson's (1978, 1987) politeness strategies. This research has shown that the politeness strategies are used to varying degrees in these two different Gothic novels. Due to the fact that these two novels were written in two different historical periods, certain differences in the use of politeness were expected to be uncovered in this research. It was expected and proven, that the female characters in "The Turn of the Screw" use *negative politeness* the most out of the four politeness strategies, but they also use the *off-record strategy* frequently. This means that by using the indirect (off-record) strategy, the female

characters in "The Turn of the Screw" avoid attacking the interlocutor's face, i.e. they leave the interpretation of the meaning of their words to the hearer. They use the fifteenth ('be incomplete, use ellipsis') off-record strategy the most and they use the first negative politeness strategy ('be conveniently indirect: the speaker equalizes between his desire to be on record and the concern to the hearer's freedom of action') the most.

On the other hand, this research has shown that the female characters in "The Turn of the Key" use *positive politeness* and *bald on record* the most frequently out of the four politeness strategies. In this contemporary Gothic novel, the female characters are not afraid of doing the FTA directly, but also, they do not hesitate to express friendliness through positive politeness.

The literary works, indeed, reflect reality, to a large extent, concerning the position of women in society throughout history. In the past, women were expected to express themselves more politely, and women today are freer in terms of language behaviour and expression of politeness, but still pay attention to the positive face of the hearer, i.e. show that they respect the hearer.

The results of this research confirm that there is an obvious link between language, politeness and power. The fact that the female characters in "The Turn of the Screw" use negative politeness and the indirect strategy the most out of all politeness strategies indicates the inferior status of women in the past. On the other hand, the fact that the female characters in "The Turn of the Key" use the direct strategy and positive politeness most of out the four politeness strategies shows that even though they are confident enough to do the FTA directly, they can express genuine friendliness. In certain situations, the female characters in "The Turn of the Key" decide to directly attack the face of the hearer but they also take into account the positive face of their hearer, and this indicates the relative power of women in our modern society.

References

Bergvall, V. L. & Bing, J. M. & Freed, A. F. (1996). *Rethinking language and gender research: Theory and practice.* London: Longman.

Bomarito, J. (2006). *Gothic Literature: A Gale Critical Companion*. Cengage Gale.

Brissette, K. (2019). Ghost or Glitch: On Ruth Ware's Contemporary Retelling of The Turn of the Screw. Retrieved from https://lareviewofbooks.org/article/ghost-or-glitch-on- ruth-wares-contemporary-retelling-of-the-turn-of-the-screw/, 27.7.2021.

Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some universals in language use.* Cambridge University Press.

Cameron, D. (2001). *Working With Spoken Discourse.* SAGE Publications.

Coates, J. & Cameron, D. (1988). *Women in their speech communities*. London and New York: Longman.

Fairclough, N. (2001). *Language and power*. Pearson Education.

Goffman, E. (1967). On face-work. *Interaction Ritual,* 5–45.

Holmes, J. & Schnurr, S. (2005). Politeness, humor and gender in the workplace: Negotiating norms and identifying contestation. *Journal of Politeness Research: Language, Behaviour, Culture, 1*(1), 121–149.

Holmes, J. (1995). *Women, Men and Politeness*. London: Longman.

Horace. W. (1764). *The Castle of Otranto: a Gothic Story*.

Kilgour, M. (1995). The Rise of the Gothic Novel. London: Routledge.

Lakoff, R. (1973). Language and woman's place. *Language in Society*, 2(1), 45–79.

Lakoff, Robin. (1995). *Language and Women's Place*. New York: Harper and Row Publishes.

Le Page, R., & Tabouret-Keller, A. (1985). *Acts of Identity: Creole-Based Approaches to Language and Ethnicity*. Cambridge: CUP.

Litosseliti, L., & Sunderland, J. (2002). *Discourse Analysis and Gender Identity. Discourse Approaches to Politics, Society and Culture,* Vol. 2. Amsterdam: Benjamins.

Mills, S. (2003). *Gender and politeness.* Cambridge: Cambridge UniversityPress.

Mills, S. (2011). Discursive approaches to politeness and impoliteness. *Discursive Approaches to Politeness*, *8*, 19.

Nabi, A. (2017). *Gender Represented In the Gothic Novel*.

Orazbekova, Z. Shyngyssovab, N. et al. (2015). The intonation in gender analysis of linguistics. *The European Proceedings of Social & Behavioural Sciences.*

Popova, T. G. (2008). *On the question of gender studies*.

Punter, D. (1980). *The Literature of Terror: A History of Gothic Fictions from 1765 to the Present Day. Volume 1: The Gothic Tradition*. London & New York: Longman.

Struggling female identity in totalitarian societies – the case of The Handmaid's Tale by Margaret Atwood

Elena Kitanovska-Ristoska
University St. Kliment Ohridski
elena.kitanovska@uklo.edu.mk

Abstract

The concept of identity is something many people struggle with their whole lives. However, some people consider their identity as strictly determined and they are overly confident of who they are. The question "Who am I?" is perhaps one of the most important questions most people will ever face. It may be addressed to others or oneself, at a personal or a collective level. Sometimes we consider it explicitly, but often it is involved implicitly in a great variety of psychological and social processes. These predominantly psychological processes may include: the choices we make, the goals we aim at, our emotional experiences and relationships with others, and the ability to maintain our psychological and physical well-being. Today, the study of identity extends beyond the frames of psychology, since it has also been a major focus of numerous disciplines including: philosophy (Schechtman, 1996), sociology (Woodward, 2002), literary studies (Caughie, 2010), gender studies (Beauvoir, 1972, Butler, 1990), political theory (Calhoun, 1994), etc. The aim of this paper is to examine the extensive nature of identity content and to consider the variety of social, cultural, relational and individual processes by which female identities are formed and change over time as presented in a modeled totalitarian society of the world of Gilead in *The Handmaid's Tale* by Margaret Atwood.

Keywords: female, gender, identity, society, totalitarianism.

Introduction

The process of identity formation has always been an interesting topic for discussion, primarily in psychological, but also in philosophical, social and political terms. This process is mainly related to the complex way in which human beings establish a unique view of self and is characterized by continuity and inner unity. Therefore, it is particularly related to the self, the self-concept, values, beliefs and personal development. Personal identity formation aims to establish a coherent approach of self through the process of normal human development. The core of identity formation is the human personality, but there are also other components influencing the overall process such as: family, nation, religion, society, gender, etc.

Research questions and methodology

Conceptualization of identity varies considerably within and across disciplines which makes the notion of identity difficult to pin down. Identity has been defined either as unitary or multiple, stable or fluid, personal or social and in many ways which seem to contradict each other. According to Wetherell (2010), it is very difficult to integrate these notions into one and that process would eventually be counterproductive and would not lead to a precise definition of identity. Opposed to this, we believe that these contradictions can open a debate on some interesting and potentially important research questions about identity such as:

- Can identities be experienced as unitary, stable and real if they are also multiple, fluid or social?
- What does it mean to conceptualize identities as simultaneously personal and social?
- How does society influence the formation of gender identities?
- How do totalitarian societies influence female identity formation as presented in dystopian literature?

The former question is the main focus of this research with special emphasis on the formation of the female identity in a totalitarian society of Gilead as presented in *The Handmaid's Tale*, which is an object of study of this paper.

This study hypothesizes that totalitarian societies do not allow the formation of female culture since, by definition, totalitarianism is a form of government that attempts to assert total control over the lives of their citizens, women included.

The method used in this research is based on textual analysis of the novel in question, which provides an in-depth analysis of the text. The novel is closely read and carefully examined. The analysis is also complemented by the background research into the context of the text, its production, its content and its consumption. For the purpose of this study, we have consulted original theoretical and literary sources.

The Handmaid's Tale first published in 1985 is a novel of speculative fiction by Margaret Atwood, a prominent Canadian novelist, literary critic and essayist. The plot is set in a near-future New England, in a totalitarian theocracy which has overthrown the government of the United States. This dystopian novel explores themes of women and subjugation and the various means by which they gain agency. The novel has won multiple awards for literature and it has been adapted for cinema, radio, opera and stage.

The Handmaid's Tale is set in the Republic of Gilead, a theocratic military dictatorship formed within the borders of what was known as the United States of America, which makes it an easily suitable object of ours discussion. It is a first-person narrative by a woman called Offred (literary Of-Fred). The main character is one of a class of women kept for reproductive purposes, known as the Handmaids by the ruling class in a time of declining births due to sterility from air pollution and sexually transmitted diseases. She describes her life during her third assignment as a Handmaid, in the case of Commander Fred. Interspersed in flashbacks are portions of her life from before and during the start of the revolution when she finds she has lost all autonomy to her husband, through her failed attempt to escape with her husband and daughter to Canada, to her indoctrination into life as a handmaid. Offred describes the structure of Gilead's society, including the several different classes of women and their circumscribed lives in the new theocracy.

As it is easily noticeable, the word "tale" in the novel's title is quite indicative by itself. It seems that the word choice, in this case, is not made

by chance, but can be considered a euphemism in the context of the book. Cambridge dictionary defines "tale" as a story, especially one that might be invented or difficult to believe. It is similar to Merriam-Webster dictionary which describes the tale as a usually imaginative narrative of an event. The word *tale* invokes a fairytale, an old wives tale nothing significant like a report or a history. It is not an unusual practice for authors to use the concept of tales in their works. The earliest literary reference of this kind is perhaps the collection of 24 stories from the second half of the fourteenth century under the heading of *The Canterbury Tales*. They are almost unanimously considered to be Geoffrey Chaucer's magnum opus. He uses the tales and descriptions of its characters to paint an ironic and critical portrait of English society at the time. These stories, similar to the story of Offred, do not attempt to moralize, but to teach lessons and make difficult concepts more approachable. The word "handmaid" is also used in a symbolic context. Cambridge dictionary describes the handmaid as a female servant present only to serve the needs of the household in a domestic sense. However, in the story of Gilead, the handmaids are "two-legged" wombs, kept for reproductive processes only and having no identity of their own.

It is exactly in the centre of such a *tale* that Atwood positions women and their struggles to maintain their individuality through the turbulent social transitions.

Theoretical background

Before moving to the main discussion on female identity in totalitarian societies we will swiftly introduce the analytical framework to support the main argument of this research. First, we will start with a more theoretical definition of the term *personal identity* as opposed to social identity, in order to define precisely the female identity as presented by Atwood.

Personal identity covers some philosophical questions arising from our virtue of pondering our existence. Almost every one of us has asked the question "Who am I?" at some point in our lives. We can face this question as individuals or as members of social groups. In the theory of

philosophy, the topic of personal identity is sometimes discussed under the variable term of the *self*. Even though it is often considered synonymous with *person*, *self* often means something different: a sort of unchanging, immaterial subject of consciousness, a person's essential being, especially considered as the object of introspection or reflexive action. The question "Who am I?" according to Schechtman (1996) is sometimes called the characterization question in the sense that we need to present our personal characteristics in order to be perceived as different from the others. Schechtman thinks that besides this philosophic interpretation, personal identity can also refer to properties to which we feel a special sense of attachment. Someone's identity consists of those properties one takes to define themselves as a person, or make the person they are, which distinguishes them from the others. To have "an identity crisis", according to her, is to become unsure of what one's most characteristic properties are, of what sort of person one is. One's identity in this sense is variable and temporary. The way we define ourselves as persons might have been different and can vary from one time to another.

Taking this into consideration, Olson (2021) raises the importance of the so-called persistence question. According to him, this question covers what is necessary and sufficient for a past or future being to be someone existing now. We sometimes ask what it takes for someone to remain the same person. The issue is that if someone is to alter in certain ways, one would no longer be the same person from the past. When we speak of remaining the same person or of becoming a different one, we mean remaining or persisting to be a certain *sort* of person. For someone, no longer to be the same person is for the one still to exist, but to have changed significantly. This has to do with one's individual identity in the sense of the characterization question on the kind of changes that would count as losing the properties that define someone as a person.

Names are very much a part of the individual identity, and given the literary concern over the latter within dystopian fiction, the application of names within dystopian texts presents a viable and important means of displaying the primary literary motivations of a text. Ashley (2003) argues that the authors are able to draw from the array of literary techniques in order to maximize the effectiveness of their naming

strategies. It is in this manner that literary onomastics helps to stress the utilitarian aspects of literature. Nicolaisen (2008) thinks that the right to name a child is an important prerogative, and this feature of contemporary non-literary onomastics may be explored within the much more versatile situations presented within the literature, particularly dystopian where it happens to be a distinctive trope. The importance of the relationship between the named and the namer cannot be stressed highly enough, for that link represents a degree of both ownership and control. The act of naming, of bestowing an identity upon another individual, presents the most fundamental level of creative identity, given the connotative features inherent within names. To what extent identity is governed by these preset notions is questionable, but their inferences cannot be removed from the named individual, whose personality, especially within literary texts, will be judged accordingly. Dystopian fiction presents abuses of this power, of the shaping of individuals according to a pre-determined pattern of regulation, and as a result of the control. "My name isn't Offred, I have another name, which nobody uses now because it's forbidden. I tell myself it doesn't matter, your name is like your telephone number, useful only to others; but what I tell myself is wrong, it *does* matter. "(Atwood, 1986, p.80)

This is, of course, a simplistic overview of the process of identity formation in dystopian fiction, only covering the essentials, but it should suffice for the purpose of this research.

Identity formation in such a totalitarian setting is quite of a struggle, especially for women. Female identity formation is critical to a female individual because the way in which the woman defines herself and what she bases her sense of self upon, will eventually serve as the foundation of her life. "I compose myself. My self is a thing I must now compose, as one composes a speech. What I must present is a made thing, not something born." (Atwood, 1986, p. 66)

At this point of our analysis, we will introduce the feminist social theory, which is being heavily indebted by Simone de Beauvoir's answer to the question "What is a woman?" to which she answers: "A woman is a womb". Her more famous observation is that one is not born a woman, but rather becomes one. Beauvoir's distinction established dissimilarity

between biological sex and gender, proposing that while biological sex is stable, femininity and masculinity are ambivalent. She suggests that cultural understandings of femininity are imaginary constructs. For Beauvoir, the gender binary positions the male as the subject and the woman as the "other." Woman is defined as different in reference to man, however, he is not defined in reference to her. "She is the incidental, the inessential as opposed to the essential; he is the subject, he is the absolute – she is the other" (Beauvoir, 1972). Woman, she continues, has come to be "constituted as 'sex,' in terms of her body (her organs) but also as the sexual object of men, in her perceived ability to be objectified, possessed and finally mastered" (Beauvoir, 1972). Beauvoir sees gender as something made in culture and not fixed by nature; to become a woman is to assume a culturally established corporeal style.

Similar to Beauvoir, Butler (1990) has been incredibly influential in exploring modern concepts of identity. She likewise proposes that gender is not the expression of biological sex but a performative act constructed within a culture. Butler argues that gender is a performance, and therefore the imitation of a gender ideal that exists and is repeated throughout a particular cultural milieu. There is no universal basis for femininity, and moreover, identity does not transfer intact cross-culturally; it is an ongoing, discursive process. Butler (1990) argues that what we take to be an immutable essence of gender is manufactured through repeated images of women. These images have stressed the need for women to reconfigure their bodies in order to fit the constructed mold of femininity. "The body is a passive medium on which cultural meanings are inscribed," affirms Butler (1990, p.12). Women put on femininity, and conform to a cultural ideal that dictates what it means to be a woman.

Gilead handmaids are 'two-legged wombs' (Atwood, 1986, p. 163) stripped of their name, forced to dress accordingly, and denied literacy. Additionally, Handmaids have their new names assigned: Offred, Ofglen, Ofwayne, Ofwarren, which are examples of patronymic names. Gilead's forced renaming strips Handmaids of their self-identities and labels them as the possessions of their Commanders. Butler (2010) comments on the renaming issue that the identities of women only exist in relation to the Commander they are assigned to. Without such a personal identifying

feature as a name, no relationship can be formed, and it is precisely this level of uniqueness that the authorities desire to prevent. Their position is not to think or even to feel emotion, only to fulfill their tasks and obligations. Feminists are titled 'Unwomen' and deformed babies are denoted by the term 'Unbabies', where the prefix un- adds the meaning 'not', 'lacking', or 'the opposite of'.

For the purpose of this study, in this section, the totalitarian society will be defined as presented by Atwood. As mentioned in Encyclopedia Britannica, totalitarian society is a form of rule where no individual freedom is permitted and all aspects of individual life are subordinated to the authority of the state. In a wider sense, totalitarianism is marked by a strong central rule that attempts to control and direct all aspects of individual life through coercion and repression. Usually, the totalitarian state pursues some special goal to the exclusion of all to others. All resources are directed towards its attainment, regardless of the cost. Any dissent is branded evil and internal political differences are not permitted. Under this rule, traditional social institutions are suppressed. Participation in approved public organizations is at first encouraged and then required. Old religious and social relations are supplanted by new ties to the state and its ideology. As individualism diminishes, most of the people embrace the totalitarian ideology. Violence becomes permissible and even necessary under totalitarian rule.

Discussion on totalitarian society and the role of women in *The Handmaid's tale*

The totalitarian society of Gilead, as shown in the novel, has completely taken over the United States. At first, it seems that the Republic of Gilead can be described as patriarchy, but as the story progresses it becomes evident that it is a state of totalitarian misogyny. It is a socially engineered society of extreme inequality between men and women, justified as a comeback to orthodox religion and spread by terror as the solution for saving the world devastated by climate change, where human reproduction and the ability to survive are at threat. In this case, it is almost impossible to take off the patriarchal framework from the society

and closely observe it aside from pre-supposed male control and domination.

Here, women are assigned specific, subservient roles structured around their sole unity for reproduction, to repopulate the country or in support of motherhood. Generally, they are divided into six groups: Handmaids, Wives, Marthas, Aunts, Econowives, and Unwomen. For this analysis, we will briefly describe each group of women and their mutual relations, which is necessary to understand the further investigation.

The group which is most present throughout the whole novel is the group of the Handmaids since the story is told from the perspective of one of them. The main responsibility of the Handmaids is to bear children for powerful couples who cannot have children on their own, due to the infertility of the Wives. "They are defeated women. They have been unable… They were empty." (Atwood, p. 49) In the pre-Gilead period, some of the Handmaids used to be women who had already been married several times. Gilead reached them by declaring all second marriages adulterous, arresting the partners, and, on the grounds that they were morally unfit, confiscating the children they already had. The Handmaids always wear red. Their shoes, gloves, and long dresses carry the colour of blood, which defines them. Only the wings around their faces, supposed to keep them from seeing, but also from being seen, are white. The Handmaids do not have a high social status but are objectified by men and hated by their women. Their role only depends on their ability to reproduce which is pointed out by references to them such as "two-legged wombs". Handmaids are never called by their actual name but by the possessive pronoun 'of' in combination with the name of their Commander. This takes away the women's identity and as Surmund (2018) points out marks them as objects possessed by men. Their ability to reproduce distinguishes them from the second group, the Wives, who are infertile women, married to men of prestigious social rank. "There is no such thing as a sterile man anymore… There are only women who are fruitful and women who are barren. That's the law." (Atwood, p. 61) The color of their dresses is a light blue. They are the only category of women that obtain some kind of power. Another group of women that is not completely powerless is the Aunts. Their duty is the training of the

Handmaids in the Red Center. The fourth group of women is the group of Marthas who occupy the household and do the cooking. Their uniforms are shaped similarly to the Handmaids' clothing but are colored green. Lastly, there are two groups of women which are only mentioned briefly. The first one consists of the so-called Unwomen who are former feminists, homosexuals, or other non-conformists who did not ensue to the regime of Gilead. They are sent to the Colonies where they clean up nuclear waste. And the second group is the group of the Econowives who are marked by their stripy dresses which combine all colors. As these dresses suggest, the Econowives occupy all duties at once. They are married to less powerful men and are still fertile which is why they can bear their own children.

Taking all these groups of women into account there is certainly a culture of female identity in the Gilead society. But, it is not that kind of women's culture one would strive for. At one point in the novel Offred addresses her absent mother who used to be a feminist: "Mother, I think. Wherever you may be. Can you hear me? You wanted a women's culture. Well, now there is one. It isn't what you meant, but it exists. Be thankful for small mercies" (Atwood 1986, p. 119). The existing women's culture Offred is referring to is one that was designed by men who now make sure that women do not cooperate. Because of everything, there is always a strong tension between the main groups. The Wives are jealous of the Handmaids since they get to perform sexual intercourse with their husbands. Handmaids on the other hand envy the Wives. Furthermore, the system ensures that women do not protest against it by making them believe that they are in control especially during events such as 'Particicutions' or 'Salvagings', which are group killings or hangings. Interestingly, there is another instance that keeps an eye on the Handmaids: the Aunts. Gilead uses women to control other women since there were many women willing to serve as Aunts. It might seem a paradox that the Aunts torture the Handmaids and at the same time speak up for cooperation among women. Besides the Aunts, the Wives also inherit a certain kind of control. This is pointed out by Offred during the monthly ceremony: "My arms are raised; she holds my hands, each of mine in each of hers. This is supposed to signify that we are one flesh, one

being. What it really means is that she is in control, of the process and thus of the product" (Atwood 1986, p. 89).

Offred – the Handmaid

The predominant figure in this narrative is Offred. Having the opportunity to be born and live before the "new order", she struggles to maintain her individuality. Thus, she uses the power of language and words. She narrates her diary in Pre-Gileadian style. In this way, she preserves her identity and resists the social authority. Offred lives in double consciousness, continually slipping back into the past. Every day as she walks the streets, she is retracing the old city map in her head: 'I'm remembering my feet on these sidewalks, in the time before, and what I used to wear on them' (Atwood, 1986, p. 31). As a way to escape from the time trap of the present, Offred feels the need to tell stories if only to herself 'Otherwise, you live in the moment, which is not where I want to be' (Atwood, 1986, p. 133). In Gilead, Offred used to silently repeat her hidden name to maintain her existence: 'I want to be more than valuable. I repeat my former name, remind myself of what I once could do, how others saw me' (Atwood, 1986, p. 93).

Atwood (1986) shows how Offred loses her identity when she thinks of her body as an instrument, "of pleasure, or a means of transportation, or an implement for the accomplishment of my will … Now the flesh arranges itself differently. I'm a cloud, congealed around a central object, the shape of a pear, which is hard and more real than I am and glows red within its translucent wrapping," Offred's present becomes very different from her past. Losing her identity has caused her to look back frequently on her past identity. Atwood has the narrator reflect on her past identity to show how big the difference is in her current identity.

She tells her story breaking through the strict rules of authoritative discourse by giving life to her inner dialogue. Offred maintains her existence by repeating her name silently. "I keep the knowledge of this name like something hidden, some treasure I'll come back to dig up, one day. I think of this name as buried. This name has an aura around it, like an amulet, some charm that's survived from an unimaginably distant past."(Atwood, 1986, p.80).

Steals (1995, p. 459) recognizes that "she is the grammatical subject and narrative agent of the tale, whereas Gilead reduced her position to that of a (grammatical) object and patient" which makes her position pretty unfavorable and her future uncertain. Atwood makes it unforeseeable for the readers to know what would happen next to the Handmaid, even after the novel ends.

Conclusion

The purpose of this paper was to discuss the influence of society on the process of identity formation. Precisely, this study aimed at showing that totalitarian society, as presented in Atwood's novel, had an enormous impact on limiting the female potential and reducing the possibilities for developing female identity. The main hypothesis was that being a socially engineered society, totalitarianism was based more on misogyny, rather than patriarchy. This research, however, proved that there was a women's culture in Gilead, but it was constructed on misogynistic premises designed to take away the power of women. One thing all women have in common is that literacy is forbidden and they are not allowed to read and write. Given the importance of language in Western society, this is a harsh deprivation of rights and it takes away women's ability to be active. Women become even more submissive by living in constant fear of obeying the laws. Some of them, who have the ability to reproduce, are forced to enter the "sex ceremony" which is considered a "sacred" opportunity and not a rape. This shows that female subservience, as presented by Atwood is multilayered and discussed on several different levels.

Atwood's novel is both a page-turner and deeply discomforting. A glimpse into a dystopic future that felt only a few shades of reality and eerily familiar. Unsurprisingly, everything portrayed in the novel, all the horrors rendered in detail, have occurred at some time in history.

Of course, *The Handmaid's Tale* is a piece of fiction and therefore it does not reflect reality in a direct way. Nevertheless, the male-centered modes of thought which build the basis for Gilead are present nowadays

and this is why Atwood's novel has often been seen as a forewarning of the future.

For twenty-first-century readers, the groups of women in *The Handmaid's Tale* seem very harsh and far away from our postmodern society. However, the categories are only exaggerated versions of the already existing classes of women in society. The only difference is that in Gilead the division is performed in an apparent way (Michael, 1996). Merely the category of the Handmaids was deliberately added by Atwood and it seems that it has no direct counterpart. Nonetheless, there are comparable cases which remind us of the Handmaids to which the closest is the issue of surrogate motherhood.

References

Ashley, L. R.N. (2003) *Names in literature,* Bloomington, IN: AuthorHouse.

Beauvoir de, S. (1972) *The Second Sex, 1949,* translated by H M Parshley, Penguin.

Butler, J. (1990) *Gender trouble: feminism and the subversion of identity,* New York, Routledge.

Butler, J. Odelle (2013), *Name, Place, and Emotional Space: Themed Semantics in Literary Onomastic Research.* PhD thesis, Available at http://theses.gla.ac.uk/4165/1/2013ButlerPhD.pdf [Accessed 10.09.2021].

Caughie L. P. (2010) *"Passing" and identity: A Literary perspective on gender and sexual diversity,* Loyola University Chicago Press.

Howells A. (2006), *The Cambridge Companion to Margaret Atwood*, Available at https://play.google.com/books/reader?id=NaRuLnhbl2QC&printsec=frontcover&pg=GBS.PA11 [Accessed 01 Apr. 2020].

Irigaray, L. (1985) *The Sex Which is not one*, Cornel University Press, New York.

Kegan, G. J.(1981). *On Female Identity and Writing by Women*, Vol8 No2, University of Chicago Press. Chicago.

Kuhn, A. (1994). *Women's Pictures: Feminism and cinema*, 2nd edition, Routledge, New York.

Lazar, M. ed. (2005) *Feminist critical discourse analysis, Gender, power, and ideology of discourse,* Palgrave, Macmillan, New York.

Nicolaisen W.F. (2008) *On Names in literature* published in Nomina 31.

Olson, E. T.(2021), "Personal Identity", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2021 Edition), Edward N. Z. (ed.).

Raschke D.(1995), *Margaret Atwood's The Handmaid's Tale: False Borders and Subtle Subversions*, Literature Interpretation Theory 6: 257–68. Available at https://www.tandfonline.com/toc/glit20/6/3-4?nav=tocList [Accessed 01.10. 2021].

Schechtman M. (1996) *The Constitution of Selves,* Cornell University Press.

Social theory and the politics of identity, c (Ed.) (1994), Oxford, England, Blackwell, Calhoun.

teals H. (1995), *Margaret Atwood's The Handmaid's Tale: Resistance Through Narrating*, English Studies, 76:5, 455–467 Available at https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00138389508598988 [Accessed 08.10.2021].

Surmund M. (2018) *The roles of women in "The Handmaid's Tale". A comparison between the relevance of the novel then and the series now,* University of Freiburg, ebook.

Van Dijk, T.A. (2008) *Discourse and power*, Palgrave, Macmillan, New York.

Wetherell, M. (2010). *The field of identity studies*. In M. Wetherell and C. T. Mohanty (eds.) The Sage Handbook of identities. London: Sage.

Woodward, K. (2002) *Understanding identity,* London, England, Arnold.

https://www.britannica.com/topic/totalitarianism, accessed on 10.10.2021

https://www.merriam-webster.com/dictionary/tale, accessed on 09.10.2021

Role of language and identity in the field of disclosure of cultural studies

Fatmir Ramadani, AAB College

fatmir.ramadani@universitetiaab.com

Abstract

Culture is related to pre-existing roots of the individuals that define their identity in terms of background or historical relevance. Cultural studies is described as an interdisciplinary branch that analyses varied cultural forms and activities related to the power relationship and influence their deployment, production, effects, and circulation. Culture and identity can be asserted as interrelated terms in which language plays an important role in creating differences between the both. Culture is related to pre-existing roots of the individuals that define their identity in terms of background or historical relevance. It emphasizes that language plays an important role in establishing interaction with society individuals. It includes a set of signs and symbols that depict cultural value and signify system so that there is meaningful exchange of thoughts. The association between culture and language has been studied and found that language is used to enhance communication behaviour by focusing on the sound pattern. It was analyzed that language becomes an important tool to demarcate the culture and identity of an individual among large populations. It can also be recommended that the further improvement in the identity could also be brought by classifying identity into knowledge aspect, by further categorizing based on their knowledge domain. It will help in developing intellectual identity and promote development of intelligent cultural syndromes.

Keywords: Identity, Cultural Studies, Language, Individuality, Singularity

Introduction

Cultural studies is described as an interdisciplinary branch that analyses varied cultural forms and activities related to the power relationship and influence their deployment, production, effects, and circulation. It signifies a bouquet of dimensions in the form of eco-criticism studies, gender studies, ethnic studies, popular culture studies, post colonialism studies, and many more related to studies (Shohamy, 2020). The different interpretative dimensions of cultural studies highlight multiple social and psychological constructs such as belief system, artistic accomplishments, and linguistic studies. All these constructs help in developing an association between the culture and its implications on the literary works (Low & Wolfreys, 2005). As association is also identified between language and society in which language plays an important role in establishing interaction with society individuals. It includes a set of signs and symbols that depict cultural value and signify system so that there is meaningful exchange of thoughts. The association between culture and language has been studied by several scholars in the past in which the ethnography studies highlight that language is used to enhance communication behaviour by focusing on the sound pattern. It includes exploring the use of language and shared linguistic behaviours associated with it. On the other hand, societal perspective highlights that language usage is associated with functions, categories and conceptions. The group level indicates that individuals use languages to mark their group specifications in terms of sex, occupation, education, and geographical locations. The individual level specifies that language is influenced by individual characteristics that reflect different emotions like happiness, fear, sadness, or nervousness (Saville-Troike, 2003). Based on the above facts, it can be said the present research provides valuable insights about the role of language and identity in the field of disclosure of cultural studies along with identity and difference in cultural studies. The facts related to cultural identity and the logic of difference, cultural identity and the logic of individuality, cultural identity and the logic of temporality, and culture and the politics of singularity.

Literature review

Identity and difference in cultural studies

According to Grossberg (1996) the cultural studies investigation are based on two distinct aspects which are forms of struggle over and two models of production of identities. While focusing on the first model, it is based on the assumption that there is an intrinsic association between identity and essential content. It can be influenced by common origin and structure. As a result, in the struggling model, there is contest between the negative and positive images that lead to the creation of unique and genuine content of the identity. The second model was based on the identification of the separate and distinct identities that did not include the perception of universally shared experience. The major reason behind it is that consideration of multiple identities lead to the emergence of race, gender, and class discrimination. It also raises the question as to how the identities led to the generation of representation of human practices. Allen (2011) examined that cultural influences led to the construction of dominant and non dominant identities. The dominant identity is based on the historical aspect that is influenced by resources and influential paradigms. On the other hand, the non-dominant identities are related to reduce levels of resource and influential paradigm association. Considering the identity development, it can be executed with the help of several models by examining the differences between the dominant and non-dominant identity formation. Martin & Nakayama (2011) asserted that non-dominant identity formation is based on four stages in which the first stage is signified with absence of interest in one's identity. The second stage is conformity stage in which major focus is given to adoption of values and norms by the dominant groups. It is followed by resistance and separation stage in which the non-dominant identity can shift from conformity stage to the previous stage in order to engage in dominant actions. On the other hand, in the case of dominant identity development, there is execution of multiple stages in the form of acceptance, resistance, redefinition and final stages. Each stage is linked to the other and ensures that identities can be changed in any stage. Jim Clifford (1994: 302-338) examined that cultural studies can be classified into different segments

such as figure of diaspora, figure of difference, figure of fragmentation, figure of hybridity, so that there is interracial reflection to diachronic inflection. While focusing on the figure of difference, it is specifically related to constitutive association with negativity that highlights the identity of the dominant term. The figure of fragmentation highlights several identities and positions that are linked to apparent positioning. It is often built out of partial fragments so that there is a creation of individual identities based on social differences. Gloria Anzaldual (1987) analyzed that the figure of hybridity is a more difficult conceptualization so that there is creation of border existence images. It is directly related to the subaltern aspect in which main focus is given to defining the unique spatial condition to determine the alternative constituent. O'Hanlon, (1988) asserted that in figure of diaspora, so that there is focusing on border crossing and diachronic inflection. Diaspora is also related to the identification of spatial location so that there is development of cosmopolitan networks for the recognition of cultural politics and avoidance of identity rooting in affiliated structures.

Cultural identity and the logic of difference

According to Hall & Du Gay (1996) in the concept of cultural identity and logic of difference, the concepts that are provided by Derrida and Foucault are to be taken into account. While considering Derrida's philosophical explanation, exclusion of madness by Descartes is an amicable reason to create identities and developing reasoning behind it. The association between madness and reason is identified in the form of structure and sense to analyze the significance of the centre of identity. On the other hand, Foucault explained exclusion of madness by Descartes in terms of historical event sense and specified that exclusion can be termed as material and spatial can be considered as discursive. Foucault emphasized that each reason has its own state of subjectivity and status. Based on Foucault analysis, the status of Descartes seems irrelevant in the current times and highly criticised by Derrida in terms of absence of logocentrism constructivism. Dapía, (2000) examined that in cultural identities and logic of difference, the corollaries to Laclau's theorization

can also be taken into account. The corollaries to Laclau's theorization are based on three corollary aspects in which the first corollary describes the notion 'consensus'. It is related to decision making under the conditions of undecidability by an individual. It is argued that in consensus indeed there is formation of a liberal framework that allows the individual to present his/her voice and negate it through dimension of coercion. In the second corollary, focus is given to equivalent emergence of logic which specifies that if identities are relational, there is possibility of developing collective subjectivity and to identify the legitimate variations. It helps in recognizing the differences in the social field and democratic struggles. In the third corollary, focus is given to theorization of the subject in terms of hybridization. As a result, under the concept of hybridization, Laclau describes cultural identities as chain of equivalence of struggles that could not be avoided under any circumstances. It leads to the formation of collective identity and allows them to explore new opportunities of empowering existing identities.

García Canclini (1995) asserted that the differences could also be witnessed in American and European culture because the American culture is based on cultural modernism and the European culture is based on imported aesthetics. The differences in ideologies of the countries create conflicts and antagonisms that bring changes in the cultural roots and practices. For example, in the Brazilian avant-garde of the 1920s, strong resistance was shown by the Brazilians in struggling for their rights and opposing the oligarchic and conservative implications of the foreign sector. Based on the above facts, it can be said that each culture has its own unique identity and when imposing a specific culture on other may lead to conflicting situation because it subjects the interests of the individuals. Leurs, R. H. (2009) conducted a research on analysing the significance and relationship between culture and identity. The work by Laclau and Mouffe has increasingly contributed towards the theoretical framework so that there is creation identity and cultural subjectivization. As a result, there is creation of dispersion in the regular assembling of the differential positions of the discourse in terms of temporary fixity and centrality. The concept related to Orientalism is also discussed in the cultural identity construct. It is based on ontological and epistemological

distinction so that it analyses the association of ontology and epistemology. While focusing on the ontological distinction, it is based on act of power so that there is defining of service of knowledge by focusing on institutions of colonialism. As a result, there is creation of different positions in the form of continuum, self understanding, and self-definition to ascertain the rationale between uncertainty and positivity. There was identification of western constructions of force about the relations between the way of life of the government and imperialism, colonialism's non-verbose or non-social elements and about how the international designs force a lot relationship inside social cycles. In any case, all things being equal, the predominant arrangement has been to set up a straightforward chain from imperialism to the development of social characters to the creation of subjects.

Cultural identity and the logic of individuality

According to Renato Rosaldo (1989) there is an emerging need to shift away from the presumption of conflates notion of culture and to focus on developing an alternative methodology of the creation of productive culture. Deleuze and Guattari (1987) suggested that it may create a notion related to the identification of the women social status and outcomes that are to be received from them. It includes the consideration of modern logic of individuality so that balance is established between the different procedures of individuation. O'Hanlon (1988) included the political perspective related to modern invention and focused on the subject-agent virtue to analyze the modern humanistic individual constructs. It was based on three major attributes which were subject of position, agent of position, and self. While considering the subject as a position, it is defined as the source of knowledge or experience, while agent as a position of activity is defined as the actions that are executed by individuals in the influence of the identities imposed on them. In the segment of self as the mark of a social identity, it highlights the consideration of self in executing tasks and making decision so that there is creation of a social image of the individual in the society.

Althusser's (1971) examined that the subjectivity is based on 'approve' experience itself, despite the fact that, a few positions might be better to express and guard their 'power'. It includes the subjectivity construct that highlights certifiably in terms of ontological inquiry. It results in delineating and delivering the genuine connection of content (bodies) and articulation aspects related to subjectivity in this sense is conception. The subjectivity aspect also includes human social orders and highlights that it is engraved or circulated inside social codes of contrasts that coordinate with subjects by characterizing social personalities.

Hall (1992) analyzed that social codes differentially provide valuable insights about specific positions inside the field of subjectivity. It also considers the fact that everybody exists inside the layers of subjectivity that are situated at specific positions. It signifies that everyone is empowered and must oblige to the potential outcomes of involvement by addressing encounters and legitimizing portrayals. Based on the above facts, it can be said that social characterization is the body of the actual populace and describes the self as the material encapsulation of personalities. It also focuses on codes of contrast and differentiation that have been recorded in socius and exist in engraving verifiable contrasts.

O'Hanlon (1988) examined that the modern invention aspect is to be taken into consideration so that there is creation of subject-agent association. It includes humanistic individual behaviour so that there is creation of three different planes with respect to position, source, and social identity. As a result, there is mapping of belongingness and recognition of rise of paradox. However, issues are faced in the context of determination of paradox because of disguise in operation and creation of modern power. The major reason behind it is the visualizing of the three constructs from three different perspectives which create variations in its implications and usage in terms of agency of technology and relationships. It may also be considered that subjectivity is based on abstractness that focuses on human societies and distributions within the cultural codes. It leads to the creation of subjectivity constraints that represent experiences of representations and distinctions. It highlights agency construct with subaltern so that there is exercising of sense and

marginalization that leads to the issues in epistemological possibilities and cultural identity.

Cultural identity and the logic of temporality

According to Bhabha (1992) the concept related to modernity is not only based on logics of difference and individuality but also focuses on the concept of the logic of temporality. In modern embody is based on analysing the temporalizing logic that is linked to specific temporality. However, the concept of modern in deeper terms is based on two presumptions. The first assumption asserts that time and space are separable and the second assumption asserts that subjectivity is based on spatial construct. The first assumption is based on Cartesian philosophy of realization between individual and reality, while the second assumption is based on Kantian solution in which consciousness is depicted as a mediator between varying positions of experience. Gilroy (1992) analyzed that cultural identity is based on the affiliations instead of characters and it highlights the sense of belongings among individuals. It emphasized considering the positions that characterize other people as spatially comparable, trapped and isolated. Eric Michaels (1994) analyzed that individual admittance is to be taken into account to access information and classify it as per their origination, birth, passing and home. It specifies that there is continual representation of topography so that there is determination of the specific identity of the individual. For example, the case of Blacks and Whites in American urban society can be taken into account that specifically highlights the concept of self in terms of spatial experience. The major reason behind considering the American population is that it is largely demobilized with little demarcations of enclosed spaces. Another reason is extensive mobility of individuals followed by exclusion of certain places by the population. It also includes the voluntary interest aspect of the individuals that encourages them to make independent decision and show extraordinary degree of mobility. Meaghan Morris (1988) determined that the agency aspect of identity is also to be taken into account so that there is consideration of spatial

association between people in diversified geographical locations. It focuses on the pre-existing origin conception of the individuals and emphasized that individuals can organize a limited space. It leads to the generation of constitutive of agency in which ways of belongingness are described as agency and empowerment concept in specific populations. As a result, it was concluded that culture and identity do not correspond with the self directly and associated with spatial space. It gives rise to mobility and imbibes the logic of temporality because the individuals move from one geographical location to other constantly adding new attributes to their existing culture and eliminating some feature from it with regular movement. Based on the above facts, it can be said that culture and identify are correlated to each other but offer differences with change in spatial spaces resulting in the creation of temporal identities.

Culture and the politics of singularity

According to Dhareshwar (1989) there has been controversy over the confluence of logics and modern theories of identity in the past because of differences in views and opinions. For example, Ahmad (1994) argued that 'absence of belonging' in cultural identity is an easy slide in comparison to excess of belonging. This conception of the scholar is based on ontological and epistemological concept that highlight that identity can be created by focusing on belongingness. On the other hand, Dhareshwar argues that the concept of culture and politics of singularity is based on the aspect of narrative identity. It includes de-centred subjectivity that is based on the postmodern reality. It also includes the conception of cultural description, dissemination, and metropolitan politics so that there is creation of individual identity of self based on radical differentiation.

Grossberg, (1996) examined that singularity is based on alternative politics that is also known as coming community syndrome. It includes the aspect of collective agency approach that provides an in-depth overview about the complete range of creative disciplines in the form of self spanning and identity formation. It focuses on the subjectivity

construct that is directly associated with the cumulative views of the population.

Young, (2004) examined that the quest of singular can also be related to constructing a form of learning and wisdom so that there is creation of a unique identity based on the knowledge domain of each individual. It will help in the creation of individual identity among large populations and differentiate a specific knowledge domain individual from others. The aspect related to creation of self image and self consciousness can also be highlighted in it because both are related to self awareness and self development that play a major role in identity development.

Agamben (1993) conducted a study to analyze the association between culture and politics of singularity by considering Chinese population. The scholar accumulated some individuals at Tiananmen Square and tried to figure out which individuals belonged to native origin and which belonged to international origin. However, in the collected or gathered form, it was not possible to identify the cultural or identity differences between the individuals based on their stature and appearance. As a result, based on the study analysis, it was concluded that the population can be subjected to exteriority and have to find out new modes to identify individuation. Based on the above facts, it can be said that identification of the individual construct is to be analyzed by focusing on the individual characteristics of the individuals. It also includes the conceptions related to structured nobilities so that major focus is given to identity formation in place of collected image formation.

Findings and discussion

Based on the above discussions, it can be said that culture and identity can be asserted as interrelated terms in which language plays an important role in creating differences between the both. Culture is related to pre-existing roots of the individuals that define their identity in terms of background or historical relevance. Under such conditions, language plays a major role on laying a great impact on the culture of the individuals by bringing modifications in it based on movement and

geographical differentiations. The major reason behind it is that language acceptance and communication changes, as per the change in the geographical location that create a great difference in the cultural conduct and identity of the individual. For example, differences could be witnessed between Whites and Blacks in America. Though both the communities persisted together, differences could be recorded in their identity and cultural practices that made them unique and different from each other. For example, the cultural parties of the Americans is different from that of Whites but when they share the common place and ambience, cultural mixes are out to happen that may bring alterations in their traditional practices and identity formation. As a result, when there is mobilization of people from one place to other, there is creation of new identities and immediate cultures. However, at times the mixing of cultures lead to the creation of citizenship issue as it becomes difficult to analyze the actual culture of identity of the individual. Therefore, it can be said that culture, identity, and language are intrinsically linked to each other and impact each other in case of any changes in any of them.

Conclusion and recommendations

Culture is important for the development of identity which is complemented by use of language which is known as a social tool for communication and interaction. Cultures have been imbibed among individuals through their rituals and traditions but changes do occur in them with their acceptance to modernity and geographic difference customs and practices. For example, though English is spoken as a standard language around the world, the dialect and accent of English differ among individuals based on their nationalities, cultures and usage. Under such conditions, language becomes an important tool to demarcate the culture and identity of an individual among large populations. It can also be recommended that further improvement in the identity could also be brought by classifying identity into knowledge aspect by categorizing base on their knowledge domain. It will help in developing intellectual identity and promote development of intelligent cultural syndromes. Based on the above facts, it can be said that the language and identity are

included in the field of disclosure of cultural studies by identifying the logic of difference between the social constructs and logic of individuality by considering subject-agent construct. It also includes humanistic individual concept so that there is identification of individuals in different planes. The study also discussed the logic of temporality and politics of singularity so that there is creation of a deeper association between the presumptions of time and space for the fundamentalist human concern. As a result, it can be concluded that there is inclusion of singularity aspect in the mode of existence so that there is creation of equal status quo.

References

Agamben, G. (1993). The coming community (Vol. 1). U of Minnesota Press

Ahmad, A. (1994). In theory: Classes, nations, literatures. Verso

Allen, B. J. (2010). Difference matters: Communicating social identity. Waveland Press

Bhabha, H. K. (1992). Postcolonial authority and postmodern guilt. Na

Canclini, N. G. (1995). Hybrid cultures: Strategies for entering and leaving modernity. U of Minnesota Press

Dapía, S. G. (2000). Logics of Antagonism, of Difference, and of the Limit: Questions of Cultural Identity in Latin American CulturalStudies. *Diálogos Latinoamericanos*, (1), 9-32.

Dhareshwar, V. (1989). Toward a narrative epistemology of the postcolonial predicament. Inscriptions, 5, 135-157

Gilroy, P. (1992). Cultural studies and ethnic absolutism. Na

Grossberg, L. (1996). Identity and cultural studies: Is that all there is. *Questions of cultural identity*, 87-107.

Grossberg, L. (1996). Identity and cultural studies: Is that all there is. Questions of cultural identity, 87-107

Hall, S. (1992). Race, culture, and communications: Looking backward and forward at cultural studies. Rethinking Marxism, 5(1), 10-18

Hall, S., & Du Gay, P. (Eds.). (1996). *Questions of Cultural Identity: SAGE Publications*. Sage.

Low, G. C. L., & Wolfreys, J. (2005). Postcolonialism and the Difficulty of Difference. Introducing Literary Theories: A Guide and Glossary, 200-223

Machtprozesse, S. H., Raumproduktion, W., Beckmann, K., Hesse, M., Holz-Rau, C., & Hunecke, M. Althusser, Louis (1971 [1970]):"Ideology and Ideological State Apparatuses", in: Lenin and Philosophy and Other Essays (trans. Ben Brewster), Monthly Review Press, 121-176. Andrikopoulou-Strack, Jeanne-Nora (1986): Grabbauten des 1. Jahrhunderts n. Chr. im Rheingebiet, Köln: Rheinland-Verlag. Social Research, 75, 49-72

Michaels, E. (1994). Bad aboriginal art and other essays: Tradition, media, and technological horizons (Vol. 3). U of Minnesota Press

Morris, M. (1988). Banality in cultural studies. Discourse, 10(2), 3-29

Nakayama, T. K., & Halualani, R. T. (Eds.). (2011). The handbook of critical intercultural communication. John Wiley & Sons

O'hanlon, R. (1988). Recovering the Subject Subaltern Studies and Histories of Resistance in Colonial South Asia-Subaltern Studies. Writings on South Asian History and Society. Edited by Ranajit Guha. Oxford University Press: Delhi. Volume I, 1982, pp. viii, 241; Volume II, 1983, pp. x, 358; Volume III, 1984, pp. x, 327; Volume IV, 1985, pp. vi, 383. Modern Asian Studies, 22(1), 189-224

Rosaldo, R. (1989). Culture and Truth: The Remaking of Social Analysis (Boston, MA: Beacon). RosaldoCulture and Truth: The Remaking of Social Analysis1989

Saville-Troike, M. (2003). Extending "communicative" concepts in the second language curriculum: A sociolinguistic perspective. Culture as core: Interdisciplinary perspectives on culture in the second language classroom, 3-17.

Shohamy, E. (2020). *The power of tests: A critical perspective on the uses of language tests*.

Routledge.https://www.academia.edu/33313620/The_Role_of_Language_in_Cultural_Studies_A_Critical_Perspective

Young, R. J. (2004). White mythologies. Routledge

Promovimi i trashëgimisë kulturore, nje mundësi e mirë për zhvillimin e turizmit

Gentiana Gashi, University of Prizren

Gentiana.gashi22@gmail.com

Abstrakt

Punimi " Promovimi i trashëgimisë kulturore, një mundësi e mirë për zhvillimin e turizmit" ka për qëllim të analizojë konceptin e promovimit të trashëgimisë kulturore në vend, si dhe rolin e saj se sa ka ndikim në zhvillimin e turizmit, gjithmonë duke mos harruar të cekë edhe raste të ngjashme nga rajoni, pra krejt kjo patjetër që do të bëhet në mënyrë krahasuese me vendet e tjera të rajonit, në mënyrë që pak a shumë të shohim gjendjen momentale se ku jemi ne si vend, sa u përket këtyre çështjeve. Burimet (informatat), të cilat do të paraqiten në këtë temë, do ta begatojnë atë dhe njëkohësisht do të marrim edhe shembuj të autorëve tanë dhe të huaj, të cilët janë marrë pikërisht me trajtimin e këtyre temave, dhe si rezultat i kësaj do të jemi në gjendje të mësojmë praktikat më të mira, përvoja këto të cilat pse jo në të ardhmen do të mund t`i implementojmë edhe në vendin tonë.

Në fund fare, punimin do ta përmbyllim me një analizë, si rezultat i së cilës do të bëjmë promovimin e trashëgimisë kulturore dhe turizmit, si një burim ekonomik që duhet shfrytëzuar nga individi, nga shoqëria e nga institucionet e vendit, me të vetmin qëllim që të përmirësohet gjendja ekonomike, kulturore dhe sociale e vendit tonë.

Fjalët kyç: Trashëgimia kulturore, turizmi, turizmi kulturor, promovimi i trashëgimisë kulturore, promovimi i turizmit, zhvillimi i turizmit, gjendja ekonomike.

Hyrje

Tema jonë trajton aspektin e përgjithshëm të promovimit të trashëgimisë kulturore, mirëpo gjithmonë duke u specifikuar në objektivat e zhvillimit turistik të vendit duke shfrytëzuar trashëgiminë kulturore. Kjo, sepse edhe ruan, edhe zhvillon këtë pasuri kulturore që ka vendi. Nëse ideja e promovimit të trashëgimisë kulturore ka si projekt edhe mbështetjen biznesore, duke promovuar komunikimin trashëgimi kulturore-biznese, atëherë kemi të bëjmë me zhvillim të përgjithshëm ekonomik.

Promovimi, sigurisht, mbështetet në ndjekjen e dhjetëra shembujve të shteteve që tashmë e kanë implementuar me programe të caktuara publike. Po ashtu, gjetjen e motivit shtetëror për të avancuar trashëgiminë kulturore në një turizëm prosperues për të gjithë vendin.

Sot, turizmi vlerësohet si një nga sektorët më me perspektivë të ekonomive botërore e, sidomos, për vendet me resurse të shumta turistike ende të pashfrytëzuara. Vendi ynë është akoma i ri në këtë drejtim, pasi shumë vite ishte i okupuar, dhe mundësia e promovimit të turizmit e të trashëgimisë kulturore ishte e pamundur të bëhet dhe ishte e penguar në formë të drejtpërdrejtë, por, megjithatë, viteve të fundit fokusi ka qenë që sa më shumë të investohet në promovim, dhe qëllimi është që të vazhdohet të punohet edhe më shumë në këtë drejtim.

Të gjitha këto do të mund t'i shihni më detajisht në përmbajtjen e punimit.

Metodologjia

Metodologjia e përdorur për realizmin e këtij studimi mbështetet në shfrytëzimin e të dhënave primare dhe sekondare, me ç'rast, te të dhënat sekondare kemi sigurimin e të dhënave adekuate nga literatura përkatëse në fushën e turizmit dhe trashëgimisë kulturore. Përkatësisht, për realizimin e këtij studimi do të shfrytëzohen metoda nga më të ndryshmet, duke filluar nga metoda e hulumtimit të literaturës, metoda e analizës, metodat krahasimore dhe metoda e vëzhgimeve të drejtëpërdrejta në terren.

Trashëgimia kulturore e Kosovës

Trashëgimia kulturore është një koncept i gjerë me ç'rast përfshin:

a) vlerat kulturore materiale, si: ndërtesat, peizazhet e qytetit, mbetjet arkeologjike, monumentet, përkujtimoret, artefaktet e shumta (libra, dokumente, objekte, fotografi);

b) vlerat kulturore shpirtërore, ku hyjnë: gjuha, traditat, folklori, dhe

c) trashëgimia natyrore, ku hyjnë: peizazhet rurale, trashëgimia bujqësore dhe biodiversiteti.

Sipas ICOMOS[*] (2002), *trashëgimia kulturore është një shprehje e mënyrave të jetesës të zhvilluara nga një komunitet dhe e përcjellë brez pas brezi, duke përfshirë zakonet, praktikat, vendet, objektet, shprehjet artisitike dhe vlerat.*[2] Kosova, si vend i pasur me burime të shumta të trashëgimisë kulturore dhe historike, ka një histori të lashtë, e cila dëshmohet me lokalitetet arkeologjike, qytetet, muzetë, kalatë, monumentet e trashëgimisë kulturore, dhe shumë potenciale të tjera që e mundësojnë një zhvillim sa më të mirëfilltë të turizmit në përgjithësi. Trashëgimia kulturore e Kosovës është një thesar që gjendet në çdo pjesë të vendit, e që njihet edhe jashtë tij. Është vlerë historike, kulturore që përbën thesarin e popullit. Në krijimin e identitetit dhe zhvillimin e vendit, trashëgimia kulturore luan një rol shumë të rëndësishëm, si në aspektin historik , ashtu edhe në atë kulturor dhe edukativ. Kjo trashëgimi unike është përcjellë brez pas brezi dhe, mbi të gjitha, shpreh mënyrën e jetesës së shoqërisë sonë ndër vite. Laramania e shumtë e trashëgimisë kulturore e pranishme te ne, karakterizon të gjithë territorin e Kosovës dhe e bën vendin edhe më tërheqës dhe të hapur për të gjithë; sa për ilustrim po përmendim disa, p.sh.: *''Kalaja e Prizrenit, Parku Arkeologjik i Ulpianës, Patriarkana e Pejës,*

[*] ***(ICOMOS është organizatë ndërkombëtare joqeveritare e dedikuar për ruajtjen e monumenteve dhe vendeve në botë).***

[2] https://www.icomos.org/en

Xhamia e Sinan Pashës, Kalaja e Novobërdës''[3] etj. Këto patjetër që nuk janë të gjitha, nuk janë as shumica, por janë vetëm disa nga më të rëndësishmet e trashëgimisë shumë të pasur kulturore të Kosovës, në të gjitha format si arkeologjike, arkitektonike, shpirtërore dhe peizazheve natyrore. Pastaj, është një kategori shumë e veçantë e pasurisë së trashëgimisë kulturore të Kosovës, e cila është në formën e artefakteve, të cilat vijnë në periudha të ndryshme kohore dhe gjenden në institucionet kulturore të Kosovës ose të ndërlidhura me kulturën, publike apo private qoftë. Secila nga këto artefakte paraqet një histori të veçantë dhe, çka është më e rëndësishmja, paraqet një pasqyrim kronologjik të jetës që është zhvilluar në Kosovës përgjatë historisë dhe para historisë, të cilat ruhen dhe janë të ekspozuara për syrin e publikut në disa vende, siç janë: ''*Muzeu i Kosovës, Instituti Arkeologjik i Kosovës, Instituti për Mbrojtjen e Monumenteve, Qendrat Rajonale të Trashëgimisë Kulturore, Muzetë Etnologjikë''*[4] etj.

Një nga artefaktet më të çmuara arkeologjike të Kosovës, që zë një vend shumë të rëndësishëm në trashëgiminë kulturore, është Hyjnesha në Fron, *e cila përfaqëson një hyjni femër, duke reflektuar kultin e idhullit të madh të nënës e që ruhet në Muzeun e Prishtinës* [5] dhe, meqenëse është kaq unike dhe e veçantë, është shëndrruar edhe si simbol i kryeqytetit të Kosovës, simbol i Prishtinës. Trashëgimia kulturore e Kosovës përfshin edhe shpirtëroren, e cila mund të shprehet përmes dokeve, zakoneve, traditave, krijimtarisë popullore, këngëve, valleve e, në këtë rast, mund të përmendim disa nga festivalet kulturore, të cilat e dëshmojnë këtë më së miri, p.sh., ''*Etno Fest / Kukaj, Doku Fest / Prizren, Hardh Fest / Rahovec''*[6] *etj*.

[3] Artan Krasniqi, Monument Vëllimi II f. 66; Kosovo Memory Heritage p.20; Kosovo Memory Heritage p. 98; Artan Krasniqi, Monument Vëllimi IV f. 32; Kosovo Memory Heritage p. 40

[4] Ministria e Kulturës, Rinisë dhe Sportit

[5] https://sq.wikipedia.org/wiki/Hyjnesha_n%C3%AB_fron#cite_note-2

[6] Lista e festivaleve kulturore në Kosovë, Wikipedia

Ideja e promovimit të trashëgimisë kulturore

Me qëllim të promovimit të trashëgimisë kulturore dhe orientimit më të lehtë të vizitorëve të huaj, një formë e mirë e promovimit, me theks të veçantë te monumentet kulturore, do të ishte vendosja e tabelave informuese edhe në gjuhë internacionale, që tregojnë drejtimin dhe largësinë e monumenteve kulturore apo institucioneve me rëndësi, për shkak se mungon informimi dhe shumë turistëve për këtë arsye u vështirësohet rruga drejt vendit turistik. Të gjitha monumentet kulturore janë një atraksion turistik, të cilat do të mund të vizitoheshin nga grupet turistike vendore e posaçërisht ato të huaja, të cilat interesohen shumë dhe janë kureshtare të dinë për historinë e një vendi. Iniciativat për vendosjen e tabelave informuese do duhej të niseshin nga Ministria e Kulturës apo dikastere të trashëgimisë kulturore nëpër institucione të ndryshme në nivel vendi, ashtu siç ka ndodhur edhe në rajon, ku kemi shembuj të tillë, si: "*Parku Arkeologjik i Antigonesë, Kisha e Shën Mërisë në Labovë të Kryqit dhe Kalaja e Libohovës*"[7] vende këto që ishin të parat përfituese të tabelave informuese nga Ministria e Kulturës në Shqipëri. Realizimi i hartave turistike të çdo qyteti do të ishte një formë tjetër e mirë për të promovuar trashëgiminë kulturore. Këto harta duhet të jenë të shkruara në formë të broshurave të cilat mund të shtypen, por edhe online, në formë elektronike, si në gjuhën shqipe, ashtu edhe në gjuhë të huaja që t'u përshtaten turistëve, pasi dihet që këto harta turistike të Kosovës nuk figurojnë askund në hartat e turizmit Europian. Shpërndarja e këtyre hartave duhet të bëhet në çdo qytet, por edhe jashtë vendit (në rajon) për arsye se ka shumë turistë që vijnë për të vizituar rajonin (Shqipërinë, Maqedoninë dhe Malin e Zi) dhe, si shkak i mungesës së informacionit, nuk kanë se si të vizitojnë qytetet kosovare. Përmes këtyre hartave, të cilat duhet të përmbajnë veçantitë, karakteristikat, kulturën dhe potencialet turistike të çdo qyteti, një turist do ta kishte më të lehtë gjetjen e informacioneve, që ta shuante kureshtjen e tij për ta vizituar një vend të caktuar. Gjithashtu, nuk duhet të lëmë

[7] http://ata.gov.al/2020/09/08/atraksionet-turistike-ne-gjirokaster-vendosen-tabela-informuese-ne-shqip-anglisht-per-turistet/

anash idenë që të organizojmë festivale muzikore verore që do të mbaheshin në vende turistike, p.sh. në Rugovë, e cila njëherazi konsiderohet perlë natyrore në Kosovë. Festivalet do të mbaheshin disa ditë radhazi dhe, përveç që do të ishin ngjarje muzikore që do të bënin bashkë këngëtarët shqiptarë, por edhe të huaj më të mirë të momentit, do t'i jepte çdo ditë mundësinë turistit që do të merrte pjesë, të mund të njihej nga afër me kulturën e atij populli, me mënyrën e jetesës, kulinarinë, të prekte dhe të shijonte bukuritë natyrore dhe kulturore të atij vendi. Dhe për këtë mund të marim disa shembuj konkretë se si mbahen disa festivale verore në Shqipëri ''*Za Festival, Fustanella Festival, Kala Festival, Turtle Fest''*[8]etj. Gjithashtu, kjo do të ndihmonte edhe banorët e fshatrave përreth, për arsye se shtëpitë e tyre do të shfrytëzoheshin si bujtina, gjë që do të ndikonte në ekonominë e tyre dhe në zhvillimin e turizmit rural. Në rast se promovimi i trashëgimisë kulturore do bëhej në mënyrën e duhur, atëherë sektori i turizmit do të rritej më shpejt se çdo sektor tjetër i industrisë, sepse një numër i madh njerëzish do të vizitonin vendet kulturore dhe historike, dhe sigurisht që kjo gjë do të ndikonte në zhvillimin ekonomik e që, njëkohësisht, do të lidhej me rritjen e numrit të punëtorëve, dhe me zvogëlimin e varfërisë në vendin tonë.

Trashëgimia kulturore si potencial i zhvillimit të turizmit

Potenciali turistik i një shteti shpeshherë varet nga bukuritë natyrore që ai shtet ka. Nëse shkojmë në Shqipëri, e vërejmë se, në përgjithësi, vendi ka potencial të dukshëm për zhvillimin e turizmit detar, mirëpo, sado që kjo është një veti natyrore, a do të mund të zhvillohej ky lloj i turizmit vetvetiu dhe pa veprimet shtetërore? Sigurisht që jo. Ndërkohë, ne në rastin tonë si Kosovë, nuk kemi turizëm detar, mirëpo atraksionet e tjera që i kemi, bukuritë natyrore, peizazhet e veçanta, trashëgimia e pasur kulturore, nuk na mungon aspak dhe për këtë besoj që pajtohemi të gjithë. Mendoj që pyetja e radhës këtu është se si të zhvillojmë një potencial të qëndrueshëm turistik duke i pasur parasysh të gjitha këto burime apo

[8] Festivalet Verore në Shqipëri https://www.monitor.al/festivalet-te-mire-verornae-ne-shqiperi/

potenciale turistike. Së pari, do të duhej që sa më parë të bëhet strategjia për turizëm, sepse mungon, edhe pse në fakt është [9]*projektligji i i hartuar nga Ministria e Industrisë, Ndërmarrësisë dhe Tregtisë* por deri tani asnjëherë nuk ka kaluar që të miratohet në kuvend.

Çka përfitojmë prej kësaj strategjie?

Përmes kësaj strategjie duhet të synojmë që ta kthejmë Kosovën në një destinacion turistik gjithëvjetor. Qëllimi është që të zhvillohen destinacione turistike, zona turistike, njësi akomoduese, produkte, por edhe ofertat turistike. Gjithashtu, meqenëse Kosova është një destinacion me një mikpritje të theksuar, vend tërheqës dhe autentik, një strategji e mirëfilltë strategjike do të ndikonte që të kemi një zhvillim sa më të qëndrueshëm turistik, ashtu siç ndodh edhe në shtetet rajonale. Si hap i radhës do duhej bërë identifikimi i potencialeve turistike, se ku mund të kemi një zhvillim më të qëndrueshëm turistik, për arsye se në Kosovë akoma kemi shumë e shumë atraksione të cilat janë të pazbuluara dhe, në momentin që bëhet kjo, do të ishte më e lehtë edhe qasja ndaj tyre.

Si mendojmë të arrihet kjo?

Duke inspektuar zonat rurale, qytetet, dhe në bazë të hulumtimeve më të mirëfillta në terren. Pastaj, nga rezultatet përfundimtare të hulumtimeve të kalojmë në projekte konkrete investuese, aty ku shohim se ka më shumë nevojë për të ndërhyrë, pra, aty ku kemi më shumë potencial për zhvillimin e industrisë së turizmit. *Zhvillimi i industrisë së turizmit ka një ndikim pozitiv për të gjitha vendet në botë, ashtu siç ka edhe për Kosovën, jo vetëm në aspektin e zhvillimit ekonomik, por edhe në drejtim të identifikimit të kulturës dhe bukurive natyrore që ka ky vend*[10]. Sigurisht që trashëgimia kulturore është shumë e rëndësishme për zhvillimin e turizmit, sepse tërheq turistë, por promovimi i dobët dhe vetëdijësimi i pamjaftueshëm i popullatës sonë për rolin e kësaj trashëgimie në zhvillimin ekonomik e, gjithashtu, edhe mungesa e infrastrukturës, ka ndikuar dhe vazhdon të ndikojë që ne

[9] Projektligji nga Ministria e Industrisë, Ndërmarrësisë dhe Tregtisë.

[10] Hysen Sogojeva, Turizmi Ndërkombëtar, f. 164

si vend të mbesim më mbrapa se vendet e rajonit. Prandaj, kur flasim për trashëgiminë kulturore si potencial i zhvillimit të turizmit, duhet të kemi parasysh që jetojmë në një vend ku duhet të krenohemi me trashëgiminë e pasur kulturore, dhe kjo do të arrihej nëpërmjet një edukimi të mirëfilltë dhe vetëdijësimit të shoqërisë mbi vlerat e trashëgimisë kulturore, pasi që është një faktor që do t'i bëjë më të përgjegjshëm për ruajtjen dhe promovimin e kësaj trashëgimie. E dobishme do të ishte në qoftëse trashëgimia kulturore do të mësohej si lëndë e veçantë në shkolla fillore dhe të mesme, kjo për arsye të shumta, sepse të rinjtë tanë nuk mësojnë asgjë nga aspektet e trashëgimisë kulturore e që, detyrimisht, lidhen me formësimin e identitetit. Vetëdijësimi i popullit për ruajtjen e trashëgimisë kulturore mund të bëhet vetëm përmes ndryshimit të kurrikulave në shkollë, kështu që potencialet turistike nuk do të dëmtoheshin më, me apo pa qëllim, dhe kjo i bie që sa më shumë trashëgimi kulturore të ruhet në Kosovë, aq më shumë turistë do të kemi në vendin tonë. *Ndër potencialet më të rëndësishme për zhvillimin e turizmit kulturor në Kosovë sot llogariten: vendbanimet e fortifikuara, lokalitetet arkeologjike, çarshitë e vjetra qytetare, monumentet sakrale dhe profane, shpellat, ujëvarat, malet, peizazhet natyrore etj.*[11]

Konkluzioni

Nga kjo mund të konkludojmë se në rast se duam ta kemi një zhvillim sa më të qëndrueshëm të turizmit, duhet t'u përmbahemi disa hapave konkretë, siç e përmendëm, duke filluar nga: hartimi i strategjisë së turizmit, promovimi sa më i mirëfilltë i trashëgimisë kulturore brenda dhe jashtë vendit, vetëdijësimi i popullit për vlerën e trashëgimisë kulturore dhe shumë elemente të tjera. Kosova, si vend i pasur me burime të trashëgimisë kulturore dhe historike, i ka mundësitë e veta për një zhvillim që mund të çojë në ndryshimin e rolit të turizmit e edhe në zhvillimin ekonomik të vendit. Shfrytëzimi i gjithë kësaj pasurie, monumenteve të kulturës dhe gjithçkaje tjetër që përmendëm, padyshim që mundëson tërheqjen e turistëve dhe kjo nënkupton që do të rriten

[11] Qazim Namani, Promovimi i trashëgimisë kulturore dhe zhvillimi i turizmit

shpenzimet e tyre në këto rajone turistike, kështu që do të vërehet në mënyrë direkte ndikimi i promovimit të trashëgimisë kulturore në zhvillimin e turizmit. Këto investime në rrafshin turistik kanë edhe një impakt tjetër shumë të madh, atë të pasurimit të historiografisë së shtetit të Kosovës, sepse, siç e dimë, historia e Kosovës është njëra nga elementet që atakohet, kur është qëllimi i denigrimit të shtetësisë së Kosovës nga vendet me politika jomiqësore ndaj Kosovës

Referencat

Reçica, Fetah dhe MILLAKU, Bedri. 2014, Hyrje në Turizëm. ''Olimp'', Prishtinë.

Krasniqi, Artan. 2015, Monument, Vëllimi II. ''Koha'' Prishtinë.

Krasniqi, Artan. 2018, Monument. Vëllimi IV. ''Koha'' Prishtinë.

Gashi, Shkelzen. 2017,Kosovo Memory Heritage. ''Integra'' Prishtinë.

Sogojeva, Hysen. 2019, Turizmi Ndërkombëtar. 'Artini'' 'Prishtinë.

Edukimi i vlerave identitare, nacionale dhe qytetarisë në kurrikulën shkollore në Republikën e Shqipërisë

Irgen Xhyra

Gjimnazi gjuhësor/high school "Mahmud e Ali Cungu
irgen.xhyra@gmail.com

Abstrakt

Sistemi arsimor shqiptar gjithmonë e më shumë po vihet nën presionin e ruajtjes së një ekuilibri mes evropianizimit, modernizimit dhe përshtatjes së kurrikulave shkollore me ato evropiane. Kjo është pasojë e drejtpërdrejtë e dy faktorëve: së pari nevojës së përshtatjes së kurrikulës arsimore me realitetin evropian dhe, së dyti, detyrimeve ligjore të cilat rregullojnë sistemin arsimor në Republikën e Shqipërisë. Sa i përket përshtatjes me realitetin evropian, problemi që shtrohet është i lidhur ngushtë si me përshtatjen me tregun e punës, ashtu dhe me edukimin e vlerave politike, kulturore, shoqërore dhe ekonomike, të cilat qëndrojnë në thelb të identitetit evropian. Ndërkohë, ligji që rregullon arsimin në Republikën e Shqipërisë njeh dhe e bën të detyrueshme parashikimin e edukimit të vlerave kulturore, sociale, ekonomike, pse jo edhe politike, të cilat përbëjnë thelbin e identitetit kombëtar shqiptar. Në kushtet e një ekuilibri të tillë duhet që të ketë një raport të drejtë mes edukimit të vlerave evropiane dhe atyre nacionale. Në këtë rrafsh do të analizojmë se si shfaqet në mënyrë sasiore dhe cilësore në programet në zbatim në Republikën e Shqipërisë, edukimi i këtyre vlerave në sistemin arsimor shqiptar. Po kështu, do të evidentojmë dhe problematikat që hasen në zbatimin e parimeve mbi të cilat duhet të ngrihen këto programe dhe kurrikula.

Fjalë kyç: arsim, histori, kornizë kurrikulare, qytetari, identitet kombëtar e evropian.

Hyrje

Integrimi evropian është një nga togfjalëshat më të përdorur në hapësirën shqiptare. Integrimi në BE, në përgjithësi, kuptohet si integrim në një organizatë politike dhe ekonomike, e cila në thelb shikohet si zgjidhje e çështjeve të brendshme dhe një formë për të demokratizuar jetën e vendit etj. Në konceptin e përgjithshëm, BE-ja do të mund të na ofrojë një treg më të madh, ku nuk ka pengesa bazuar në përkatësinë etnike, fetare apo dhe racore. Ajo që cilësohet si një formë e organizimit kompleks, ekonomik, politik dhe pse jo kulturor, në fakt është një ideal, i cili në një formë më të plotë dhe të qartë u shpreh nga U. Çërçill në fjalimin e tij në Albert Hall më 7 maj 1947 (Churchill, 2014), si një ideal, i cili do të zëvendësonte dëshirat luftënxitëse të vendeve evropiane me dëshirën për bashkëpunim dhe bashkëjetesë. Në çdo rast, edhe nëse nisemi nga një qasje pragmatike, ajo e një tregu unik dhe organizimin politik për të mbështetur dhe rregulluar atë, qoftë ajo e një ideali që garanton paqen, arsimi i njësuar, në standarte, vlera dhe pse jo përmbajtje do të garantojë një koherencë më të madhe zhvillimi. Një sistem arsimor i unifikuar do të nxisë në një mënyrë më të plotë dhe integrimin në kontekstin evropian të të gjithëve dhe krijimit të ***qytetarit evropian*** (Field, 1998, f. 87). Në kontekstin e krijimit të një qytetari evropian duhet të kemi parasysh se ky është një proces, i cili duhet të perceptohet në thelb të të qenit një shoqëri jo vetëm produktive dhe konkurruese nga ana ekonomike, por dhe një shoqëri ku paqja sociale është baza e zhvillimit shoqëror. Nuk duhet të harrojmë se nuk mund të pretendohet për realizim të politikave sociale, të cilat përmenden që në Nenin II të Traktateve të Romës (Field, 1998, fv. 139-140) apo dhe si nevojë për të nxitur dhe një ndjenjë solidariteti, e cila është e domosdoshme në kushtet e larmisë së shtresave sociale dhe motivimit të tyre për bashkëjetesë në BE (Rasmussen, 2014, f. 18). Po kështu, dhe në propozimet për përcaktimin e bazave të politikave sociale të BE-së, Komisioni ka arritur në përfundimin se këto objektiva do të arriheshin vetëm nëse do të kishte një koordinim të elementeve të ndryshme të qeverisjes dhe / apo të fushave të ndryshme, pika 1.7 (Komiteti Evropian për ccështjet Ekonomike dhe Sociale., 2018). Në këtë dokument përmendet si një domosdoshmëri dhe edukimi (shiko pika 5.4)

(Komiteti Evropian për çështjet Ekonomike dhe Sociale, 2018). Traktati i Mastrihtit (1992) vuri theksin në domosdoshmërinë e një BE-je pa kufij, ku qarkullimi i lirë i mallrave, i njerëzve, dhe për pasojë dhe i ideve, shndërrohej nga një ide në një vlerë. Për këtë arsye dhe arsimi do të kishte një rol të vetin në Traktat, edhe pse roli i qeverive nacionale shihej ende si prioritar (Rasmussen, f. 21). Po kështu, një rëndësi të madhe merr dhe edukimi përgjatë gjithë jetës si një objektiv, i cili duhet të ndiqet me një prioritet të veçantë pas vitit 1995, kur botohet White Paper mbi të mësuarit si një bazë për zhvillimin e një shoqërie të të mësuarit, ku roli i të mësuarit gjatë jetës ishte një ndër nocionet kyç.

Metodologjia

Për realizimin e këtij punimi jam bazuar në analizën e burimeve me karakter ligjor, nënligjor të BE-së dhe të RSH-së, të cilat do t'i krahasoj me përmbajtjen e programeve kurrikulare të lëndëve me karakteristika humanistike dhe shoqërore. Më tutje do të bëj një vlerësim të rëndësisë që ka edukimi i lëndëve të përshkruara më parë në nivel nacional, rajonal dhe evropian. Do të tregoj se pasqyrimi i këtyre vlerave është një element jetik për bashkëjetesën dhe funksionimin e shoqërive në nivel kombëtar/shtetëror dhe më tutje në nivel evropian. Do të përqendrohem në analizën e përmbajtjes dhe në krahasimin dhe vlerësimin se sa u afrohen programet mësimore në kurrikulën e RSH-së synimeve për të realizuar përafrimin e tyre me elementet rregullatore të BE-së. Do të krahasoj synimet dhe objektivat që kornizat përkatëse kurrikulare parashtrojnë. Për këtë do të realizoj dhe një vlerësim sasior dhe cilësor të informacionit që duhet të përçohet në plotësim të detyrave të parashtruara nga ligji, korniza kurrikulare, si dhe programet lëndore në fuqi.

BE-ja dhe edukimi i vlerave qytetare dhe identitare

BE-ja, siç theksuam më lart, nuk është thjesht një organizëm ekonomik dhe politik; BE-ja është një vend ku jetojnë njerëz me identitete të

ndryshme. Përpos të tjerave, BE-ja është dhe një vend ku identitete të ndryshme përplasen me njëri-tjetrin, në një mjedis ku identitetet e forta janë bazë e zhvillimeve kulturore dhe historike me pasoja të forta dhe me ndikim botëror. Për këtë arsye, në zhvillimin e politikave arsimore nacionale dhe evropiane, nxitja e bashkëjetesës së komuniteteve me identitete kulturore të ndryshme, por duke ruajtur dallimin e tyre e duke mos nxitur eliminimin, mundëson konkurrencën e elementeve kulturore, por duke respektuar individualitetin e tyre dhe duke e forcuar atë si një vlerë tashmë jo vetëm nacionale por komunitare. Nga ana tjetër programet dhe vlerat e edukimit në BE duhet të pasqyrohen në mënyrë të plotë dhe të shndërrohen në elemente integrale të politikave arsimore, jo vetëm të vendeve anëtare, por dhe të kandidatëve për anëtarësim. Në këto kushte qasja evropianiste dhe politikëbërëse në Ballkanin Perëndimor, dhe në mënyrë të veçantë në Shqipëri, dhe jo një qasje nacionale do të qe një zgjidhje e mirë. Një politikë arsimore e bazuar në përkufizimet dhe përcaktimet e BE-së për politikat evropiane të arsimit, jo vetëm nuk cënon bazat e edukimit të vlerave identitare, por përkundrazi i forcon ato. Zbatimi i kritereve të BE-së në forcimin e standarteve mbi të cilat duhet të funksionojë si një kusht nga jashtë, duhet të shndërrohet si një synim më vete për t'u arritur nga vetë shoqëria shqiptare. Për këtë arsye duhet të shikohet se si ne zbatojmë politikat evropiane, në nivel të dokumenteve politike, ku orientimi evropianist përcaktohet si vlerë (SAPU 2016, f. 17) dhe udhërrëfyes i politikave arsimore në Republikën e Shqipërisë.

Një rëndësi të veçantë ka dhe përcaktimi i edukimit të vlerave evropiane, si një element që shmang në vetvete dhe rrezikun e diferencimit të qytetarëve evropianë në aftësinë e tyre për t'iu përshtatur një realiteti objektiv të një tregu që është gjithnjë e më shumë në një evoluim të shpejtë. Globalizmi dhe zhvillimi i shpejtë teknologjik u vunë përpara një realiteti të panjohur më parë. Duhej të rritej në një formë të shpejtë aftësia e BE-së për t'u përballur me një standartizim të domosdoshëm të procesit të edukimit, i cili do të mund të garantonte dhe në një mënyrë më të plotë atë që BE-ja ka si synim thelbësor, një Evropë pa kufij ku njerëzit, idetë dhe mallrat lëvizin lirshëm (Objektivat socialë të BE-së, 2018). Një synim i tillë nuk mund t'u lihej në dorë politikave nacionale, të cilat edhe pse në unison, nuk mund të garantonin në asnjë

mënyrë një zhvillim të procesit edukues të standartizuar. Për më tepër, duhej të krijonin në një mënyrë të plotë një proces, i cili garantonte aftësi të individit për një zhvillim të vazhdueshëm dhe konstant për gjatë gjithë jetës së tij (Objektivat socialë të BE, 2018, f. C 81/151).

Komisioni në rekomandimet e tij ka pasur parasysh se arsimi është një ndër bazat e një sistemi bazuar në parimin e mirëqenies dhe të paqes sociale, për këtë arsye si në opinionin e vitit 2017, ashtu dhe në White Paper të 2018-s shikon si detyrë të arsimit edhe edukimin në mënyrë të qëndrueshme (Objektivat socialë të BE, 2018, fv. C 81/152-153).

Në kontekstin evropian, synimi për një sistem arsimor, i cili do të garantonte një edukim afatgjatë dhe për më tepër të njohurive, vlerave dhe shkathtësive (kupto kompetencave), të cilat do të garantojnë një qytetar evropian të aftë t'u përgjigjej sfidave me karakter ekonomik dhe jo vetëm, shprehen të qarta në "White Paper"-in e vitit 1995, për edukimin dhe përgatitjen, menjëherë pas nënshkrimit të traktatit të Mastrihtit. Në këtë dokument theksohet se në thelb, të qenit evropian të jep mundësi, të cilat rrjedhin nga sfondi kulturor dhe historik i Evropës (Drejt shoqërisë së të mësuarit, 1995, f. 54). Këto elemente duhet të jenë në bazë të ndërtimit të një sistemi të qëndrueshëm të edukimit, i cili do të kishte si prioritet shkëputjen nga varësia apo kushtëzimi lokal/kombëtar dhe orientimin në politika evropiane (Drejt shoqërisë së të mësuarit, 1995, f. 3). Ky orientim do të zhvillohej në përputhje me dy parime bazë:

1. Vënia e theksit te ruajtja e diversitetit dhe identitetit, të garantuara që në traktatet themeluese.
2. Gjetja e një zgjidhjeje origjinale, të distancuar nga modelet e asaj kohe të organizimit të sistemit arsimor, e vlerësuar si te papërshtatshme për t'u përballur me nivelin e ndryshimeve teknologjike dhe ekonomike, si dhe me nivelin e qarkullimit të njerëzve në nivel evropian (Drejt shoqërisë së të mësuarit, 1995, f. I).

Në vitin 2000, Komisioni në mbledhjen e Lisbonës përcaktoi se duhej të përcaktoheshin objektiva të rinj të edukimit për t'i bërë ballë një situate të re në raport me globalizimin gjithnjë e më të ethshëm. Një gjë e tillë u përsërit dhe u theksua dhe në vitin 2002, kur Komisioni komunikoi

rezolutën për të shndërruar Evropën në një hapësirë për të "Mësuarin gjatë gjithë jetës" (Rezoluta për të mësuarit gjatë gjithë jetës, 2002). Për më tepër, ky dokument ka një orientim më të gjerë duke përcaktuar arsimin si një bazë nga ku dhe vendet që synojnë anëtarësimin, duhet të zhvillojnë politikat e tyre paraprake bazuar në qëllimet dhe objektivat evropiane.

Në objektivat e Kornizës Evropiane për Kompetencat Kyç (më tutje Korniza e Kompetencave të BE-së), të miratuar për herë të parë në 2006-n, përfshihen:

1. Identifikimi dhe përkufizimi i kompetencave të domosdoshme për **qytetari aktive, arritje personale, kohezion social dhe përfshirje në një shoqëri të dijes.**
2. Mbështetja e vendeve anëtare, për synimin e zbatimit të kompetencave gjatë edukimit të shtetasve, të cialt do të sigurojnë aftësimin e shtetasve për të mësuar në të ardhmen për gjatë gjithë jetës (Kompetencat kyçe BE 2006, f. L 394/13).

Siç e shohim në dokumentin e vitit 2006, Komisioni dhe Parlamenti u kushtojnë kujdes të veçantë funksioneve bazë të të qenit qytetar evropian. Për më tepër, Korniza e Kompetencave të BE-së thekson se **" ... është detyrë e Komisionit të promovojë Kornizën... për të nxitur punësimin, politikat për rininë, ato sociale dhe kulturore..."** (Kompetencat kyçe BE 2006, f. L 394/12).

Korniza Evropiane përcakton këto kompetenca kyç në bazë të zhvillimit të procesit edukues në hapësirën evropiane:

1. *Kompetenca të komunikimit në gjuhën amtare;*
2. *Kompetenca të komunikimit në gjuhë të huaja;*
3. *Kompetenca matematikore dhe kompetenca bazë në shkencë dhe teknologji;*
4. *Kompetenca digjitale;*
5. *Të mësuarit për të nxënë;*
6. *Kompetenca sociale dhe qytetare;*
7. *Aftësia e iniciativës dhe sipërmarrjes;*
8. *Vetëdija kulturore dhe e shprehjes.*

Në vitin 2015 pas sulmeve terroriste në Paris, në mbledhjen informale të ministrave të arsimit të vendeve anëtare u vendos që të vihej theksi gjithnjë e më shumë në zbatimin e kornizës dhe në vënien e theksit te çështjet që lidhen me edukimin e vlerave qytetare dhe kulturore. Për më tepër, duhej që t'u krijoheshin mundësitë mësuesve për të bërë gjithçka duhej për të luftuar intolerancën, ekstremizmin etj., duke e vlerësuar se detyra e edukimit nuk duhet të perceptohet:

... vetëm për të zhvilluar njohuritë, aftësitë, kompetencat dhe qëndrimet dhe të përfshijë vetëm vlera themelore, por të ndihmojë të rinjtë; në bashkëpunim me prindërit dhe familjet; të jenë anëtarë aktivë, të përgjegjshëm dhe mendjehapur të shoqërisë ... (2015).

Në vitin 2018. në miratimin e Kompetencave Kyç për të Mësuarit gjatë gjithë jetës, Korniza pati modifikimet si më poshtë:

1. Kompetenca gjuhësore*; 2. Kompetenca multilinguale**; 3. Kompetenca matematikore, në shkencë, teknologji dhe inxhinieri; 4. Kompetenca digjitale; 5. Kompetenca personale, sociale dhe e të mësuarit për të nxënë; 6. Kompetenca të qytetarisë; 7. Kompetenca e sipërmarrjes; 8. Kompetenca të vetëdijes dhe të shprehjes së kulturës (Key Competences for LifeLong Learning, 2018, fv. C 189/7- C 189/8).

Nga sa më lart, do të vëmë re se në dokumentat kryesorë të BE-së theksi vihet në disa shtylla bazë ku përfshihen aftësitë komunikuese, të shprehjes së identitetit kulturor dhe të qytetarisë. Nëse do të përqendrohemi më shumë, do të vëmë re se nga pikëpamja cilësore dhe sasiore, elementet e lidhura me vetëdijen e qytetarit janë në raport me identitetin e tij dhe përballjen me realitetin e një tregu të hapur të punës dhe të ideve: një realiteti të fortë, ku vlerat kulturore nuk duhet të sfidohen, por të ruhen. Po kështu nxiten në mënyrë të qëndrueshme dhe elementet e komunikimit mes pjesëtarëve të një shoqëria me

* Kupto: kompetenca në gjuhën amë.

** Kupto: komunikimi në gjuhë të huaja.

karakteristika multikulturale dhe shumëgjuhësore. Pra, nxitja e qytetarisë aktive dhe e pjesëmarrjes në vendimmarrje të shtetasve si një ndër bazat më të rëndësishme të shoqërisë evropiane. Qytetaria, sidomos në rrafshin evropian, nënkupton perceptimin e të drejtave dhe të detyrimeve si në nivel kombëtar/të vendlindjes, ashtu dhe në raport evropian/të vendbanimit (Frevert, 2008, fv. 39,43). Për më tepër, një rëndësi thelbësore ka dhe eliminimi dhe shkëputja nga elemente, të cilat do të mund të ngurtësonin, qoftë dhe në gjendje latente, prirje apo nxitës, të cilët mund të krijonin bazat për një sjellje të papranueshme për konceptimin evropian të koherencës sociale; prirje si dallimet, stereotipizimi apo dhe diskriminimi i çdo forme bazuar në racë, kombësi, besim fetar, shtresë sociale etj.

Kurrikula shqiptare dhe edukimi i vlerave identitare, nacionale dhe qytetare.

Në Kushtetutën e Republikës së Shqipërisë sanksionohen disa parime bazë, të cilat përcaktojnë detyra specifike të organizimit të sistemit arsimor në RSH. Në Preambulë, përcaktohen qartë parimet e organizimit mbi të cilat duhet të bazohet veprimtaria e shtetit shqiptar. Ndër to përfshihet: respekti për tjetrin, pavarësisht nga origjina dhe bindjet, ruajtja dhe promovimi i elementeve të identitetit kulturor kombëtar të kombit shqiptar etj. Më tej, Kushtetuta shpreh laicitetin e shtetit dhe jetësimin e parimeve demokratike dhe të bashkëjetesës së shtetasve në një mjedis ku secili, duke ruajtur veçoritë e tij individuale, mund të jetë baza e një zhvillimi të qëndrueshëm e të vazhdueshëm të tij, komunitetit ku jeton dhe vendit. Angazhimi në jetën politike dhe sociale të vendit garanton dhe nxit qytetarinë aktive në qeverisje.

Në zbatim të parimeve në vitin 2012, Kuvendi, në ligjin 69/2012 **"Për arsimin parauniversitar në Republikën e Shqipërisë",** përcaktoi, në nenin 3, si detyrë të sistemit arsimor:

> *Sistemi arsimor parauniversitar ka për qëllim formimin e çdo individi, në mënyrë që të përballojë sfidat e së ardhmes, të jetë i përgjegjshëm për familjen, shoqërinë e kombin dhe në mënyrë të veçantë:*

a) të njohë, të respektojë, të mbrojë identitetin kombëtar e të zhvillojë trashëgiminë dhe diversitetin tonë kulturor; *b) të zhvillohet në aspektin etik, intelektual, fizik, social dhe estetik, të jetë i aftë të mendojë në mënyrë të pavarur, kritike e krijuese, t'u përshtatet ndryshimeve, të ketë vetëbesim e shpirt bashkëpunimi, të jetë i gatshëm të ofrojë ndihmesën e tij për mirëqenien, përparimin, lirinë e demokracinë; c) të ketë bindjen e thellë se drejtësia, paqja, harmonia, bashkëpunimi dhe respekti për të tjerët janë vlerat më të larta njerëzore; d) të njohë dhe të respektojë traditat e popujve të tjerë; të ndërgjegjësohet për të përmbushur përgjegjësitë e tij për mbrojtjen e mjedisit*

Siç shihet, sistemi arsimor në RSH ka që në bazë të organizimit të tij edukimin e vlerave me natyrë identitare, në një raport të drejtë, nga ana tjetër, me ndjekjen e një forme të jetës bazuar te bashkëjetesa dhe respekti për vlerat e tjetrit. Me amendimin e ligjit në vitin 2015 kemi një parashikim më të plotë të detyrave të sistemit arsimor në RSH. Kështu, ky nen ndryshon në formën e tanishme:

1. Sistemi arsimor parauniversitar ka për qëllim krijimin e kushteve dhe mundësive që nxënësit:

a) të ndërtojnë dhe të zhvillojnë njohuri, shkathtësi, qëndrime dhe vlera që kërkon shoqëria demokratike; b) të zhvillohen në mënyrë të pavarur e të gjithanshme; c) të kontribuojnë në ndërtimin dhe mirëqenien vetjake dhe të shoqërisë shqiptare dhe në përballjen në mënyrë konstruktive me sfidat e jetës.

2. Në arsimin parauniversitar, nxënësit:

a) kultivojnë identitetin vetjak, kombëtar dhe përkatësinë kulturore; b) përvetësojnë vlera të përgjithshme kulturore dhe qytetare; c) zhvillohen në aspektet intelektuale, etike, fizike, sociale dhe estetike; ç) zhvillojnë përgjegjësi ndaj vetes, ndaj të tjerëve, ndaj shoqërisë dhe ndaj mjedisit; d) aftësohen për jetë dhe për punë, në kontekste të ndryshme shoqërore e kulturore; dh) aftësohen për të nxënë gjatë gjithë jetës; e) zhvillojnë shpirtin e sipërmarrjes; ë) përdorin teknologjitë e reja.

Në kuptim të ligjit, në sistemin arsimor të RSH-së, pesha e disiplinave shkencore, të cilat nxisin qëndrimet e përshkruara nga neni 3, duhet të kenë një peshë të konsiderueshme në kurrikulën shkollore dhe,

për më tepër ,duhet të jenë në thelb të formulimit të programeve dhe planifikimit të të gjithë procesit.

Në ligjin e miratuar në vitin 2012, kompetencat bazë, të cilat duhej të përcaktonin organizimin e sistemit arsimor, përcaktoheshin si:

a) komunikimi në gjuhën amtare; b) komunikimi në gjuhë të huaja; c) kompetenca matematikore dhe kompetencat bazë në shkencat dhe teknologjinë; ç) kompetenca digjitale; d) kompetenca për të nxënë gjatë gjithë jetës; dh) kompetencat shoqërore dhe qytetare; e) kompetenca e iniciativës dhe sipërmarrjes; ë) kompetenca e formimit kulturor dhe e shprehjes.

Nëse do t'i krahasojmë me kompetencat të cilat parashikohen nga Korniza Evropiane, sidomos ajo në fuqi, do të vëmë re se kemi të bëjmë me një parashikim pothuaj identik të kompetencave kyç që do të rregullonin sistemin arsimor shqiptar. Vlen të përmendim se një parashikim i tillë detyron shtetin që të vërë theksin në marrjen e masave për të ngritur sistemin arsimor në funksion të këtyre përcaktimeve.

Me amendimin e vitit 2015, përmbajtja e nenit 13 ndryshon në formën e mëposhtme:

Kompetencat themelore për të gjithë nxënësit janë:

a) kompetenca e komunikimit dhe e të shprehurit; b) kompetenca e të menduarit; c) kompetenca e të mësuarit për të nxënë; ç) kompetenca për jetën, sipërmarrjen dhe mjedisin; d) kompetenca personale; dh) kompetenca qytetare; e) kompetenca digjitale.

Siç shihet, përcaktimi i kompetencave në vitin 2015 ka një ndryshim të madh e të fortë sa i përket kompetencave të parashikuara. Gjejmë një kompetencë që nuk haset në asnjë nga dokumentet evropiane dhe, sipas gjasave, është një gjetje shqiptare; pika b. e ligjit kërkon që të zhvillohen **kompetenca të të menduarit**. Për më tepër janë kufizuar kompetencat thelbësore të dokumenteve evropiane. Në momentin e miratimit të ndryshimeve ligjore, RSH-ja kishte nënshkruar **Marrëveshjen e Stabilizim Asociimit,** kishte marrë **Statusin e Vendit Kandidat** dhe, për pasojë, kishte marrë përsipër detyrimin për përafrimin e legjislacionit shqiptar me atë në fuqi në BE. Për më tepër, amendimi i ligjit është

realizuar pas takimit informal të Parisit (2015), ku ishte konfirmuar dhe një herë rëndësia e edukimit të vlerave **identitare** dhe të **qytetarisë evropiane** (Deklarata për promovimin e qytetarisë, 2015)**.**

Po të njëjtin përshkrim të kompetencave kyç e gjejmë dhe në Kornizën Kurrikulare të miratuar **para** miratimit të amendamenteve përkatëse (Korniza kurrikulare 2014, f. 13). Më tej, në zbërthimin e kompetencave do të konstatojmë se mungojnë elementet që lidhen me kompetenca, me vetëdijen identitare, kulturore, nacionale (Korniza kurrikulare 2014, 2014, fv. 14-15). Natyrshëm kjo do të reflektohet më pas dhe në mënyrën si janë formuluar më tej dhe programet arsimore.

Korniza Kurrikulare, në zbërthimin e kompetencave, përcakton si elemente të rëndësishme të kompetencave personale:

> *...demonstrojnë vetëbesim dhe shkathtësi personale e ndërpersonale; - njohin përparësitë dhe dobësitë e tyre; - zhvillohen duke u mbështetur në përparësitë e tyre dhe punojnë për kapërcimin e dobësive; - menaxhojnë emocionet e tyre; - bashkëpunojnë dhe mirëkuptojnë të tjerët; - njohin, respektojnë dhe çmojnë kulturën e tyre si dhe vlerat, besimet dhe kulturat e të tjerëve; - shmangin paragjykimet dhe bëjnë kompromise; - menaxhojnë stresin, traumat dhe zgjidhin në mënyrë konstruktive konfliktet me të tjerët; - kuptojnë dhe u përmbahen kodeve të sjelljes, në situata të ndryshme; - jetojnë në mënyrë të shëndetshme; - bëjnë zgjedhje dhe marrin vendime të informuara lidhur me shëndetin, dietat dhe ushtrimet; - ndjekin planet vetjake të jetesës dhe vlerësojnë shkallën e arritjes së qëllimeve të synuara; - veprojnë në mënyrë të pavarur dhe të përgjegjshme, të vetëdijshëm për pasojat e veprimeve të tyre.* (Korniza kurrikulare 2014, fv. 19-20)

dhe më tej në zërin e kompetencave qytetare:

> *- kuptojnë ligjësitë e zhvillimit të mjedisit të tyre shoqëror dhe mënyrën e funksionimit të tij (p.sh., strukturën, kulturën, shprehitë, rregullat dhe pritshmëritë); - mbështetin të drejtat e njeriut, si bazë e demokracisë; - ushtrojnë të drejtat e tyre dhe respektojnë të drejtat e të tjerëve; - vlerësojnë shumëllojshmërinë dhe demonstrojnë tolerancë, respekt dhe qëndrim të hapur ndaj dallimeve; - menaxhojnë dhe zgjidhin konfliktet në mënyrë konstruktive; - marrin pjesë në proceset e vendimmarrjes demokratike në të gjitha nivelet (p.sh., në familje, në shkollë, në komunitet, si dhe në*

> *proceset e politikave vendore dhe shtetërore); - demonstrojnë vlerat dhe parimet e të drejtave të njeriut në jetën e përditshme (p.sh., respekti i dinjitetit vetjak, shmangia e paragjykimeve dhe diskriminimit të të gjitha llojeve, promovimi i barazisë gjinore); - tregojnë interes për çështjet publike dhe kontribuojnë në zgjidhjen e problemeve në nivel shkolle dhe komuniteti; - mbrojnë mjedisin dhe kontribuojnë për zhvillimin e tij të qëndrueshëm.* (Korniza kurrikulare 2014, f. 20)

Në këtë kuadër do të vëmë re se në përcaktimin e kompetencave që duhet të mbruhen në zhvillimin e nxënësve deri në shkallën VI të shkollimit mungon pothuajse fare, të paktën formalisht, përcaktimi i kritereve dhe i kompetencave të edukimit të vlerave, të cilat janë në bazë të parimeve të **qytetarisë evropiane** (Klatt, 2014, f. 62; Fredriksson, 2003, f. 530; Venables & Holford, 2008, f. 58)**.**

Ky fenomen do të pasqyrohet më tej në planin e gjimnazit dhe në programet mësimore në zbatim. Kështu, nëse do të vlerësojmë ngarkesën e lëndëve që janë të lidhura me qytetarinë dhe identitetin, do të vëmë re se në klasën X, nga 28 orë mësimore do të ketë një total prej 4 orësh/javë ose 14.29% e ngarkesës totale të lëndëve bërthamë; sa i përket lëndës "Gjeografi X" kemi të bëjmë me një lëndë e cila më shumë merret me studimin e mjedisit dhe jo me qytetarinë apo me vlerat kombëtare. Në klasën XI lëndë të lidhura me qytetarinë, identitetin, kulturën etj. edhe po të përfshijmë filozofinë, janë në total 6 orë/javë ose 22.22%. Në klasën XII nga lëndët që lidhen me identitetin, qytetarinë, kulturën nacionale apo evropiane janë vetëm 3 orë/javë ose 17.65% e orëve bërthamë (Ministria e Arsimit, 2017, f. 2). Kjo, vetëm sa i përket një pamjeje statistikore. Nëse do të krahasohej me peshën që duhet të mbajnë në raport të plotësimit të kompetencave kyç të Kornizës Evropiane, do të vinim re se jemi shumë larg në raport me peshën që realisht duhej të kishin.

Po të shohim dhe nga përmbajtja, atëherë do të konstatojmë një distancim edhe më të madh.

Kështu, nëse do t'i referohemi lëndës "Histori" do të konstatojmë se në klasën X, materiali që studiohet, përfshin historinë botërore nga epoka e gurit deri në shoqërinë digjitale. Në këtë kontekst duhet të kemi parasysh se, në përgjithësi, kemi të bëjmë me një histori ***kryesisht të***

Evropës, por nuk kemi të bëjmë me transmetim të vlerave identitare evropiane në mënyrë skrupuloze. Një kujdes më i madh duhej të kushtohej në raport me evoluimin e nocioneve si: demokracia, zhvillimi i demokracisë, krijimi i institucioneve demokratike dhe dokumentet kryesore që garantojnë zhvillimin e një shoqërie demokratike (Instituti i Zhvillimit të Arsimit, 2016, fv. 33-48). Në të gjitha dokumentet politike, rrugëtimi evropian i RSH-së është për t'u cilësuar në nivele inflacioniste: në 17 orë mësimore të programit është parashikuar vetëm 1 orë ose 5.89% mbi BE-në, madje, edhe nëse do të përdoret dhe liria e mësuesit, do të bëhet fjalë dhe për 1 orë tjetër për të arritur një total prej 2 orësh ose 12% (Programi i lëndës së Historisë X, 2016, f. 48).

Një ndër problemet më të mëdha që identifikohen në mësimdhënien e historisë në shkollën shqiptare është dhe qëndrimi i diskutueshëm në raport me periudhën e diktaturës, dhe në një pamje të parë duket se kësaj çështjeje i janë kushtuar 2 orë në 7 orë, gati 30% të orëve të tematikës/linjës. Ndërsa në një formë më të plotë shihet se në program nuk janë trajtuar si duhet çështje si natyra e sistemit të vendosur, një diktature, e cila për hir të ruajtjes së pushtetit nuk ngurroi të bënte çdo demarsh për të larguar sa më shumë këtë moment. Në program flitet për zhvillimin e mëtejshëm të rolit të gruas në shoqëri, por nuk përmendet gjëkundi përndjekja e grave gjatë diktaturës. Nuk vihet në diskutim roli dhe nuk diskutohet sa duhet për kultin e individit, kaq fort të instaluar ende në shoqërinë shqiptare, dhe një prej elementeve më frenues të demokracisë. Nuk analizohet si dhe sa duhet pasoja që patën fenomene të tilla, si: si eliminimi i pronës, i besimit, indoktrinimi, nxitja e frikës/varësisë nga qeveria etj. Edhe konceptet që programi vë si detyrë për realizim janë në vlerësimin tim të pamjaftueshme për të realizuar qoftë edukimin e vlerave qytetare, qoftë zbatimin e kompetencave që ligji dhe vetë programi ia njeh lëndës (Programi i lëndës së Historisë XI, 2016, f. 46).

Lënda e qytetarisë është më e plotë në raport me parashikimet e programit dhe Kornizës. Megjithatë një kujdes më i madh duhej të kushtohej në kreun për Kushtetutën e Republikës, tematikë e cila zë 5 orë mësimore kundrejt 8 orëve të kreut "Konsumatori". Një perceptim i tillë e bën dokumentin më të rëndësishëm të shtetit shqiptar të duket i dorës

së dytë, krahasuar me ligjin për mbrojtjen e konsumatorit (Programi i qytetarisë klasa 10, 2016, fv. 24,30). Në kapitullin mbi kushtetutën, duhet të përshkruhen në mënyrë më të plotë mënyra e zgjedhjes së deputetëve, kompetencat që i njihen pushteteve etj. Edhe në këtë lëndë, edhe pse deklaratat politike janë gjithnjë në drejtim të integrimit evropian për mënyrën si funksionojnë institucionet e BE-së dhe elemente të lidhura me qytetarinë evropiane, konstatohenmungesa e lëshime të tilla.

Përfundime

- Korniza kurrikulare shqiptare është ende larg parashikimeve të Kompetencave Kyç të BE-së sa i përket rolit që i njeh edukimit të vlerave të qytetarisë dhe atyre identitare. Elementet kulturore, siç i pamë dhe më lart, shihen si të dorës së dytë në Kornizën Kurrikulare të RSH-së.
- Programet Kurrikulare duhet të peshojnë më shumë dhe elemente të cilat, edhe pse nuk shprehen haptazi dhe qartë në Strategjinë e zhvillimit të arsimit dhe në Kornizën Kurrikulare, janë të shprehura në mënyrën më të qartë të mundur në ligj.
- Programet mësimore duhet të vlerësojnë në nivel më të mirë elementet e domosdoshme të edukimit qytetar, identitar dhe kulturor.
- Parashikimi ligjor i kompetencave kyç, në mënyrën sesi parashikohet në ligj, ka shumë gjasa të ndryshojë në momentin kur do të fillojnë negociatat për anëtarësim në BE. Një gjë e tillë do të sjellë një efekt domino duke shkaktuar dhe rishikimin e Kornizës sonë kurrikulare dhe, për pasojë, rishikimin e programeve dhe të teksteve.
- Në programet shqiptare dhe në shpërndarjen e tematikave mësimore mënyra e organizimit, e funksionimit të institucioneve dhe e agjencive të BE shfaq mungesë përfshirjeje. Kjo mungesë do të ndikojë në mënyrë të drejtpërdrejtë në nivelin e ***qytetarisë evropiane*** të shtetasve shqiptarë në hapësirën evropiane, tani dhe më vonë.

Bibliografi

Churchill, W. S. (2014). *Europe Unite.* (Vëll. i 2). Rosetta Books.

Council Resolution of 27 June 2002 on lifelong learning. (2002). Gjetur në https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2002.163.01.0001.01.ENG

Declaration on promoting citizenship and the common values of freedom, tolerance and non-discrimination through education. (2015, Mars 17). Gjetur Tetor 21, 2021, nga ec.europa.eu: https://ec.europa.eu/assets/eac/education/news/2015/documents/citizenship-education-declaration_en.pdf

European Commission. (2018, Janar 17). *Accompanying the document Proposal for a COUNCIL RECOMMENDATION on Key Competences for LifeLong Learning.* Gjetur Janar 23, 2019, nga https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52018SC0014

Field, J. (1998). *European dimensions: education, training, and the European Union.* Jessica Kingsley Publishers.

Fredriksson, U. (2003). Changes of education policies within the European Union in the light of globalisation. *European Educational Research Journal, 2*(4), 522-546.

Frevert, U. (2008). How to become a Good European Citizen: Present Challenges and Past Experiences. Në *The making of citizens in Europe: New perspectives on citizenship education* (fv. 37-51).

Instituti i Zhvillimit të Arsimit. (2016). *Programi i lëndës së Historisë X.*

Instituti i Zhvillimit të Arsimit. (2016). *Programi i lëndës së Historisë XI.*

Instituti i zhvillimit të Arsimit. (2016). *Programi i qytetarisë klasa 10.*

Key competences for lifelong learning. (2006). Gjetur Tetor 17, 2021, nga Eur-lex.europa.eu: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006H0962&from=EN

Klatt, M. (2014). Understanding the European Union and its political power: The contribution of European studies to adult education

policy research. Në *Adult education policy and the European Union: Theoretical and methodological perspectives.* Brill Sense.

Komiteti Evropian për ccështjet Ekonomike dhe Sociale. (2018). *Opinion of the European Economic and Social Committee on the 'Reflection Paper on the social dimension of Europe'.* Gjetur Nëntor 15, 2021, nga Eur-lex.europa.eu: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52017AE2692&qid=1638045769663

Ministria e Arsimit. (2017). *Kurrikula-Ministria e Arsimit dhe Sportit*. Gjetur në arsimi.gov.al: http://arsimi.gov.al/wp-content/uploads/2018/08/Plani_mesimor_i_gjimnazit_kurrikula_berthame_dhe_me_zgjedhje_miratuar_dhjetor_2017.pdf

Ministria e Arsimit dhe e Sportit. (2014). *Korniza kurrikulare e arsimit parauniversitar të Republikës së Shqipërisë.*

Ministria e Arsimit dhe Sportit. (2016, Janar). *Strategjia e zhvillimit të arsimit parauniversitar 2014-2020.* Gjetur Nëntor 12, 2021, nga Ministria e Arsimit dhe Sportit: http://arsimi.gov.al/wp-content/uploads/2018/03/FLETORJA-ZYRTARE-STRATEGJIA-APU_2014_2020.pdf

Rasmussen, P. (2014). Adult learning policy in the European commission: Development and status. Në M. Milana, & J. Holford (Red.), *Adult education policy and the European Union: Theoretical and methodological perspectives.* (fv. 15-34). Brill Sense.

Venables, T., & Holford, N. (2008). Dimensions and Challenges of European Citizenship Today. Në *New Perspectives on Citizenship Education in Europe.*

(1995). *White Paper on Education and Training - Teaching and Learning - Towards the Learning Society.* Gjetur Tetor 05, 2021, nga https://europa.eu/documents/comm/white_papers/pdf/com95_590_en.pdf

Reflection of the European public sphere in the national media

Ilire Zajmi –Rugova and Zija Rexhepi, AAB College

ilire.zajmi@aab-edu.net
zija.rexhepi@aab-edu.net

Abstract

Kosovo, the youngest country in Europe, aims to integrate into the European Union, as other countries of the Western Balkans do, including: Albania, Northern Macedonia, Serbia and Montenegro. In the process of the road to Europe, media plays an important role, creating more space for reporting on European issues and topics. The national media, in addition to being a conductor of information, creates an opinion on these issues, thus contributing to the creation of the European public sphere. This paper analyzes and compares the "Europeanization" of national media in Kosovo and Albania, and addresses how they bring information on Europe. The paper deals with information posted online on the official websites of national public broadcasters in Kosovo and Albania, Radio Television of Kosovo RTK and Albanian Radio Television RTSH. The analysis of information is focused on public broadcasters because of the trust they convey in the audience. The results show that abundant information and content on Europe is present on the online pages of both public media. This paper aims to further the debate on this topic by emphasizing the direct relationship between the media and the coverage of topics and issues related to Europe.

Keywords*:* Europe, Europeanization, media, public sphere, online

Introduction

The European Union is a unique political and economic partnership between 28 European democracies aiming for peace, prosperity and freedom for their 500 million citizens in a more secure and just world.[12]

It can be considered a political experiment that has achieved historic success, as a structure that is constantly evolving and has no previous precedent.

For the purpose of the enlargement plan, the European Commission published its plan including the six countries of the Western Balkans: Kosovo, Albania, Bosnia and Herzegovina, Montenegro, Northern Macedonia and Serbia.

This plan stipulates that all six applicant countries can achieve membership as members of the European Union after 2025. For the countries of the Western Balkans, the road to membership seems long and difficult, as they are at different stages of their integration path, according to the assessment of the European Commission.

Countries such as Kosovo and Albania, whose media has been selected for the research of this paper have different specifics regarding the integration process.

Kosovo is going through a difficult and unclear process in trying to become part of the EU. It declared independence from Serbia on February 17, 2008. Isolation due to non-visa liberalization and non-recognition as a state by the five EU member states are greatly influencing the clarification of the so-called "Kosovo's European path".

For researchers, this remains one of the most serious challenges in the Western Balkans, the most difficult issue of the European Union and one of the most complicated cases to find a solution acceptable to member states.

However, these challenges have not prevented the EU from operating in Kosovo, through the signing of the Stabilization and Association Agreement, as well as ensuring stability on the ground for a neutral rule of law, under the umbrella of UNMIK (Mission

[12] https://www.eulex-kosovo.eu/?page=1,20

Administration). United Nations Interim Administration in Kosovo), deployment of police and civilian resources under the European Union Mission in Kosovo (EULEX).[13]

The rule of law, the fight against organized crime and corruption, the respect of minority rights and the economic development of Kosovo, are the essential elements that facilitate the path to its integration into European structures.

Albania, meanwhile, has other specifics. The integration process is considered a national strategic priority, which guides the country's governing agenda.

In June 2014, the European Council granted Albania the candidate status. Obtaining the status of a candidate country marked a very important step in the process of Albania's integration into the EU, as it reflects the progress of the reforms undertaken and paves the way for the full process of the country's accession to the EU.

For EU membership, Albania must meet five key priorities such as: establishing a professional and depoliticized administration, strengthening the independence of justice institutions, the fight against corruption, the fight against organized crime and the protection of human rights.

Only after the talks and required reforms are completed satisfactorily for Albania and the EU, the country can join the Union.[14]

However, how much has been reported on these issues? How did the media in Kosovo and Albania approach the information on Europe, the enlargement process and European issues?

As pointed out by the researchers, public support is of great importance and should be gained through clear arguments in favor of the EU integration and membership process. A robust and well-designed strategy should involve the media, journalists, social partners, non-governmental organizations and public opinion makers. This also applies to the field of communication and information. Accountability,

[13] https://ec.Evropa.eu/neighbourhood-enlargement/conditions-membership/check-current-status-old/kosovo-old_en

[14] https://www.eupolicyhub.eu/rrugetimi-i-shqiperise-drejt-bashkimit-Evropian/

transparency and information on issues related to Europe and integration are key. A strategy and action plan for communication of the integration process should be activated, the researchers estimate.

Therefore, the integration process in Kosovo and Albania, as well as in all EU member states, according to research, has not progressed in parallel with the simultaneous emergence of a common European space of communication and mobilization.[15]

Theorical background

The existence of the European public sphere in the member states of the European Union has been studied by authors, researchers and experts of the processes of European integration. There are theories and analysis by different authors, which emphasize its existence but also its absence. As Meyer (2017) points out, the processes of European integration have not gone intermittently with the spontaneous birth of a common space of communication and mobility.[16]

Therefore, the role of the media in reporting on European affairs has been constantly criticized for failing to bring Europe closer to its citizens, or by contributing to the so-called "EU deficit". Hence, as the integration process has progressed, and the media have reported more and more rapidly on this process, enabling the audience to access as many media as possible in order to understand how European mechanisms work. This leads us to the conclusion that the media have in some way contributed to the birth of the European public sphere.

[15] http://ec.Evropa.eu/enlargement/potential-candidate-countries/kosovo/index_en.htm

[16] Martin Federico Meyer, —*The Europeanization of National Public Spheres. Political Discourses in Germany, Spain, and the United Kingdom*‖, Master thesis, University of Cambridge, 2005, p. 2, retrieved 29 September 2021, http://aei.pitt.edu/4047/01/MEYER_-_European_Public_Sphere.pdf

The concept of the existence of a European public sphere

The concept of the existence of a European public sphere as the EU enlargement process has progressed, the media, and in particular television and online outlets, have consistently reported on the progress and challenges of membership, providing the public with a wealth of information to better understand the functioning of European mechanisms.

According to the authors Eder, Kanter and Trenz (2003), the European public sphere arises when the same topics at the same level are presented in different public spaces.

Based on this idea, Risse (2002) states that "at this multi-layered political level the focus of public communication on European institutions and their policies can be transformed into a parallel structure at the level of local politics, not shifting but complete it. "[17]

In this context, the media are seen as legitimate contributors to discussions in the national public sphere. By reporting on the same European or national topics, which can be raised to a higher European level, the media thus contribute to the formation of the European public sphere.

According to Risse (2002) the European public sphere is consistent in two ways:

1. A pan-European public sphere independent of individual states;

2. A European public sphere, which emerges as a result of the Europeanization of national public spheres.

The first way has been rejected by some scholars, as they consider that the most important criteria for the existence of the pan-European sphere, such as the existence of a common language through which, all citizens of Europe could communicate, or the existence of a common European media as well as a standard of journalism and media culture in EU countries are lacking. The second way is more probable, as Europeanization could be achieved when in the national public sphere,

[17] Op.cit p.6

the volume of information on Europe and related issues would increase over time.[18]

In order to go deeper into the Europeanization of the national sphere in general, three dimensions must be considered. According to the author Trenz (2003) one dimension of the assessment of Europeanization lies in the quantitative determinant, namely in measuring the overall level of information devoted to political news from the European Union or other member states.[19]

The second dimension is vertical Europeanization, which means the visibility of the EU to the extent that European issues, actors and events are covered by the national media, while horizontal Europeanization implies increased visibility of issues, actors and debates from other member states and communication links.

The third dimension that refers to the birth of the European sphere is the creation of a "common transnational communication community" which would measure the sense of belonging to the European sphere". According to this dimension, the more actors refer to Europeans in the public sphere, the more explicitly they address European opinion as "we Europeans". Depending on the authors, the criteria used to determinate the dimensions of Europeanization differ.

According to scholars Kunelius and Sparks (2001: 12) "no matter how the European public sphere appears in concrete manifestations, it will never exist as an ideal public sphere". It should not be treated as a unified and coherent sphere, but only as "an unintegrated and fragmented autonomous public sphere, formed by association with European or national states, according to new ways of contesting and collective action" (Rumford 2001: 207).

---

[18] Trenz, Hans-Joerg, ―*Understanding Media Impact on European Integration: Enhancing or Restricting the Scope of Legitimacy of the EU?*‖, European Integration, Vol. 30, No. 2, 2008

[19] Trenz, Hans-Joerg, ―*Understanding Media Impact on European Integration: Enhancing or Restricting the Scope of Legitimacy of the EU?*‖, European Integration, Vol. 30, No. 2, 2008

Based on such conclusions, Gerhards (1993, 2000) rightly argues that instead of the existence of a supranational European public sphere, it would be more appropriate to have a scenario to create the Europeanization of the national sphere, so that European issues, and institutions become important in the political discourse of different EU countries. Gerhards proposes that the national public spheres be taken as the starting point of European public discourse, and not be seen as insurmountable obstacles, but as the building blocks from which the European public sphere can arise.[20]

Gerhards (2000) emphasizes that national public spheres should increase communication on European issues, and the topics covered should reflect the European perspective that extends beyond their country and its interests; political discourse must be "framed" within the European dimension.[21]

As the authors Koopmans and Pfetsch (2003) point out, while there is agreement on the need for a common European communication space, as we can see from the theories and controversies presented on this issue, many scholars have focused on controversies over how this sphere would be theoretically conceived.

Methodology

The purpose of this paper is to determine whether the Europeanization of national media reporting has occurred in Kosovo and Albania. This will be addressed by analyzing the information published on the official websites of national public broadcasters in Kosovo and Albania, Radio Television of Kosovo RTK and Albanian Radio Television RTSH.

---

[20] Jürgen, Gerhards, *—Das Öffentlichkeitsdefizit der EU im Horizont normativer Öffentlichkeitstheorien‖*, 2002, pp. 135-58 in Hartmut Kaelble & Martin Kirsch & Alexander Schmidt-Gernig (eds.), Transnationale Öffentlichkeiten und Identitäten im 20. Jahrhundert. Frankfurt (Main): Campus, cited in Machill & Beiler & Fischer, op. cit., p. 6.

[21] Po aty

This paper will analyze how these two public service broadcasters provide information on Europe and how they define it. How are European issues and national topics related to Europe covered in these media? The paper uses the comparative, analytical and statistical methodology of the information posted in these media, focusing on the topics they address, their context and the message they convey. The research period is September-October 2021.

The results of the analysis of this information in this paper will serve as an indicator to determine whether the national public spheres in these two Western Balkan countries are being Europeanized.

Reflection of the European public sphere in the national media in Kosovo and Albania

Based on the theoretical concepts presented above, we can emphasize that the national media in Kosovo and Albania, produce abundant news regarding European issues, and in particular give great space to the process of integration of these two countries in the European family.

Since the paper examines the coverage of the public sphere in the national media, the content analysis is focused on the pages of two public media, RTK and RTSH, rtklive.com and rtsh.al.

The selection for these two media outlets was made because both media outlets are part of the EBU (European Broadcasting Union), have an impact on creating public opinion in both countries and also have a large number of users.

Another determinant fact for the research was the use of the internet according to the data recently published by the European Commission. Kosovo leads the Western Balkans with 96.4%, while Albania is second with 85% internet access. [22]

[22] https://ec.Evropa.eu/search/?queryText=Western+Balkan+internet+penetration&query_source=Evropa_default&filterSource=Evropa_default&swlang=en&more_options_language=en&more_options_f_formats=&more_options_date=

The European public sphere in Kosovo

If we take into consideration the theoretical concepts presented above by various scholars who have studied this field, we can emphasize that the national media in Kosovo, produce and post abundant news regarding European issues, and in particular dedicate space to the process of the country's integration into the European family.

Due to the circumstances that the country is going through, information and reports from Brussels, the decision-making center of the European Union, are quite present in the national media of Kosovo, television, radio, online outlets, as well as topics related to the presence of European Union in Kosovo, activities carried out by the country's institutions, educational and art institutions, civil society, media, etc.

Due to the impact on the creation of public opinion, this paper is determined to analyze the news content on the website of Radio Television of Kosovo http://www.rtklive.com.[23]

As a public broadcaster, Radio Television of Kosovo, established in 1999, has the primary mission of informing the audience. The dissemination of information is done through four TV channels, two radios and a website. Technology has made it possible for all television and radio programs to be together in one place.

RTK website users, in addition to written news, can watch all programs through the multimedia platform, rtklive, which includes TV channels RTK 1, RTK 2, RTK 3, RTK 4 as well as Radio Kosova 1 and Radio Kosova 2.

The website, rtklive.com, is one of the newest projects launched at RTK. It was initially launched by the RTK 1 television channel on July 29, 2002.

Before that, there were separate pages of Radio Kosova and Radio Kosova 2, which, meanwhile, were merged. Initially, the websites of RTK specific media contained general information about RTK, daily news, high quality video news, as well as sections on RTK programs, but also the possibility of connecting "live" with radio programs.

[23] http://rtklive.com

The rtklive.com website had two links of radios operating within RTK: Radio Kosova and Kosova 2, to which, visitors could join, and vice versa. The merger of the websites of Television of Kosovo (rtklive.com) and that of Radio Kosova and Radio Kosova 2, led to the construction of a new unique website for RTK, which started operating at the end of 2006 with the address rtklive.com.

Rtklive.com is a multilingual site, which launches content in six languages: Albanian, Serbian, Bosnian, Turkish and Romani, as well as certain content in English. In Albanian and three other languages of the communities living in Kosovo: Serbian, Bosnian and Turkish, news are posted in the written content and other news and productions in video formats, while a special program is broadcasted in the Roma language.

Rtklive.com enables direct connection with RTK radio programs, which can be watched live - "live". The news in written forms, are mainly based on the production of RTK newsrooms. Rtklive.com continues to present the main television products, as well as other RTK products.

This site has a wide audience. This is evidenced by the data provided by google analytics.

In terms of visibility, according to google analytics data, the site rtklive.com, from January 1 to October 20, 2021, had 2,602,220 users. 2,448,727 new users in this period, 23,966,292 page views. In terms of users, their largest number is from Kosovo, 37.46%, followed by Germany with 14.66%, 8.21% Switzerland, 5.93%, Albania with 5.93%, USA with 5.58%, Northern Macedonia with 4.49%, France with 3.68%, Sweden with 3, 63%, Austria with 1.88% and 1.87% Italy.[24]

Before dealing with the analysis of the posted contents, we will also analyze the division of the sections, in which the key topics related to Europe, European integrations and issues related to Europeanization are encountered. News from Europe is listed under the World section.[25]

National news related to the integration processes and Europe are listed in the Actuality section.[26]

[24] ile:///C:/Users//AppData/Local/Temp/Analytics-www.rtklive.com-Audience-Overvieë-20210101-20211020-1.pdf
[25] https://www.rtklive.com/sq/news-category.php?CatID=17
[26] https://www.rtklive.com/sq/news-single.php?ID=563567

Topics from Europe and major developments on the old continent are also covered in the special news section of the German radio Deutche Welle, integrated at rtklive.com.[27]

For the purpose of content analysis, the paper focused on key reporting topics; Kosovo-Serbia dialogue, news related to the European integration process and the implementation of reforms, as well as issues related to Europe.

The topic of the Kosovo-Serbia dialogue has dominated the reports from the joint meetings in Brussels, but also during the various visits of senior European officials in Pristina. The visits of the mediator in the issue of dialogue Miroslav Lajçak, or other European officials who have stated on the progress of the dialogue, have been posted and forwarded to the users, in order to provide the best and relevant information, as they condition many decisions and important positions for the future of the country and its citizens.

In the contents of information that inform about the dialogue, there is an increase in a critical and reprimanding language of the Prime Minister Albin Kurti, but also President Vjosa Osmani and other politicians towards the European Union, as it is considered that Kosovo has met the criteria required for liberalization of visas, but there is also criticism of the EU mediating role and the rhetoric of official Serbia and the approach to dialogue.[28]

During the monitoring period of the news posted on rtklive.com, the Progress Report for the countries of the Western Balkans was published, where the continuation of the dialogue between the two countries and the reaching of the final agreement was also emphasized. Full support for the efforts of the EU Special Envoy for Kosovo-Serbia Dialogue, Miroslav Lajcak, was also offered at the summit in Brno.[29]

The European Union continued to repeat the phrase for the "European perspective for the Western Balkans" during this summit held by EU structures with the leaders of the Western Balkans, in early October in Slovenia.

---

[27] https://www.rtklive.com/sq/index.php Kurti
[28] https://www.rtklive.com/sq/news-single.php?ID=557360
[29] https://www.rtklive.com/sq/news-single.php?ID=551094

The draft statement said that EU leaders welcomed the commitment of Western Balkan partners to the European perspective, which according to the document "is in the strategic interest and remains a common strategic solution".

However, regarding the topic of European integration, the information posted highlights the discourse of Kosovar politicians regarding the commitment to strengthen engagement, presence and cooperation in the EU and with the EU. There is no doubt that there is a critical voice for the non-fulfillment of the EU commitment to Kosovo, especially regarding the fulfillment of the conditions for visa liberalization.

"We can be critical of the EU, but Europe is our continent and the EU is our destiny," said Premier Kurti. Visa liberalization was also discussed. The Prime Minister stressed that Kosovo has met all the criteria for liberalization and already three years have passed when the European Commission has recommended for the second time visa liberalization".[30]

As can be seen from the posted information from the plenary session of the European Parliament, critical discourse towards the European Union for not fulfilling its promises to the Western Balkan countries and calls for the EU to be more acceptable in the region, has dominated not only Kosovan politicians' statements, but also in the speeches of European MPs. The most frequent evidence that the EU is not helping to meet its obligations is the lack of visa liberalization for Kosovo citizens and the start of membership negotiations with Albania and northern Macedonia. These processes have not been finalized yet, although the European Commission has repeatedly confirmed that all three countries have met the criteria required by them. [31]

Other posted news are mainly related to the work of European mechanisms operating in Kosovo, such as the mission to maintain law and order EULEX, activities of EU office, etc. But also the news regarding the

[30] https://www.rtklive.com/sq/news-single.php?ID=563777

[31] https://www.evropaelire.org/a/parlamenti-evropian-kritikon-bashkimin-evropian-per-mospermbushje-te-obligimeve-ndaj-ballkanit-perendimor/31522846.html?utm_medium=affiliate&utm_campaign=RFE-widget63878&utm_source=ëëë.rtklive.com/&utm_content=widget

activities carried out by the five EU countries which have not recognized Kosovo as a state: Cyprus, Greece, Romania, Slovakia and Spain. [32]

"The five countries of the European Union, even though they do not recognize the state of Kosovo, have 'occupied' our market with goods worth about 270 million euros per year. While Kosovo in the direction of these countries did not have remittances of more than 4.2 million euros "[33], is reported in one of analyzed article for this paper.

In the information posted on Europe, users are informed about vaccination policies and situation with the COVID 19 pandemic. Italy was in focus of the news due to protests against the mandatory vaccination card.[34]

During the news monitoring, the focus of events reported on Europe issues was also about the most powerful figures in Europe, German Chancellor Angela Merkel, her concluding visits to several Balkan countries and her departure from politics.

Thirty news, information and interviews reporting on Europe, European integration and reforms were posted on rtklive.com during the research period.

European public sphere in Albania

As in the media coverage in Kosovo, the media in Albania provides sufficient information about the process in which Albania is currently facing the European Union.

Albania as a candidate country to become a member of the European Union must complete a series of reforms. Reforms are in the focus of the Albanian media, as well as other issues related to the process. On the other hand, there is no lack of coverage of events from Europe.

In this paper, we have considered the coverage of the European public sphere on the website of the Albanian Radio Television rtsh.al.

[32] https://www.rtklive.com/sq/news-single.php?ID=550817
[33] https://www.rtklive.com/sq/news-single.php?ID=550817
[34] https://www.rtklive.com/sq/news-single.php?ID=552515

RTSH, Albanian Radio Television, is the public service media in the Republic of Albania, established in 1938 as Albanian Broadcasting.

The first television broadcast began on April 29, 1960. According to the ART website, programs on generalist and thematic channels aim to provide a full range of programs in the Albanian language, and minority languages that reflect cultural diversity, entertain, inform and educate the public. RTSH serves the public with a package of programs of 16 TV channels. It also serves the public on 11 radio channels, with 24 hour broadcasts in seven foreign languages of the radio station Radio Tirana International. According to the data, the rtsh.al site is followed by 69,454 users.

Thanks to the investment of Albanian television in technology, all programs of television and radio channels can be watched on the rtsh.al website in real time. Here, it is important to single out the channel of Radio Tirana International that offers the possibility of broadcasting news in the following languages: English, Turkish, French, German, Greek, Italian and Serbian. In addition, on the rtsh.al website, this news is posted in seven languages, also in textual form.

Regarding the content of the page and the focus on the topic that this paper examines, the research of the posted contents proves that the process of integration of Albania as a candidate country in the European Union is devoted to a wide space. All news on this topic are posted on the main page, in the section News, while those related to European issues in the special section - Europe. [35]

The news posted on this site is dominated by information that shows the progress of the reform process and the challenges for Albania's EU integration. As in the statements of Kosovo politicians and the information posted on this site, the same critical voice is observed towards Europe.

In an editorial for the Austrian newspaper Kurier, Albanian Prime Minister Edi Rama compared the Western Balkans' efforts to join the

[35]https://rtsh.s3.eu-central1.amazonaws.com/publikime/Programi%20i%20Transparences%20per%20vitin%202021/Kuadri%20ligjor%20Rregullator/2.8Raport-RTSH-2017.pdf

European Union to the performance of the absurd theater "Waiting for Godot".

"Waiting for something that apparently never comes - this feeling of deep frustration has spread throughout the region. A new impetus for the candidate countries Albania, Northern Macedonia, Kosovo, Serbia, Montenegro and Bosnia and Herzegovina also failed to come from the EU summit of heads of state and government in Slovenia. Rama also describes this grim balance: "Nothing will change in the near future."[36]

Almost the same discourse with critical tones dominates in the editorial published in Politico.eu.

"Albania is getting ready for the EU, despite everything, while if the Western Balkans did not go to the EU, then the European Union will come to us," wrote Prime Minister Edi Rama in an editorial for politico.eu.[37]

In addition to this approach of official policy towards the EU, in the contents posted on the rtsh.al website, a large space is devoted to the idea of the creation of the "Open Balkans" initiative that has found full support of the Albanian Prime Minister Edi Rama, meanwhile this idea is being opposed by Kosovo.

"Prime Minister Edi Rama is convinced that the Open Balkans is the right idea at the right time and that all countries will one day unite. We will be forced to do the open Balkans and we will have no other way"[38]

We encounter a lot of information about the idea of this initiative, as this topic is recent. Meanwhile, the presentation of the Progress Report on the Western Balkans is given considerable space.

That Albania has made progress, is confirmed by the Commissioner for Enlargement, Oliver Varhelyi.

"Albania and Northern Macedonia have met the conditions, the non-opening of negotiations is damaging us. Albania has achieved tangible results in judicial reform and the fight against crime, results have

[36] https://lajme.rtsh.al/artikull/rama-per-kurier-be-po-mban-veten-peng-ne-ballkan
[37] https://lajme.rtsh.al/artikull/rama-shqiperia-po-behet-gati-per-ne-be-pavaresisht-gjithckaje
[38] https://lajme.rtsh.al/artikull/rama-ballkani-i-hapur-nuk-ka-rruge-tjeter-pervecse-pjesemarrjes

been achieved in the fight against corruption and crime. Macedonia has made progress in reforms, set by the EU, and has been determined in the fight against crime and corruption, this fight must continue," Varhelyi said.[39]

This statement of Commissioner Varhelyi is confirmed also by the Albanian Foreign Minister Olta Xhaçka, because according to the analysis of the posted content, she concludes that "" In the progress report on Albania, the EC recommends the opening of negotiations for Albania, as it has met the conditions. The report praised the progress made with the Justice Reform, but also with the comprehensive reforms in the country. The EC says that Albania has made progress in strengthening the fight against corruption and has made good progress in the fight against organized crime, marking good results in this regard". [40]

However, despite the progress and official statements, the information provided clearly shows the disappointment with the progress of Albania's EU integration process, the opening of negotiations and the positions of member states. The site has a lot of information regarding the reform process that awaits the Albanian state towards the European journey, which reflects the engaging role of the EU Ambassador in Tirana, Luiggi Soreca.[41]

The Albanian state has European integration as a priority in its agenda, and this position is specified in all the posted information. The message send from this information is very clear, Albania is a European country and will overcome any obstacle that arises in its journey.

During the news monitoring period on this site in the period September-October, fifty news items, interviews about European integration, reforms and Europe were posted. In terms of information from European countries, the topics on the COVID 19 pandemic, the

[39] https://lajme.rtsh.al/artikull/varhelyi-shqiperia-dhe-maqedonia-e-veriut-i-kane-permbushur-kushtet

[40] https://lajme.rtsh.al/artikull/progres-raporti-i-ke-xhacka-shqiperia-meriton-te-ulet-ne-tryezen-e-bisedimeve-me-be-brenda-ketij-vit

[41] https://lajme.rtsh.al/artikull/ndryshimet-kushtetuese-soreca-kjo-eshte-demokracia

energy crisis and the departure from the policy of German Chancellor Angela Merkel have dominated.

Rtklive.com vs RTSH.al

Based on the analysis of the content posted on both sites, it can be noted that the level of news posted does not differ much in terms of the context of the information and message.

Content on European issues differs slightly. Of course, there are differences in the ranking of news in the sections. At rtklive.com, there is no Europe section at all, and news from Europe is included in the World section. What the two sites have in common is the importance and space they dedicate to this information by posting it on the pages of Actuality, especially the news related to the national sphere but related to the European integration processes and the criteria and reforms for EU membership.

Since the political circumstances in which these two countries are positioned are also different, there is a large volume of protocol news, but in essence they are superficial, and do not provide much information to users. The information on the criticisms related to the non-liberalization of visas for the citizens of Kosovo, the harsh discourse of politicians towards the European institutions and the frustration with the conditionality of the fulfillment of the criteria and standards met by Kosovo, are obvious. In terms of topics from Europe, most of the information is related to reporting events by European institutions such as the European Commission, the European Parliament as well as political, economic, and environmental issues. Necessarily, in the period of news monitoring, information about the COVID-19 pandemic is dominant, since this topic has prevailed not only in Europe but all over the world.

Conclusions

Based on the analysis and comparison of the contents reviewed in the national media in Kosovo and Albania, and how it is dealt with information about Europe, we can conclude that the official websites of national public broadcasters in Kosovo and Albania, Radio Television of Kosovo RTK and Albanian Radio Television RTSH, offer considerable space and bring abundant information to the European public sphere.

The approach and role of their information is different, as is the treatment of these topics. But, the message they convey is clear. Kosovo and Albania want to become part of Europe, both through the integration process and in the field of communication and media.

Therefore, we can conclude that these two countries of the Western Balkans are on the good road on their way to "Europeanizing" their media. They have managed to Europeanize the national sphere. Although, it can be said that the Europeanization of the public sphere is emerging very slowly, it can be freely concluded that the emergence of a common public sphere is difficult, given the cultural fragmentation of the European continent.

Moreover, at a time when the EU needs to be more united than ever, the world is experiencing an unprecedented phenomenon of regionalization that makes it difficult for the EU to communicate with its citizens. The emergence of a European public sphere depends on the creation of a public space where citizens can debate on European issues, crossing national borders and language barriers. The current identity of the EU can be considered as a new starting point for the emergence of a final European public sphere, but it remains to be seen how citizens will use this opportunity.

References

Anderson, Peter J. & Weymouth, Anthony.*Insulting the Public: The British Press and the European Union.* London: Longman, 1999.

Christiansen, Thomas, Jorgensen, Knud E. & Wiener, Antje (eds.) .*The Social Construction of Europe.* London: Sage, 2001.

Closa, Carlos ."*Requirements of a European Public Sphere: Civil Society, Self, and the Institutionalization of Citizenship*" in Klaus Eder & Bernhard Giesen (eds.) European Citizenship: National Legacies and Transnational Projects. Oxford: Oxford University Press. pp. 180–201, 2001.

Habermas, Jurgen.T*he Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society.* Cambridge: The MIT Press, 1995.

Trenz, Hans-Joerg.*Understanding Media Impact on European Integration: Enhancing or Restricting the Scope of Legitimacy of the EU?,* European Integration, Vol. 30, No. 2, 2008.

Börzel, Tanja & Risse, Thomas.:*Conceptualizing the Domestic Impact of Europe*" in Kevin Featherstone & Claudio M. Radaelli (eds.) The Politics of Europeanization. Oxford, 2002.

University Press. pp. 57–82.

Della Porta, Donatella03).*Dimensions of Political Opportunities and the Europeanization of the Public Sphere: Hypotheses for a Cross-National Comparison in Donatella della Porta* (ed.), 2003.

Dimensions of Political Opportunities and the Europeanization of Public Spheres. Europub Research Project. pp. 9–68. Available at:

Featherstone, Kevin & Radaelli, Claudio M. *The Politics of Europeanization.* Oxford: Oxford University Press, 2003.

Rosamond, Ben. *Theories of European Integration.* Basingstoke: Macmillan, 2000.

Morley, David & Robins, Kevin.*Spaces of Identity: Global Media Electronic Landscapes and Cultural Boundaries.* London: Routledge, 1995.

Koopmans, R. and J. Erbe.*Towards a European Public Sphere, Innovation,* 17(2): 97-118, cited in Trenz, 2004.

Rëndësia e anëtarësimit të Republikës së Kosovës në organizatën ndërkombëtare policore INTERPOL

Kenan Idrizaj, Universiteti i Sarajevës

kenan_idrizaj@live.com

Abstrakt

Me anë të këtij punimi do të paraqesim rëndësinë e anëtarësimit të Republikës së Kosovës në Organizatën e Policisë Kriminale "INTERPOL". Republika e Kosovës është shteti më i ri në botë, kështu që me anëtarësimin e shtetit tonë në këtë organizatë mund të luftohet me lehtë terrorizmi, krimi i organizuar dhe të gjitha llojet e krimeve ndërkombëtare. Me rastin e anëtarësimit të shtetit tonë, do të mundësohet shkëmbimi i informacioneve dhe analizimi i tyre për grupe të caktuara terroriste dhe kriminale. Meqë Policia e Kosovës është trajnuar nga personeli profesional policor Evropian dhe ai i Shteteve të Bashkuara të Amerikës, do të bëhet një krah dhe aleat i rëndësishëm i kësaj organizate. Kështu që, në këtë punim, do ta cekim rëndësinë e Republikës së Kosovës, përkatësisht Policisë së Kosovës, në dhënien e kontributit të saj të përbashkët me shtetet anëtare të kësaj organizate në luftimin e terrorizmit dhe krimit të organizuar vendor dhe ndërkombëtar.

Fjalët kye: policia , krimi i organizuar, terrorizmi, informatat, luftimi, krim.

Hyrje

Anëtarësimi i Republikës së Kosovës në organizatën botërore të Policisë Kriminale "INTERPOL", do të ishte një nga të arriturat më të mëdha të shtetit tonë. Me këtë do të fillonte hapja e rrugës së anëtarësimit të Republikës së Kosovës edhe në Bashkimin Evropian. Republika e Kosovës, si një shtet i ri, do të ishte njëri prej kontribuesve më të mëdhenj në parandalimin dhe luftimin e krimit në nivel kombëtar dhe ndërkombëtar. Me vetë faktin se Policia e Kosovës është themeluar nga shtetet më demokratike të botës, atëherë kjo organizatë e zbatimit të ligjit do të ishte krahu më fortë dhe më i sigurt i të gjitha policive anëtare, sepse është themeluar dhe trajnuar nga kolegët dhe koleget më të mira të shteteve anëtare të "INTERPOL"-it. Me anëtarësimin e Republikës së Kosovës në "INTERPOL", do të bëhej edhe shkëmbimi i informatave në mes të shtetit të Kosovës me qendrën e kësaj organizate. Me shkëmbimin e informatave për grupet kriminale dhe terroriste do të jetë më i lehtë luftimi i tyre. Me luftimin e këtyre organizatave në mënyrë të saktë, duke mbledhur informata për aktivitetet e tyre, në shumë raste, do të mundësohet edhe parandalimi i ndonjë sulmi të mundshëm si kriminal, ashtu dhe terrorist. Përveç në luftimin e grupeve kriminale dhe terroriste, Kosova së bashku me organet e saj të zbatimit të ligjit, do të jetë një aleat dhe krah i fortë i "INTERPOL"-it në luftimin e individëve apo grupeve që merren me krime kibernetike dhe shpërndarje të lajmeve të rreme, si dhe lajmeve të falsifikuara, të cilat mund të ndikojnë negativisht në sigurinë e shtetit të Kosovës, por edhe shteteve anëtare të "INTERPOL". Me luftën kundër këtyre dy lloje të krimeve, si kibernetike dhe shpërndarje të lajmeve të rreme dhe të falsifikuara. përveç shkëmbimit të informatave në luftimin e krimit dhe të terrorizmit, Republika e Kosovës do të jetë një aleat i fuqishëm në bashkëpunimin e ngushtë për trajnimin dhe pjesëmarrjen në misione paqeruajtëse ku marrin pjesë shtetet anëtare të "INTERPOL"-it dhe, së bashku me këto shtete, mund të krijojnë një ambient më të sigurt për botën demokratike ku sundon ligji. Shtetet anëtare të "INTERPOL"-it, së bashku me udhëheqësinë e saj, duhet të dinë apo edhe janë të njohur se me zgjatjen apo mospranimin e

Republikës së Kosovës në gjirin e saj, atëherë do të mundësojë që shumë kriminelë apo terroristë ta përdorin shtetin e Kosovës si vend strehimi apo vend për të zhvilluar apo koordinuar aktivitetet kriminale ose terroriste të dedikuara për shtetet e Evropës apo shtetet anëtare të kësaj organizate.

Në kuadër të këtij punimi do të flasim për aspektin e sigurisë që Republika e Kosovës mund të japë kontributin e saj në luftimin e krimit të organizuar pas anëtarësimit të saj në këtë organizatë.

Luftimi i Krimit të Organizuar

Krimi i organizuar është krim sindikal, shkelje e ligjit në shkallë të gjerë nga grupe të vazhdueshme, të strukturuara fort, të përkushtuara për ndjekjen e fitimit përmes mjeteve kriminale. Ajo që e dallon krimin e organizuar nga llojet e tjera të veprimtarisë kriminale të strukturuar janë qëndrueshmëria dhe kompleksiteti i sindikatave, të cilat kanë disa nga tiparet e organizatave formale: një ndarje e punës, një strukturë hierarkike e autoritetit dhe koordinim ndërmjet statuseve të ndryshme (Conklin.E.J, 2007). Krimi i organizuar është një organizatë hierarkike, e njohur, monopoliste, e përjetshme, e gatshme për të përdorur dhunën dhe korrupsionin me qëllim të korruptimit të zyrtarëve publikë për t'u angazhuar në aktivitete tradicionale të ndërlidhura dhe ndërmarrje kriminale komplekse, si dhe siguron jetëgjatësinë e saj organizative përmes praktikave rituale, rregullave dhe rregulloreve dhe investimet në bizneset legjitime (Grennan.S., & Britz.T.M, 2006). Pasi shqyrtuam disa thënie kriminologjike në lidhje me krimin e organizuar, është më se e arsyeshme të prezantojmë Republikën e Kosovës në luftimin e krimit të organizuar. Republika e Kosovës së bashku me Policinë e saj ka bërë përparim të mirë në luftimin e krimit të organizuar. Për luftimin e krimit të organizuar Republika e Kosovës ka të gjitha mekanizmat ligjorë. Në Kodin Penal të Republikës së Kosovës, në bazë të nenit 65 (1) të Kushtetutës së Kosovës, përkatësisht në kapitullin e XXIV që ka të bëjë me krimin e organizuar, përkatësisht në Nenin 227, pika 1,2,3,4 dhe 5 që flasin për pjesëmarrjen ose organizimin e grupit kriminal të organizuar (Kuvendi i Republikës së Kosovës, 2019). Republika e Kosovës ka "Strategjinë Shtetërore Kundër Krimit të Organizuar" dhe "Planin e

Veprimit". Në kuadër të kësaj strategjie e ka të përshkruar Kornizën Ligjore, e cila mundëson më lehtë luftimin e këtij lloj krimi (Qeveria e Republikës së Kosovës, 2018). Në Kuadër të Republikës së Kosovës, funksionon Policia e Kosovës(Kuvendi i Republikës së Kosovës, 2012) e cila është e thirrur për ta hetuar dhe parandaluar krimin e organizuar së bashku me Prokurorin e Shtetit (Kuvendi i Republikës së Kosovës, 2015) dhe Gjykatat (Kuvendi i Republikës së Kosovës, 2018). Për luftimin e krimit të organizuar Republika e Kosovës, së bashku me organet e zbatimit të Ligjit, duhet të koncentrohet në identifikimin e grupeve kriminale. Për identifikimin e grupeve të krimit të organizuar janë të njohur 5 faktorë, të cilët janë: angazhimi dhe organizimi i një ekipi efikas të zbatimit të ligjit në mbledhjen e informatave, analizimi dhe shpërndarja e këtyre informatave, identifikimi i rasteve të krimit të organizuar, zbulimi dhe identifikimi i parametrave të vlerësimit të rrezikshmërisë nga grupet kriminale dhe krijimi adekuat i strukturave ligjore për luftimin dhe parandalimin e grupeve kriminale (Albanese. J.S, 2004). Me anëtarësimin e Republikës së Kosovës në "INTERPOL" do të jetë më lehtë për këtë organizatë në shenjëzimin dhe pengimin e zhvillimit dhe të ashtrirjes së grupeve kriminale vendore dhe ndërkombëtare. Në kuadër të kësaj, mund të arrihet shumë lehtë identifikimi i rrjeteve dhe i shtrirjes kriminale, identifikimi i trafiqeve ilegale dhe tregut të zi, parandalimi i ndikimit të krimit dhe pastrimi i parave. Policia e Kosovës, në kuadër të kompetencave të saj në parandalimin dhe luftimin e krimit të organizuar, krimeve të rënda, krimit ekonomik, korrupsionit gjatë vitit 2020, ka realizuar realizuar 572 operacione, 945 bastisje dhe lokale të kontrolluara. Brenda kësaj periudhe është punuar në gjithsej 1613 raste, prej tyre 908 raste të reja, 495 raste të pranuara nga njësitë e tjera në kuadër të Policisë së Kosovës, 205 raste janë bartur nga vitet paraprake, ndërsa 5 raste janë transferuar në njësi të tjera. Janë ngritur 1,050 kallëzime penale, 67 prej të cilave me kryes të panjohur, ndërsa 983 kallëzime penale me kryes të njohur ndaj 1876 personave. Brenda kësaj periudhe raportuese janë arrestuar 1,476 persona të dyshuar për vepra të rënda penale, janë ndaluar 481 persona dhe janë goditur 28 grupe kriminale (Policia e Kosovës, 2020). Në vitin 2019, Policia e Kosovës ka punuar në gjithsej 2564 raste, prej tyre 1627 raste të reja, 736 raste të pranuara nga njësitë e tjera në kuadër të

Policisë së Kosovës, ndërsa 201 raste janë bartur nga vitet paraprake. Janë paraqitur 2122 kallëzime penale, 112 prej të cilave me kryes të panjohur, 2010 kallëzime penale, me kryes të njohur ndaj 3213 personave. Gjatë vitit 2019 janë arrestuar 2233 persona të dyshuar për vepra të rënda penale, si dhe janë neutralizuar 37 grupe kriminale (Policia e Kosovës, 2019). Policia e Kosovës gjatë këtyre dy viteve ka bërë një punë të shkëlqyer në parandalimin dhe luftimin e rasteve kriminale. Policia e Kosovës, nëpërmjet Drejtorisë për Bashkëpunim Ndërkombëtar të Zbatimit të Ligjit (ILECU - International Law Enforcement Cooperation Unit), ka realizuar aktivitete të rëndësishme: ka bërë shkëmbim ndërkombëtar të informacioneve për raste të ndryshme kriminale, janë kryer hetime dhe operacione të përbashkëta në funksion të identifikimit dhe të arrestimit të personave të dyshuar të involvuar në aktivitetet kriminale që tejkalojnë kufijtë shtetërorë. Në aspektin praktik të angazhimeve dhe të bashkëpunimit aktiv, gjatë vitit 2016 deri në vitin 2017, përfshirë edhe tremujorin e parë të vitit 2018, janë evidentuar këto raste: në vitin 2016, 3799 raste; në vitin 2017, 3318 dhe në tremujorin e parë të vitit 2018, 1250 raste.

Policia e Kosovës, nëpërmjet ILECU-së, ka realizuar një bashkëpunim të mirë operacional ndërkombëtar edhe në rastet e krimeve të profilit të lartë, kundër krimit të organizuar dhe kundër krimeve të rënda. Për periudhën kohore, si në tabelën më poshtë, mund të gjeni statistikat.

Bashkëpunimi ndërkombëtar operacional			
Viti	2016	2017	2018
Informata	138	298	35
Takime operacionale	20	23	-
Hetime të përbashkëta	11	11	03
Operacione të përbashkëta	03	02	01

Tabela 1. Bashkëpunimi i Policisë së Kosovës me "INTERPOL"-in

Operacionet Ndërkombëtare të Policisë së Kosovës me shtetet e Ballkanit dhe më gjerë

Policia e Kosovës, së bashku me organizatat simotra, ka ndërmarrë disa operacione në goditjen e grupeve dhe strukturave kriminale. Në vijim do t'i përmendim disa nga operacionet që janë ndërmarrë me qëllim të luftimit dhe parandalimit të krimit të organizuar dhe trafiqeve ilegale, të gjitha këto operacione policore që janë të cekura në gazetën e Policisë së Kosovës "Mbrojtësi" ;

- **Operacioni policor "GOLD":** Rasti "GOLD" është iniciuar më 23.02.2016, me autorizim të Prokurorisë Speciale të Kosovës, nën dyshimin për kontrabandim të mallrave, shmangie nga pagesat e tarifave të detyrueshme doganore, krim i organizuar dhe shpëlarje të parave. Bashkëpunimi është zhvilluar ndërmjet autoriteteve të Kosovës, të Shqipërisë dhe të Malit të Zi, ndërsa me 08.09.2016 është zhvilluar operacioni "GOLD" në shtatë rajone, me ç'rast janë arrestuar 8 persona të dyshuar dhe janë kontrolluar 50 lokacione të ndryshme. Lidhur me rastin janë konfiskuar 26 kilogramë ar, 33 kilogramë argjend, 4.900 euro, tri vetura, një autobus, si dhe dokumentacion relevant për rastin. Në vazhdim të operacionit, më 09.09.2016, janë kontrolluar 2 lokacione në Prizren, me ç'rast janë sekuestruar edhe 2.356.37 gramë ar dhe 1.800 euro.
- **Rasti i koduar "KAPO":** ka filluar pas informatave të marra në një takim operacional në HAGË, më 09.03.2016. Rasti është iniciuar më 06.04.2016, duke u bazuar në informatat nga autoritetet policore të Hungarisë dhe të Austrisë. Nëpërmjet zyrës së ILECU-së është kërkuar që të organizohet takim operacional me pjesëmarrje të shteteve në të cilat ka pistë të hetimit. Është mbajtur takimi operacional në lidhje me rastin më 12.07.2016, ku pjesëmarrës kanë qenë përfaqësuesit e Hungarisë, Austrisë, Sllovenisë, Kroacisë, Italisë dhe EUROPOL-it. Po ashtu, informata janë shkëmbyer edhe me EUROPOL-in lidhur me koordinimin e veprimeve operacionale. Operacioni është realizuar më 27.10.2016

nën dyshimin për kontrabandën me migrantë. Ky operacion policor është realizuar në rajonin e Pejës, të Gjakovës dhe të Gjilanit, ku ka qenë pjesëmarrës një zyrtar me pajisje mobile verifikuese nga EUROPOL-i. Operacioni ka rezultuar me arrestimin e 6 personave dhe konfiskimin e: 4 veturave, 12 telefonave, 15 sim kartelave, 2 USB-ve, 6600 €, 30 CHF,1780 SRD, 1 revoleje, 1 karikatori, 2 granatave të dorë, 82 fishekëve me kalibra të ndryshëm, 2 kompleteve për pastrimin e armëve.

- **Operacioni policor "EUROMETAL"**: Rasti i koduar "EUROMETAL" është iniciuar më 21.01.2016. Rasti ka të bëjë me një kompani biznesi në Kosovë, e cila është mashtruar duke iu ndryshuar fatura dhe xhirollogaria nga persona të dyshuar, ku transaksioni i mjeteve në vlerë prej 5,000.00 eurove është realizuar. Kërkesa nga ILECU-ja u është drejtuar për asistencë ndërkombëtare autoriteteve të Anglisë, Sllovakisë dhe Maqedonisë. Kemi pranuar përgjigje nga autoritetet sllovake. Sipas tyre, paratë në vlerë prej 4,983.00 € (katërmijë e nëntëqind e tetëdhjetë e tri euro) janë konfiskuar dhe ato do të dërgohen te kompania apo te personat e autorizuar. Është bërë rikërkesë drejtuar autoriteteve sllovake, nëpërmjet ILECU-së, për informata shtesë në lidhje me personat e dyshimtë. Kemi pranuar, nëpërmjet ILECU-së, të dhëna nga shteti i Sllovakisë, referuar kësaj dhe në konsultim me prokurorin, më datën 11.07.2016 është bërë kallëzim penal kundër dy personave, shtetas të Sllovakisë.
- **Operacioni policor "RAFI":** Rasti i koduar "RAFI" është iniciuar më 09.08.2016. Rasti ka të bëjë me një kompani biznesi në Kosovë, e cila është mashtruar duke iu ndryshuar fatura dhe xhirollogaria nga persona të dyshuar, me një transaksion të mjeteve në vlerë prej 12,500.00 eurosh. Është bërë kërkesa për të dhëna relevante nëpërmjet ILECU-së, drejtuar autoriteteve turke, suedeze, çeke dhe sllovake. Është pranuar përgjigje nga autoritetet suedeze për të dhëna shtesë, të cilat janë kërkuar. Përkundër veprimeve që janë ndërmarrë, me qëllim identifikimin e personave të dyshuar, ka qenë i pamundur identifikimi i tyre. Nga autoritetet çeke kemi pranuar të dhëna lidhur me një person të dyshuar; referuar kësaj i

jemi drejtuar Suedisë për konfirmim nëse personi është shtetas i Suedisë, ku dhe është konfirmuar. Në konsultim me prokurorin, më 19.12.2016, është bërë kallëzim penal kundër një personi dhe i njëjti është dërguar në prokurori.

- **Operacioni policor "BEAUTY":** Rasti i koduar "BEAUTY" është iniciuar më 29.08.2016. Rasti ka të bëjë me një kompani biznesi në Kosovë, e cila është mashtruar duke iu ndryshuar fatura dhe xhirollogaria nga persona të dyshuar, ku është bërë transaksioni i mjeteve në vlerë prej 21, 246.40 eurosh. Janë bërë kërkesa nëpërmjet Zyrës për Bashkëpunim Ndërkombëtar tek autoritetet e ShBA-së dhe të Kroacisë. Nga autoritetet kroate kemi pranuar të dhëna lidhur me dy persona të dyshuar të përfshirë në këtë rast dhe në konsultim me prokurorin, më 15.11.2016, është bërë kallëzim penal kundër dy personave.
- **Operacioni policor "VATANI"**: Rasti i koduar "VATANI" është hapur më 20.10.2016. Si pasojë e hyrjes në sisteme kompjuterike dhe mashtrimit, ankuesi i rastit ka bërë një pagesë në vlerë prej 35, 680.51 €. Nëpërmjet Zyrës për Bashkëpunim Ndërkombëtar është bërë kërkesë tek autoritetet suedeze, çeke dhe sllovake, për ofrimin e të dhënave në lidhje me rastin. Nga autoritetet e Sllovakisë kemi pranuar të dhëna lidhur me një person të përfshirë në rast. Në konsultim me prokurorin, më 30.05.2017, është bërë kallëzim penal ndaj një të dyshuari, shtetas i Sllovakisë.
- **Operacioni "AIR 2"**: gjen në Kosovë pajisjet elektronike të vjedhura në një shkollë të Suedisë. Rasti i koduar "AIR 2" është iniciuar pas pranimit të informatës nga Sektori për Hetimin e Krimeve Kibernetike nëpërmjet Zyrës për Bashkëpunim Ndërkombëtar, më 10.02.2017, me kërkesën e drejtuar nga autoritetet policore suedeze. Sipas kërkesës, autoritetet policore suedeze kanë kërkuar që t'u asistojmë në gjetjen e disa pajisjeve elektronike (laptopë, iPAD-ë, telefona), të cilat janë vjedhur në një shkollë në Suedi më 17.01.2017. Sipas të dhënave të pranuara nga autoritetet policore suedeze, IP adresat e përdorura janë nga Kosova. Në total janë sekuestruar tetë (8) iPAD-ë, që të gjithë janë verifikuar dhe kanë dalë se janë në listën që e kemi pranuar nga

autoritetet suedeze. Më 31.03.2017, pas lëshimit të urdhëresës nga gjykata, tetë (8) iPAD-ë i janë dorëzuar, në zyrën e ILECU-së, atasheut policor për vendet nordike në Kosovë. Bashkëpunimi nëpërmjet operacionit "SKIMER" identifikon të dyshuarit që vendosnin pajisje elektronike (skimming) në bankomatët (ATM-të) e një banke në Republikën e Kosovës. Rasti i koduar "SKIMER" është iniciuar më 12.07.2017, nën dyshimin që ka të bëjë me pajisje të modifikuara për klonim të kartelave bankare. Pajisjet e modifikuara janë vendosur në bankomatin (ATM-në) e bankës. Është bërë kërkesë, nëpërmjet ILECU-së, ku disa video dhe fotografi u janë përcjellë të gjitha shteteve për identifikimin e personave që dyshohet se kanë vendosur pajisje elektronike (skimming) në bankomatët (ATM-të) e një banke në Republikën e Kosovës. Është bërë kërkesë, nëpërmjet ILECU-së, drejtuar autoriteteve bullgare për ofrimin e informatave në lidhje me disa persona, shtetas bullgarë dhe shtetas të Republikës së Kosovës, të cilët dyshohen se kanë të bëjnë me rastin. Pas grumbullimit të dëshmive në lidhje me rastin, më 21.12.2017, është ngritur kallëzim penal ndaj tre (3) personave, shtetas bullgarë dhe të njëjtët janë dërguar në prokurori.

- **Operacioni policor "ELEKTRONIKA"**: për luftimin e keqpërdorimit të kartelave bankare. Rasti i koduar "ELEKTRONIKA" është iniciuar më 13.11.2017, pas pranimit të informatave nëpërmjet Zyrës për Bashkëpunim Ndërkombëtar nga autoritetet sllovene lidhur me keqpërdorimin e kartelave bankare të një ankuesi nga Sllovenia. Më 14.11.2017 janë arrestuar dy persona të dyshuar (njëri i mitur), janë marrë në pyetje dhe, pas konsultimit me prokurorin, janë liruar në procedurë të rregullt. Në cilësi të provave janë sekuestruar dy kompjuterë (laptopë) dhe dy telefona mobilë. Më 16.11.2017 është bërë kallëzim penal kundër dy personave të dyshuar.
- **Operacioni "BALLKANI 2014"**: nëpërmjet bashkëpunimit ndërmjet Shqipërisë, Kosovës, Maqedonisë, Serbisë, Bullgarisë, Turqisë dhe Italisë mundësohet arrestimi i 36 personave. Rasti i koduar "BALLKANI 2014" është iniciuar në qershor të vitit 2015

dhe ka përfunduar në korrik të vitit 2016. Në lidhje me këtë rast janë kryer hetime të përbashkëta ndërmjet Shqipërisë, Kosovës, Maqedonisë, Serbisë, Bullgarisë, Turqisë dhe Italisë. Hetimet janë bërë në bashkërendim të plotë dhe shkëmbim në kohë reale të informacioneve me organet e zbatimit të ligjit të vendeve të përfshira në këtë hetim. Bashkëpunimi i ngushtë ndërmjet autoriteteve të shteteve të lartshënuara ka rezultuar në total me arrestimin e 36 personave dhe me konfiskimin e: 26 kg e 630g heroinë, 183 kg e 62 g marihuanë, 1 kg e 800 g kokainë, 53150 eurove, 7 automjeteve, 4 armëve dhe provave të tjera materiale. Në Shqipëri janë arrestuar 12 persona (tre kanë qenë në kërkim) dhe janë konfiskuar 16 kg e 6 g heroinë, 5 kg e 162 g marihuanë, 1.5 milionë lekë, 20 000 euro, 7 automjete dhe prova të tjera materiale (telefona, karta bankare etj.). Në Kosovë janë arrestuar 5 persona. Në Greqi janë arrestuar 10 shtetas (10 kanë qenë të shpallur në kërkim) dhe janë konfiskuar 7 kg e 262 g heroinë, 1 kg e 800 g kokainë, 7 kg e 900g marihuanë, 33150 euro, 4 armë të ndryshme. Në Maqedoni janë arrestuar 5 shtetas (7 kanë qenë nën hetim) dhe janë konfiskuar 1 kg e 300 g heroinë dhe 170 kg marihuanë. Në Bullgari është arrestuar një shtetas dhe janë konfiskuar 2 kg e 62 g heroinë.

- **Rasti PORTA**: në bashkëpunim me shtetet: Shqipëri, Serbi, Zvicër dhe Itali jep rezultate konkrete. Rasti i koduar "PORTA" është mbështetur nga projekti IPA dhe është realizuar në bashkëpunim me shtetet: Shqipëri, Serbi, Zvicër dhe Itali, ku kanë qenë të përfshirë 91 persona. Lidhur me rastin janë mbajtur 12 takime operacionale (në Tiranë, Shkup, Vjenë, Zagreb dhe Milano) nga takimi i parë më 15 dhe 16 korrik 2015 deri më 6 dhe 7 nëntor 2016. Bashkëpunimi ka rezultuar, në total, me arrestimin e 91 personave dhe me konfiskimin e provave materiale: 140 kg e 494 g marihuanë, 55 kg e 60 g heroinë, 60 kg prekursorë (përzierës), 200 000 franga zvicerane, 10 vetura, 1 armë dhe prova të tjera materiale. Në Kosovë janë arrestuar 7 persona dhe janë konfiskuar 125 kg e 279 g, 8 automjete, 1 armë dhe 19 telefona mobilë. Po ashtu edhe në vendet tjera si: Serbi, Zvicër, Itali ka pasur arrestime

dhe sekuestrime. Në Itali janë arrestuar 4 persona dhe janë konfiskuar 11 kg marihuanë dhe 1 kg heroinë. Në Zvicër janë arrestuar 78 persona dhe janë konfiskuar 27 kg heroinë, 60 kg droga të tjera (sintetike dhe përzierës) dhe 200 000 franga zvicerane. Në Serbi janë arrestuar 2 persona dhe janë konfiskuar 4 kg e 215 g marihuanë dhe 2 automjete.

- **LETRA:** Rasti i koduar "LETRA" është iniciuar në vitin 2015, ndërsa hetimet kanë vazhduar në vitin 2016 dhe 2017. Në këtë rast, bashkëpunim ka pasur me autoritetet e Shqipërisë, Italisë dhe Gjermanisë. Janë shkëmbyer informata dhe janë mbajtur 3 takime operacionale (2 në Vjenë dhe 1 në Prishtinë). Arrestohen 7 persona dhe konfiskohen 70 kg e 583 g marihuanë. Rasti ka kaluar në Prokurorinë Speciale të Republikës së Kosovës dhe bashkëpunimi ndërkombëtar do të vazhdojë.
- **Rasti i koduar "MËRGIMTARI":** ka filluar me shkëmbim të informatave me DEA-n amerikane, ndërsa në muajin qershor 2016, Drejtoria për Hetimin e Narkotikëve ka realizuar dy operacione policore ndaj disa personave që merreshin me veprën penale 'krim i organizuar'. Më 18.06.2017 janë konfiskuar 6 armë automatike AK-47. Rasti ka vazhduar edhe më 27.06.2017, me ç'rast në parkingun e veturave të një marketi në Klinë janë ndaluar dhe janë arrestuar 4 persona të dyshuar, si dhe janë konfiskuar 8 armë automatike AK-47, një armë anti ank (zollë). Rasti ka rezultuar me arrestimin e 10 personave (4 persona në Republikën e Kosovës dhe 6 persona janë arrestuar në New York) dhe konfiskimin e 15 armëve automatike AK-47, 1 granatahedhës, 1 revole, 1 pushkë gjuetie, 120 fishekë cal. 7.62, 2 vetura dhe 63 000 euro.
- Rasti i iniciuar "RB": është iniciuar në gusht 2016. Ky rast ka të bëjë me vendosjen e pajisjeve SKIMMING në bankomat me qëllim vjedhjen e të dhënave të kartelave bankare. Pasi dyshohej se kemi të bëjmë me shtetas të huaj që kanë kryer këtë vepër, me qëllim të shkëmbimit të informatave, nëpërmjet Zyrës për Bashkëpunim Ndërkombëtar u është bërë kërkesë të gjitha shteteve për ofrimin e të dhënave në lidhje me rastin. Pas identifikimit të personit të

dyshuar, shtetas i Bullgarisë, më 11.11.2016 është bërë kallëzim penal kundër personit të lartcekur dhe i njëjti është dërguar në Prokurorinë Themelore në Ferizaj. Takimet operacionale janë realizuar në Aeroportin e Cyrihut (Zyrich), në Aeroportin e Frankfurtit, në Aeroportin e Vjenës, në Bad Erlach të Austrisë, në Prishtinë dhe në Pragë (Republika Çeke). Në këto takime është diskutuar për realizimin e "Joint action days" (Ditët e Veprimit të Përbashkët) dhe rezultatet e arritura pas operacioneve. Në takime operacionale, përveç tri shteteve partnere të projektit (Austria, Republika e Kosovës dhe Çekia), në të shumtën e rasteve kanë qenë pjesëmarrës edhe përfaqësuesit e Zvicrës, Gjermanisë, Spanjës, Portugalisë, Suedisë, Shqipërisë (takimi në Prishtinë), Rusisë (takimi i fundit), Kolumbisë (takimi i fundit në Pragë), Belgjikës (takimi i fundit) dhe përfaqësuesit e EUROPOL-it. Janë organizuar 5 operacione të përbashkëta në nivel ndërkombëtar. Operacionet janë realizuar në kohë reale dhe shkëmbimi i informacioneve dhe bashkëpunimi në nivel ndërkombëtar ka qenë shumë i mirë. Në Republikën e Kosovës plani është realizuar në Aeroportin Ndërkombëtar (dy operacione) dhe në pikat kufitare të Vijës së Gjelbër. Operacionet kanë rezultuar me arrestimin e 7 personave dhe konfiskimin e 20 kg e 379 g marihuanë, 2 armëve, 6857 fishekëve, 70 g MDMA.

- **Projekti "JIFT Drugs fire arms" –** (Hetimet e përbashkëta në luftimin e trafikimit të drogës dhe armëve të zjarrit), i udhëhequr nga Austria dhe shtetet partnere: Kosova dhe Republika Çeke, ka filluar në dhjetor 2016 dhe përfundoi në dhjetor 2018. Qëllimi i projektit ka qenë organizimi i operacioneve në kohë reale në aeroporte dhe në pika kufitare në vendet e BEsë dhe në shtetet të tjera ku dyshohet se kalon droga. Deri më tani janë realizuar 5 operacione të përbashkëta (joint action days) dhe 10 takime operacionale. Nga udhëheqësit e projektit është vlerësuar lart angazhimi i Policisë së Kosovës, lidhur me bashkëpunimin dhe realizimin e obligimeve që dalin nga plani i veprimit të këtij projekti.

- **Rasti "MERKURI"**: iniciuar më 08.06.2016, ndërsa operacioni është realizuar me 09.06. 2016, ku janë kontrolluar 10 lokacione të lojërave të fatit, për të cilat dyshohej se janë duke u kryer aktivitete kriminale të veprave 'organizimi i skemave piramidale' dhe 'shmangia nga tatimi'. Gjatë këtij operacioni janë arrestuar 2 persona të dyshuar dhe janë sekuestruar 25 aparate të lojërave të fatit, katër kompjuterë, 1800 euro, si dhe janë mbyllur 10 lokale të lojërave të fatit. Më 29.09.2016 është zhvilluar një operacion policor në rajonin e Prishtinës, me ç'rast janë kontrolluar 9 lokacione të dyshuara. Me këtë rast janë sekuestruar: 56 aparate të lojërave të fatit, katër kompjuterë PC, 3080 euro, si dhe janë mbyllur 7 lokale të lojërave të fatit. Më 18.10.2016 është realizuar një operacion policor në rajonin e Prizrenit dhe të Gjakovës, me ç'rast janë kontrolluar dymbëdhjetë lokacione të ndryshme në të cilat ishin zhvilluar aktivitete të paligjshme me lojëra të fatit. Operacioni ka rezultuar me sekuestrimin e: 62 aparateve të lojërave të fatit, 7 shtëpizave kompjuterë PC, 4754.50 € eurove, si dhe me mbylljen e 11 lokaleve të lojërave të fatit nga ana e Administratës Tatimore të Kosovës. Lidhur me rastin janë intervistuar 2 persona të dyshuar. Më 15.12.2016 është ndërmarrë një operacion policor në rajonin e Prishtinës, të Gjilanit dhe të Ferizajt, me ç'rast janë kontrolluar 12 lokacione të ndryshme në të cilat ishin zhvilluar aktivitete të paligjshme me lojëra të fatit. Gjatë operacionit janë sekuestruar: 80 aparate të lojërave të fatit, rreth 40.000 €, 4 shtëpiza kompjuteri, si dhe 10 lokale të lojërave të fatit janë mbyllur nga ana e Administrata Tatimore e Kosovës (ATK). Të gjitha operacionet janë zhvilluar në bashkëpunim me doganat, ATK-në dhe inspektoratin komunal.
- **"YJET":** Rast i koduar "Yjet" është iniciuar më 09.03.2018, nën dyshimin për kontrabandë me mallra dhe shmangie nga tarifat e detyrueshme doganore. Lidhur me rastin është kontrolluar një lokacion, janë intervistuar dy persona dhe janë sekuestruar: 81 lloje të aparateve (dyshohet të padoganuara), 8 armë të kalibrave të ndryshëm, 33 fishekë të kalibrave të ndryshëm, 1 laptop, 1 palë dylbi, 1 veturë, 59 monitorë të aparateve të lojërave të fatit, 12

akseptorë të aparateve dhe 36 pjesë të ndryshme të aparateve.

- **Rasti i koduar "Hana"**: është iniciuar nën dyshimin për mundësim apo detyrim në prostitucion dhe krim i organizuar. Operacioni është realizuar në muajin mars 2017 me ç'rast janë arrestuar 7 persona (1 mashkull kosovar dhe 6 femra me nënshtetësi të Serbisë), ndërsa kallëzim penal është ngritur ndaj 9 personave. Gjatë realizimit të këtij plani janë konfiskuar telefona dhe para. Rreth këtij rasti është kërkuar bashkëpunim edhe me shtetin e Serbisë, nëpërmjet Zyrë për Bashkëpunim Ndërkombëtar.
- **Rasti i koduar "Dubai"**: nën dyshimet për trafikim me njerëz është iniciuar më 04.03.2016. Lidhur me këtë rast janë identifikuar 2 viktima të trafikimit dhe janë arrestuar dy persona të dyshuar. Po ashtu, operacioni ka vazhduar me kontrollimin e një lokali (zyrë punësimi në Prishtinë) dhe në cilësi të provave materiale janë sekuestruar: kompjuter, telefona dhe dokumente tjera të nevojshme për rastin. Me vendim të gjykatës, lokali-zyra është mbyllur me datën 16.03.2016. Gjithashtu, me qëllim të shkëmbimit të informatave, nëpërmjet ILECU-së, i kemi dërguar kërkesë edhe Dubait (Policia e Kosovës, 2018).

Më lart janë cekur disa nga rastet në të cilat Policia e Kosovës, në bashkëpunim me partnerët ndërkombëtarë, ka kryer operacione policore ndërkombëtare në luftimin e krimit të organizuar. Në kuadër të operacioneve të suksesshme, policia e Kosovës ka pasur sukses në luftimin e terrorizmit.

Rastet e Hetimit Kundër Terrorizmit

Policia e Kosovës, në bashkëpunim me institucionet e tjera të sigurisë, si dhe institucionet e sigurisë së vendeve të rajonit (Shqipëri dhe Maqedoni), në nëntor të vitit 2016 ka arritur që me sukses të parandalojë një sulm të planifikuar terrorist, që kishte për synim të realizojë sulmin gjatë ndeshjes futbollistike Shqipëri – Izrael. Lidhur me këtë rast ka pasur koordinim të

plotë, fillimisht nëpërmjet shkëmbimit të informacioneve rreth personave të dyshuar nga të tria vendet, si dhe koordinimin e aktiviteteve për ndërmarrjen e operacioneve në kohë të njëjtë në po të tria vendet. Gjatë operacionit, nga Policia e Kosovës janë arrestuar gjithsej 19 persona të dyshuar, përfshirë këtu 18 shtetas të Kosovës dhe një shtetas të Maqedonisë. Policia e Kosovës, gjithashtu ka asistuar Policinë Shqiptare me zyrtarë në rroba civile, me qëllim të identifikimit të mundshëm dhe monitorimit të personave nga Kosova të cilët mund të ishin të pranishëm gjatë ndeshjes futbollistike Shqipëri – Izrael.

- "INFRAUD" realizohet me kërkesë të SHBA-së për ndihmë juridike ndërkombëtare. Rasti i koduar "INFRAUD" është iniciuar më 06.02.2018. Janë arrestuar 2 persona të dyshuar, janë sekuestruar pajisje kompjuterike si dhe gjësende të ndryshme, përfshirë 2 vetura. Dy të dyshuarit kanë arritur të marrin dhe të përcjellin qindra karta krediti të kompromentuara nëpërmjet rrjetit kriminal. Kanë përdorur pajisje elektronike, si dhe adresa të shumëfishta elektronike për të komunikuar me anëtarët e tjerë të rrjetit kriminal dhe kanë përdorur të dhëna të kredit dhe debit kartave të komprometuara për blerje. Në këtë rast, kanë qenë të përfshirë persona të tjerë nga vende të ndryshme të botës (Policia e Kosovës, 2018).

Përveç këtyre rasteve të terrorizmit, Policia e Kosovës ka luajtur rol të rëndësishëm në identifikimin dhe luftimin e personave, grupeve të ndryshme që kanë marrë pjesë në luftërat e huaja, sidomos në atë të Sirisë. Përveç identifikimit të këtyre personave, Policia e Kosovës ka bashkëpunuar shumë ngushtë me organizatat simotra të Ballkanit veripërendimor në parandalimin e rekrutimit dhe të organizimit të këtyre personave për të shkuar për të luftuar në vendet e Lindjes së Mesme.

Në vazhdim, ceket një tabelë, e cila rendit personat (burra dhe gra të rritur, si dhe fëmijë) që raportohet se kanë udhëtuar në Irak dhe Republikën Arabe Siriane nga viti 2012 deri në vitin 2017 (UNODOC,2019).

Juridiksioni	**Totali i të rriturve**	**Burra**	**Gra**	**Fëmijë**
Shqipëri	109	96	13	31
Bosnjë dhe Hercegovinë	240	177	63	57
Republika e Kosovës	303	255	48	95
Republika e Maqedonisë së Veriut	154	140	14	S'ka të dhëna
Republika e Serbisë	49	37	12	10

Tabela 2 : Statistika e të dhënave të personave të Ballkanit veripërendimor që kanë marrë pjesë në luftëra: Irak dhe Republika Arabe Siriane.

Në bazë të të dhënave të cekura, Policia e Kosovës ka arritur të identifikojë të gjithë personat e mundshëm që kanë marrë pjesë në këto luftëra dhe ka qenë krah serioz ndihmës për shtetet e Evropës, anëtare të "Interpol"-it.

Përfundime

Me anëtarësimin e Republikës së Kosovës në "INTERPOL", përkatësisht në policinë e saj, do të jetë një e arritur e madhe edhe për vendin tonë, por edhe për organizatën në përgjithësi. Kjo do të jetë një e arritur për shkak se Republika e Kosovës ka një pozitë gjeostrategjike që e lidh Evropën me Azinë dhe Lindjen e Mesme. Me anëtarësimin e Policisë së Kosovës, shkëmbimi i informatave do të jetë më i lehtë dhe mund të jetë një proces i rëndësishëm në parandalimin, luftimin apo izolimin e grupeve të ndryshme kriminale dhe terroriste. Policia e Kosovës me këtë rast do të ketë mundësi që, krahas me kolegët e kësaj organizate, të bashkëpunojë dhe të veprojë në mbarë Evropën dhe më gjerë, dhe si e mirë e përgjithshme do të ishte edhe shkëmbimi i zyrtarëve policorë në misione

të ndryshme apo në hartimin dhe zbatimin e operacioneve të ndryshme policore në të mirë të përgjithshme.

Republika e Kosovës dhe policia e saj i plotëson të gjitha kushtet e kërkuara nga "INTERPOL"-i, që do të thotë se Republika e Kosovës është shtet sovran dhe e ka Kushtetutën e saj, një kushtetutë demokratike në të cilën i ka të integruara të gjitha Konventat Ndërkombëtare për Liritë dhe të Drejtat e Njeriut dhe shtetin demokratik. Me anëtarësimin e Policisë së Kosovës në organizatën në fjalë do të krijohet mundësia që kjo polici të forcohet së bashku me policitë e tjera të kësaj organizate dhe, kështu, do të kenë më shumë mundësi në menaxhimin e të dhënave në mënyrë sa më efikase, duke i analizuar ato dhe duke i shfrytëzuar me përpikmëri. Ndihmesë e madhe për të dyja palët do të jetë avancimi në forenzikë ku, nëpërmjet metodologjive më të përparuara digjitale, do të mundësohet mbledhja e gjurmëve dhe e dëshmive të rasteve të ndryshme kriminale. Policia e Kosovës do të kontribuojë në analizimin e krimeve dhe të informatave, me qëllim të bërjes së lidhjeve ndërmjet krimeve, njerëzve, vendeve dhe metodave të kryerjes së krimit, dhe të gjitha këto informata apo të arritura në këtë fushë do të ndahen me partnerët për luftimin e krimit dhe terrorizmit. Policia e Kosovës do të ketë mundësi dhe do të angazhohet në lokalizimin dhe ndalimin e personave të kërkuar nga kjo organizatë për vepra të ndryshme kriminale. Po ashtu, Policia e Kosovës mund të ketë mundësinë që të përfshihet në projekte të ndryshme që kanë të bëjnë me zhvillimin e policisë dhe të kapaciteteve që kanë të bëjnë në ofrimin e sigurisë së qytetarëve, mbrojtjen e vlerave demokratike dhe luftimin e krimit të organizuar dhe terrorizmit. Me anëtarësimin, policia do të ketë mundësi në qëndrimin në hap me inovacionet dhe të arriturat policore të botës demokratike, me qëllim të ndjekjes së të arriturave të kriminelëve për kryerjen e veprave kriminale dhe terroriste.

Bibliografia

Albanese.J.S.(2004). The Prediction and Control of Organized Crime: A Risk Assessment Instrument for Targeting Law Enforcement Efforts, US Department of Justice, Washington D.C, faqe 6.

Conclin.E.J.(2007). Criminology, Boston, USA, faqe 315.

Kuvendi i Republikës së Kosovës.(2012). Ligji Nr. 04/L-076 Për Policinë, Prishtinë.

Kuvendi i Republikës së Kosovës.(2015). Ligji nr. 05/I-034 Për Prokurorinë e Shtetit, Prishtinë.

Kuvendi i Republikës së Kosovës.(2018). Ligji Nr. 06/L-054, Për Gjykatat, Prishtinë.

Kuvendi i Kosovës.(2019). Kodi Nr. 06/L-074, Kodi Penal i Republikës së Kosovës, Prishtinë, faqe 109-110.

Qeveria e Republikës së Kosovës.(2018). Strategjia Shtetërore Kundër Krimit të Organizuar dhe Plani i Veprimit 2018-2022, Prishtinë, faqe 15-16.

Grennan.S., & Britz.T.M.(2006). Organised Crime A World Wide Perspective, Washington D.C. USA, faqe 15.

Policia e Kosovës.(2018). Mbrojtësi, Vëllimi X-Nr 8/2018... drejtësi për të gjithë, Prishtinë, Kosovë, faqe 10-15.

Policia e Kosovës.(2019). Raport Vjetor, Janar-Dhjetor, Prishtinë, faqe 11.

Policia e Kosovës.(2020)., Policimi në Kohë të Pandemisë, Raporti vjetor i punës së Policisë së Kosovës, Janar-Dhjetor 2020, Prishtinë, faqe 11.

UNODOC.(2019).Luftëtarët e Huaj Terroristë, Manual për Institutet e Trajnimit Gjyqësor të Evropës Juglindore, zyra e Kombeve të Bashkuara për Drogë dhe Krime, Vjenë, Austri, faqe 30.

a video word cloud in EFLT

Lela Ivanovska and Isa Spahiu

Lela Ivanovska, *Bitola, North Macedonia,*
lela_bt@yahoo.com

Isa Spahiu, -AAB college-Pristina, Kosovo
Isa.spahiu@universitetiaab.com

Abstract

The use of technology in education in general and in language teaching in particular has lots of opportunities for students and classroom. Such opportunities are word clouds as graphical representations of word frequency, which are shown in different sizes or colors according to their importance. The more frequently a word appears in the text, the larger its size in the visual design. The user can alter the style, colors and layout of the word collage. Usage of word clouds facilitates interactive information sharing, collaboration and learning. These popular forms of data visualization make students more active and creative during the learning process. Recent research in English foreign language teaching has suggested using word clouds in teaching language skills – reading, writing, speaking and listening. In addition, word clouds can help students in creating learning motivation, setting up an interactive classroom activity, to react to topics and produce their own understanding based on that reaction. This study aims to introduce how we can use word clouds in English foreign language classroom to bridge the comprehension gap with authentic videos. It includes suggestions for sources of authentic videos as well as some examples of activities we can create using Skim Thru app to extract word clouds from the video script.

Keywords: word clouds, authentic video, English language classrooms, teaching comprehension Introduction

Introduction

A word cloud is a colorful, often random, collection of words extracted from a book and arranged into a shape. Typically, word clouds are created using some form of text. The higher the size of a word in the graphic design, the more frequently it appears in the text. The user can change the word collage's style, colors, and layout. Word clouds make knowledge exchange, collaboration, and learning more engaging. According to (Miley & Read, 2011), word clouds became popular as a means of disseminating information on social networking sites, where such pictures were originally tagged to photos so that users could readily access them. They grew in popularity as a way to showcase keyword metadata from webpages. This established their importance for highlighting keywords within a text, particularly because of the appealing visualization effects. Because word clouds allow learners to access key input from a vast amount of digital information on internet resources (Godwin-Jones, 2016), they have been used for a variety of purposes, one of which is to use them as educational tools. A word cloud has numerous advantages for students, the classroom, and the community. Word clouds are defined by Barret (2010) as a data visualization tool for representing information in the form of charts, maps, tag clouds, animation, or any graphical means that make content easier to understand. Friendly (2008) stated that data visualization can be used to clearly and effectively communicate information through visual representation. This tool can aid the understanding of complex concepts by providing data in a variety of formats such as visual, textual, animated input, and so on.

The purpose of this research is to show how we can use word clouds in the English foreign language classroom to bridge the comprehension gap with authentic video. It includes suggestions for authentic video sources as well as some activities we can create using the Skim Thru app to extract word clouds from the video script.

Word clouds and English language Teaching

When word clouds were being investigated as effective educational technology tools to aid in teaching and learning, they were also used in teaching of English as a second or foreign language. Word clouds can be very useful for teaching language because they visualize the keywords through highlighted fonts and styles in the word cloud, acting as a digitized whiteboard for students. It can aid in vocabulary retention for visual learners in particular, as well as facilitate integrated skills and entertain multiple learning styles.

Word clouds can aid in second language learning by improving all four, as well as integrated skills for learners (Tafazoli et al., 2014). They can be extremely beneficial for teaching reading and writing as well as summarizing content (McNaught & Lam, 2010), and they can improve recall in preparation for exams or other activities (Miley & Read, 2011). They can also assist students with pre-reading and pre-writing tasks. A text's keywords can be used as prompts for reading comprehension, word-meaning activities, or writing small texts, as well as predictors of a text or lesson to be taught. The activity of creating word clouds not only helps students become acquainted with educational technology tools, but it also aids them in skimming, scanning, and outlining an essay. After students have completed their writing assignments, word clouds can aid in reverse outlining. The generated keywords can also be useful in speaking and listening activities. By focusing on keywords, they can be used in a pre-listening stage. Teachers can then discuss topics with ease because students have already acquired vocabulary and can easily comprehend words spoken by teachers/peers. As a result, they assist students in learning new vocabulary. They can also help with fluent speaking by providing vocabulary input (Tafazoli et al., 2014). Word clouds can also be used to analyze literary characters by identifying key characteristics, as well as to generate prompts for writing short stories. According to (Pichey,2021) word clouds in English foreign language classroom can help students in creating learning motivation, setting up an interactive classroom and bridge the comprehension gap with authentic

video. Table 1 summarizes related literature on word clouds and English language teaching.

Table 1 A Summary of Word Clouds and English Language Teaching

Author(s)	**Research Purposes**
Dalton & Grisham 2011	This research looks at ten different ways of using technology to teach English vocabulary. Teachers, for example, could use word clouds to spark discussion before or after teaching a reading class. This can assist students in connecting with the reading materials.
deNoyelles & ReyesFoster, 2015	This study looks into the efficacy of inserting word clouds into given passages of online discussions. The 132 university students were assessed on their critical thinking and engagement using word clouds as a discussion prompt and a survey. The findings indicate a positive relationship between the use of word clouds and critical thinking, engagement, and peer interaction.
Bromley, 2013	This paper summarizes how to use word cloud generators and what activities could be used in the classroom to teach EFL/EFL. Teachers, for example, could use word clouds to introduce new vocabulary and gain an overview of reading texts.
Hakuta, 2018	Word cloud generators described by Hakuta (2018), can be used to create an image, identify parts of speech, display a visual word net and thesaurus dictionary, and provide examples where the word occurs. Word cloud could help students explore and learn new vocabulary in English language classes.

Tafazoli, 2013	This work shows how word clouds can be used to teach language skills such as reading, writing, listening, and speaking English. In reading, for example, teachers can use word clouds to stimulate what students already know about the topic and to provide background information prior to reading the texts.
Tafazoli, Chirimbu, & Dejica-Cartiş, 2014	This paper demonstrates how word clouds can be used to learn and teach four English language skills. Teachers, for example, can use word clouds to brainstorm ideas, introduce vocabulary, and reflect on students' written assignments.
Warner & Jones, 2011	This articles shows how to use word cloud generators for teaching English vocabulary.

As previously stated, word clouds are typically generated from text. Here's an illustration:

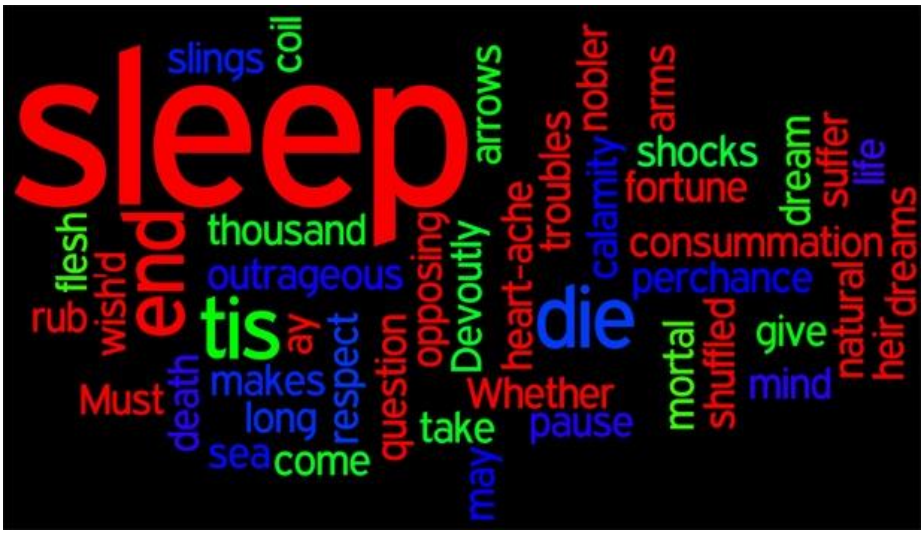

As you can see, it generates an appealing visual that can serve as the foundation for a variety of activities both inside and outside the classroom. Some word clouds, such as the one above, analyze the

frequency with which words appear in the text and enlarge them. Others color-code words based on their relationship to themes or word type, so it's important to consider the type of tool you use to create your word cloud as well as the types of activities you want to use it for. To make a word cloud, you'll need:

- a computer or mobile device that can connect to the internet. A word cloud like the one above can be created using a variety of free websites. Many of the websites make use of a 'Java' software plug-in that runs within your web browser. This plug-in is usually free and can be easily installed if it is not already on your computer.
- a digital copy of the text you want to use as the basis for your word cloud.

Word clouds are useful for language teaching because:

- They can be quickly created from any digital text by simply cutting and pasting. This means that you can create these useful teaching aids to supplement your teaching materials from any authentic or web-based text.
- They are simple to print for use in the classroom or to incorporate into web-based materials and word processing documents.
- They are extremely adaptable and can be used in a variety of ways to aid in language development.
- They are very colorful, which stimulates visual learners.
- They can be gathered and used to jog memory and increase cognitive engagement with a text.

Creating word clouds from video by using Skim Thru app in English foreign language classroom could be useful to bridge the comprehension gap with authentic video. There are many reasons for using authentic video in the language classroom such as:

- motivating (students feel a sense of achievement),
-contextualized language (the visual can help convey meaning),
- language and information (both the language content and the information content can be very rich),
-culturally rich (it can help students see and understand elements of the target culture).

Authentic videos can be found on YouTube channel. But there is so much to choose from. Here are some useful resources (Peachey, 2021):

HowCast - How to videos
PBS Ideas - Ideas and popular culture
TKSST- Educational -For Kids
Dust- Sci-fi shorts
School of Life- Philosophy/Psycology
The Gadget Show - New Technology
TED Education - Various concepts and ideas

Using authentic materials with students presents a number of challenges: language level- the lexical and grammatical content can be challenging, speed (authentic materials are usually at a realistic speed), accents (there may be a mixture of unfamiliar accents), background information (students may lack the background or cultural experience to understand the content). The use of a word cloud can help to bridge the comprehension gap and support learner understanding (Peachey, 2021). The steps below demonstrate how to create word clouds from video using Skim Thru app:

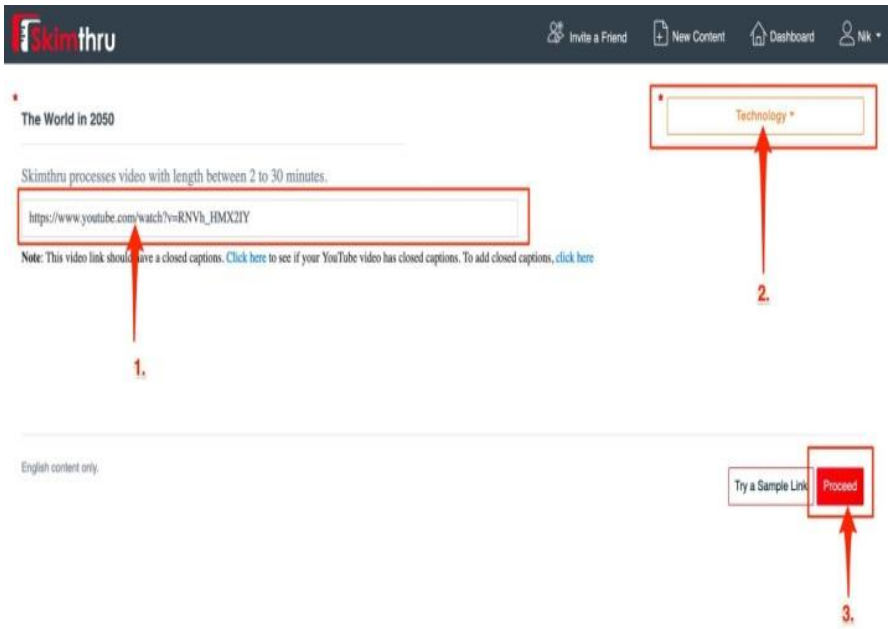

Find the video(s) you want to use.
Check that they have closed captions
Copy the URL
Paste into you SkimThru dashboard
Select a domain
Click on 'Proceed'

Nik Peachey suggested the following teaching activities pre, while and post viewing activities:

Prediction Before watching students look at the word cloud and try to predict what the video will be about.

Preperation Before watching Students look at the word cloud and try to make sentences using the vocabulary.

Matching While watching**,** students match the word clouds to the videos

Vocabulary bingo While watching Students watch and listen and cross out the words they hear.

Revision 1 After watching students look at the word cloud and try to use the words to summarize the content.

Revision 2 Students look at a number of word clouds and use them as prompts to try to remember what each video was about.

Discussion and Conclusion

Word clouds are an effective educational technology tool that can be used for comprehension activities, vocabulary improvement, and teaching language skills – reading, writing, listening, and speaking of English. The effectiveness of their use varies according to how they are integrated into various activities and how much time they take up as part of course instruction. They can be of great assistance in language learning environments by using a constructive approach to make learning student-centered by enhancing peer-learning in personal learning environments and task-based language learning. Word clouds can reduce stress in

second language learning process by providing enjoyable multimodality in which students can develop a sense of ownership for their artwork as well as language comprehension and production, achieving autonomy in the language learning process. As a result, word clouds have the potential to be an effective learning tool because they can increase motivation and engagement through their versatility of use and design, acting as a useful supplement to other learning strategies. To best use them for improving integrated skills, however, a sequential instructional design is required in order to increase familiarity with their use and purpose through multiple scaffolding activities, when incorporating word clouds into instructional design.

To summarize, the use of word clouds by using Skim Thru app to bridge the comprehension gap with authentic video and support learner understanding is recommended in this study. It also confirms that using technology such as word cloud generators can help students learn English in a variety of ways, including learning new vocabulary, getting an overview of videos content, understanding the main idea of what they will watch and listen to, and creating interactive classrooms for EFL students or learning contexts where teachers must be reflective.

References

Barret, T. (2010). *Forty-five Interesting Ways to Use Wordle in the Classroom* [Slideshareslides], Retrieved on September 7, 2013 from http://www.slideshare.net/boazchoi/fortyfiveinteresting-ways-to-use-wordle-in-the-classroom.

Bromley, K. (2013). Using Word Clouds in the Classroom. The Utah Journal of Literacy,16(1), 39-41.

Dalton, B., & Grisham, D.L. (2011). Evoc Strategies: 10 Ways to Use Technology to Build Vocabulary. The Reading Teacher, 64(5), 306-317.

DeNoyelles, A., & Reyes-Foster, B. (2015). Using Word Clouds in Online Discussions to Support Critical Thinking and Engagement. Online Learning, *19*(4), 1-12.

Friendly, M. (2008). A Brief History of Data Visualization. In C-H. Chen, W. K. Härdle, & A.

Unwin (Eds.). *Handbook of Computational Statistics: Data Visualization* (pp. 15–56). New York: Springer.

Godwin-Jones, R. (2010). Literacies and Technologies Revisited. *Language Learning & Technology, 14*(3), 2-9.

Hakuta, K. (2018). Wordsift: Having Fun with Learning Words. Teaching English as a Second of Foreign Language, 22(2), Retrieved from http://www.tesl-ej.org/wordpress/issues/volume22/ej86/ej86m1/

.McNaught, C., & Lam, P. (2010). Using Wordle as a Supplementary Research Tool. *The Qualitative Report, 15*(3), 630–643.

Miley, F., & Read, A. (2011). Using Word Clouds to Develop Proactive Learners. Journal of the Scholarship of Teaching and Learning, 91-110.

Peachey, N (2021). Using Word Clouds to bridge the comprehension gap with authentic video. Retrieved from https://view.genial.ly/60b4ccbc786fe70d78c3954d

Tafazoli, D. (2013). Wordling: Using Word Clouds in Teaching English Language. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*, *10*(8), 53-58.

TafazoIi, D., Chirimbu, S. C., & Dejica-Cartiş, A. (2014). Web 2.0 in English Language Teaching: Using Word Clouds. Professional Communication and Translation Studies, 7(1), 167-172.

Warner, W., & Jones, J. (2011). The Wonder of Words: Using Technology to Support Vocabulary Instruction. The Agricultural Education Magazine, 83(6), 7-9.

The importance of English in higher education in Kosovo

Mirsad Suhodolli, AAB College

mirsad.suhodolli@universitetiaab.com

Abstract

Learning English and consequently teaching it has become a necessity, not only in the primary and secondary education, but also in the higher education in Kosovo and abroad. This is seen in many instances when students who wish to enroll in universities or pursue their master's degree, in our case in Kosovo, are required to master a certain level of English language. This imposes more effort on professors in order to help students achieve their goals, be it academic or else for the labor market for finding a job. Furthermore, professors do not only need to teach English included in a particular subject but also be up-to-date with the changes in teaching methodology so as to help students meet the requirements for the academic world, as well as for the labor market regardless of what the students are majoring in. The research paper to follow will explicitly give more clarification on the importance of English in higher education in Kosovo but in European context by also comparing it to the research conducted by other researchers Europe-wide. This further means that various works will be carefully referred to and further explained by giving new insights into teaching and learning English in Kosovo. Apart from this, this paper is also based on the researcher's experience as a university professor and previously as a secondary school professor, which lays the ground for more reliable research.

Keywords: English, teaching, learning / acquiring, method

Introduction

It is a well-known fact that English is a language spoken worldwide and consequently Europe wide. This derives from its importance in different aspects of life, be it for education or for work. In Europe in general and Kosovo in particular, English is learnt more and more by people of different categories and ages starting from the primary school pupils to students at university level. The focus of this research, however, will be the importance of English in higher education in Kosovo by also comparing it with the other European countries in the European context. With more private colleges being opened, which of course is seen as something positive, English is given more importance in the context of people of older ages are also given the opportunity to study it or just use it, not only in English departments but also in other faculties within the same university. At AAB College, for instance, apart from the English department, English is taught and learnt at: the Economic Faculty, Radiology Faculty, Nursing, Social Sciences, therefore the applicability of English is higher and higher. It is worth mentioning that recently other European languages have been increasingly taught and learnt, sush as: French or German with the latter being given more and more importance, be it in Kosovo and Europe wide. This is evident considering the fact that not only the aforementioned languages are taught and learnt at different levels including higher education, but they are also taught at private courses which students attend on voluntary bases or because they have to meet special criteria, for instance to pursue their master's degree or even doctoral degree which, of course, is compulsory. Still, English is given more imporance being taught at universities / colleges or private courses. In writing about the importance of English, Brooker (2018, p.4) emphasizes the role of English in different aspects, thus:

The aim is to provide supporting evidence to enable political leaders, policy makers and practitioners gain a better understanding of recent debates surrounding ' English for Development', a broad term which defines English language education as:

- A tool for socio – economic development
- A provider of opportunities for mobility and employability

- A contributor to the sustainable development agenda and global Sustainalbe Development Goal (SDGs)
- A key part of education for development programmes (not a 'could have')

The importance of English at a university level in Kosovo and other European countries

Undoubtedly, English is important in Kosovo and worldwide. At university level, for instance at AAB College, English is not only taught as a separate subject but it is also used in other subjects, for instance in academic writing, different English language skills, such as: reading, writing, speaking and listening. Besides, as mentioned earlier herein (in the introduction part), it is taught as English for Specific Purposes for instance: Medical English and Business English. In fact, it is taught at different faculties, such as: Radiology Faculty, Economic Faculty, Nursing, Social Sciences. At the English department at AAB College for example, upon the completion of master studies, students are required to prepare their master thesis in English. English is taught at other colleges / universities, too, such as: the American University of Kosovo, UBT college, Universum College. Most importantly, is it also taught at the public universities, such as: UP (University of Prishtina) UMIB (University of Mitrovica Isa Boletini), Ukshin Hoti Public University in Prizren, Fehmi Agani Public University in Gjakova. In fact, teaching English is a great concern among English teachers / professors in Kosovo. However, the methodology used in teaching is not easy to be chosen and applied. This further means that professors need to find the easiest ways to teach English to their students. Why English? The reason is that not only professors who are required to teach English as a subject, but also professors teaching other subjects need to be able to speak it. This also implies professors having a certain level of English language to teach their own subject. Besides, this is but one aspect of the importance of English langauge.

English is not only used in the academic setting, especially at universities, but it is also used in the day-to-day life among youngsters.

In this matter, Kosovo is regarded as the youngest country in Europe, thus, " According to UNDP report half of Kosovo's near 2 million population is under the age of 25, making the median country age 29.5 years old and making Kosovo the youngest country in Europe." (Kasapolli,2019, p.300). Having the youngest population in Europe, the number of those who wish to enroll into universities compared to its population can be quite high. Sometimes, English outweighs Albanian in the aspect that more and more people use it even outside university facilities, on their day-to-day conversations, therefore,

> Being so young, Kosovo Albanians are prone to modern trends, they identify with western values and English language is the epitome of everything they aspire to. Many prefer English to Albanian in social interactions, displaying code-switching skills and language mixing with natural ease. Freedom of thought, lifestyle and the impact of multimedia play a major role, and English is the main tool enabling young people to adopt models from the English-speaking world in their quest to be productive members of the global community. (Kasapolli, 2019, p.301).

There are a lot of reasons as to why English is important and consequently used so much in Kosovo, apart from the reasons mentioned earlier herein. "The reasons for expansion of English among Kosovo Albanians are manifold and complex" (Kasapolli, 2019, p.303). Apart from English used as *lingua franca*, the cultural element is also attached to its expansion. Thus,

> Besides the consideration of English as the lingua franca of the Englightenment era and t he underlying notion of freedom and progress it has propagated since, now there is also a distinct cultural dimension attached to the English language facilitating its expansion, bearing in mind that the entire industry that includes art, education, social values and lifestyle comes in English. The words used and the accompanying narratives influence people's perceptions (Edwards, 2009) and the desire to embrace and identify with progressive global trends follows naturally. (as cited in Kasapolli, 2019, p.303).

As far as the other European countries are concerned, English is mandatory (in other words included) in different study programmes at different higher education institutions. In *'English-taught programmes in*

Europpean higher education', Maiworm and Wachter (2007), underline the role / importance of English at higher education in Europe claiming that,

> First, higher education institutions which offer advanced degress provide English-medium programmes much more frequently than others. 56 percent of PhD-awarding institutions offer English-medium education, compared to only 27 percent of institutions whose most advanced degree is a Bachelor, and 46 percent of those who award degrees up to the Master level. (Maiworm & Wachter, 2007, p.11)

This shows how important English programmes at different European higher education institutions are. Additionally, the authors in question mention three criteria that were applied to define an " English-taught programme " as follows:

1. Programmes had to be either at Bachelor or Master level (or the equivalent of the latter). In accordance with the Bologna requirements, a Bachelor programme is defined as a first-cycle programme of at least three years of education. A Master programme is defined as either a second-cycle programme requiring, as an admission condition, at least a Bachelor qualification, and lasting at least one academic year, or a single-cycle 'long' qualification, of a minimum duration of four years.
2. Programmes had to be taught 100 percent in English. This excluded 'mixed' programmes taught predominantly, but not entirely in English. The predecessor study had still included such 'mixed' programmes, which at the time accounted for the 21 percent of all of the identified provision.
3. Programmes in which Engish is (part of) the object of the study, were exclued. Thus, programmes in English language and literature or in American studies, to name but two examples, were not eligible as English-taught programmes. (Maiworm & Wachter, 2007, pp.18-19)

The most important issue to mention is internationalisation of higher education Europe-wide. This includes, but does not limit to, the context of competition. Thus, "We are witnessing a general process of internationalisation of higher education. In the context of competition,

English represents a selling point, an inducement". (Truchout, 2002, p.9). What the author by 'selling point' probably means is English being an asset, a tool in finding a job much more easily and the same applies in Kosovo, too.

Even though this research was carried out in 2002, which is quite a long time, English still remains competitive at universities in the aspect that the more English programmes universities offer, the more students will a college/ university have and, thus consequently, more renowned and successful it will be considered. A very important issue worth mentioning is that English is compulsory when it comes to students from different profiles (studying at different universities) finding textbooks in English due to their availability in English on the internet. This is applicable in Kosovo and other European countries. Furthermore "The laws of the market also encourage the use of English for publishing textbooks used in universities." (Truchout, 2002, p.10).

Some challenges in teaching English to students in Kosovo

At university level, professors, too, face difficulties in teaching English to their students. One of the biggest challenges for English professors in Kosovo is not just teaching students some writing or grammar, but also how to communicate, thus, "

> One of the biggest challenges for English teachers in Kosovo is not merely teaching their students some grammar, rather teaching them how to communicate better. At university level, professors face a big difficulty one of the reasons being that the students must have not learnt English at an earlirer age. (Suhodolli, 2019. p.237).

This further means that not all the students have the same level of English, regardless of what faculty they study at. This puts a big burden on the professors to do their best to bring most of the students, if not all of them, at the same level so that there are not big differennces among students, at least within the same group. There are also other challenges worth putting emphasis on, such as: online teaching during this pandemic, which has affected people worldwide. More or less, whatever part or area of English

professors try to teach to their students, finding proper textbooks sometimes poses a challenge for professors on the one hand, and the students , on the other. Rather, in many instances, finding textbooks poses a much bigger challenge than teaching itself as in many cases students are in a way misguided by inadequate textbooks.

English as a means for employability in Kosovo

Apart from the use of English for teaching and learning at different levels of education in Kosovo, English is also used for emploability. This was more evident ever since the war in Kosovo ended in 1999. That is when different NGOs, OSCE, KFOR, UNMIK came to Kosovo and people who were able to speak English were more likely to be hired. In UNMIK, for instance, there were people working as interpreters / translators, as administrative assistants, as security guards and other professions. UNMIK has ended its mission in Kosovo, however, there are others, such as KFOR, OSCE who still continue their mission. Now, about 22 years after the war, English is used more and more. Apart from all of this, there are still translation services in English needed, for instance, for various law documents. A number of freelancers provide translation / interpretation services, be it of different documents, or else, during court trials. Therefore, English is vitally important in different working places. This increased the need for universities to apply programmes that prepare students to be translators, one of which has been offered by AAB College. In the aim and program profile of the AAB College, it is stated that "The purpose of this program is to prepare a new generation of competent workforce in the field of translation and General English language studies" (AAB College Official Website, aim and the profile part). It is also worth mentioning that English is also taught by some professors at different courses, be it as a part of language schools, such as: Cambridge School and other such schools, or at other private courses. Upon completion of their studies, it is very natural for students to expect to find a job. This is exactly what universities in Kosovo take into account when offering their study programmes. It is in fact, one of the main concerns among students. So, adapting study programmes to the labor market is a

challenge and requirement at the same time. In order to achieve this, universities in Kosovo sometimes apply exchange programmes with different EU colleges/ universities, so that students, as well as professors can travel to different EU countries and share their experience while developing their professional skills yet further.

As mentioned earlier herein, in Kosovo, English has also been used for translation services for instance at the Kosovo Police, then at the Judicial Council of Kosovo. Thus,by translation, people not only provide translation as a part of their job requirement, but also as a means of intercultural relations, thus, Recently in Kosovo, young translation experts have been engaged and hired for interpretation or translation work. They are not only employed by international bodies such as KFOR, UNMIK, OSCE and EULEX, but also work with liaison, diplomatic, economic, tourist, political, and marketing offices; embassies, agencies and institutions; and various humanitarian, health, educational and cultural organizations. In translating such organizational, institutional , legislative, scientific, and cultural information into Albanian and other regional languages, these translators and interpreters are at the same time helping foster unity, cooperation, mutual understanding between individuals and nations. (Karjagdiu & Krasniqi, 2020, pp.93-94). This explains the importance of English for translation services in different bodies, as it has also been mentioned that it serves as a bridge towards better inter-cultural relations by fostering unity and cooperation between individuals, as well as nations.

Conclusion

Based on what was written above, English has not only been important for different levels of education in Kosovo, starting from the primary education to the higher education, but its importance is increasing yet further. As mentioned in the previous sections of this paper, different universities offer different programmes in English for many reasons, be it for education, or else for the labor market: for employability. In fact, English is taught at different faculties in different fields, not only at the English departments, such as for instance: at AAB College faculties, for

instance, at the Nursing Faculty, Radiology Faculty, Dentistry, Banking and Finance, as a separate subject taught as English for Specific Purposes. Moreover, the syllabus is adapted to the students' needs and the field of study that they are majoring in. In conclusion, taking into account such need for learning and teaching English on the one hand and changes and developments that are necessary in the teaching methodology Europe-wide, it remanins our duty as professors to follow these trends and be up-to-date with these changes, so as to pave the way for the generations to come, both for professors and students.

References

AAB College Official Website (n.n. year) English Language Study Programs: Aim and Profile. Retrieved on 17.10.2021 from: https://aab-edu.net/en/faculties/english-language/study-programs/english-language

Alhaysony, H.M. (2017) Strategies and Difficulties of Understanding English Idioms: A Case Study of Saudy University EFL Students. Department of English, Univesrity of Ha'il, Saudi Arabia. February 9, 2017. DOI: 10.5339?ijel.v7n3p70. Retrieved on 23.09.2021 from: file:///C:/Users/Admin/Downloads/Strategies_and_Difficulties_of_Understanding_Engli.pdf

Elena, S.C., Luisa, D.S. Patricia, D.M. & Sara, F. (2015). Languages and Employability. Publications Office of the European Commission. ISBN 978-92-79-51575-0 , 978-92-79-51574-3, ISSN 1018-5593 , 1831-9424, DOI: 10.2788/504155. Retrieved on 22.12.2021 from: https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC97544

Gaba, A. (2018) Comparative Analysis of English and Albanian Body Idioms. International Journal of Humanities Social Sciences and Education (IJHSSE). Eqrem Cabej University, Albania, Department of Foreign Languages, English Branch, Faculty of Education and Social Sciences. Volume 5, Issue 3, March 2018, PP184-196. Retrieved on 23.09.2021 from: file:///C:/Users/Admin/

Downloads/Strategies_and_Difficulties_of_Understanding_Engli.pdf

Karjagdiu, L. & Krasniqi, S. (2020) Written and Oral Translation Challenges and Solutions in Kosovo. University of Prishtina, Faculty of Philology,2020. Homeros rating academy. Volume 3, Issue 2, 2020, pp.91-96. E- ISSN 2667 – 4688.

Retrieved on 20.12.2021 from: https://www.researchgate.net/publication/341841054_WRITTEN_AND_ORAL_TRANSLATION_CHALLENGES_AND_SOLUTIONS_IN_KOSOVO

Kasapolli, B. (2019) The Linguistic Dependence of an Independent Country. State of the native Albanian, the impact of English and multilingual perspective of Kosovo Albanians. Thesis. Vol.8,No2 (295-323). Retrieved on 15.10.2021 from: file:///C:/Users/Admin/Downloads/Bora_S_Kasapolli.pdf

Maiworm, F. & Wachter, B. (2007) English- Taught Programmes in European Higher Education. ACA Papers on International Cooperation in Education. The picture in 2007. ISBN 978-3-932306-89-1. Retrieved on 15.10.2021 from: https://staatvanhetnederlands.nl/wp-content/uploads/2017/05/ACA-2008-English_taught.pdf

Suhodolli, M. (2019) Using Context in Teaching English Idioms to Albanian Students at University Level in Kosovo. *International Journal of Advanced Research (IJAR),* 2019. ISSN NO. 2320-5407. Article DOI: 10.21474/IJAR01/9350. Faculty of Languages, Culures and Communication - South Eeast European University, Tetovo-Macedonia. Retrieved on 13.10.2021 from: https://www.journalijar.com/uploads/925_IJAR-28131.pdf

Tahirsylaj, A. (2008) Higher Education in Kosovo: Major Changes, Reforms and Development Trends at University of Prishtina and University of Mitrovica and their role in peace building and reconciliation durin post-conflict period. Proceedings of the 4th International Barcelona Conference on Higher Education, Vol. 5. The role of higher education in peace building and reconciliation processes. Barcelona: GUNI. Available at http://www.guni-rmies.net. Retrieved on 22.12.2021 from: https://citeseerx.ist.

psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.504.9344&rep=rep1&type=pdf

Truchout, C. (2002) Key Aspects of the Use of English in Europe. Marc Bloch University, Strasbourg. Language Policy Division. Directorate of School, Out-of-School and Higher Education DGIV. Council of Europe, Strasbourg, 2002. Retrieved on 15.10.2021 from: https://rm.coe.int/key-aspects-of-the-use-of-english-in-europe/1680887835

VLERËSIMI I HAPËSIRËS FIZIKE URBANE PËR PERSONA ME AFTËSI TË KUFIZUARA

cand PHD, Medina Çeko

Kolegji AAB, Prishtinë
email: medinaspahiuceko@gmail.com

Abstrakt

Çështja e qasjes ka ekzistuar nga ekzistenca njerëzore. Përshtatshmëria e objekteve arkitekturale për persona me aftësi të kufizuara është një problem jo vetëm në Kosovë, por edhe në të gjithë rajonin dhe më gjerë. Si i tillë, ky problem ka filluar diskutimin nga dekadat e fundit, me vlerësimin e zërave për të drejta të barabarta të njeriut, pavarësisht nga aftësitë fizike që një person mund të ketë ose jo. Fatkeqësisht faktorët përcaktues në këtë situatë janë nga natyra të ndryshme.

Nga kjo pikëpamje, roli i arkitektit është mjaft i rëndësishë në procesin e zbatimit të standardeve të nevojshme. Përderisa gjatë projekteve te reja arkitekturale të përshtatshme për persona me aftësi te kufizuara nuk kërkon pothuajse fare kohë dhe se kjo mund të aplikohet menjëherë dhe nuk kërkon investim shtesë, përshtatja e objekteve të reja kërkon kohe dhe investime shtesë.

Aftësitë e kufizuara mund të akomodohen në tre grupe: personat me aftësi të kufizuara në lëvizje, personat me dëmtime në të pamurit dhe personat me dëgjim të dëmtuar.

Pergesat e zakonshme për njerëzit me aftësi të kufizuara janë:

- Komunikimi urban,
- Pergesa në ndërtesa publike dhe ndërtesa të tjera,
- Dizajn i përshtatshëm për elementet urbane dhe enteriere.

Kjo do të thotë që duhet të sigurojë qasje në të gjitha ndërtesat dhe përdorimin e ndërtesave në mënyrë të pavarur (pa përcjellje) nga e gjithë popullsia e personave me aftësi të kufizuara.

Fjalë kyç: aftësia e kufizuar, dizajn universal, barriera arkitektonike, qasshmeria për të gjithë

HYRJE

Sipas të dhënave të Kombete të Bashkuara, në botë ka rreth 500 milionë persona me aftësi të kufizuara. Organizata Botërore e Shëndetësisë deklaron se rreth një e katërta e popullsisë së botës përballet drejtpërdrejt ose tërthorazi me një lloj pengese në jetën e tyre. 80 përqind e njerëzve me aftësi të kufizuara në botë jetojnë në vende me të ardhura të ulëta dhe nuk mund të kenë qasje në shërbimet bazë.

Sipas hulumtimeve të bëra nga organizata të ndryshme joqeveritare vendore dhe ndërkombëtare, përafërsisht 7% e popullsisë së përgjithshme në Kosovë përbëhet nga persona me aftësi të kufizuara.

Në hulumtim janë paraqitur problemet dhe zgjidhjet që mund të lehtësojnë përdorimin e hapësirës publike urbane për personat me aftësi të kufizuara fizike, me përjashtim të personave me aftësi të kufizuara mendore.

Sa i përket aftësisë për përdorimin e objekteve arkitektonike është vështirë përcaktimi i kufirit të aftësisë së individëve 'me dhe pa aftësi te kufizuara'. Aftësia e kufizuar fizike mund të ndryshojë në atë të përkohshme (për shkak të ndonjë sëmundjeje si thyerje) dhe në atë të përhershme. Nga ky aspekt mund të themi se qasshmëria është e rëndesishme jo vetëm për persona me aftësi të kufizuara, por edhe për personat me lëvizshmëri të kufizuar si për të moshuarit, gratë shtatzëna, fëmijët me karrocë etj.

Në këtë kontekst, personat me aftësi të kufizuara mund të ndahen në tre grupe, në persona me aftësi të kufizuara fizike, me shikim të dëmtuar dhe personat me dëmtim të dëgjimit.

Në pjesën e parë të hulumtimit u shpjegua qëllimi dhe metoda e përdorur, në pjesën e dytë u trajtuan përkufizime nga klasifikimi i personave me aftësi të kufizuara dhe në fund u vlerësuar hapësirat urbane në qytetet e Kosovës për personat me aftësi të kufizuara.

QËLLIMI I HULUMTIMIT

Qëllimi i hulumtimit është të përcaktojë parimet e projektimit, të shqyrtojë problemet e qasshmërisë dhe të zhvillojë sugjerime për personat me aftësi

të kufizuara (aftësi të kufizuar fizike, shikim dhe dëgjim të dëmtuar) dhe të moshuarit që të vazhdojnë jetën e tyre pa u përjashtuar dhe përdorimin e hapësirave urbane dhe të veprojnë në mënyrë të pavarur.

Në kuadër të këtij hulumtimi synohet të realizohet dizajnë për të gjithë të hapësirave publike urbane.

METODAT E KËRKIMIT

Në kuadër të përkufizimit të aftësisë së kufizuar së pari u bë hulumtimi i legjislacionit dhe të drejtave universale të njeriut, standardeve të vendeve të zhvilluara, parimet e planifikimit dhe kriteret e projektimit.

U hulumtuan shembuj të hapësirave publike urbane të përzgjedhur në Kosovë si ajo e Zahir Pajazitit, Sheshi Shadërvan dhe Sheshi Ibrahim Rugova), ku këto sheshe u vlerësuan sipas kritereve me vëzhgime në terren dhe u dhanë sugjerime për qasshmërinë.

Përveç kësaj, komponentët e mëposhtëm u shqyrtuan si probleme që pengojnë qasshmërinë: probleme të lidhura me sipërfaqen; probleme që lidhen me elementet urbane; problemet që lidhen me marrëdhëniet e trafikut të këmbësoreve dhe problemet për shkak të barrierave natyrore dhe barriera të tjera.

PËRKUFIZIMI DHE KLASIFIKIMI I PERSONAVE ME AFTËSI TE KUFIZUARA

Si në shumë vende, edhe në Kosovë personat me aftësi të kufizuara përkufizohen me terma të ndryshëm. Përdoren terme të ndryshme si invalid, handikep, i verbër, person me nevoja të veçanta, qorr, shurdh-memec etj.

Në terminologjinë e Kombeve të Bashkuara dhe Organizatës Botërore të Shëndetësisë, termi "hendikep" është zëvendësuar me termin "aftësi të kufizuar".

Sipas Konventës së Kombete të Bashkuara për të Drejtat e Personave me aftësi të Kufizuara jep këtë definicion: Personat me Aftësi të Kufizuara përfshijnë individët me dëmtime afatgjate fizike, mendore, intelektuale

apo shqisore të cilat në ndërveprim me barriera të ndryshme mund të pengojnë pjesëmarrjen e tyre të plotë dhe efektive në shoqëri njësor si pjesa tjetër e shoqërisë".[42]

Termë personë me aftësi të kufizuar përdoret në Kushtetuttën e Kosovës, dhe Legjislacioni në fuqi në Kosovë jep këtë definicion: "Aftësia e kufizuar" është kufizimi i qasjes dhe kufizim i aktiviteteve të zakonshme në jetën e përditshme të një personi, si pasojë e dëmtimeve fizike, shqisore ose mendore, që e pengojnë atë për pjesëmarrje në aktivitetet e zakonshme ditore". [43]

OBSh bazuar në rezultatet e sëmundjes dhe duke u fokusuar në aspektin shëndetësor ka bërë një përkufizim dhe klasifikim për konceptin e aftësisë së kufizuar si më poshtë:

Dëmtim (Impairment): sa i përket shëndetit, "dëmtim" i referohet një mangësie ose çekuilibri në strukturat dhe funksionet psikologjike, anatomike ose fizike.

Aftësia e kufizuar (Disability): në fushën e shëndetësisë, "paaftësi" i referohet humbjes dhe kufizimit të aftësisë për të kryer një punë në krahasim me një person normal, që ndodh si pasojë e një mangësie.

Hendikep (Handicap): në fushën e shëndetësisë "hendikap" i referohet një situate të pafavorshme që ndodh te një person i caktuar si rezultat i një mangësie ose paaftësie që parandalon dhe kufizon aftësinë e tij ose të saj për të kryer aktivitete që mund të konsiderohen normale sipas moshës, gjinisë, statusit social dhe kulturor të atij personi.[44]

Aftësia e kufizuar nënkupton humbjen e aftësisë fizike, emocionale ose sociale të një individi për ndonjë arsye, qoftë kongjenitale ose më vonë. Edhe arsyet gjenetike, martesa familjare apo përdorimi i narkotikëve janë ndër shkaqet e paaftësisë kongjenitale. Shkaqet e aftësisë së kufizuar pas lindjes mund të hasen në aksidente gjatë punës, aksidente në shtëpi, tërmete, luftëra apo ngjarje të ngjashme.

---

[42] Konventa e Kombeve të Bashkuara për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuar, 2006, faqe 5

[43] Ligji Nr. 03/L-019 i Republikës së Kosovës për aftësimin, riaftësimin profesional, dhe punësimin e personave me aftësi të kufizuara, 2009, faqe 1.

[44] Fondacioni botëror për personat me aftësi të kufizuara, raporti informues i planifikimit urban pa pengesa

Nga ana tjetër, aftësia e kufizuar e përkohshme mund të shkaktohen nga ngjarje që çdo njeri mund të hasë në jetën e tij/saj; gjatë mbajtjes së ndonjë ngarkese, kur jeni fëmijë ose i moshuar, gjatë shtatzënisë, kur ju është thyer kocka e këmbës etj.

Aftësia e kufizuar e përhershme përkufizon personat që kanë probleme me shikimin, dëgjimin dhe vështirësitë ortopedike.

Qasshmëria e hapësirave të përshtatshme për të gjithë do të thotë jo vetëm qasje për persona me karrocë por edhe qasje për persona me aftëzi të kufizuar në të pamurit dhe në të dëgjuarit.

Çdo njerë ka të drejtë të përfitojë nga hapësirat urbane në mënyrë të pavarur dhe të barabartë.

Qasshmëria do të thotë të jesh në gjendje të kesh akses / qasje dhe të përfitosh nga të drejtat dhe shërbimet në të gjitha fushat e jetës, edhe në shfrytëzimin e hapësirave urbane fizike. Me fjale të tjera, qasshmëria e hapësirave fizike bazohet në pesë komponente si: gjerësia e mjaftueshme, hapësira e mjaftueshme për rrotullim, lartësia dhe largësia e përshtatshme, vetitë e sipërfaqes apo dyshemesë dhe rregullimet e nevojshme për mjete udhezuese dhe paralajmëruese.

KRITERET DHE PLANIFIKIMI PËR PERSONA ME AFTËSI TE KUFIZUARA

Meqenëse hulumtimi në terren fokusohet në hapësirat publike të disa shesheve në Kosovë, atëherë është marrë bazë UDHËZIMI ADMINISTRATIV-Nr. 33/2007 PËR KUSHTET TEKNIKE TË OBJEKTEVE NDËRTIMORE PËR QASJEN E PERSONAVE ME AFTËSI TË KUFIZUARA.

CASE STUDY – KOSOVA

Në këtë pjesë të hulumtimit janë shqyrtuar shembuj nga sheshet e Kosovës (Sheshi Ibrahim Rugova, Sheshi Shadërvan dhe Sheshi Zahir Pajaziti) dhe është vlerësuar qasshmëria dhe përdorshmëria e këtyre

shesheve për të gjithë dhe veçanërisht për persona me aftësi të kufizuar fizike, në të shikuarit dhe në të dëgjuarit.

Problemet që pengojnë qasshmërrinë u vlerësuan në 4 tituj kryesorë si: problemet që lidhen me dysshemenë; problemet që lidhen me elementet urbane; problemet që lidhen me marrëdhëniet këmbësore-trafik dhe problemet që lidhen me pengesat natyrore dhe të tjera. Më pas vlerësimi u bë nga elementet që formojnë problematikën në 6 tituj të ndryshëm si: pengesa, sinjalistikë, mobilje urbane, rrugë, rampa / pjerrinë të trotuarave dhe vendkalime për këmbësorë.

1. Problemet që lidhen me dyshemenë (përfshirë problemet në shtegun e këmbësorëve)

Problemet në dysheme / sipërfaqe shkaktohen nga përzgjedhja e gabuar e materialit ose ndryshimet në lartësi të shkaktuara nga rregullimet dhe aplikimet e bëra në kohë të ndryshme, dhe nga formimi I faktorëve të tillë si zgjatjet, lartësitë ose gropat në sipërfaqen e shtegut për këmbësorë. Megjithatë, prania e trungjeve të pemëve, pjesëve të instalimit etj. në sipërfaqe pengon gjithashtu qasshmërinë.
Ato të jenë:

a. Elementet që dalin nga dyshemeja / sipërfaqja (trungu I pemës, copëz instalimi etj),
b. Mungesa e projektimit dhe zbatimit, zbatim jo adekuat etj,
c. Ujëmbledhës, elementet e grumbullimit të ujërave të shiut (atëherë kur elementet nuk janë të instaluara sipas standardeve të duhura dhe pengojnë vazhdimësinë dhe qasshmërinë në sipërfaqet e trotuarit),
d. Problemet si shkak I përdorimit të materialeve të ndryshme (disnivel, gropë etj).

2. Probleme që lidhen me elementet urbane

Problemet që lidhen me elementet urbane përfshijnë infrastrukturën dhe pajisjet e shërbimit, ku përfshihen pozicionimi I elementeve te shtegu I këmbësorëve si kutitë e centralit, mbulesat e pusetave, tabelat e njoftimeve etj. dhe e pengon rrjedhën e lëvizjes së këmbësorëve.

Nga ana tjetër, pajisjet e shërbimit përfshijnë problemet që lindin nga vendndodhja e stacionit të autobusëve, kabinat e telefonit, kioskat, shportat e mbeturinave etj. Elementet e vendosura në vende ku shtigjet janë të ngushta e pengojnë qasjen për persona me aftësi të kufizuar fizike, në shikim dhe në dëgjim.
Ato mund të jenë:

a. Probleme infrastrukturale (pozicionim I kutive të centralit, mbulesave të pusetave, tabelave të njoftimeve, elementet e ndriçimit në shtegun e këmbësorëve në mënyrë që të pengohet kalimi),
b. Paisjet e shërbimit (pozicionimi I stacioneve të autobusëve, kioskave, kabinave të telefonit, shportave të riciklimit, shportave të mbeturinave në shtegun e këmbësorëve në mënyrë që të pengohet kalimi. Gjithashtu përmasat e pamjaftueshme e pengojnë qasshmërinë).

3. Problemet që lidhen me hapësirat trafik-këmbësorë

Në këtë pike përfshihen pengesat në shtigjet e këmbësorëve që pengojnë lëvizjen. Pengesat mund të jenë nga më të ndryshmet si parkimi i automjeteve në trotuare etj.
Ato mund të jenë:

a. Lidhjet rrugore me trotuar (pjerrësi apo pjerrësi jo standarde),
b. Lidhjet rrugore në trotuar (ndryshim në kota, lartësi jo standarde),
c. Pengesat si trungu i drunjëve apo shtyllave në lidhjen e rrugës me trotuarin (prania e elementeve që pengojnë kalimin në pjerrinë),
d. Aksi I këmbësorëve, vendkalimi I këmbësorëve dhe pengesa në pjerrinë (pozicionimi I automjeteve),
e. Jo definimi I saktë I shtigjeve për këmbësorë dhe automjete
f. Gjerësia e pamjaftueshme e shtegut për këmbësorë

4. Problemet e shkaktuara nga pengesat natyrore dhe të tjera

Problemet që lidhen me pengesat natyrore dhe të tjera zakonisht përfshinë sinjalistikën, shenjat e lëvizjes, emrat dhe numrat e rrugëve, njoftimet dhe tabelat, shtretërit e luleve etj.

Pozicionimi joadekuat I këtyre elementeve pengojnë kalimin dhe dimensionet e tyre jo standard krijon rrezikshmëri.
Me anë të tabelave janë vlerësuar qasja dhe funksionimi I shesheve të përcaktuara në Kosovë për përshtatshmërinë dhe qasshmërinë e tyre për të gjithë (veçanërisht për personat me aftësi të kufizuara fizike, në shikim dhe dëgjim).

Ato mund të jenë:

a. Pengesat ekzistuese (trungu I drunjëve), shtretërit e luleve (pozicionimi në shtegun e këmbësorëve ku e ndalon qasshmërinë),
b. Barriera të përhershme (hyjret e ndërtesave),
c. Barriera të përkohshme (pengesa të aktiviteteve tregtare),
d. Topografia (problemet e qasshmërisë për shkak të structures natyrore të sipërfaqes).

PROBLEMET QË LIDHEN ME DYSHEMENË	Sheshi Ibrahim Rugova	Sheshi Zahir Pajaziti	Sheshi Shadervan
Elementet që dalin nga dyshemeja	Ka	Nuk ka	Ka
Mungesa e projektimit dhe zbatimit	Ka	Ka, por e kufizuar	ka
Ujëmbledhës, elementet e grumbullimit të ujërave të shiut	Ka	Ka	Ka
Problemet si shkak I përdorimit të materialeve të ndryshme	Ka	Nuk ka	Ka
Në të tri sheshet shihen se nuk ka probleme të shumta që lidhen me sipëfaqen apo dyshemenë e hapësirës. Në Sheshin Shadërvan për shkak të kushteve natyrore dyshemeja / sipërfaqja e hapësirës ka shembje dhe krijon disnivel. Përveç kësaj, shahtët janë me përmasa jashtëstandardeve e cila paraqet rrezik për persona me karrocë.			

PROBLEME QË LIDHEN ME ELEMENTET URBANE	Sheshi Ibrahim Rugova	Sheshi Zahir Pajaziti	Sheshi Shadervan
Elemente si shahtë	Ka	Ka	Ka
Pano të njoftimeve	Ka	Ka	Ka
Elemente ndriçuese	Ka	Ka	Ka
Stacion të autobusëve	Nuk ka	Nuk ka	Nuk ka
kiosk	Ka	Ka	Ka
Kabine telefonike	Ka	Nuk ka	Ka
Shportë të mbeturinave	Ka	Ka	Ka
Problemi i zakonshëm për të tre sheshet janë kiosqet gjatë trafikut të ngjeshur këmbësorik.			
PROBLEME QË LIDHEN ME TRAFIKUN E KËMBËSORËVE	Sheshi Ibrahim Rugova	Sheshi Zahir Pajaziti	Sheshi Shadervan
Lidhja e trotuarit me rrugën (pjerrinë jo standarde)	Ka	Nuk ka	Ka
Disnivel te lidhja e trotuarit me rrugën	Ka	Nuk ka	Ka
Trungu I drunjëve te lidhja e trotuarit me rrugën	Nuk ka	Nuk ka	Nuk ka
Pengesa tek vendkalimi I këmbësorëve	Nuk ka	Nuk ka	Nuk ka
Gjerësi e pamjaftueshme e trotuarit	Nuk ka	Nuk ka	Ka
Është vërejtur parkingje të automjeteve rreth këtyre shesheve, respektivisht në hapësirat e pjerrinave.			

Në sheshin Ibrahim Rugova dhe Shadërvan pjesërisht vërehet pjerrinë jashtë standardeve. Poashtu ka numrër të pamjaftueshëm i pjerinave në sheshin Shadërvan.			
PROBLEME QË LIDHEN ME PENGESAT NATYRORE DHE TË TJERA	Sheshi Ibrahim Rugova	Sheshi Zahir Pajaziti	Sheshi Shadervan
Drunjët / pengesa tek trotuaret	Ka	Nuk ka	Ka
Pano, reklamë te vendosura në trotuare	Nuk ka	Nuk ka	Nuk ka
Pengesa të përhershme (hyjet e banesave)	Nuk ka	Nuk ka	Nuk ka
Pengesa të përkohshme (aktivitete tregtre – kiosqe)	Ka	Ka	Ka
Topografja	Nuk ka	Nuk ka	Nuk ka
Në të tre sheshet ekzistojnë pengesa të përkohshme si tabela njoftimi i lokaleve dhe i kiosqeve janë pengesë për lëvizje.			

PËRFUNDIM DHE REKOMANDIME

Hapësira urbane është njëri prej elementeve që ndikon pozitivisht në cilësinë e jetës. Ndërkaq, sheshet e mirëorganizuara janë bërë pjesë e domodoshme për të gjithë.

Sheshet janë hapësira ku mblidhjen njerëzit, zhvillojnë aktivitete sociale, ekonomike dhe kulturore apo edhe organizojnë festivale dhe festojnë së bashku. Ngjarjet artistike dhe kulturore që zhvillohen në hapësira fizike urbane kanë karakteristikë dhe lënë gjurmë në mendjen e njerëzve, krijon vlerësim estetik dhe forcojnë marrëdhëniet shoqërore.

Fakti që personat me aftësi të kufizuara na prezentohen si njerëz që kanë nevojë për kujdes, I bën ata që të qëndrojnë larg shoqërisë. Prandaj, për të riintegruar në shoqësi personat me aftësi të kufizua, është e nevojshme të lehtësohet jeta e tyre, respektivisht qasshmëria.

Eksiztojnë standard për të siguruar një mjedis të shëndoshtë dhe me standarde të qasshmërisë për të gjithë, pa diskriminim.

Qëllimi I këtyre standardeve është që të bëjë mjedësin (hapësirën fizike) të përdorshme nga më shumë njerëz, të bëjë hapësirën e dobishme në mënyrë racionale me qëllim që t'ua lehtësojë jetën gjithsecilit me një kosto më të ulët.

Një nga shembujt më të rëndësishëm të mjedisit (dizajnit) pa pengesa është kombinimi i shkallëve dhe rampave. Aty ku ka shkallë, duhet të ketë një rampë. Pjerrësia dhe gjerësia e rampës duhet të jetë në përputhje me standardet e karrigeve me rrota. Nëse gjerësia e hapësirës nuk është e mjaftueshme si për shkallët ashtu edhe për rampën, është optimale të përdoret vetëm rampa. Një tjetër element i rëndësishëm është shtrimi i materialeve të ndryshme në dysheme për personat me shikim të dëmtuar për t'i drejtuar. Në mënyrë që mjedisi të jetë plotësisht i papenguar, sistemet e paralajmërimit audio duhet të vendosen edhe në pjesë të caktuara të zonës për personat me dëmtim të dëgjimit.

Në sheshet e shqyrtuara vërrehet se pjesërisht ekziston qasshmëri por qasja për persona me aftësi të kufizuara është i kufizuar.

Fatkeqësisht, në sheshet e projektuara në dekandat e fundit si ajo Ibrahim Rugova dhe Zahir Pajaziti, qasja për personat me aftësi të kufizuara nuk është e paraparë në projekt. Edhepse në këto sheshe nuk ka pengesa shumë të mëdha përgjatë shtegut të këmbësorëve. Megjithatë, mospërdorimi i sipërfaqeve taktile apo shiritit drejtues kufizon qasshmërinë për persona me shikim të dëmtuar.

Sipërfaqja taktile e montuar gjatë vitit 2013 në urën Arasta në sheshin e Shadërvanit është e vetmja që e plotëson kushtin për PAK me shikim të dëmtuar. Ndërkaq, dy sheshet e projektuara në dekatat e fundit nuk e kanë këtë sipërfaqe taktile. Sa i përket mobiljeve urbane në sheshet e shqyrtuara përgjithësisht shihet si e përshtatshme që i plotësojnë kriteret për përdorim nga të gjithë dhe ekzistojnë në sasi të mjaftueshme. Edhe shportat e mbeturinave në të tre sheshet janë të prodhuara nga materiali i qëndrueshëm kundër zjarrit dhe janë të qasshme. Fatkeqësiht, kabinat telefonike për përdorim publik nuk janë të qasshme në këto sheshe, poashtu edhe mungesa e tekstit Brail është faktor negativ për PAK me shikim të dëmtuar.

Gjerësia dhe pjerrësia e rampave tek trotuaret dhe shkallët janë të përshtatshme në sheshin Ibrahim Rugova dhe Zahir Pajaziri, ndërkaq në sheshin Shadërvan mosekzistimi i pjerrinave tek shkallët e pamundëson qasjen. Në vendkalimet e këmbësorëve ekzistojnë pajisje paralajmëruara zanore. Megjithatë, nuk ekzistojnë butona në semaforë për të ndaluar trafikun. Automjetet e parkuara në vendkalimet e këmbësorëve dhe përballë pjerrinave te trotuarit janë vërejtur në të gjitha sheshet e shqyrtuara, poashtu dhe aktivitetet tregtare e pengojnë kalimin në shtegun e këmbësorëve.

Nga e gjithë kjo pikëpamje, roli i arkitektit është mjaft i rëndësishë në procesin e zbatimit të standardeve të nevojshme.

Përderisa gjatë projekteve te reja arkitekturale të përshtatshme për persona me aftësi te kufizuara nuk kërkon pothuajse fare kohë dhe se kjo mund të aplikohet menjëherë dhe nuk kërkon investim shtesë, përshtatja e objekteve të reja kërkon kohe dhe investime shtesë.

Poashtu të konkludojmë se shoqëria duhet të ndërgjegjësohet për qasshmërinë për të gjithë.

REFERENCAT

Koca C., "Engelsiz Şehir Planlaması Bilgilendirme Raporu", Dünya Engelliler Vakfı, İstanbul, fq.3-4, 2010

world handicapped foundation, disabled city planning information report

http://www.who.int/topics/dissabilities/en (qasja: shkurt 2019)

Gökgür P., "Kentsel Mekanda Kamusal Alanın Yeri", Bağlan Yayıncilik, İstanbul, fq.91,99; 2008

Woolley H., "Urban Open Spaces", London, fq.10, 2003

Boduroğlu Ş/, Sarıman E., "Tasarım Eğitiminde değişen dinamikler: Evrensel Tasarım Kavramı", 2 nd İnternational Conference on New Trends in Education and Their İmplications, Antalya, fq.1179, 2011

"World report on disability", World Health Organization, fq.4, 2011

"Strategy and Action Plan on Human Rights of Republic of Kosovo 2009-2011", Office of the Prime Minister, Priştina, fq.20, 2008

"İmproving Transport for People with Mobility Handicaps", OECD, France, 2000, fq.25

http://smartproject-ks.com/portfolio/sheshi-i-pavarsise-ibrahim-rugova (qasja: 14 Mars 2019)

http://www.un.org/esa/socdev/enable/designm/ (erişim tarihi: 14 Mars 2019)

Advancement and perspective of Kosovo's integration into the European Union

Mustafë Kadriaj, Gurakuç Kuçi and Kastriot Veselaj

Abstract

The process of Kosovo's integration into the European Union is a process somewhat inseparable from the countries of the Western Balkans and with an importance of fulfilling historical, geopolitical and economic processes. This is a conclusion drawn from this paper which addresses the historical, economic and political aspects of the importance of Kosovo's integration into the EU. Historically, this paper addresses the period of cooperation between Kosovo and the EU since the last war in Kosovo until today, to continue with the economic part which shows the perspective offered by the EU as Kosovo is not a member country yet. But, to also show the perspective in the future with membership. In the political aspect, this topic includes the analysis of the importance of the processes that have taken place until now, together with geopolitical explanations, which also include an analytical part of what is called "modernization". All three of these aspects addressed in the paper draw conclusions, which also provide recommendations on what we can hope for according to Kant's terminology "permanent peace". So, the research tries to show how close and far Kosovo is in the EU and for this reason we have used the interdisciplinary method for the study.

The research question of the paper is: "How close and far is Kosovo to EU integration?"

The working hypothesis is: "Kosovo's integration into the EU is closely linked to the integration of the entire Western Balkans, but Kosovo's opportunities for more advanced steps depend on taking advantage of the benefits of state-building stability and rapprochement with the West as partners and not by becoming a burden to the west or dependent on stabilocracy".

Keywords: Western Balkans, EU integration, Kosovo, stability, modernization.

Defining and traveling of the Western Balkans

International economic integration - the process by which, international economic institutions begin to replace those national economic ones, the slow transfer of the part of economic sovereignty from the state to regional or global economic bodies. (Skenderi, 2010, p. 98). From an economic point of view, all countries of the world, regardless of their level of development, are on the path of development. However, the difference lies in the fact that some countries of the world have greater material opportunities and implement faster dynamics of their economic development and some other smaller material opportunities implement slower dynamics of their economic development. In the sense that this term is used, it tends to show that even the underdeveloped countries of the world are on the path of development, in the way that once the developed countries were. (Limani, 2010, p. 156). Many regional initiatives have been built in the Western Balkans in recent years, and they continue to emerge every few years. However, their structures remain weak in the face of political shocks and occasional breakdowns, and they bring about very limited changes in regional co-operation and benefits to citizens across the region. Among the many regional initiatives, the most debated have been - the Regional Economic Zone and the so-called "mini-Schengen", and most recently - the Common Regional Market.

Figure.1. The integration journey of the Western Balkans

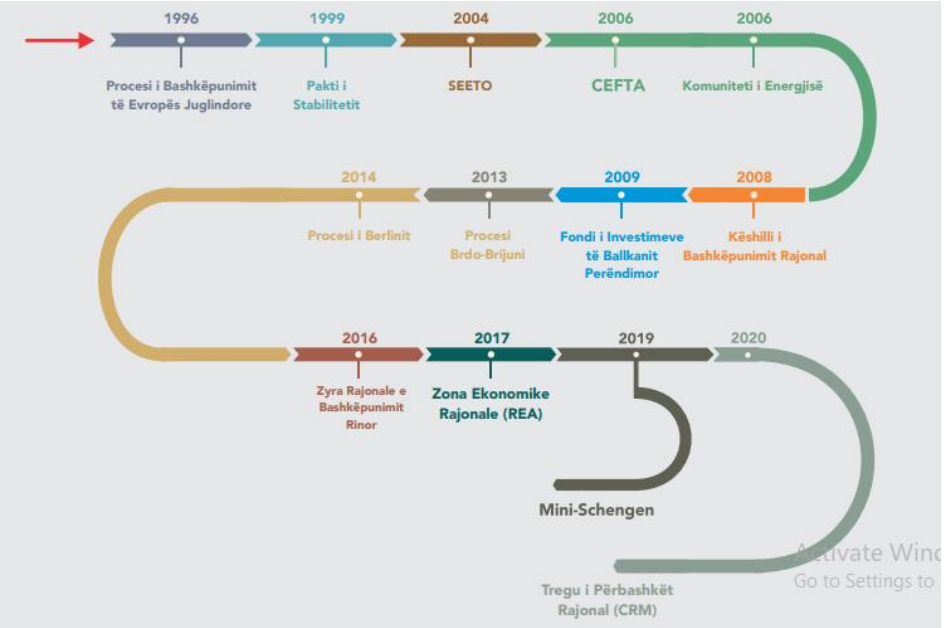

The break-up of Yugoslavia brought a wave of initiatives which needed to define a new system of relations throughout the Western Balkans. The European Union sought to clarify these relations through a 'regional approach'. It established the Stability Pact for South East Europe (SPSEE) in 1999 to "promote peace, democracy, human rights and economic prosperity" for stability in the region. The concept of "new regionalism" had arrived quite late in the Western Balkans due to these unfortunate events, but was quickly offset by over 40 regional initiatives undertaken in recent decades. Initially, regional cooperation was primarily perceived as a strategy of peace and strengthening security in the region. This was achieved through the South East European Cooperation Process (SEECP) format, involving a group of countries across the geographical borders of the Western Balkans. In 2008, the Regional Cooperation Council (RCC) was established as the successor to the Stability Pact as the operational body or secretariat of the South East European Cooperation Process (SEECP) to increase regional ownership. With the promise of EU, accession fading for the Western Balkans following the manifestation of the EU 'enlargement apathy', German Chancellor Angela Merkel and

German Foreign Minister Frank-Walter Steinmeier launched the Berlin Process in 2014. This European initiative led by Germany, sought to revive the EU's perspective on the region by facilitating regional cooperation between the six Western Balkan countries (BP6) - Albania, Bosnia and Herzegovina (BiH), Kosovo, North Macedonia, Montenegro and Serbia - and help them meet the criteria for joining the European Union (EU). The Berlin Process Agenda is a comprehensive umbrella that brings together multiple mechanisms to strengthen cooperation and economic development in the countries of the region. This enabled full regional cooperation in the Western Balkans through the new format of the "six countries of the Western Balkans or WB6". As part of the Berlin Process, in July 2017, the Regional Cooperation Council (RCC) presented the Multiannual Action Plan for a Regional Economic Area in the Western Balkans (MAP REA) during the Berlin Process Summit in Trieste, Italy. Two years later, the initiative was criticized for insufficient progress that could be shaped by economic growth and further integration. In parallel, in October 2019, Serbian President Aleksandar Vucic, Albanian Prime Minister Edi Rama and North Macedonian Prime Minister Zoran Zaev launched the so-called "Mini-Schengen" in order to advance economic integration between them through the free movement of people, goods, services and capital. Shortly, after the Regional Economic Area (REA) and the so-called "mini-Schengen", another regional initiative was launched. On November 2020, at the Berlin Process Summit in Sofia, Bulgaria, the RCC presented the newest Regional Common Market (CRM) regional initiative, built on REA, with the aim of creating a regional market based on the rules and procedures of EU and the region closer to the EU Single Market.

(https://balkansgroup.org/wp-content/uploads/2021/03/Bashk%C3%ABpunimi-rajonal-n%C3%AB-Ballkanin-Per%C3%ABndimor_ZONA-EKONOMIKE-RAJONALE-%E2%80%9CMINI-SHENGENI%E2%80%9D-DHE-TREGU-I-P%C3%8BRBASHK%C3%8BT-RAJONAL-print-1.pdf)

EU integration is a dream of the Western Balkans

Instrumentalism - the direction of contemporary philosophy, according to which, ideas, concepts, categories, scientific theories, are nothing but tools (instruments) that serve to change things. (Murtezai, 2007, p. 181). The Balkans is a territory that Russian politics has traditionally experienced as its sphere of influence. The tragic events after the fall of the Yugoslav Federation proved that neither America's European allies nor Russia have the concrete political will, nor the objective means and instruments to stop the armed conflicts. That is why American policy brought peace to the Balkans. (Çehuliq, 2006, p. 329). The market is the third aspect of our reform, and this is undoubtedly an essential issue, as we cannot leave the system and society without power and market force. Liberal democracy now, especially at this time, is entirely concerned with market or free market issues, because, in fact, a modern age has come, which itself linked freedom itself entirely to economic freedom. We are dealing here with that great deal of freedom, which cannot be said to come from the free market, but it is guaranteed in the face of the state and political power through the free market and capitalism. Our reform has no purpose other than to guarantee democracy as a system and capitalism as a way of life, as morality and human achievement towards the enrichment of the individual. (Ngjela, 2006, p. 201). As a result of the need for stability in the European Union, after the big wave of enlargement in 2004 and the two smaller waves, 2007 and 2013, the European Union for the period 2014-2018 decided to stop the enlargement process. The natural flow of EU enlargement is oriented towards the 6 countries of the Western Balkans. In order not to interrupt the pace of reforms in the Western Balkan countries, as well as to accelerate the infrastructural, economic, democratic approximation of the rule of law, key EU countries initiated the so-called Berlin Process. This process is considered as an instrument of multilateral and reform dialogue followed by financial assistance from the European Union to the countries of the Western Balkans. This process has been initiated having its own time limits. In this paper, we give arguments that this process has served positively on accelerating infrastructure, economic, energy market, cultural cooperation and youth

reforms, in terms of security, as well as intensify economic and trade cooperation. However, as it has started, as a time-consuming process, it is necessary that after the end of the London Summit, in 2018, the Berlin Process continues the path of integration according to the criteria and chapters predetermined for the integration process. The European Union (EU) enlargement process is considered one of the main identifying points of the union itself. The largest enlargement in the history of the EU was that of 2004, when 10 new states joined the union, mainly in Central and Eastern Europe. In addition, there was a general assessment that Bulgaria and Romania had joined the union ahead of time and unprepared, which produced a new momentum and a willingness to slow down the enlargement process. This mood was also reflected in the years after the last enlargement, that of Croatia in 2013. Even the economic crisis of 2008-2009, influenced the growth of anti-enlargement trends to be evident within EU countries.

Figure 2. Economic growth in EU countries and the Western Balkans

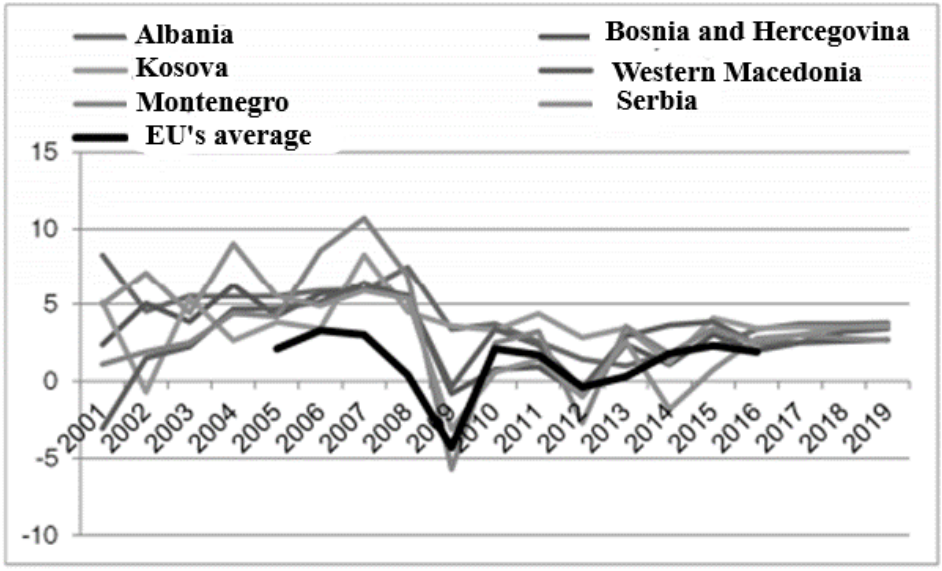

As seen in Figure 1, the reflection of the global economic crisis of 2007-2008 is approximately identical in all countries. Except for Kosovo and Albania, which in 2009 were characterized by economic growth,

meanwhile all other European countries faced recession. The countries of the Western Balkans were not directly attacked by the crisis, but rather through sources of financing, such as the reduction of foreign direct investment, the decline in exports and the reduction of remittances from the diaspora. On the other hand, the drastic fall in prices of capital goods in European countries influenced low-export-based countries, such as Kosovo, but also Albania, to increase their domestic investment and promote structural reforms. Overall, the post-crisis situation of 2008-2009 was accompanied by low economic growth, both in the EU and in the Western Balkans. This increase did not ensure that the countries of the Western Balkans would have the necessary trend to reach the standard of living and approximation with EU countries. Accompanied by the EU declaration that the enlargement process will be interrupted for 4 years, the initiation of the Berlin Process has been called as a complementary initiative to the enlargement process, but in some rare cases also as a replacement for the enlargement process.

(http://www.ashak.org/repository/docs/Libri_Rruga_e_Kosoves_drejt_integrimit_ekonomik_evropian_SSHSH_908685.pdf)

Kosovo against Mini Schengen and the Open Balkans

Protectionism has always aroused fierce debates both within academia and among policymakers. Most academics, driven by the idea of the rational use of limited production resources, support the idea of market liberalization. According to this perspective, along the lines of Ricardo and his descendants, only free trade makes possible the rational use of limited resources. Based on the advantages that countries have, they specialize and exchange with countries that have advantages over other goods. (Authors, 2018, p. 179). Coordination - Linking together in a harmonious way action, phenomena, etc. to achieve a goal, putting them in certain relationships, according to a goal, making certain actions, phenomena, etc. (Kabashi, Shehu, Lama, 2015). Kosovo's participation in regional initiatives and organizations has been challenging from the beginning. Prior to declaring independence, Kosovo (under the United

Nations Interim Administration Mission in Kosovo) participated in the Stability Pact for South East Europe since the EU's Thessaloniki Agenda in 2003. However, these challenges continued with the proclamation of Kosovo's independence in 2008, as it continued to be represented as 'UNMIK / Kosovo' in regional organizations, as it had done before. This made little sense after the institution building and the transfer of competencies from UNMIK, and while Kosovo insisted on its participation without a "UN representative", Serbia continued to maintain the necessity of "UNMIK presence". In February 2012, Serbia agreed that Kosovo could participate in regional meetings, provided it designates itself as Kosovo * with the accompanying footnote: "This designation is without prejudice to positions of status and is in line with UNSCR 1244/1999 and the Opinion of the ICJ on Kosovo's declaration of independence". This paved the way for Kosovo to participate in several organizations. The agreement facilitated a more comprehensive regional co-operation in the Western Balkans, which was subsequently shaped by the new "Six Western Balkans" format of the Berlin Process from 2014 onwards. To reflect the results of the agreement between Kosovo and Serbia, the RCC changed its statute from 'members' to 'participants'. A similar political connotation was drawn from the Bucharest Declaration of the SEECP Summit in June 2014 where Kosovo could take its place within the SEECP. In some cases, Bosnia and Herzegovina has also prevented Kosovo's participation on a case-by-case basis. Kosovo's list of membership in international and regional organizations could be longer if it was more proactive in pursuing them more strategically. Furthermore, Kosovo has failed to change its representation within various organizations such as CEFTA, the European Civil Aviation Association, or the Southeast European Transport Observatory (SEETO) where it is still represented under 'UNMIK / Kosovo'. However, Kosovo lacks a strategic and sustainable policy towards these organizations and has not fully utilized the aforementioned agreement, as well as the support received from the EU and the international community.

Table.1. Kosovo membership and participation in major regional organizations and initiatives

KOSOVO'S MEMBERSHIP AND PARTICIPATION IN MAJOR REGIONAL ORGANIZATIONS AND INITIATIVES		
Year of establishment	**Organization/ Initiatives**	**Kosovo membership**
1996	**Southeast European co-operation process**	2014
2004	SETO	2004
2006	CEFTA	**2007 UNMIK as representative**
2006	Secretariat of the energy community	2006
2008	Regional co-operation council	2013
2009	Western Balkan investment fund	2009
2013	Brdo-Brijuni process	2013
2014	Berlin process	2014
2016	Regional youth cooperation office	2016
2017	Regional economic zone	2017
2019	Mini Schengen	2020
2020	Common regional market	2020

Regional cooperation remains a constant condition in all European Union progress reports, strategies or communications to Kosovo and the rest of BP6. Furthermore, all regional organizations aim to align with EU approximation agendas and policies. As such, regional cooperation is very important for the EU integration process and should not be seen as a separate exercise. This has recently been repeated in the latest Economic and Investment Plan approved by the European Commission, with € 9 billion in funding, which aims to "foster the long-term economic recovery

of the region, support a green and digital transition, foster regional integration and convergence with the European Union".

(https://balkansgroup.org/wp-content/uploads/2021/03/Bashk%C3%ABpunimi-rajonal-n%C3%AB-Ballkanin-Per%C3%ABndimor_ZONA-EKONOMIKE-RAJONALE-%E2%80%9CMINI-SHENGENI%E2%80%9D-DHE-TREGU-I-P%C3%8BRBASHK%C3%8BT-RAJONAL-print-1.pdf)

Kosovo's dilemma: regional or European integration

The first treaties organized economic activity while their purpose was mainly political, to lay the first foundations of a larger and deeper community between peoples who were once opposed to each other. Integration was a goal in itself and everything that was in its favor was assessed as positive a priori. The Treaty of Rome (EEC 1957) defines the final perspective as "an increasingly closer union". The founding fathers, like Jean Monnet, were in favor of a constitutional approach to federalism, but realized that it would be difficult to delegate to the Europe part of its state power. So, they decided to pursue pragmatism and based on the principle of the acquis communautaire, according to which, the transfer of responsibilities is an irreversible process, they will use the strategy of small steps, which was based on different ways of integration, but often complementary. (Letessier, Silvano, Soin, 2009, p. 11). Although all national administrations regularly go to Brussels to conduct their negotiating activities there, the governments of the Member States continue to have a permanent representation with the European Union. Situated under the authority of an ambassador, this administrative mediator is tasked with ensuring a clear link between the national decision-making system and that of the European Union. (Doutriaux, Lequesne, 2007, p. 187). Overall, the European policies have presented so far relations to the establishment of the common market, both in a "negative" way by eliminating the difficulties for the free movement of goods, services, capital and people, and in a "positive" way by imposition of new rules to regulate the market. To make these policies, the member states transferred the maximum of competencies and it is through this, that we can see the supranational functioning. (D'Arcy, 2007, p. 125). The

changes of transition and social transformation of the post-socialist societies of Europe are part of the process of globalization. Globalization, in most cases, is understood as strengthening and deepening the institutionalism of production, exchange, communication and development as a whole, which have defined the process of diffusion of the world system, which results in the physical presence of the global development process and models everywhere on our planet. Globalization, therefore, is indicative of the fact that the world system today can integrate, in different ways, different societies and civilizations, regardless of their authentic properties. (Selmani, 2006, p. 15).

The different paths in which prosperity has increased in different eras and nations, have given rise to two different systems of political economy, in terms of the enrichment of the people. The first can be called the trade system, the second - the agricultural system. We will try to explain both as fully and clearly as we can, starting with the trading system. This is a modern system and the best known in our country and era. (Smith, 2000, p. 149). Regional cooperation was very natural in the countries of Central and Eastern Europe, but always much more difficult for the Western Balkans in many respects. Following the EU's Eastern Enlargement in 2004 and the accession of Bulgaria and Romania in 2007, the EU enlargement process began to show great apathy and there was no longer any interest in new members. This had serious consequences for the promise of EU accession for the Western Balkans. As such, the countries of the region needed to be re-engaged, and this was accomplished by Chancellor Merkel's Berlin Process initiative, a political push for cooperation aimed at connecting the WB6 countries together in the fields of transport and energy, and subsequently expanding into youth exchanges and economic ties. Together with the Agreement on Regional Representation and Cooperation in 2012 and the First Agreement on Principles governing the normalization of relations in 2013 between Kosovo and Serbia, the Berlin Process established regional cooperation in the region by effectively presenting the new "Six Countries" format of the Western Balkans - WB6." With all countries in an equal position, the "Western Balkans Six" format brings together countries that are, more or less, at the same stage in their approximation to the EU

and shares the goal of European Union integration and faces similar challenges in their economic development. However, the initial impression was that it was a replacement for EU integration - a kind of "mini-EU", given the lack of strong promises of EU membership in the Western Balkans. The Berlin Process was introduced by the European Union (EU) as a facilitator of WB6 EU integration, and although it initially started as a four-year process, the Berlin agenda was later "refilled" with a new agenda giving priority to targeted ideas in making the region an attractive economic zone. The Berlin Process generated further regional initiatives and success, most notably with the signing of the Declaration of Regional Cooperation and the Settlement of Bilateral Disputes, the Investment Forum of the Western Balkan Chambers of Commerce, the Regional Youth Cooperation Office (RYCO) and the signing of the Treaty Transport Community (TCT). Subsequently, at the fourth anniversary of the Summit of the Berlin Process in Trieste in 2017, WB6 leaders made a political commitment to deepen economic integration among themselves in a regional economic zone by approving the Multiannual Action Plan for a Regional Economic Area (MPA). REA). The Multi-Year Action Plan for the Regional Economic Zone in the Western Balkans (MAP REA) was approved by the leaders of the Western Balkans at the Berlin Process Summit in Trieste on 12 July 2017. The initiative was developed by the RCC at the request of the Western Balkans Six (WB6) on "advancing economic cooperation in the Western Balkans" and supported by the European Commission (EC). MAP REA aims to "enable the unimpeded flow of goods, services, capital and labor" throughout the Western Balkans in four components: Trade, Investment, Mobility and Digital Integration.

Table.2. Multi-year action plan for a regional economic zone

MULTI-ANNUAL ACTION PLAN FOR A REGIONAL ECONOMIC ZONE			
COMMERCE	**INVESTMENTS**	**MOBILITY**	**DIGITAL INTEGRATION**
I.1. Facilitating free trade in goods	**II.1.** Regional investment agenda	**III.1.** Researcher mobility	
I.2. Harmonization of CEFTA markets with the EU	**II.2**. Formalization of the agenda through appropriate instruments		**IV. 1.** Digital environment networks and services, connectivity and access
I.3. Creating the region without NTM and DTM	**II.3.** Implementation and monitoring of investment reforms	**III.2.** Mobility of professionals	**IV.2.** Trust and security in digital services
I.4. Facilitating the free trade of services	**II.4**. Promoting BP as a joint investment destination		**IV.3.** Digital economy and society
	II.5. Diversification of financial systems to increase investment	**III.3.** Mobility of students and workers with high skills	**IV.4.** Digital economy and society, standard data economy and interaction, innovation
	II.6. Smart Growth		

The idea of a regional economic union was reportedly introduced by Serbian President Aleksandar Vucic after discussions with the Prime Ministers of Albania and Bosnia and Herzegovina, while Montenegro, who was further ahead in the EU accession criteria, was against the initiative. Kosovo did not welcome the initiative for a common market, but its government accepted another form of regional economic cooperation - so REA was a last-minute compromise. However, the then-Kosovo Prime Minister Isa Mustafa was also skeptical of its content, and the Kosovo government was particularly afraid of becoming part of a Serbian-dominated trade bloc that still does not recognize its independence. As a result, many political statements against REA labeled it a "Yugoslavia plus with Albania", yet they were based on a superficial understanding, political assumptions and distrust of neighboring countries. Kosovo's political leadership has never considered regional integration to be in sync with European integration, and as such, a REA cost-benefit analysis has never been conducted by any of its implementing institutions.

(https://balkansgroup.org/wp-content/uploads/2021/03/Bashk%C3%ABpunimi-rajonal-n%C3%AB-Ballkanin-Per%C3%ABndimor_ZONA-EKONOMIKE-RAJONALE-%E2%80%9CMINI-SHENGENI%E2%80%9D-DHE-TREGU-I-P%C3%8BRBASHK%C3%8BT-RAJONAL-print-1.pdf)

Conclusions and recommendations

The sensitive nature of the Western Balkans is an obstacle to regional integration despite EU initiatives, where prejudice and distrust are still high and this distrust is increased by the unconstructive behavior of the Serbian state and even more its stubbornness in relation to neighboring countries where this results in inhibiting the implementation of EU projects in the Western Balkans. At the same time, the unilateral initiatives of three countries such as Serbia, Albania and Northern Macedonia, which reflect distrust in the other countries such as Kosovo, Montenegro and Bosnia and Herzegovina, where the latter are reluctant to participate, made integration even more difficult because of these initiatives not even being guaranteed by the EU or the US.

Recommendations

- Parallel agendas should be integrated into a set of regional initiatives and organizations: "mini-Schengen" in the agenda of the Berlin Process, thus ensuring inclusion and participation from all Western Balkan countries.
- Prioritize the settlement of bilateral disputes as a precondition for successful and advanced regional cooperation.
- Increase the institutional capacity building of regional organizations and institutions to facilitate better coordination and implementation of regional initiatives and agendas.
- The governments of the six Western Balkan countries should work to identify key areas, countries and mechanisms for establishing regional cooperation that is workable and produce impactful change for the citizens of all countries.
- Develop a cross-sectoral and inter-institutional approach to achieving Kosovo's core priorities and objectives in regional agendas and initiatives (especially those within Berlin Process and the Mini-Schengen").

- Involve civil society and expert groups on thematic issues of regional cooperation related to domestic and European agendas to support Kosovo's participation and to become acquainted with issues that can be addressed in regional actions and initiatives.

References

Autorësh, G. (2018). *Ekonomia e Kosovës.* Prishtinë: Riinvest.

Çehuliq, L. (2006). *Euroatlantizmi.* Prishtinë: Kolegji Universitar VICTORY.

D'Arcy, F. (2007). *Politikat e Bashkimit Evropian.* Tiranë: Papirus.

Doutriaux, Lequesne, Y. (2007). *Institucionet e Bashkimit Evropian.* Tiranë: Papirus.

http://www.ashak.org/repository/docs/Libri_Rruga_e_Kosoves_drejt_integrimit_ekonomik_evropian_SSHSH_908685.pdf. (n.d.).

(n.d.). *https://balkansgroup.org/wp-content/uploads/2021/03/Bashk%C3%ABpunimi-rajonal-n%C3%AB-Ballkanin-Per%C3%ABndimor_ZONA-EKONOMIKE-RAJONALE-%E2%80%9CMINI-SHENGENI%E2%80%9D-DHE-TREGU-I-P%C3%8BRBASHK%C3%8BT-RAJONAL-print-1.pdf.*

Kabashi, Shehu, Lama, S. (2015). *Fjalor shpjegues i termave të menaxhiit të emergjencave.* Prishtinë: Kolegji Biz.

Letessier, Silvano, Soin, J.-Y. (2009). *Evropa ekoomike dhe e ardhmja e saj.* Tiranë: Papirus.

Limani , M. (2010). *Politika e zhvillimit rajonal.* Prishtinë: Kolegji Biznesi.

Murtezai, E. (2007). *Fjalor i Filozofisë.* Tiranë: Botimet Toena.

Ngjela, S. (2006). *Reformë Shqiptare.* Tiranë: MNS.

Selmani, B. (2006). *Globalizimi, Tranzicioni dhe Integrimet.* Lubjanë-Prishtinë: Albanica dhe Zenith.

Skenderi, N. (2010). *Fjalor Ekonomiko Social*. Prishtinë: Aleanca Kosovare e Bizneseve.

Smith, A. (2000). *Pasuria e Kombeve.* Tiranë: IPLS&DITA2000.

Xhepa, S. (2010). *Miti mbi krizat dhe fundin e tregut.* Tiranë: UET Press.

Teacher Education

Salija Bangoji, University "Goce Delcev"

salija_72@hotmail.com

Abstract

The system of higher education and the preparation of students for the teaching profession, is a very complex issue. By which, we mean the systematic action of all participants in teaching activities, all with the aim of achieving a higher level of knowledge and experience, as well as the development of professional competencies of young teachers. Such work enables us to see the effects of the educational activities of students and their readiness to actively take on obligations in the teaching process in educational institutions. Although future teachers are educated according to a system in which, teaching is largely in line with the principles of the Bologna Declaration, but it is very important to point out that modern teaching is not performed in all classrooms, suitable for studying in the modern world in the XXI century. We have repeatedly pointed out that future teachers should prepare for colleges and that later, without difficulty, they can get involved in modern teaching and face all the challenges and innovations that occur in education. Another important fact related to the teaching profession is the way students are selected. We agree that the best should be chosen, because success in the educational process depends on them. Also, the student, after completing the studies and obtaining the teacher title, should be constantly professionally improved, all in order to achieve better results in work. This enables the teacher to gain new competencies that will greatly contribute to becoming a modern teacher with everything that a modern school requires of him.

Keywords: teacher education, continuing education, professional development, teacher competencies

Introduction

The main task of the teacher education program is to enable students to be able to work independently as teachers in schools. Only a competent teacher can contribute to improving the position of teachers in society and at the same time raise the level of knowledge and quality in the education of new generations. Teacher education should be in line with the changes that are taking place in the modern world in all spheres of life. The student should be ready to respond to modern educational programs according to the Bologna system of education and the requirements that are set before the education of teachers in international documents. The main goal is for the student to acquire basic knowledge and skills important for the work of teachers in the educational institution, to achieve a higher level of teaching competencies. All this can contribute to the teacher to critically review their work and continuous professional development and positive impact on continuous professional development.

Teacher education

The bearers of all the difficulties and challenges of education are largely teachers, together with all those who are responsible for making the educational process better and the success of students at a high level. Society does everything to make education take its rightful place, although we are witnessing that education is facing big problems. In order for the teacher to adequately respond to the goals and tasks, it is necessary to have an adequate qualification and level of knowledge acquired in educational institutions, which will enable the teacher to apply modern achievements in the field of theory and practice of education without difficulty. According to Trnavac and Djordjevic, the entire personality is included in the teaching vocation, it is done with a lot of emotions, love, humanity and selflessness. This confirms us who can choose the vocation of a teacher, because he is required to be engaged without making a boundary between personal and professional life, as we believe that there are no limits. We could say that the level of development of pedagogical science and the teaching discipline he teaches depends on the teacher and

his/her expertise, as well as personal qualities. The quality of the education system itself, directly affects the improvement of teacher competence. Future teachers should participate in the creation of curricula for teacher training, in order to constantly improve themselves professionally. Teacher education takes place at faculties with different approaches and organizations in many countries. Our studies last four years, according to the Bologna system of education. Upon the completion of studies, they receive the title of Bachelor with 240 ETC points and create the possibility of employment in their profession. The sentences as following are often heard: "I have finished my education" or "I am finishing my studies". We believe that this is not the end, but the beginning of professional development through professional development. Vlahović points out one shortcoming that most pedagogical models of teacher education, lack an element of systemic training for pedagogical research.

Institutions that prepare future teachers should come up with the best solutions for professional teacher training, because it is one of the most important things that should be overcome without hesitation and delay, and thus, the expertise of teachers will be at a higher level and the entire education system. In this regard, the faculties are retraining teachers, both subject and class, who, during their education graduated from the Higher Pedagogical School, which lasted two years.Teachers who complete their undergraduate studies are professionally trained and ready to welcome and overcome the challenges of working in practice. And the teacher, as an important factor in the educational process, should be constantly and professionally improved after entering the service.

Teacher education before service

Reforms in education strive for better quality education and much attention is paid to the preparation of future teachers. It is clear that there is no better education without a high-quality teacher who will respond to the challenges posed to him and the needs of the modern age. Many factors affect what kind of teacher he will be and what qualities he will have.In addition to the goals, tasks of teacher education, selection of

future teachers, levels and duration of studies, methods of work, pedagogical practice and finally as the ultimate problem of how the future teacher is involved in the work process. In order to achieve better results in education, we need to improve the teaching process. "Teaching is, as we know, the backbone of the work of every school, and thus the pedagogical institutions in which teachers are educated" (Vlahović, B., 2012, p. 393). In order to prepare a teacher for the 21st century, a student who has chosen a vocation and is studying for the teaching profession, needs to master modern views on the learning process and student development. Many problems in pedagogical studies require adequate changes through strategies, models of teaching in school reforms for the overall success. Many questions are asked about the teaching profession, but one very important one is: According to which teaching model are students educated at educational (teaching) faculties? This is one of the essential issues related to the call for teaching work and professionalization of teaching.

Based on many attempts to make changes in teaching, what was planned, has been implemented to a small extent, but lectures are conducted as a process of direct transfer, lectures, knowledge, the teacher retained, the role of lecturer and transmitter of knowledge in the finished form. This creates a situation when the teacher is permanently exposed to traditional teaching, therefore, he is not realistic to be ready to work successfully in a modern school.

Changes in the education system need to keep pace with changes in the concept of teacher education. Many studies show that the level of preparation of professors who educate future teachers is very low. It is often the case that they do not have any pedagogical education and hence very little or better said insufficient professional skills of those who complete pedagogical studies. For example, a professor who does not have a formal qualification of a methodologist of the subjects he teaches, will not be able to teach a student a methodology that is focused on the modern organization of teaching.

Finally, the best way to reform teacher education is for professors working at pedagogical faculties to work and teach students. Then, we will have teachers ready, with a high level of knowledge and they will be

professionally trained to perform all the tasks that modern teaching sets as a task.

Continuing teacher education

Aware that the knowledge we acquire through the process of formal education cannot last forever, but needs to be constantly renewed and supplemented. All this goes in accordance with the lifelong training of teachers, where in literature is called as permanent education. It takes place at the request of the individual or independently of him, but because of the needs of society. Jan Amos Comenius wrote in the 17th century that education is necessary when in old age as well. Many educators have different opinions about continuing education. Mate Zaninović points out that: "permanent education is a process of acquiring knowledge that lasts throughout life for all citizens of one society." Among the first, continuing education was defined by the French philosopher Condorcet as follows: "Learning should not be abandoned when an individual finishes school ... it should cover all periods of human life, because there are no periods of life that are inappropriate and impossible to learn." .Many think that permanent education is a novelty, but the fact is that in life, everyone has been learning since ancient times. Another fact is that the world is developing very fast and without permanent education, it is impossible to keep up with all these innovations.

Professional development of teachers

The strategy of professional development of teachers takes place in order to create his competencies and continuously raise the quality of the educational process. With this strategy, we receive instructions and suggestions on how to organize professional development of teachers. The proposals are given in such way that they are professionally based on the fact of improving, modernizing and improving the quality of the professional development system. The bearers of change are teachers and

these changes should be successfully implemented following the guidelines and proposals prescribed by the strategies.

Modern education in the world strives for lifelong learning, and that is the basic intention of education in the 21st century to create a knowledge society. The basis of progress is education and that is why educational policies in most European Union countries are directed towards further goals in the coming period. New strategies are being created for the professional development of teachers, where they aim to change the teaching process. In Europe, various models of professional development are used with the basic goal that teachers show their newly acquired knowledge in everyday work and thus contribute to better success and better teaching.

New attitudes of teachers about professional development greatly affect the work in the teaching process, but also give ideas about the organization of new types of work. The poor position of teachers in schools, leads to the fact that the teaching profession loses the opportunity to cope with the needs of a modern school, only with the education it acquires in preparation for this service.

It is inevitable that a teacher improves throughout his life. "The new tasks of the school, which stem from the concept of lifelong learning, require teachers to have knowledge, abilities and skills useful for living in a rapidly changing society" (Bangoji, S., 2017, 37). Therefore, the teacher should be ready to accept the changes that are happening at high speed in all fields, including education. The teacher needs to change the position, role and tasks, their preparation and improvement (Ibid., 2017, 37).

How good a teacher is, is shown through the success of his students. In order for the quality to be at a high level, the teacher's work should be monitored through his lifelong professional development or continuous professional development. "Lifelong learning implies continuity in training that will contribute to the affirmation of academic and personal knowledge and skills" (Grijak, S. Đ., Et al., 2009, 198).

After the Second World War, there was a mass education of people, and then the research of teacher education was intensified. Based on these researches, shortcomings can be noticed, which were obvious in the

cognitive ability of students, teacher's actions, teacher's studies and finally when the teacher becomes a researcher, deepens his knowledge and practically applies it. This type of progress in teaching is seen through the expansion of the competencies of teachers in many European countries, serving as models for countries in transition.

Teacher training depends not only on the school and teachers, but also on the social order and their needs, concepts, organizational forms, but also on the program of permanent education and training. According to Kosanović, huge technical-technological discoveries and turbulent socio-economic changes impose an obligation on schools and teachers to incorporate themselves into overall social movements and to change the goals and contents of their work while revolutionizing their own work technology. Therefore, education and professional development must be continuous in order to be able to apply numerous innovations in the educational process.

We are aware that the educational content, methods, forms, techniques and technology of education are constantly changing and improving, which makes it clear for continuous education and training of all those who act and work in the educational process. "The starting point is that primary education, that is, that which is acquired in youth - before joining the work process, should be the basis for their further training until the end of working life" (Vlahović, B., 2001, 397).

Analyzing the literature, we find that the areas of teacher training are not clearly defined, where modern methods and techniques of work, introduction of innovations in teaching, information technology, multiculturalism in school, education for peace, tolerance, democracy, etc. are most often mentioned. It is a common practice for teachers to leave their service for various reasons. The various measures that are likely to keep teachers in the profession while enabling professional development are outlined by Đurđa Soleša - Grijak and associates as follows:

- Ensuring good social and material working conditions,
- Creating a stimulating work environment,
- Possibility of lifelong learning and education.

At every step, it can be seen that the teaching profession is underestimated, that they have largely lost their social reputation and that

the job of a teacher is becoming more and more complex, demanding and responsible. That is why we think that they should take all measures and enable the teacher to take the place that belongs to him in society.

As Kosanović points out, permanent education and teacher training is a basic issue of modern pedagogical thought, and which modern pedagogical science has conceived as a response to a number of requirements arising from the application of the effects of technical-technological revolution and all other changes encountered in education. These stated facts indicate to us that the world is in constant and rapid change.

Modern school and modern education require that one should always acquire new knowledge and supplement previously acquired, constantly read, learn and professionally improve. As Nada Todorov states in her work: "Modern education cannot be imagined today without professional training."

On several occasions in this paper, we note that this is a fact, so that the achievement of children depends on the quality of the teaching staff. Professional development of teachers or permanent professional development is inevitable throughout life and in different ways by attending various programs of seminars, workshops, conferences ..., which Nada Todorov also states: "Lifelong learning implies continuity in training that will contribute to the affirmation of academic and personal knowledge and skills. Such work brings not only professionalization, but also personal affirmation." This leads to the versatility of the teacher who deepens his knowledge and applies it in an adequate way.

It should also be noted that in the European Union, great attention should be paid to professional development for all, regardless of whether a person has a defect. At the end of the XX century and the beginning of the XXI century, a lot of literature and documents were created on the topic of lifelong education and professional development. (Nada Todorov, 2009).

Many studies show that students are not motivated, but enrolled for a variety of opportunities and motives. We will especially emphasize that the best networked base for acquiring teacher competencies is in Finland, where schools are connected to the appropriate faculties.

Teacher competencies

Competence as a term means: "competence, scope of authority of an institution or person, competence" (Dictionary of Foreign Words, Idrizović, M. et al., 1989, 181). Many authors use teachers in different ways about their role, function or competence and consider them as synonyms. We will especially explain what competence is. This is how Bogosavljevic defines competence "Recognized expertise, ability at his disposal". We also have an explanation that the competence of an individual today is understood "not only as an individual trait, but also an interpersonal and social trait" (Gojkov et al., 2006, p. 38). While analyzing the literature, we come to the conclusion that the role of teachers "shows that there is a polarization related to the old - traditional and new - modern school" (Bogosavljevic, R., 2010, 157).

The teacher, as a factor in education, had a significant place in society, observing the socio-historical development. Aware of the changes that are happening in recent years, especially in the XXI century in all spheres of life, and especially in education, great progress is expected so that we can follow the scientific and technological development. Modern education is conditioned by these changes. And the teacher himself was necessarily exposed to these changes.

According to Radmila Bogosavljević, "new forms of teacher competence and his professionalism refer to such a way of working where: personality, competence, cooperation with family and the wider community, partnership with students, knowledge of the curriculum are essential issues, where teacher work expands not only outside the classroom, but also outside the subject area, it includes the whole school, but also the family, the local and wider community. "

Many literatures state and demand that a better educational process is created, but without good teachers this process will certainly have less success. The quality of education depends on the expertise of teachers, commitment, desire for success, skills and competence. That is why we increasingly come across facts that speak about the personality and competencies of teachers, all with the aim of providing better quality

education and acquiring competencies for success in the process of working in modern societies.

We cannot define the term teacher as a single definition, because the role was constantly changing, so those who taught were called masters, instructors, lecturers, educators ... depending on the period in which they worked.

Thus, the term teacher appeared when J. A. Comenius' idea of professional teacher education appeared, in the first half of the 18th century, as a term denoting a profession. Many of the challenges facing teachers in recent times are accompanied by permanent changes and movements in the process of upbringing and education. It follows from this that the teaching profession is a dynamic phenomenon, where the teacher initiates and accelerates changes in upbringing and education.

The success of change depends on the profession of teachers who are not only a product of modernization, but one of the important factors in the process of education and upbringing. Professionalization through vocational education requires the teaching profession.

Many facts point to the importance of teachers in the educational process that are beneficial to society as a whole, as Radmila Bogosavljevic points out, "then before, than it is necessary, that the concept of education is such that the teacher guarantees that, based on his expertise and knowledge, he will be able to successfully educate and educate his students, in dynamic conditions today for tomorrow, and that he will be able to successfully anticipate changes in education and education in the future. "

The extent to which students will develop their competencies that are necessary for modern life depends on the teacher, as an irreplaceable factor in teaching and his competencies. Recognized expertise and ability at its disposal is in fact a competence.

Thus, competence determines the "capacity for successful realization of an individual in social life, and is based on a set of dispositional properties, linguistic and socially constructed meanings, thus forming a whole that is more than their sum" (Gojkov et al., 2006, p. 44). .

The questions that are asked are: Do we have a teacher who can develop all the competencies that are set for him as a task to be competent, professional, professional in his work, i.e are our teachers sufficiently trained?

We can see teacher competence much better in this context, which we understand as: "Multidimensional phenomenon, because it is a very complex area of action" (Gojkov et al., 2006, p. 48). According to Gojkov and his associates, it follows from this that the basic dimensions of competence are: "pedagogical and professional". From these dimensions arise the communicative competence and the competence of the teacher with expertise and science. Together, these two competencies give him a chance to meet the demands of modern education and upbringing.

Conclusion

Teacher education is very important for the entire education process, because the teacher is one of the most important factors in education. The teacher should be involved from the creation of plans and programs, all the way to daily professional development. Just facing the work in teaching, the teacher needs adequate education at the faculties, so that he can easily perform the tasks he receives in the educational institution for work in the service. Research shows that the level of readiness of teachers for the service is very low. This statement worries many experts dealing with the education process.

Innovations and changes in educational systems require teachers daily and without delay, professional development, all in order to include teachers in the teaching process without major problems and thus achieve better learning outcomes. Through professional development, the teacher gets new competencies and uses them in working with students, and we get teachers who need a modern school. With such teachers, we get students with a higher level of knowledge from which, the school, community and society as a whole will benefit. Without qualitative teachers, there is no qualitative educational process and at the same time there is no qualitative society.

References

Bangoji, S., Master thesis, Prishtina, 2017.

Gojkov, G. and Stojanović, A., Didactic Competences and the European Qualifications Framework, Serbian Academy of Education, Belgrade, 2015.

Grijak, S. Đ., Soleša, D., Bogosavljević, R., Competences of educators and teachers for the knowledge society, Eduka, Belgrade, 2010.

Idrizović, M., et al., Rječnik stranih riječi, 1989.

Kosanović, D., Pedagogical Education and Training, Prishtina, 1989.

Professional development and professional development, Agency for Education, Zagreb, 2010.

Trnavac, N., Đorđević, J., Pedagogy, Scientific KMD, Belgrade, 2013.

Vlahović, M., B, Education in the Society of Networked Culture, Serbian Academy of Education, Belgrade, 2012.

Vlahović, B., Živković, V. N., Nastavnik- izazovi profesionalizacije, Eduka, Beograd, 2005.

Vlahović, M.,B, Paths of Innovation in Education, Eduka, Belgrade, 2001.

Zaninović, M., General history of pedagogy, Školska knjiga, Zagreb, 1988.

The role of higher education in the development of society

Tane Dimovski and Ersan Hamdiu

Tane Dimovski, University ‚St. Clement of Ohrid"
tanedimovski@yahoo.com

Ersan Hamdiu, AAB College
Ersan.hamdiu@universitetiaab.com

Abstract

Modern society requires a modern system of education. Why is education chosen? Because education is the key function of a society. In the 21st century, higher education institutions of The Republic of Northern Macedonia have one of the most important roles in shaping the future of the development of society. By analogy, the part of the system called society should be changed to the extent of modernization, which will be able to remain in the same system itself. Studies show that the strong system of higher education is a significant cause of the country's ability to compete in the global market and is crucial for the development of the economy, social welfare and democratic freedom. Therefore, the modern education system works successfully by modernizing the management system. Permanent socio-economic change, rapid scientific development and especially the expansion of new technologies assume a competent workforce that can effectively participate in social processes and can use available technology. First, the concept of connection between knowledge, research and technological development as inseparable components in higher education should be accepted. Developed societies thus become societies that learn and rely on the knowledge in which, education is an instrument of overall social development. Due to this, continuous changes in higher education become imperative in the overall socio-economic development of the whole system.

Keywords: Higher Education, Development, Society, Technology

Introduction

Education is derived from the Latin word ''Educatus'' meaning that it is a process of changing the personality in the desired direction by adopting different content depending on the age and needs of individuals. Plato is the first popular philosopher, who gave his interpretation of education. He was an ancient Greek philosopher, mathematician, a student of Socrates, author of philosophical dialogues, founder of the Academy in Athens, which was the first institution for higher education in the Western world. Along with his teacher Socrates, his disciple Aristotle, Plato is credited with setting up the foundations of Western philosophy and science. Plato defined education, as the key to creating and maintaining his country. He advocated girls and boys to get the same elementary education and have equal rights. Primary education was assumed to consist of gymnastics and music that would build a harmonious personality. At the age of 20, a selection would be made. For the best, more advanced studies in mathematics, geometry, astronomy, and harmony would be provided. Higher education would last for 10 years and it would relate to to those who have an interest in science. When they would turn 30 years old, there would be another choice and those who would fulfill the conditions, would be taught dialectics, metaphysics, logic, and philosophy for the next five years, and then they would occupy positions in the army at 15 years old and for 50 years would have complete theoretical and practical education.

Education has its historical dimension as seen in the definition of the objective. The first definition came into use in the 16th century, when it was important to the individual to be prepared for entering society. It should also be noted that the first of these definitions are in line with the use in the 16th century and the third uses probably appeared in the 19th century. Today, the role and importance of education best describe the founder of IBM, T. I. Watson: "Take my factories, burn my buildings, but leave my workers and associates. With them, I will start, everything from the beginning. "When talking about the development path of the role of education and educational systems, we should always take into account the social, economic, cultural disability development. With each

development level of scientific and technological advancements, each new generation, accepting the innovations, implementing them in their daily persistence, the education of the changes must be adjusted. One of the most general definitions of education is the definition provided by the guidelines for preparation in the future, which is, education is preparing for life in the future. According to university professor Jorde Jakimovski, education is defined as the preparation of individual life in society as well as for the professional and social functions. The final product of education is the creation of knowledge. In the sociological lexicon (1982: 415) education is defined as a social process relatively separated from the socialization and upbringing process as the introduction of young members of the social community in the social processes - where young members acquire knowledge and skills that are important for their future activity in society, primarily, for participation in the working process (based on the division of work), for social communication, the consistency with their behavior with other members of society, etc. (Sociološka Luča v / 2: 2011).

Higher education is taught at universities or specialized institutions with professional determination (for example, musical, art conservatories, etc.). Higher education consists of two basic principles:

- To train entities to perform a particular profession in a specialized area of labor and
- Train intellectuals that are responsible for research, systematization, analysis, and dissemination of valuable information on the development of society in all areas of knowledge-scientific research work.

Higher education is divided at different levels:

- Graduate studies: train students for professional work in a work area, that is, professionalize them.
- Specialization: provides professionals, specialization in one aspect of the discipline.
- Master's degree: It allows professionals to upgrade their knowledge from the field through research.
- Doctorate: Its goal is to deepen the competencies for research and favor the formal knowledge of the researcher's scientific goal.

Higher education in the Republic of North Macedonia

Modern society requires a modern system of education. Why education? Because education is the key function of a society. Education is at the same time one of the basic activities leading to a better and more fulfilled life. Contrary to the importance that education has for all of the society, as a whole, human activity has experienced the least positive changes because it brings changes. We are all aware of the situation in which education is today as a closed system. This problem has a global character. While earlier, the purpose of higher education was to acquire and adapt existing knowledge, today, besides this purpose, the person must learn how to constantly adopt new knowledge. Today we are looking for new skills: finding information, critical thinking, management time, efficient negotiation, management of stress, communication skills, teamwork, project management, etc. Therefore, we must all be constantly ready to acquire new knowledge and experiences, or in other words, let us affirm: the learning process never stops. Uninterrupted learning (continued learning) is a minimum requirement for adjusting all of today's changes and achieving success in all areas. For these reasons, the importance of the culture of learning is growing and the knowledge is invested much more than ever. With all the changes in all spheres of its expression, society received the modern epithet. By analogy and the parts of the system called society, they need to change to the extent of modernization, which will be able to remain in the same system. Therefore in modern society - the modern education system works successfully with the modernization of the management system.

Today, higher education in the Republic of North Macedonia is defined through the Law on Higher Education (Official Gazette Number: 82/2018; 154/2019; 178/2021;), by which, the autonomy of the University and academic freedom, the conditions and procedure for Establishment, status changes and termination of higher education institutions, their activity, the system for the provision and assessment of the quality of higher education, the basics of organization, management, development and financing of higher education activities, rights and obligations of students, the recognition of foreign higher education qualifications and

supervision over the work of higher education institutions are regulated. Higher education is defined in Article 2, paragraph 4, which says "higher education" is education that is implemented through study programs at universities and independent senior vocational schools; The higher education qualification is defined in Article 2, paragraph 1, indent 5 and states the following: "higher education qualification" is a formal result of the assessment process and confirmation that the learning results are achieved following the established study program from the first, second, or the third cycle of higher education, the acquired higher education institution in the Republic of North Macedonia or another country, which is accredited and has approval for performing higher education activity;

Basic principles of higher education such as activity, autonomy, scientific research work, etc. are defined in Article 3 of the Law on Higher Education:

(1) The activity of higher education is public interest and has special importance for the Republic of North Macedonia as part of the international and the European Educational, Scientific and Art values.

(2) The activity of higher education is based on the following principles:

1. Autonomy and academic freedom;
2. Unity of teaching and scientific research, or artistic work;
3. Openness to the public and citizens;
4. Respecting the humanities and democratic values of the national and European tradition and the values of cultural heritage;
5. Respect for human rights and freedoms and guarantee the principle of equality and protection against discrimination;
6. Improving the academic mobility of academic staff and students;
7. Participation of students in management and decision-making, especially about issues of importance for the quality of teaching and student standard;
8. Striving for universal knowledge whose imperative is science, freedom, and truth;
9. Providing a lifelong learning system and
10. Providing quality and efficiency of studying.

The objectives of higher education are defined in Article 4 of the Law on Higher Education where the development of the social system through the application of higher education are precisely and clearly guided.

1) The objectives of higher education are:

1. Raising the general educational and scientific research level, as well as the level of artistic creation in the Republic of North Macedonia;

2. Creation, protection and transmission of scientific, professional, and artistic knowledge and skills;

3. Development of science, encouraging technological development and promotion of artistic creation and application of scientific knowledge in the development of society;

4. Providing scientific, professional, and artistic offspring;

5. Enabling each individual under equal conditions to acquire higher education and educate throughout their lives;

6. Developing free, critical, and creative figures;

7. Strengthening the employability, competitiveness and overall competitiveness of young people and adults;

8. Developing civil responsibility among the academic community.

(2) The objectives of higher education are recognized through:

1. Organizing studies according to accredited study programs;

2. Perform fundamental, development, applied research and carry out the applied activity and artistic creation;

3. Protection of the autonomy of the University and academic freedom;

4. Continuous improvement of the quality and relevance of teaching and learning;

5. Providing sufficient and sustainable financial support for certain and smooth conduct of the educational, scientific research and artistic process;

6. A democratic, inclusive decision-making process that prevents the concentration of power;

7. Respect for human rights and freedom and guarantee the principle of equality and non-discrimination;

8. Providing participation of students in management and decision-making;

9. Enabling and promoting the mobility of the members of the academic community of foreign higher education institutions and developing international cooperation with foreign higher education institutions;

10. Developing international scientific cooperation;

11. Affirmation of competition in education and scientific research;

12. Participation in the planning, determination and development of the overall education system;

13. Increasing the intellectual capital in the Republic of North Macedonia;

14. Promotion of national and global responsibility;

15. Realizing the concept of lifelong learning.

Higher education in North Macedonia is implemented on three levels: undergraduate, master, and doctoral studies. Seven state universities operate in the country (three of them in Albanian), a private-public university, sixteen private universities, and two high schools. According to the State Statistical Office, obtained on the basis of the received reports, in the Republic of North Macedonia, in the academic year 2020/2011, a total of 50881 students were registered, which is a decrease of 1.7% compared to the academic year 2019/2020. The number of enrolled students is 29482 or 57.9%. The largest number of students (83.8%) are enrolled in state higher education institutions, while 15.5% are enrolled in private higher education institutions. In the first year of study, in the academic year 2020/2021, were registered 12365 students or 24.3% (a percentage which also includes students enrolling the first year for second, third, and several times). In the 21st century, higher education institutions in the Republic of North Macedonia, have one of the most important roles in shaping the future of the development of society. Studies show that the strong system of higher education is a significant cause of the country's ability to compete in the global market and is crucial for the development of the economy, social well-being and democratic freedom. Graduates of universities find better jobs, earn more funding

and have greater opportunities than the students of high schools. They also live more stable family lives, enjoy better health and live longer.

The challenges facing today's higher education institutions are undoubtedly numerous and heavy. The incredible growth of contemporary technology and artificial intelligence over the past 15 years, caused a serious impact in all areas of society. Digitalization is the process of higher education that has caused certain traditional moments, to be subject to change, introduce new ways, work and functioning of universities. Students need a greater range of services, while digitization and extracurricular experiences must be available and provided by each higher education institution. Thus, they must be ready to modify their role and respond to these new challenges. This may include new courses, new organizational structures, and new pedagogical practices, a new modern vision and direction in the part of higher education. But, a thing that is common to all public higher education institutions is that financial resources for many of these higher education institutions are never sufficient, they are limited.

Higher education in the process of development of society in the Republic of North Macedonia

The development of technology in recent years is so fast that many of the world's most wanted jobs today, did not exist 10 years ago. So today's educational system prepares students for professions that need to develop for tomorrow. The key role of education at this moment should be the ability to predict changes and successfully adapt to them. It is understood that the education system is not able to change at the same speed as the industry. What we can do is train students with skills that would allow them to quickly and easily adapt to new market conditions. Much more important than an expert’s knowledge, become skills such as critical thinking (ability to learn how to learn - i.e. willingness for continuous learning), creativity and courage.

Development-technological activity in the process of higher education in Northern Macedonia

Development-technological activity as an important segment of research and development (Research and Development - R & D) covers a wide range of activities related to the application of results in scientific research and those are:

- Transfer of knowledge, taking foreign technology, inventions, identification, the technological options, adaptation of foreign technological inventions, benefits from foreign direct investment and other means of knowledge transfer, informal activities of acquiring knowledge and skills and full-time learning. The innovation activity according to the definition of the Oslo Manual (OECD / Eurostat 2005) is defined as the implementation of a new or significantly improved product, a new process, a new marketing method, or a new organizational method in business practices, jobs, or external relations.

Accordingly, innovations are more than research and development and cover a wide range of activities that help companies become more productive and competitive. Innovation is a key driving force for economic growth and, therefore, the development of innovation policy is considered as one of the key foundations of the economic strategy of governments (OECD, 2010a). In the European Union, this preset is taken as the basis of the EU 2020 and the related strategies for union innovation (Barroso, 2011). The justification of increases in investments - public and private innovation and technological development, is confirmed by numerous empirical research, which indicates the clear conditionality of higher efficiency and productivity with greater investments in physical and human capital. Studies show that the lack of orientation of the business sector towards research, technological development, and innovation is one of the largest problems of the Macedonian economy (c. World Bank, report, 14). Thus, for example, only less than 40% of companies invest some funds in innovation, mainly for procurement of equipment, employment of professional staff or software; Only less than half of companies give any training of employees and only 20% of

companies consider that the outflow of professional staff can cause negative consequences for the company's activities; Less than 9% of companies have links with Macedonian universities and only 5% links with scientific institutions; The main source of knowledge and expert assistance are private consulting (16%), while ties with universities are reduced to a large percentage of consultations (43%) and education (26%). The number of joint research projects and other innovation activities with universities and scientific institutions is almost negligible. With this, very clearly, the concept of connection between knowledge, research and technological development as inseparable components should be accepted. Precisely, there is no higher education without science and research, there is no science and research without technological development and innovation, and vice versa. But the above, would not be fully implemented, if all stakeholders in the process, such as the National Assembly in the adoption of legal solutions, the Government with ministries, universities and scientific institutions, economic and other social entities completely, without hesitation, should cooperate and be coherent and partners in carrying the final decisions in the planning, development and financing of all projects in the part of higher education to develop society. According to an expert for higher education, Jamil Salmi, higher education is the heart of the development of a state, especially refers to countries that do not have natural resources and for which, the richest resource is, in fact, the higher education and education of young people. The example with South Korea reflects this claim. South Korea, the development of which, although there are no resources as for some other countries, is due to the economic plan that has placed great emphasis on higher education and the application of knowledge and technology.

Recommendations and guidelines for higher education in the direction of the development of society

According to the research, like higher quality higher education, "very clear guidelines and policies can be obtained, towards higher education,

for its role, for the needs and development of society. To develop society through higher education, it is necessary:

- Including the concept of 'outcomes/results of teaching' in curricula, focusing on practical / transfer skills and abilities for critical thinking. In particular, attention should be paid to the emphasis to be redirected from 'What the student knows towards 'what the student knows to do'.

- Include methods and techniques of teaching to achieve the envisaged objectives of teaching for developing transfer skills. Such methods include:

Discussions, simulations, problem-oriented learning, teamwork, etc.

- Encouraging students for greater use of contemporary foreign literature.

- Connecting higher education and labor market

- Introduction of information and computer technology and the use of latest media in the process of teaching and learning.

- Setting standards for methods for assessing practical skills, to provide greater importance in this aspect of the achievements of students

- Inclusion of practitioners from the respective field for developing curricula that will comply with market needs

- Establishment of mechanisms for continuous audit of curricula through the involvement of teaching staff, students, and practitioners

- Practicing visits in appropriate institutions/companies as part of the practical part and writing reports from the visit.

However, considering that changing curricula is quite rigidly regulated in the Law on Higher Education, more flexible mechanisms for changing programs that will work parallel with changes in the labor market are necessary. It could be regulated at the level of a body of a higher education institution involving members of appropriate state institutions and representatives of the respective activities in the labor market. In the work of the labor market in recent years, positive trends are noted among larger companies regarding their opening to students and offering internship positions. Some of them have concluded contracts with universities/faculties for offering practice or cooperating

individually with student organizations. However, this is not a characteristic of small and medium-sized enterprises, which are still closed and do not perceive the benefits of such cooperation. In addition, lack of communication concernd the needs of both parties. Recommendations to improve this condition are:

- Permanent communication between labor market organizations and universities, as well as feedback in terms of the needs of both parties
- Sharing the defined job specifications and the necessary competencies with faculties where appropriate personnel is prepared.
- Developing a practice among companies of reporting educational institutions and employment agencies for jobs that expect to need them in the future.
- Appointing an inidivudal as responsible for internships in companies. By receiving internships, certain administrative costs will be reduced and funds for persons who would deal with the coordination of the activities of the interns and evaluation of their work will be released.
- Regular assessment of the levels of skills by companies, determining the deficient skills and share of information with educational institutions.
- Activation of former students who have their own business to receive students from their faculty for internship.
- Familiarization of small and medium enterprises with the benefits of receiving internships.

Conclusion

In the past thirty years, there were major changes in the socio-economic and economic system that require the need for smaller or major changes in all spheres of work and life. The period in which we live, besides these changes, characterize both radical socio-economic transformations denoting the transition from the industrial to a post-industrial era. These changes are a major challenge for all segments of society, and especially for the education system. They affect the development of education and human resources that implies the profound interdependence of their development and socio-economic development. The education system

must necessarily adapt to contemporary changes and needs, but it is also certain that without th proper development of the educated system, there is no adequate socio-economic development. Modern socio-economic events have led to significant technological, structural, economic, demographic, social and political change, with profound implications for the education system. Among the most significant changes include, above all, technological changes, based on the development and dissemination of new technologies, in particular the development of biotechnology and the development of information and communication technologies, which intensively transform the socio-economic life. Permanent socio-economic changes, rapid scientific development, and especially the expansion of new technologies, are prescribed by a competent workforce that can effectively participate in social processes and use available technology. Developed societies, thus, become societies that teach, societies that rely on knowledge and in which, education is an instrument of the overall social development. For these reasons, continuous changes in higher education become imperative in the overall socio-economic development of the overall system.

References

Cambovski, V., Dispute for Science and Higher Education in the Republic of Macedonia in the 21st century: (Critical Introduction to MANU debate for the basics and directions of the development of science and higher education in the Republic of Macedonia), Macedonian Academy of Sciences and Arts, Skopje , 2016.

Mirascieva, S., education and education - from tradition to modernity, Proceedings of the scientific science hearing, faculty of educational sciences, University "Goce Delcev" Stip, 2013

Milliron Mark D., Transcendence and Globalization: Our Education and Workforce Development Challenge, New Directions for Community Colleges, Vol. 2007, Issue 138

Plato, Encyclopedia Britannica, 2002

Petrushevska, V., the impact of higher education on creating human capital as a condition for the European integration processes of the Republic of Macedonia. Macedonia, Doctoral Dissertation, Faculty of Philosophy-UKIM, Skopje, 2019

Strategy for Education for 2018-2025 and Action Plan, Ministry of Education and Science of the Republic of Macedonia, Skopje, 2018

The "Iustinian Prix" tribune for financing higher education: education is the heart of development, professors say, https://akademik.mk/tribina-na-justinijan-prvi-za-finansiranjeto-na-visokoto-obrazovanie-obrazovanieto-e-srtseto-na-razvojot-velat-profesorite/

Enrolled students at senior vocational schools and faculties in the Republic of Northern Macedonia in the academic 2020/2021 (first cycle of studies) https://www.stat.gov.mk/PrikaziSoopstenie.aspx?id=29&rbr=13695

Law on Higher Education("Official Gazette of the Republic of Macedonia" No. 35/2008; 103/2008; 26/2009; 83/2009; 99/2009; 115/2010; 17/2011; 51/2011; 123/2012; 15/2013; 24/2013; 41/2014; 116/2014; 130/2014; 10/2015; 20/2015; 98/2015; 145/2015; 154/2015, 30/2016 and 82/2018)

Evropianizimi si lehtësues për zgjidhjen e çështjeve nacionale në Evropë: Skocia, Irlanda e Veriut, Baskia, Katalonja dhe Kosova në fokus

Valon Murati

Abstract

Within the framework of the European integration process, some open conflicts related to the demands for self-determination began to be mitigated. This happened either because of the democratization of states or because of the accommodation of some of these demands. Peoples who have recently sought independence have also used the European project to justify their demands. Thus the projects for Catalan and Scottish independence have had as an additional argument that independent states can survive more easily and safely within a common market and common security framework. The mitigation of conflicts within the framework of European integration under the Franco-German model has also had a positive impact, especially in the case of the Basque Country and Northern Ireland. The democratization of Spain that began in the mid-1970s would have been senseless without an offer for more autonomy for historic peoples such as the Basques and the Catalans. But this democratization did not come only as a Spanish project, but was part of a process in which Spain became part of the great European family. The European project, especially in the context of the relativization of state borders and the concept of 'shared sovereignty', has been extremely useful in the peace process in Northern Ireland. Also, the restoration of peace in the former Yugoslavia would have been unthinkable without the magnetic attraction for the region of the perspective for the European integration of the Western Balkans states. In this context, such a perspective has been and is important for Kosovo as well. The idea of EU integration has made both Kosovo and the Albanians in the Balkans accept many compromises.

Keywords: Europeanization, national issues, Europe, integration

Hyrje

Procesi i integrimeve evropiane, që nga fillesat e tij ka luajtur një rol të rëndësishëm në zbutjen e shumë konflikteve tradicionale në Evropë, konflikte që realisht kanë shkaktuar dy luftëra botërore. Në thelb të projektit evropian ka qëndruar akomodimi i interesave franko-gjermane. Për shumë kohë, kontradiktat e interesave ekonomike dhe politike të këtyre dy shteteve ishin burim i luftërave të shumta. Rrjedhimisht, ky projekt ka bërë që mu për çështjet për të cilat kontradiktat e vazhdueshme kishin hapur rrugën e luftërave të njëpasnjëshme, t'ua zinte vendin bashkëpunimi.

Kështu e cilësonte këtë projekt në fillimet e tij një ndër ideologët e saj *Rober Schuman*-i (2002):

Ne nuk mund ta fshehim nga vetvetja se integrimi i Evropës është vepër tejet e madhe dhe e vështirë e që s'është provuar kurrë më parë. Ajo kërkon një ndryshim diametral të marrëdhënieve ndërmjet shteteve evropiane, veçanërisht ndërmjet Francës dhe Gjermanisë. Këtë vepër ne po e ndërmarrim së bashku, mbi një bazë krejtësisht paritare, brenda respektit reciprok, mbasi që brezi ynë e njohu vuajtjen dhe urrejtjen e skajshme. (f.70)

Prej atëherë e deri më sot, ky projekt ka kaluar nëpër shumë shtigje të rrëpirëta, por e ka pasur një të përbashkët, tërheqjen e madhe të shumicës së shteteve evropiane për t'u bërë anëtare të saj. Dhe jo vetëm perspektiva e një tregu të përbashkët ishte karremi tërheqës për popujt e vendet e jugut, lindjes e të juglindjes së ishullit, por edhe projekti politik, i cili relativizoi kufijtë dhe konceptin e sovranitetit të ngurtë të shteteve që për shumë shekuj kishte dominuar në Evropë. Madje sipas *Mark Corner*-it (2014), i cili i bën një analizë të shkëlqyer punës së institucioneve dhe mënyrës sesi ato ndër vete dhe me Shtetet Anëtare e ndajnë sovranitetin, mu ndarja e sovranitetit e bën të veçantë BE-në. Ai thekson se "hiqja ndarjen e sovranitetit dhe nuk ka asgjë të veçantë nga BE-ja" (Corner, 2014).

Edhe popujt evropianë pa shtet e regjionet historike gradualisht panë te procesi i integrimeve evropiane një mundësi më tepër për

afirmimin e pozitës së tyre, për shpërfaqjen e identitetit të tyre të veçantë, e pse jo edhe të një mundësie për pavarësi, nëse krijohen rrethanat (**Hepburn & McLoughlin, 2011)**. Këto mundësi në mënyra të ndryshme i panë, i shfrytëzuan dhe po përpiqen t'i shfrytëzojnë në rrugën drejt vetëvendosjes dhe mirëqenies socio-ekonomike dhe paqes edhe Skocia, Irlanda e Veriut, Baskia, Katalonja dhe Kosova. Më poshtë do të përpiqemi t'i trajtojmë këto pesë raste në raport me aq se çka ka ofruar konteksti evropian për to.

Brexit-i në reflektorët skocezë

Skocia dhe nacionalizmi skocez ka pasur një histori disi jo shumë të qartë me procesin e integrimeve evropiane. Fillimisht, Partia Nacionaliste Skoceze (më tej SNP-ja) si bartëse e projektit të pavarësisë së Skocisë ishte kundër këtij procesi, nën arsyetimin e rrënimit të mëtejmë të sovranitetit të popullit skocez, përderisa prej vitit 1988 ajo e ka ndryshuar këtë qëndrim duke u shndërruar në një përkrahëse e fuqishme e këtij projekti dhe, madje, duke e parë si mundësi për projektin e pavarësisë skoceze brenda Evropës (**Hepburn & McLoughlin, 2011)**.

Sidoqoftë një zhvillim tjetër, ai i Brexit-it, prapë i lidhur me projektin evropian, por tani në kontekstin e një projekti nga i cili Mbretëria e Bashkuar është tërhequr, prapë është duke i komplikuar raportet ndërmjet Skocisë dhe Mbretërisë së Bashkuar dhe ka krijuar hapësirë për të fuqizuar kërkesën për një referendum të dytë për pavarësinë e Skocisë. Referendumi i qershorit të vitit 2016, i cili për befasinë e të gjithëve përfundoi me rezultat që e detyroi Britaninë e Madhe të lëshojë Bashkimin Evropian (52% pro daljes dhe 48% pro mbetjes në BE), si dhe vetë procesi i daljes nga BE-ja, i cili ishte jashtëzakonisht i komplikuar dhe zgjati goxha shumë si proces e vazhdon ende të ketë telashe në realizimin e detajeve të tij, ka bërë që të ringjallet ideja për një referendum të dytë në Skoci. Kjo është e natyrshme, kur merret parasysh se në Skoci rezultati i referendumit për të mbetur në BE ka qenë bindës (62% me 38%).

Se Brexit-i ka rikthyer në debatin publik temën e pavarësisë skoceze e dëshmon edhe fakti se nën dritën e problemeve me procesin e Brexit-it, kryeministrja skoceze *Nicola Sturgeon,* në prill të vitit 2019, kishte shtruar

kërkesën që të mbahet referendumi i dytë për pavarësinë e Skocisë deri në vitin 2021, nëse Britania e Madhe e lëshon BE-në. Sipas traditës më të mirë britanike, përkundër një situate krejt të turbullt dhe tensionuese në politikën e Londrës, kryeministrja skoceze atëbotë e bëri të qartë se mbajtja e këtij referendumi do të realizohet vetëm pas marrëveshjes me Londrën zyrtare. Përkundër përgjigjeve negative që vinin nga qeveria britanike dhe partitë e tjera opozitare unioniste, kryeministrja skoceze ishte e bindur se Londra zyrtare nuk do të arrinte gjatë të mbajë një qëndrim kundër mbajtjes së një referendumi të dytë për pavarësinë e Skocisë ("Sturgeon Wants Scottish Independence", 2019). Edhe rezultatet e sondazheve të fundit, të prezantuara në tabelën e mëposhtme, dëshmojnë për një ndryshim në disponimin e publikut skocez sa i përket projektit të pavarësisë së Skocisë.

Tabela 1

Në këtë tabelë jepen përgjigjet përgjatë viteve (është marrë mesatarja e muajve) mbi vullnetin e qytetarëve të Skocisë në një referendum të dytë për pavarësi.

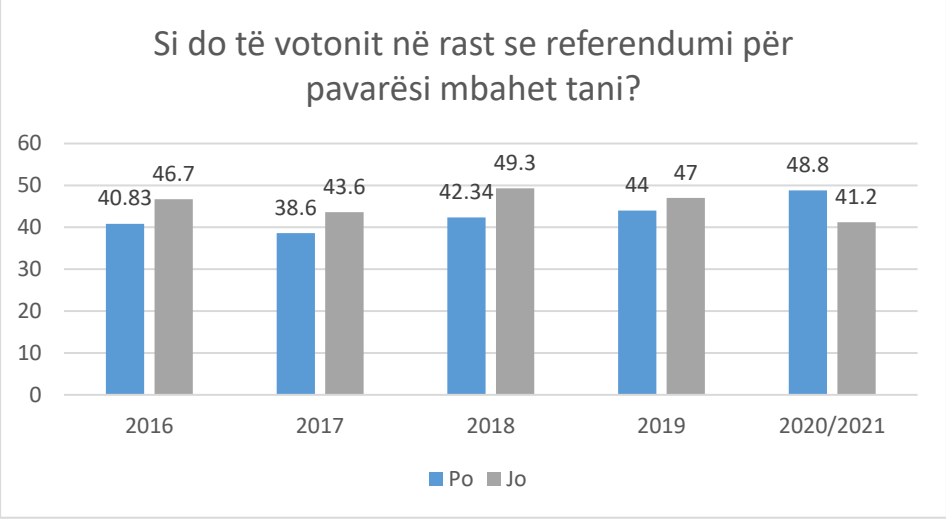

Shënim: Të dhëna të përpunuara nga What Scotland Thinks (2016-2021), *How would you vote in a Scottish independence referendum if held now*?

Në zgjedhjet parlamentare që u mbajtën në muajin maj 2021, siç u theksua më herët, fitoi prapë SNP-ja me në krye kryeministren aktuale, Nicola Sturgeon, dhe, së bashku me Partinë e Gjelbër pro pavarsiste, formuan qeverinë e re skoceze pas këtyre zgjedhjeve. Ky kontekst politik, kur SNP-ja prapë ka fituar me agjendën e një referendumi të ri për pavarësi, domosdo do të krijojë një moment të ri politik edhe sa i përket mundësisë së një referendumi të dytë për pavarësinë e Skocisë.

Roli i integrimeve evropiane në Irlandën e Veriut

Roli i integrimeve evropiane në zgjidhjen e konfliktit

Marrëveshja e së Premtes së Mirë (më tej Marrëveshja), por edhe tërë historia e marrëdhënieve anglo-irlandeze sidomos prej Marrëveshjes së *Sunningdale* (1973) e tutje nuk mund të mos trajtohet edhe në sfondin e integrimeve evropiane. Paragjykimet e dyanshme kanë qenë të jashtëzakonshme si pasojë e një historie të hidhur në të kaluarën. Por anëtarësimi në Komunitetin Evropian (KE) ka bërë që një pjesë e këtyre paragjykimeve edhe të eliminohen për shkak të takimeve të shpeshta qoftë të liderëve politikë, qoftë të shërbyesve civilë. Gjithashtu, vetë arritja e Marrëveshjes ishte më e lehtë nën sfondin e projektit evropian. Kështu, jo vetëm që kontakte ndërpersonale në Bruksel ishin më të shpeshta dhe bënin që të eliminoheshin pengesat dhe keqkuptimet gjatë rrugës, por ishte i rëndësishëm dhe fakti se koncepti i sovranitetit brenda vetë projektit evropian ishte më i mjegulluar dhe hapte kështu rrugë për zgjidhje që tejkalonin konceptet e vjetra mbi sovranitetin territorial (Harris, 2001). Kështu, *Clodagh Harris*-i (2001) thekson se vetë anëtarësimi i Republikës së Irlandës në KE, rritja e rolit të saj diplomatik, forcimi ekonomik i njohur si 'mrekullia e tigrit kelt', ringjallja e kulturës kelte dhe përfshirja e saj në procesin e paqes në Irlandën e Veriut, kanë bërë që shteti irlandez të fitojë në vetëbesim dhe të ndjehet i barabartë me ish-armikun e tij dhe kështu të jetë më bashkëpunues edhe në procesin e paqes, duke hequr dorë ndonjëherë nga qëndrime të ngurta si ato të sovranitetit mbi veriun dhe duke u kthyer tek politika e bashkimit irlandez bazuar në parimin e pajtimit të dyanshëm (f.212). Projekti evropian, sidomos në

kontekstin e relativizimit të kufijve dhe konceptit të 'sovranitetit të përbashkët', ka qenë jashtëzakonisht i dobishëm në procesin e paqes në Irlandën e Veriut. Ndonëse BE-ja nuk është se ka luajtur një rol direkt të madh, konteksti në të cilin është hartuar Marrëveshja, është ndihmuar përmes faktit të zbatimit të katër lirive të procesit integrues evropian: lirisë së lëvizjes së njerëzve, mallrave, kapitalit dhe shërbimeve.

Gjithashtu, një sërë projektesh ekonomike brenda kontekstit të BE-së kanë luajtur rolin e vet, e mbi të gjitha, përkrahja e projekteve të përbashkëta sociale, ekonomike e infrastrukturore si pjesë e bashkëpunimi ndërkufitar. Në periudhën prej vitit 1995 deri në vitin 2020, si pjesë e Programit për Paqe të BE-së, me të cilin janë përkrahur projektet ndërkufitare në funksion të transformimit dhe të zbutjes së marrëdhënieve që konflikti ka krijuar në ato zona në fushën e ekonomisë, ambientit, arsimit, trajnimeve, bashkëpunimit social e kulturor, 1.570 miliardë euro janë investuar në Irlandën e Veriut dhe Republikën e Irlandës (Northern Ireland Peace Programme, 1995-2020). Sipas *McCall*-it dhe *Itçaina*-s (2017), në këtë periudhë në fushat e lartcekura janë realizuar diku mbi 23,000 projekte, në të cilat ka qenë i përfshirë edhe Sektori i Tretë (asociacionet, kooperativat e fondacionet). Kështu, përveç kontekstit politik, edhe tregu dhe ekonomia e përbashkët brenda kontekstit evropian kanë pasur një rol relaksues në arritjen dhe sidomos mirëmbajtjen e Marrëveshjes (Bourne, 2003). Në periudhën 2014-2020 ka qenë e paraparë që nga fondet e BE-së diku 3.5 miliardë euro të financohen projekte në Irlandën e Veriut e prej tyre 2.5 miliardë si pagesa nga Politikat e Përbashkëta Bujqësore. Investimet e BE-së kanë kapur 8% të PBB-së të Irlandës së Veriut, një zbrazëtirë e madhe kjo që po krijohet dhe e cila, nëse nuk mbulohet nga Mbretëria e Bashkuar, mund ta keqësojë edhe më nivelin e papunësisë në Irlandën e Veriut, që edhe ashtu është më e madhja në Mbretërinë e Bashkuar (Burke, 2017, f.6). Në anën tjetër, duhet theksuar se Irlanda e Veriut dhe Republika e Irlandës kanë krijuar një mekanizëm të përbashkët, që u përgjigjet të dy parlamenteve për menaxhimin e fondeve të BE-së, i quajtur Trupi i Veçantë për Programet e BE-së (McCall & Itçaina, 2017).

Brexit-i dhe ndikimi i tij në Irlandën e Veriut

Brexit-i erdhi si një tronditje për Irlandën e Veriut, duke qenë jo vetëm i dëmshëm, por edhe duke krijuar një frikë se mos po i jepet goditje edhe Marrëveshjes e duke i kthyer pas disa nga hijet e së kaluarës. Sidoqoftë, të arriturat e paqes janë aq të mëdha sa në të gjitha variantet duket e vështirë se do të mund të rikthehet e kaluara e dhunshme në Irlandën e Veriut. Duhet theksuar se 56% e votuesve në Irlandën e Veriut kanë votuar për mbetjen në BE. Por kjo shifër nuk jep saktësisht ndarjen e votës ndërmjet dy komuniteteve. Përderisa mbi 80% e republikanëve/katolikëve kanë votuar për të mbetur në BE, vetëm 40% e unionistëve/protestantëve kanë votuar për mbetjen në BE (Doyle & Connolly, 2017, f.4-5).

Një sërë çështjesh janë konsideruar se do të rëndojnë pozicionin e Irlandës së Veriut, duke përfshirë sidomos lëvizjen e njerëzve, të mallrave, tregun e përbashkët e fondet e konsiderueshme të BE-së për Irlandën e Veriut. Dhe të gjitha pengesat që mund të buronin nga vështirësitë në lëvizjen e lirë të njerëzve dhe mallrave, dhe vendosjen e mundshme të një kufiri të fizik, drejtpërdrejt mund të preknin themelet e Marrëveshjes (Burke, 2017). Shto kësaj edhe faktin se partia kryesore unioniste, Partia Demokratike Unioniste (më tej DUP), jo vetëm që bëri fushatë për të dalë nga BE-ja, por duke qenë se votat e saj ishin qenësore për mbijetesën e qeverisë së *Teresa May*-it në *Westminster*, ata po vështirësonin çfarëdo përpjekje për të arritur një marrëveshje rreth Brexit-it, e cila do të përfshinte një status tjetër për Irlandën e Veriut në kuadër të ishulli irlandez, BE-së dhe Mbretërisë së Bashkuar (Doyle & Connolly, 2017; Soares, 2016). Kështu, Brexit-i filloi të krijonte tensionet që e rëndonin jetën politike dhe mund të rrezikonin procesin e paqes. Mendohej se disa nga pjesët e Marrëveshjes duhet të rishikohen, sidomos ato që kanë të bëjnë me trupat ndërkufitarë, si dhe t'i jepet një dimension tjetër Kështillit Jug/Veri, për shkak se Britania e Madhe ishte në procesin e daljes nga BE-ja. Beteja kryesore u përqendrua që të mos rikthehej kufiri fizik ndërmjet të Republikës së Irlandës dhe Irlandës së Veriut.

Republika e Irlandës ka qenë e kujdesshme që maksimalisht të shfrytëzojë pozicionin e vet brenda BE-së për të mos lejuar dëmtimin e interesave të saj dhe për të mos rrezikuar procesin e paqes. Fitoren e parë

e arriti ish -*Taoiseach Enda Kenny*, kur në vitin 2017 arriti të bindte kolegët e vet në BE se, në rast se vendos për bashkim me Republikën e Irlandës, Irlanda e Veriut të ketë mundësi që automatikisht të kthehet në BE (Burke, 2017). Por edhe vetë qeveria britanike me gjithë rezervat e veta, dhe përkundër ndryshimeve pas ardhjes në krye të qeverisë së *Boris Johnson*-it në korrik të vitit 2019, asnjëherë nuk ishte e interesuar që të rrezikonte procesin e paqes të fituar me aq mund me Irlandën e Veriut. Në dhjetor të vitit 2020, në zgjedhjet e parakohshme, kryeministri Johnson dhe konservatorët fituan shumicën e nevojshme për të bërë qeverinë edhe pa DUP-in dhe, rrjedhimisht, të negociojnë edhe marrëveshjen për Irlandën e Veriut pa presionin nga votat e unioinistëve nga Belfasti.

Kështu, përkundër një procesi shumë problematik të Brexit-it, i cili u pasua edhe me ndryshime të qeverive në Britaninë e Madhe, u arrit që të gjendet një zgjidhje e cila nuk do të rrezikonte të arriturat e procesit të paqes, e mbi të gjitha të mos kthente kufirin fizik ('hard border') ndërmjet Republikës së Irlandës dhe Irlandës së Veriut/Mbretërisë së Bashkuar. Kjo zgjidhje që u arrit në vitin 2019, e që është pjesë e marrëveshjes së përgjithshme të tërheqjes së Mbretërisë së Bashkuar nga BE, e cila u përfundua në dhjetor të vitit 2020, u rregullua përmes Protokollit për Irlandën dhe Irlandën e Veriut. Në këtë protokoll përcaktohet se nuk do të ketë një kufi fizik në ishullin irlandez dhe, ndonëse Irlanda e Veriut do të jetë pjesë e unionit doganor të Britanisë së Madhe, *de facto* do të vendoset një doganë në Detin Irlandez, ku disa nga mallrat që kalojnë nga Britania e Madhe në Irlandën e Veriut, e që dyshohet se mund të hyjnë në Republikën e Irlandës, do të kontrollohen. Irlanda e Veriut do të zbatojë standardet dhe rregulloret e BE-së për tregun e përbashkët dhe për energjinë, dhe do të shërbejë si portë hyrëse për unionin doganor të BE-së. Gjithashtu, në fushën e tregut të përbashkët për mallra dhe energji, do të vlejnë edhe vendimet e Gjykatës së Drejtësisë së BE-së. Kjo marrëveshje do të vlerësohet çdo katër vjet nga Asambleja e Irlandës së Veriut dhe mund të vendoset që me shumicë të thjeshtë të vazhdojë apo edhe të ndërpritet aplikimi i saj. Në rast se ka një vendim me shumicë nga të dy komunitetet, atëherë marrëveshja vazhdon për tetë vitet e ardhshme. Nëse hidhet poshtë, ajo vazhdon edhe dy vite deri në një marrëveshje të re ndërmjet BE-së dhe Britanisë së Madhe (Agreement on the withdrawal

of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland from the European Union and the European Atomic Energy Community: Protocol on Ireland/Northern Ireland, 2020; **Edgington, 2021)**. Krejt këto procese kanë ndikuar dhe ka gjasa se do të ndikojnë në disponimin e qytetarëve të Irlandës së Veriut për një Irlandë të bashkuar siç e tregojnë edhe tabelat e mëposhtme, sidomos në mesin e votuesve më të rinj. Në këtë drejtim edhe prestigjiozja *The Economist* (2020) i jep gjasa të mëdha një bashkimi të ishullit në të ardhmen.

Tabela 2

Rezultatet e mundshme të një referendumi për bashkimin e Irlandës së Veriut me Republikën e Irlandës.

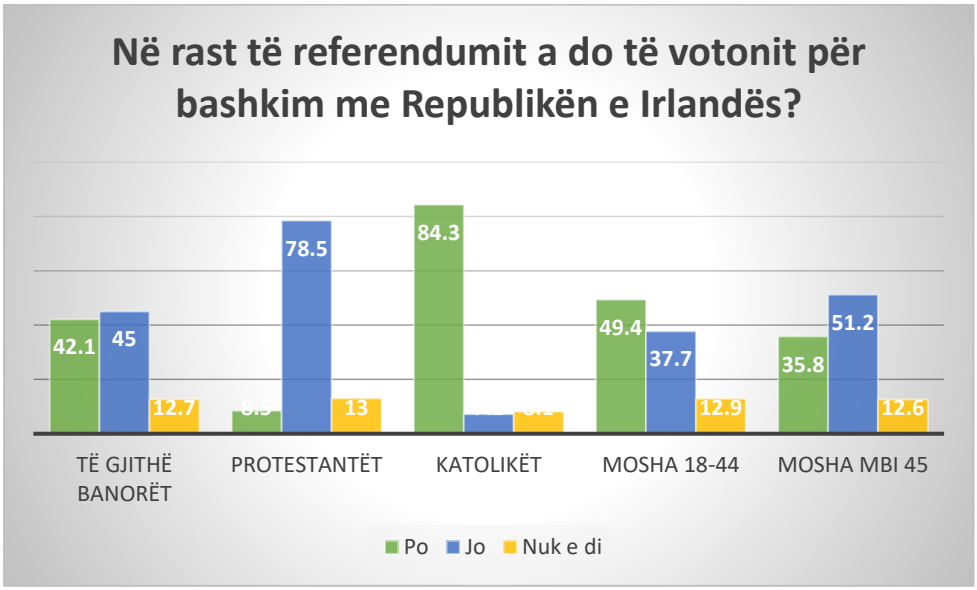

Shënim: Lucid Talk, You Gov dhe BBC, 2018, f.133-136.

Tabela 3

Kjo tabelë shpërfaq ndikimin që ka pasur Brexit-i te qytetarët e Irlandës së Veriut për të ndryshuar mendjen sa i përket bashkimit me Republikën e Irlandës.

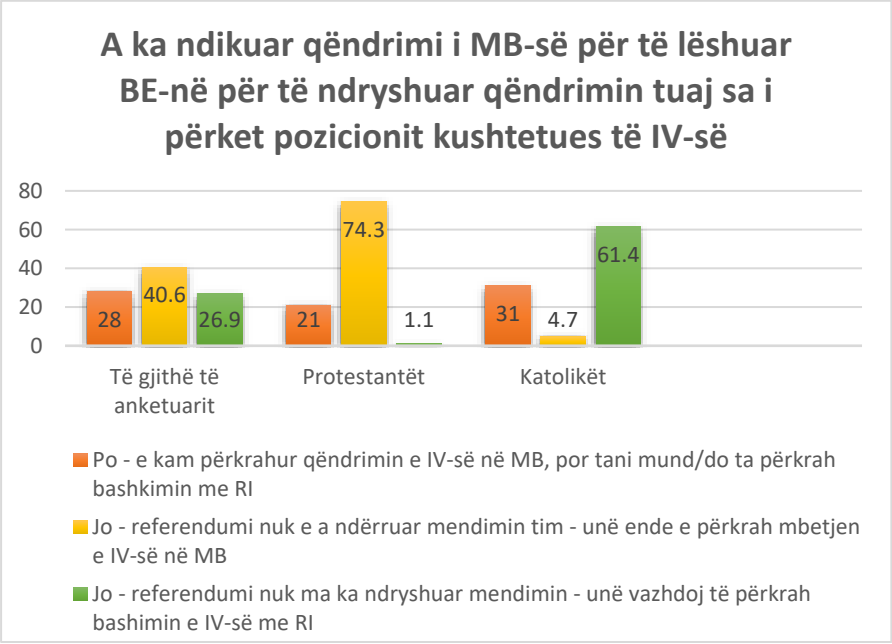

Shënim: Të dhëna të përpunuara nga Lucid Talk, You Gov dhe BBC, 2018, f.147-148.

Baskia dhe Katalonja në kontekstin e evropianizimit

Baskia nga konflikti në zgjidhje politike

Përderisa në rastin e Irlandës së Veriut procesi i integrimeve evropiane ka pasur një rol të rëndësishëm në krijimin e një konteksti për arritjen e paqes, dhe në anën tjetër në rastin skocez, ky proces ka filluar të ketë një dimension të rëndësishëm në kontekstin e zhvillimeve rreth Brexit-it, në rastin bask dhe katalonas do të mund të thuhej se vetë fillimi i procesit të demokratizimit të Spanjës duhet shikuar edhe nën prizmin e integrimeve evropiane. Vetëm një Spanjë e demokratizuar arriti të bëhej pjesë e Komunitetit Evropian (më tej KE) (Filibi, 2007). Dhe, rrjedhimisht, ky demokratizim i Spanjës nuk ka mundur të ndodhë pa akomodimin e kërkesave për më shumë autonomi të baskëve dhe katalonasve. Për më tepër, sipas *Filib*-it (2007), synimi për integrimin e Spanjës në institucionet evropiane ishte një motiv shtesë që nacionalistët baskë në fund,

megjithatë, të pranonin kushtetutën e re spanjolle dhe procesin demokratik.

Sidoqoftë, jo çdo gjë ka përfunduar me demokratizimin e Spanjës dhe bërjen e saj anëtare të KE-së dhe sot një ndër anëtarët e rëndësishëm e me ndikim të BE-së. Spanja u fut në jetën demokratike me një konflikt që veç ishte ndezur në kohën e Frankos në Baski dhe që vazhdoi edhe pas krijimit të Komunitetit Autonom Bask (më tej KAB) e që zgjati deri në vitin 2010 dhe i cili, përveç që mori shumë jetë njerëzish, e mbajti gjallë edhe kërkesën baske për vetëvendosje deri në shkëputje. Në kontekstin e këtij konflikti, roli i BE-së ishte shumë më pak aktiv se që ka qenë në rastin e Irlandës së Veriut. Kjo mund të shpjegohet edhe me natyrën e konfliktit si dhe qasjen e zgjidhjes së tij në Britaninë e Madhe, por edhe me faktin se njëra ndër palët e përfshira në zgjidhjen e problemeve në Irlandën e Veriut ishte Republika e Irlandës, anëtare e BE-së. Rrjedhimisht, ky konflikt nuk mund të trajtohej krejt një problem i brendshëm i Britanisë së Madhe, sepse edhe ajo vetë, që nga vitet '70, kishte filluar ta pranonte dimensionin irlandez të problemit në Irlandën e Veriut. Në anën tjetër, në rastin bask, Spanja ka insistuar ta trajtojë si një problem të brendshëm dhe nuk është se ka kërkuar ndonjë ndërhyrje të Brukselit zyrtar. Kështu, nëse në rastin irlandez procesi i paqes ishte i institucionalizuar e me pjesëmarrjen e shteteve përkatëse dhe të të gjithë aktorëve, në rastin bask nuk kishte përfshirje zyrtare as të Spanjës e as të Francës (për pjesën e vet) në arritjen e paqes.

BE-ja, sidomos pas shtatorit 2001, me politikat kundër terrorizmit, e me të cilat goditi rëndë ETA-n, siç është theksuar më herët, ndihmoi shumë Spanjën në luftën kundër saj. Këto politika dhe ligje bënë të mundshme edhe një bashkëpunim më të mirë ndërmjet Spanjës dhe Francës për të ndjekur të dyshuarit për terrorizëm. Kjo nuk ishte ndihmë për procesin e paqes drejtpërdrejt, por ndihmë gjithsesi për Spanjën si dhe politikën zyrtare baske (politikën e PNV-së) që të nënshtronte ETA-n dhe, rrjedhimisht, të vendoste konfliktin në Baski në binarët politikë (Bourne, 2003). Përfshirja e BE-s në Irlandën e Veriut edhe përmes fondeve dhe projekteve ndërkufitare, siç u dëshmua, ishte shumë më e madhe sesa në rastin bask (McCall & Itçaina, 2017). Zyrtarët baskë, dhe në përgjithësi politika baske, kanë qenë të interesuar për t'i dhënë konfliktit dhe

zgjidhjes së tij edhe një dimension evropian, gjë që realisht asnjëherë nuk ia kanë arritur qëllimit. Mbi të gjitha, ata kanë qenë të interesuar që të trajtohen në nivelin e BE-së njësoj si Irlanda e Veriut, qoftë në planin ekonomik e qoftë në atë politik. Por edhe kjo nuk ka ndodhur në masën që ata kanë synuar (Bourne, 2003). Megjithatë, një sërë projektesh janë realizuar edhe në të dyja anët e kufirit bask duke shfrytëzuar fondet e BE-së dhe me një rol të rëndësishëm të Sektorit të Tretë, përkatësisht të rrjeteve shoqërore e kulturore qoftë në pjesën baske të Spanjës, qoftë në atë franceze. Fillimisht, në vitet '80 ky bashkëpunim kishte karakter socio-ekonomik, duke i ikur dimensionit të bashkëpunimit kulturor që do të kishte në rastin bask karakter politik, por me kohën ndryshoi edhe ky kontekst dhe shumë projekte u lidhën edhe me ringjalljen e gjuhës baske (McCall & Itçaina, 2017). Sigurisht, krijimi i tregut të përbashkët dhe heqja e kufirit fizik, po ashtu, gradualisht ngjalli komunitetin bask përreth kufirit spanjollo-francez deri në masën sa të fillonte edhe ngjallja e gjuhës baske në pjesën franceze (Bourne, 2003). Vetë Komisioni Evropian nuk e ka trajtuar njësoj KAB-in me Irlandën e Veriut edhe për shkak se ka konsideruar se kjo e dyta ka qenë ekonomikisht shumë më e pazhvilluar dhe më shumë e ndikuar nga pasojat e terrorizmit (Bourne, 2003). Kështu, sipas *McCall* -it dhe *Itçaina*-s (2017), BE-ja në rastin e Irlandës së Veriut sponsorizoi një bashkëpunim ndërkombëtar *transformues* e rrjedhimisht edhe politik, përderisa në rastin bask, ajo sponsorizoi një bashkëpunim ndërkufitar *funksional*, e rrjedhimisht jopolitik. Fakti se procesi i paqes në Irlandën e Veriut ishte i institucionalizuar, ndërsa në rastin bask nuk ishte, ka pasur ndikim të madh edhe në mënyrën sesi janë derdhur fondet në projektet e bashkëpunimit ndërkufitar në të dyja rastet.

Edhe koncepti i *sovranitetit të përbashkët* ('shared soverignity) i proklamuar herë pas here nga PNV-ja, si një mundësi për zgjidhjen e problemit bask në Spanjë, por edhe në Francë, sipas *Filibi*-t (2007) nuk do të mund të konceptohej jashtë kontekstit evropian dhe BE-së, që vetë është një model i sovranitetit të përbashkët (për këtë çështje, shih edhe Bourne, 2003). Madje kjo qasje mund të jetë e motivuar edhe nga mënyra sesi janë zgjidhur disa nga problemet më të ndjeshme sa i përket sovranitetit mbi ishullin irlandez, përkatësisht mbi veriun e tij, në Marrëveshjen e së

Premtes së Mirë. *Sovraniteti i përbashkët*, si frymë ndihet gjithandej kësaj marrëveshjeje.

Andaj me gjithë faktin se roli i BE-së në konfliktin bask nuk ishte i karakterit të drejtpërdrejtë, konteksti evropian në të cilin u zhvillua, por edhe u arrit paqja në KAB, është i rëndësishëm. Po ashtu, ky kontekst është i rëndësishëm edhe për zgjidhjet e mundshme të çështjes së vetëvendosjes baske nesër dhe të së drejtës për të vendosur të popullit bask, si një e drejtë nga e cila nuk heqin dorë partitë nacionaliste baske të të dyja krahëve.

Katalonja dhe kriza e fundit kundrejt kontekstit evropian

Viteve të fundit, çështja baske ka mbetur nën hijen e zhvillimeve dramatike në Katalonjë. Në rastin e Katalonjës, siç edhe është theksuar më herët, dhe ngjashëm me Skocinë, dimensioni evropian më shumë lidhet me arsyetimet e kampit pro pavarësisë se një Katalonjë e pavarur do të jetë pjesë e projektit evropian dhe, si e tillë, do ta ketë të mundur mbijetesën ekonomike e politike, por edhe atë që lidhet me sigurinë. Madje, sipas (**Hepburn & McLoughlin, 2011),** një ndër shtyllat e mendimit politik të lëvizjes katalonase për pavarësi është 'evropianizmi', përkatësisht vullneti dhe synimi i qartë për një Katalonjë pjesë të BE-së. Ky insistim për të qenë pjesë e një projekti që e tejkalon shtetin-komb, pra për t'ia dorëzuar sovranitetin një organizmi mbishtetëror, rrjedhimisht një Evrope pa kufij, e, në anën tjetër, të bëhet përpjekje për t'u ndarë nga shteti ku gjendesh, rrjedhimisht për të vendosur kufij të rinj, sipas *Muros dhe Vlaskamp*-it (2016), duket në pamje të parë paradoksal. Si në rastin bask, i cili ishte i tensionuar për shkak të kontekstit të konfliktit të armatosur që mbartte, edhe në rastin katalonas, ku konflikti politik e institucional ka arritur pikën e vlimit prej vitit 2014 e, sidomos, 2017 e këtej, Spanja ka qenë shumë e kujdesshme që të mos përfshijë në negocim Brukselin zyrtar.

Në anën tjetër, reagimi evropian, qoftë ai i nivelit të liderëve të shteteve, qoftë ai i përfaqësuesve të Komisionit, Parlamentit apo edhe të vetë Këshillit Evropian, ka qenë i tillë që ka dërguar mesazhe të përkrahjes së qëndrimit spanjoll se referendumi ka qenë ilegal dhe se duhet të

shfrytëzohen rrugët ligjore për t'i zgjidhur problemet politike. Sigurisht, një qasje e tillë ka dëshpëruar liderët katalonas, të cilët që nga viti 2014 kanë qenë aktiv në lobimin nëpër qendra evropiane dhe në Brukselin zyrtar, por një ndryshim i politikës së BE-së në drejtim të ndërhyrjes së saj, si ndërmjetës në krizën katalonase, nuk mund të pritet pa ndonjë ndryshim dramatik të situatës në Spanjë dhe Katalonjë, e sidomos jo pa kërkesën e vetë Spanjës (Bourne, 2014; Caplan & Vermeer, 2018). Siç është theksuar disa herë, kjo është një situatë krejt tjetër me atë të Irlandës së Veriut, ku vetë Britania e Madhe ka pranuar ndërmjetësimin amerikan, si dhe përfshirjen e Republikës së Irlandës në procesin e paqes, përderisa ndikimi i BE-së ka qenë indirekt.

Kosova dhe Evropa: një ecje e pandalshme drejt njëra-tjetrës

Nëse konteksti evropian ishte i rëndësishëm që Kosova të kishte shpresë para e gjatë luftës për një të ardhme më të mirë, Kosova e pasluftës tashmë po i vendoste raportet me BE-në në mënyrë institucionale. Vetë BE-ja udhëhoqi me shtyllën e katërt të UNMIK-ut, përkatësisht atë që kishte të bënte me rindërtimin dhe zhvillimin ekonomik, dhe deri më sot është donatorja më e madhe në Kosovë (Reka, 2003). P.sh., gjatë periudhës 2007-2020, BE-ja ndihmoi Kosovën me rreth 1.21 miliardë euro (Kosovo on its European path, EU Funding, para.2, 2020). Fillimisht, BE-ja që nga viti 2000, me takimin e Këshillit Evropian të *Santa Maria de Feira* theksoi se rajoni i Ballkanit Perëndimor ka perspektivë evropiane, përkushtim që shkoi duke u forcuar në Samitin e Zagrebit në vitin 2000, përmes Konkluzioneve të Këshillit Evropian në Selanik, më 19-20 qershor 2003 e, po ashtu, edhe në samitin e Selanikut ndërmjet BE-së dhe vendeve të Ballkanit Perëndimor, më 21 qershor 2003. Sidomos dy takimet e fundit kishin rëndësi, sepse theksonin jo vetëm një perspektivë evropiane në terma të gjerë për rajonin, por ofruan edhe gjasat reale të një anëtarësimi në BE (European Council, Conclusions of the Presidency, 2003, para.40-43, f.20-21; Declaration, C/03/163, EU-Western Balkans Summit, 2003). Kështu, Kosova u bë pjesë edhe e CARDS-it (Ndihma Komunitare për Rindërtim, Zhvillim dhe Stabilizim), e cila, nga viti 2007, u shndërrua në atë që njihet si IPA (Instrumenti i para anëtarësimit) përmes së cilës

ndihmohen vendet e Ballkanit Perëndimor në një sërë projektesh në rrugën e tyre për t'u anëtarësuar në BE. Po ashtu, që nga viti 2004, BE-ja në Kosovë ka zyrë ndërlidhëse (Nezaj, 2015). Kjo zyrë, duke vazhduar edhe sot të funksionojë si një zyrë ndërlidhëse, dëshmon për dykuptimësinë që ka BE-ja në raport me statusin e Kosovës, përderisa në të gjitha vendet e rajonit, dhe shtetet të cilat i njeh, ajo ka të vendosura 'delegacione të BE-së' e jo zyra ndërlidhëse.

BE-ja vazhdoi të ketë rol të rëndësishëm edhe në Kosovën e paspavarësisë, madje në marrëveshje me Kosovën duke e vendosur misionin e sundimit të ligjit, EULEX, fillimisht me kompetenca ekzekutive e tashmë me përgjegjësi të reduktuara, kryesisht ndihmuese e këshilluese (Nezaj, 2015; Goxha, 2018). Fillimisht, mungesa e një statusi të qartë politik e, më pas, fakti se pesë shtete të BE-së nuk e kanë njohur Kosovën (Spanja, Rumania, Greqia, Sllovakia dhe Qiproja), i kanë vendosur raportet e dyanshme në një situatë pak të çuditshme. Përderisa ajo që njihet si 'perspektiva evropiane' e Ballkanit Perëndimor, së paku nga Samiti i Selanikut i vitit 2003, është një yll ndriçues si për BE-në, ashtu edhe për vendet e rajonit, raporti i BE-së me Kosovën, për shkak të shkaqeve të mësipërme, është i një natyre që nuk është e ngjashme me shtetet e tjera. Më i qarti deri më tani ka qenë Parlamenti Evropian, që është institucioni i vetëm i BE-së që e njeh pavarësinë e Kosovës dhe ka hartuar rezolutë që në vitin 2010, përmes së cilës ka bërë thirrje për njohjen e Kosovës nga ana e pesë shteteve anëtare të BE-së, të cilat nuk e njohin Kosovën (European Parliament, P7_TA(2010)0281). Fatkeqësisht, për shkak të modelit se si funksionojnë institucionet e BE-së, përveç Parlamentit Evropian, institucionet e tjera kanë qëndrim neutral ndaj statusit të Kosovës. Normalisht, BE-ja ka bërë përpjekje në vazhdimësi të bëhet inventive dhe të gjejë zgjidhje për të tejkaluar problemet procedurale që buronin, fillimisht, për shkak të statusit të padefinuar e, më pas, për shkak të mosnjohjes së Kosovës nga pesë shtetet e BE-së. Kështu, ta zëmë, Marrëveshja e Stabilizim Asociimit ndërmjet Kosovës dhe BE-së, e lidhur në vitin 2015, në institucionet e BE-së u miratua vetëm me një miratim në Parlamentin Evropian, përderisa për shtetet e tjera, procedurat e përcaktojnë se marrëveshja duhet miratuar në parlamentet e shteteve anëtare (Marrëveshja e Stabilizim Asociimit, 2015; Ligji Nr. 05/L

-069, 2015). Kosova sot, po ashtu, është i vetmi vend i rajonit që nuk ka liberalizim të vizave, edhe pse që nga viti 2016 e ka rekomandimin pozitiv nga Komisioni Evropian për liberalizimin e vizave, vendim që u rinkofirmua nga Komisioni prapë në vitin 2018, pas miratimit nga ana e Kuvendit të Kosovës të marrëveshjes së demarkacionit me Malin e Zi ("Komisioni Evropian Miratoi Rekomandimin", 2016; "Komisioni Evropian Kumton Rekomandimin", 2018). Këshilli i BE-së vazhdon të mos e fusë në agjendë miratimin e liberalizimit të vizave për shkak të kundërshtimit të Francës dhe Holandës, të cilat zyrtarisht thirren në nevojën për më shumë luftim të krimit të organizuar dhe korrupsionit, por në thelb krejt kjo është produkt i një konteksti politik të brendshëm në këto vende.

Një proces tjetër, i cili do të ishte i pamundur të ndodhte jashtë kontekstit evropian, janë bisedimet e filluara që nga viti 2011 e që po zgjasin ende, ndërmjet Kosovës dhe Serbisë, e të cilat janë të lehtësuara nga BE-ja. Këto bisedime filluan pasi që, paraprakisht, morën dritën e gjelbër nga një rezolutë e Asamblesë së Përgjithshme të OKB-së pas Opinionit të GJND-së për Kosovën (UNSR, A/RES/64/298, 13.10.2010). Qëllimi i këtyre bisedimeve, të cilat fillimisht trajtoheshin si teknike, por që nga viti 2012 u shndërruan në politike, ishte dhe është që të normalizohen marrëdhëniet ndërmjet Kosovës dhe Serbisë (Balkan Policy Research Group [BPRG], 2020. Sigurisht, të dyja palët në bisedime u futën me qëllime të ndryshme, dhe përkundër rezultateve gjysmake në disa fusha, dhe 38 marrëveshjeve të arritura deri më tani, marrëveshjet kryesore politike kanë ngecur në realizim (BPRG, 2020). E, mbi të gjitha, edhe pse është proklamuar nga BE-ja, por pa e përcaktuar se çfarë do të thotë ajo, duket e vështirë arritja e një marrëveshjeje finale gjithëpërfshirëse ndërmjet Kosovës dhe Serbisë. Përderisa Kosova synon me një marrëveshje të tillë të fitojë njohjen nga Serbia, kjo e fundit duket që nuk e ka këtë gatishmëri, por, taktikisht, është e interesuar të zgjatë bisedimet për të marrë një rezultat sa më të favorshëm për të, në fund, dhe t'ia hapë vetes rrugën në procesin e anëtarësimit të saj në BE. Anëtarësimi i Serbisë në BE kushtëzohet nga normalizimi i marrëdhënieve me Kosovën. Kjo, pak a shumë, kërkohet në Kapitullin 35 të bisedimeve për anëtarësimin e saj në BE, i cili për t'u mbyllur kërkon nga Serbia që t'i

normalizojë marrëdhëniet me fqinjët. Në parim, normalizimi do të duhej të nënkuptonte njohjen e Kosovës nga ana e Serbisë, por kjo nuk është se thuhet hapur nga ana e BE-së..

Përkundër krejt këtyre vështirësive në raportet ndërmjet Kosovës dhe BE-së, synimi proevropian i partive kryesore shqiptare të Kosovës është i paekuivok. Pra, nëse për diçka ato kanë pajtueshmëri, është 'evropianizmi' i tyre si synim politik i kombinuar me faktin se SHBA-të vazhdojnë të jenë të trajtuara si aleati kryesor në politikën e jashtme. Mund të theksohet se Kosova dhe partitë që i japin tonin jetës politike në vend, janë qartazi të orientuara për integrimet euroatlantike. Shumë nga këto parti i shohin integrimet evropiane si një mundësi për një hapësirë shqiptare pa kufi, pra për integrime shqiptare në procesin e integrimeve evropiane (D.Arifi & Nuhiu, 2018).

Përfundimi

Projekti evropian ka shtruar rrugën për shtensionimin e, ndonjëherë, edhe zgjidhjen e konflikteve në Evropë. Heqja e e kufijve ndërmjet Republikës së Irlandës dhe Irlandës së Veriut/Mbretërisë së Bashkuar në kuadër të Marrëveshjes të së Premtes së Mirë, e në kontekstin evropian, ka qenë një hap i madh në arritjen e paqes në Irlandën e Veriut. Se sa i rëndësishëm ka qenë projekti i integrimeve evropiane në mirëmbajtjen e paqes dëshmojnë edhe shqetësimet që po shkakton procesi i Brexit-it. Në rastin e Skocisë, përderisa nuk ka pasur një konflikt ndërmjet palëve, projekti evropian më shumë trajtohet për mundësitë që mund t'i ofrojë Skocisë së pavarur. Edhe në këtë rast, Brexit-ti ka një rol të patejkalueshëm për shkak se ka ndryshuar disponimin e skocezëve, duke i dhënë krah edhe njëherë opsionit të pavarësisë.

Sa i përket Baskisë dhe Katalonjës, mund të thuhet se konteksti evropian, aplikimi i standardeve të larta në fushën e të drejtave të njeriut, të të drejtave të pakicave dhe sundimit të ligjit, decentralizimi i promovuar si një vlerë evropiane, i shprehur edhe përmes fuqizimit të regjioneve brenda BE-së ('Evropa e regjioneve'), si dhe shkalla e lartë e integrimeve ekonomike dhe ndërvarësia në rritje e shteteve evropiane, dhe, si rrjedhim, një relativizim i konceptit të sovranitetit shtetëror, në

përgjithësi ka krijuar një ambient më tolerant për të trajtuar çështje të tilla të ndjeshme. Konteksti evropian ka bërë që të akomodohen më lehtë situatat konfliktuoze, të cilat në rrethana të tjera, dhe në kontekste e kohë të tjera edhe në Evropë, do të mund të përfundonin me armiqësi të hapura. Pra. ndonëse nuk ka pasur dhe ende nuk ka një ndërhyrje evropiane në zgjidhjen e konfliktit katalonas, do të mund të thuhej se roli i integrimeve evropiane në trajtimin e këtyre dy problemeve me të cilat ballafaqohet Spanja, si shtet anëtar i BE-së, ka qenë indirekt.

Integrimi evropian ka qenë qenësor për arritjen e paqes në Ballkanin Perëndimor, në përgjithësi, dhe ka pasur një rol të rëndësishëm në konsolidimin e saj edhe në kontekstin e Kosovës. Sidoqoftë, kriza në të cilën ka kaluar dhe po kalon BE-ja, që prej krizës financiare të vitit 2008, përcjellë kjo me daljen e Britanisë së Madhe, si dhe me perceptimin e mungesës së solidaritetit evropian gjatë pandemisë, ka bërë që të zbehë gjasat për një integrim të shpejt të rajonit të Ballkanit Perëndimor në BE. Kjo situatë, kur Evropa po merret me veten, e sidomos pas insistimit francez për një rishikim të procedurave të integrimit të rajonit, mund të sjellë ndikime të tjera në Ballkan, të cilat mund të dëmtojnë vetë interesat evropiane. Po ashtu, moszgjidhja e disa prej çështjeve në rajon, e sidomos raportet ndërmjet Kosovës dhe Serbisë, por edhe kriza e vazhdueshme institucionale në Bosnjë dhe Hercegovinë, lënë hapësira për rritjen e ndikimit politik rus dhe atij ekonomik kinez në rajon. Në këtë drejtim, një politikë më dinamike e vazhdimit të projektit evropian dhe më e qartë në kornizën kohore do të ishte gjithsesi një digë për këto interesa dhe një rikthim i shpresës për rajonin e Ballkanit (*Cvijić & Bechev, 2021)*. Në fund, duhet theksuar se nuk ishte e rëndësishme vetëm BE-ja për Kosovën, por siç argumenton *Alistair J.K.Shepherd*-i (2009), kriza e Kosovës ishte vendimtare për një mobilizim të BE-së në krijimin e një politike të jashtme dhe të sigurisë të përbashkët dhe të një angazhimi më të madh në Ballkan, duke i ofruar rajonit perspektivën evropiane në këmbim të paqes (për këtë çështje shih edhe Keukeleire & Delreux, 2014).

Referencat

Agreement on the withdrawal of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland from the European Union and the European Atomic Energy Community: Protocol on Ireland/Northern Ireland. (2020, 31 janar). Officiaj Journal of the European Union L 29/7. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12020W/TXT#d1e32-102-1

Arifi, D. & Nuhiu, F. (2018). Kosovo Political Party Attitudes towards European Integration. *European Journal of Social Science Education and Research,* 5(1), 142-149.

Balkan Policy Research Group (2020). *Dialogu i Brukselit në mes të Kosovës dhe Serbisë: të arriturat dhe sfidat.* https://balkansgroup.org/dialogu-i-brukselit-ne-mes-te-kosoves-dhe-serbise-arritjet-dhe-sfidat-2/

Bourne, A. K. (2003). European Integration and Conflict Resolution in the Basque Country, Northern Ireland and Cyprus. *Perspectives on European Politics and Society*, 4 (3), 391-415.

Bourne, A. K. (2014). Europeanization and Secession: The Cases of Catalonia and Scotland. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe,* 13 (3), 94-120.

Burke, E. (2017). *Ulster's fght, Ulster's rights?: Brexit, Northern Ireland and the threat to British-Irish relations.* Center for European Reform.

Caplan, R. & Vermeer, Z. (2018). The European Union and Unilateral Secession: The Case of Catalonia. *Zeitschrift für öffentliches Recht*, 73 (4), 747-769.

Corner, M. (2014). *The European Union: An Introduction.* I.B. Tauris.

Could it really happen? (2020, 15-21 shkurt). *The Economist* (f.9).

Cvijić, Srđan & Bechev, D. (2021, 22 janar). Geopolitical Europe should prove its mettle in the Balkans. *European Western Balkans.* https://europeanwesternbalkans.com/2021/01/22/geopolitical-europe-should-prove-its-mettle-in-the-balkans/.

Doyle, J. & Connolly. E. (2017). *Brexit and the Future of Northern Ireland* [Working paper nr.1]. DCU, BREXIT Research and Policy Institute. https://dcubrexitinstitute.eu/wp-content/uploads/2017/06/WP-2017-1-Doyle-Connolly-1.pdf

Edgington, T. (2021, 21 korrik). *Brexit: What is the Northern Ireland Protocol and will it stop border checks?* BBC News. https://www.bbc.com/news/explainers-53724381

European Council. (2003). *Conclusions of the Presidency*. Thessaloniki. https://www.europarl.europa.eu/summits/pdf/the_en.pdf.

European Parliament resolution of 8 July 2010 on the European integration process of Kosovo, P7_TA(2010)0281, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-7-2010-0281_EN.pdf

EU-Western Balkans Summit Thessaloniki. (2003). *Declaration, C/03/163*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_03_163.

Filibi, I. (12-15 shtator, 2007). *The influence of the European integration in the Basque conflict: sharing sovereignty as a post-national solution?* [paper]. ECPR, Torino.

Goxha, J. (2018). Kosovo's European Road and the EU Role in Improving Relations with Serbia. *Urban Studies and Public Administration,* 1 (2), 252-262.

Harris, C. (2001). Anglo-Irish Cooperation and the Peace Process: the Impact of the EEC/EU. *Irish Studies in International Affairs,* 203-214.

Hepburn, E. & McLoughlin, P. J. (2011). Celtic Nationalism and Supranationalism: Comparing Scottish and Northern Ireland Party Responses to Europe. *The British Journal of Politics and International Relations*, 13 (3), 383-399.

Keukeleire, S. & Delreux, T. (2014). *The Foreign Policy of the European Union* (botimi i dytë). Palgrave.

Komisioni Evropian kumton rekomandimin pozitiv për liberalizimin e vizave (2018, 18 korrik). *Radio Evropa e Lirë.* https://www.evropaelire.org/a/komisioni-evropian-kumton-rekomandimin-pozitiv-p%C3%ABr-liberalizimin-e-vizave/29374303.html.

Komisioni Evropian miratoi rekomandimin pozitiv për liberalizimin e vizave për Kosovën. (2016, 4 maj). *Ambasada e Kosovës në Belgjikë*. http://www.ambasada-ks.net/be/?page=1,8,300

Ligji Nr. 05/L -069 Për Ratifikimin e Marrëveshjes së Stabilizim Asociimit ndërmjet Republikës së Kosovës, në njërën anë, dhe Bashkimit Evropian dhe Komunitetit Evropian të Energjisë Atomike, në anën tjetër. (2015). https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=11239

Lucid Talk, You Gov & BBC. (2018). *Northern Ireland Tracker Poll*. http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/080618_bbcfullreport.pdf

McCall, C. & Itçaina. X. (2017). Secondary foreign policy activities in Third sector cross-border cooperation as conflict transformation in the European Union: The cases of the Basque and Irish borderscapes. *Regional & Federal Studies*, 27(3), 261–281.

Muro, D. & Vlaskamp, M. C. (2016). How do prospects of EU membership influence support for secession? A survey experiment in Catalonia and Scotland. *West European Politics,* 39(6), 1115–1138.

Nezaj, N. Xh. (2015). *The development of Kosovo and its relationship with the EU* [Discussion Paper No. 4/15]. Europa-Kolleg Hamburg, Institute for European Integration.

Marketingu online si orientim për ndërtim të identitetit përendimor

Zana Këpuska, AAB College

zana.kepuska@universitetiaab.com

Abstrakt

Një numër i madh njerëzish janë bërë përdorues të mediave sociale. Në këtë realitet të ri, është bërë gjithnjë e më e rëndësishme për tregtarët që të ndikojnë në preferencat e klientëve dhe qëllimet e blerjes nëpërmjet rrjeteve të medieve sociale. Në të kaluarën, kompanitë e kozmetikës kryesisht u mbështetën në metodat tradicionale për blerje, të tilla si televizioni dhe revistat, por në kohën e fundit ato gjithnjë e më shumë kanë kërkuar të kontaktojnë kopmanitë e tyre përmes medieve sociale. Shumica e ndërmarrjeve në të gjithë botën e kuptojnë se besnikëria e markës ka një efekt jashtëzakonisht të rëndësishëm në të ardhurat e tyre të shitjeve, pjesën e tregut dhe përfitimin. Sidoqoftë, është bërë gjithnjë e më sfiduese mbajtja e besnikërisë së markës dhe shumë studiues kontribuojnë në këtë fushë.

Fjalët kyç: mediat sociale, blerjet online, porosi, kompanitë, produktet.

Nocioni i marketingut si mjet për përmbushjen e nevojave të shoqërisë

Nga pikëpamja etimologjike termi "marketing" ka prejardhje anglosaksone. Përbëhet nga dy fjalë: marketing. Fjala **market** do të thotë **treg**, ndërkaq sufiksi ing ka domethënie të ndryshme, si: proces, aksion, takim. Lidhur me këtë, autori Philip Kotler e jep definicionin: "Marketingu nënkupton biznesin e tregut për realizimin e përmbushjes së nevojave dhe të dëshirave të njerëzve". "Marketingu është proces shoqëror dhe menaxhues përmes të cilit individët dhe grupet përfitojnë atë për çka kanë nevojë dhe çka dëshirojnë përmes krijimit, ofrimit dhe këmbimit të produkteve të vlefshme me të tjerët."[45] Po ashtu, autori Fedor Rocco thotë që "Marketingu bashkëkohor emërton aktivitetin biznesor , i cili ndërlidh prodhuesin me konsumin, për t'i përmbushur maksimalisht nevojat e shoqërisë, të cilat në treg paraqiten si kërkesa.[46] Marketingu është disiplinë shkencore, e përhapur shpejt në krijimin e politikës së biznesit të ndërmarrjes, si dhe politikës ekonomike në shoqëri. Është shkencë e shekullit XX dhe pritet të jetë edhe më dominante në shekujt që vijnë. Nga aspekti teoriko-aplikativ ndahet në dy tërësi: në tërësinë teorike dhe në tërësinë aplikative.[47] Fillet e marketingut teorik datojnë nga fillimi i shekullit XX. Në vitin 1905 në Universitetin e Pensilvanisë hyn në planin mësimor lënda "Marketingu i produktit", ndërkaq në Universitetin Viskonsin, që nga viti 1910, fillohet të mësohet lënda "Metodat e marketingut". Marketingu është në lidhmëri të ngushtë me matematikën dhe statistikën, si dhe me kërkimet operacionale. Shkenca e marketingut ka evoluar krahas zhvillimit të ekonomisë dhe shkencave të tjera.[48]

[45] Kotler. Ph.Marketing Management, The Millenium Edition, Prentice Hall International, Inc, New Jercey, USA, 2012.
http://eprints.stiperdharmawacana.ac.id/24/1/%5BPhillip_Kotler%5D_Marketing_Management_14th_Edition%28BookFi%29.pdf (22.09.2021)
[46] Jakupi Ali, & Valon J. Fetahu, Marketingu ,"Vatra", Prishtinë, 2008,f q.1.
[47] Po aty, fq.8.
[48] Po aty, fq.9.

Epoka Digjitale

Zhvillimi i teknologjisë kohëve të fundit ka krijuar epokën digjitale. Rritja shpërthyese në teknologjitë e kompjuterëve, pastaj të komunikimit, të informacionit dhe të teknologjive të tjera digjitale ka një ndikim të madh në mënyrat se si kompanitë i sjellin vlerat te klientët e tyre. Epoka digjitale u ka siguruar specialistëve të marketingut mënyra të reja ngacmuese për të mësuar rreth klientëve dhe për t'i ndjekur ata me synimin për të krijuar produkte dhe shërbime në përputhje me nevojat individuale të tyre.

Teknologjia digjitale ka sjellë, gjithashtu, një valë të re të mjeteve të komunikimit, të reklamimit dhe të ndërtimit të marrëdhënieve që variojnë nga reklamat online, instrumentet e transmetimit të videove, telefonat celularë etj. Bota e re digjitale e bën më të lehtë për konsumatorët që të marrin me vete kudo që shkojnë dhe t'ua transmetojnë miqve të tyre përmbajtjen e marketingut që dikur jetonte vetëm në reklama ose në një uebsajt të markës.[49] Kërkuesit e marketingut kanë gjetur jo vetëm gjëra si konsumatori tipik evropian, siç janë gjuha, religjioni, klima, traditat shekullore, të cilat i ndajnë kombet në BE. Në këtë drejtim, kompania britanike "Scantel Research", e cila i këshillon kompanitë për ngjyrat e preferuara, ka gjetur dallime të pashpjegueshme në preferencat e evropianëve në mjekësi. Francezët preferojnë të marrin tableta ngjyrë vjollcë, kurse anglezët dhe holandezët ngjyrë të bardhë. Megjithatë, natyra e kërkimit të marketingut mund të dallohet në tërë botën , nevoja për kërkim të marketingut është universale.[50]

Marketingu digjital

Me ndryshimin e mënyrës së jetesës, me avancimin e teknologjisë në përgjithësi, ka lindur edhe nevoja e hartimit të strategjive të reja të marketingut. Marketingu digjital, i cili po avancon në mënyrë shumë të

[49] Philip Kotler & Gary Armstrong "Parimet e Marketingut"- Tiranë,Tetor 2013, fq.26
[50] William G.Zikmund, Exploring Marketing Research, 8E. Thomson South Western, 2003, fq.20-21

shpejtë, ka bërë të mundur të reduktohen shpenzimet me rastin e aktiviteteve të marketingut, si dhe të menaxhohet në kohë reale promovimi i produktit apo i shërbimit. Komunikimi i drejtpërdrejtë me klientët, madje në kohë reale, tani është i mundur falë marketingut digjital. Ky komunikim ka edhe ndikim emocional dhe ndikon në krijimin e besimit, pasi shërbimi cilësor ndaj klientit është i arritshëm. Fillet e para, marketingu digjital i pati që nga viti 1990 deri 2000, por avancimin më të hovshëm e pati pas kësaj periudhe e deri në ditët e sotme, pasi u arrit avancimi i pajisjeve digjitale në përgjithësi, ku gjithashtu u ndryshua edhe mënyra e komunikimit. Në ditët e sotme, konsumatorët kanë ndryshuar zakonet edhe sa u përket pajisjeve digjitale, ku në shumicën e kohës janë online në rrjetet sociale apo duke shfrytëzuar makinat e kërkimit për të ardhur tek informacionet që ata dëshirojnë.

Si motor kërkimi, Amazon kryeson dukshëm si dyqani online më i madh në botë. Një studim nga kompania Kenshoo tregon se 72% e konsumatorëve vizitojnë kanalin Amazon para se të vendosin të bëjnë blerje. Ndryshimin e stilit të jetës dhe avancimin e teknologjisë digjitale ka mundësuar që promovimi i produkteve apo i shërbimeve të bëhet në mënyrë më efikase dhe efektive[51].

Marketingu digjital dhe shërbimet elektronike konsiderohen si fushat më të reja të kërkimit, të cilat paraqesin një rëndësi strategjike për bizneset që kanë drejtuar përpjekjet e tyre drejt tregut elektronik. Studimet kanë treguar se sjellja e konsumatorëve online ndryshon (në disa aspekte të rëndësishme) nga sjellja e konsumatorëve në tregun tradicional. Nga ana tjetër, menaxherët duhet të kenë një kuptim të mirë të nevojave të konsumatorëve për t'i përmbushur ato në mënyrë efektive dhe efikase në mjedisin elektronik. Cilësia e shërbimeve elektronike është një koncept mjaft i diskutuar, sidomos vitet e fundit. Ajo është përkufizuar si "shkalla në të cilën, një website lehtëson apo ndihmon procesin e blerjes (duke e bërë atë sa më efektiv dhe efikas) dhe shpërndarjen e produkteve apo shërbimeve". Cilësia e shërbimeve

[51] https://pcworld.al/perdorimi-i-marketingut-digjital-ne-pergjithesi-dhe-rrjeteve-sociale-ne-vecanti/ (12.09.2021).

elektronike është një tregues i fuqishëm i kënaqësisë konsumatore në website.[52]

Njerëzit janë elementi më i rëndësishëm në çdo formë të marketingut. Kjo është po aq e vërtetë edhe në hapësirën digjitale, siç është në çdo sferë tjetër të marketingut. Sjellja e konsumatorëve po ndryshon për shkak të mundësive që po ofron marketingu digjital, ku pjesa më e madhe e konsumatorëve sot përdorin internetin, si pjesë të përditshmërisë së tyre. Marketerët duhet të kuptojnë njerëzit dhe sjelljen e tyre, ndryshimet e shpejta që po sjell natyra e hapur e zhvillimeve teknologjike.[53]

Bota, në të cilën jetojmë sot, u mundëson konsumatorëve qasje dhe informacione pa pagesë kudo që ndodhen, që do të thotë se konsumatorët vazhdimisht janë një hap përpara. Ata e dinë se cilat janë produktet dhe shërbimet më të mira dhe bëjnë vazhdimisht krahasime. Me t`u shfaqur teknologjia dhe pajisjet e reja në treg, konsumatorët po fillojnë t`i përdorin brenda ditës, përderisa kompanive një vendim i tillë u merr muaj të tërë, mbase edhe vite, duke pritur për propozime projekti, aprovime menaxheriale dhe pajtime mes partnerëve; kjo është ajo që i bën konsumatorët të jenë vazhdimisht më përpara.[54]

Format e marketingut të drejtpërdrejtë

Format kryesore të marketingut janë: shitja personale, marketingu me postim të drejtpërdrejtë, marketingu me katalogë, marketingu me telefon, marketingu televiziv, teknologjitë e reja digjitale dhe marketingu online. Sipas Kotler dhe Armstrong, marketingu online (e-marketingu) zbret në veprim më parë ndërmarrjet që drejtohen nëpërmjet internetit dhe kanë për qëllim: promovimin (komunikimin); shitjen e produkteve dhe shërbimeve; ndërtimin e marrëdhënieve me klientin[55].

[52] Charlesworth, A. (2018). *Digital marketing*. NewYork, NY: Routledge.

[53] Damian Ryan & Calvin Jones, Understanding Digital marketing London/Philadelphia, 2009.

[54] (Eric Greenbergand Alexander Kate,Strategic Digital marketing, Mc Graw Hill Education, 2013.

[55] Philip Kotler & Gary Arsmtrong "Parimet e Marketingut, Tiranë, 2013, fq. 532.

Marketingu me postim të drejtpërdrejtë përfshin dërgimin e një oferte apo njoftimi te një person apo adresë fizike ose virtuale.[56]

Marketingu me katalogë, të cilët gjithnjë e më shumë po bëhen digjitalë, ku me anë të tyre eliminohen kostot e prodhimit, të printimit dhe të postimit.[57]

Marketingu me telefon përfshin përdorimin e telefonit për t'u shitur konsumatorëve dhe klientëve të biznesit .[58]

Biznesi elektronik

"Biznesi elektronik" apo "Tregtia elektronike" është një metodologji modern, e cila adreson përdorimin e teknologjive të informimit si një mundësues (përkrahës) esencial për bizneset. Ndikimi i biznesit elektronik (angl. e-business) në blerjet, shitjet, bashkëpunimin në mes bizneseve, lidhjen e marrëveshjeve, vendim-marrje dhe dërgimin e shërbimeve të ndryshme, është aq gjithëpërfshirës saqë nuk ka mbetur organizatë që ka shpëtuar pa u prekur nga një ndikim i tillë.

Shumica e organizatave kanë marrë parasysh fuqinë e biznesit elektronik, prandaj janë angazhuar në zhvillimin e mëtutjeshëm të lidhjeve elektronike në internet. Pjesa dërrmuese e këtyre organizatave (kompanive), ka nevojë për një udhëheqje efikase dhe specifike me qëllim të përkrahjes apo ndjekjes në rrugë të drejtë të kësaj forme të re të të bërit biznes. Tregtia elektronike po ndryshon të gjitha lëmenjtë funksionalë të biznesit dhe qëllimet e rëndësishme të bizneseve, duke filluar që nga reklamimi deri te pagesa e faturave. Ajo, gjithashtu, ndryshon edhe natyrën e teknologjive të informimit në përgjithësi, dhe vendimmarrjen në veçanti. Tregtia elektronike i përkrah si funksionet interne të biznesit, ashtu edhe ato eksterne të saj. [59] Përderisa tregtia elektronike eksterne fokusohet në përdorimin e teknologjive të informimit, me qëllim të përkrahjes së mënyrës se si biznesi komunikon me tregun, tregtia

[56] Po aty.
[57] Po aty, fq. 533.
[58] Po aty, fq. 534.
[59] Haag, "Management Information Systems", McGrawHill, 2000.

elektronike interne fokusohet në përdorimin e teknologjive të informimit, me qëllim të përkrahjes së proceseve interne, funksioneve dhe operacioneve.[60]

Media sociale në marketingun online

Për shkak të zhvillimit dinamik dhe numrit në rritje të përdoruesve, bota "media sociale" është bërë një vend ku të gjithë duhet të jenë ndërmarrje, Sot, platformat e medieve sociale ofrojnë shumë mjete, falë të cilave kompanitë mund të arrijnë te klientët që do të jenë të interesuar për reklamat e tyre, të cilat ofrohen përmes Facebook-ut dhe Instagram-it, të cilat janë rrjetet më të mëdha sociale në botë. Sipas Money, përdorimi i njëkohshëm i dy ose më shumë platformave të medieve sociale në aktivitete marketingu rrit numrin e klikimeve, të veprimeve të ndërmarra nga përdoruesit dhe, kështu, rrit edhe numrin e klientëve dhe të shitjeve. Tashmë flitet për mbi 70 milionë faqe biznesi aktive në Facebook. Supozohet se ato ndërmarrje, pavarësisht nga madhësia dhe lloji i biznesit, janë globale dhe ato lokale. Krijimi i një faqe tifozësh në medie sociale nuk kushton asgjë, dhe postimi është falas, përveç atyre faqeve që përbëjnë reklamë me pagesë. [61].

Avantazhi kryesor i mediave sociale është, gjithashtu, mundësia e kontaktit dhe e ndërveprimit shumë të shpejtë me klientët. Kjo arrihet nëpërmjet aplikacionit Messenger (komunikues i integruar në Facebook), i cili përdoret nga një mesatare prej mbi 1 miliard njerëz në muaj, dhe përmes të cilit dërgohen mbi 2 miliardë mesazhe në muaj.[62] Kjo formë komunikimi ju lejon të flisni me klientët dhe t'u përgjigjeni pyetjeve të

[60] Po aty,

[61] Money.pl (2018b). *W czym mogę pomóc? Z klientami rozmawiaj na Facebooku*. Pobrane.
z: https://msp.money.pl/facebookdlafirm/artykul/w-czym-moge-pomoc-z-klientamirozmawiaj- na,213,0,2363349.html (14.09.2021).

[62]Messenger (2017).: https://messenger.fb.com (13.09.2021).

tyre, dhe vëmendje. Sot, funksionet e Messenger-it ju lejojnë të automatizoni kontaktin me klientët me përdorimin e të ashtuquajturave chatbots. Një avantazh tjetër i medieve sociale është aftësia për të krijuar dhe për të paguar reklama që ju lejojnë të arrini një audiencë më të madhe, përfshirë potencialin klient.

Përfundimi

Nga analiza e bërë lidhur me Marketingun online shihet se zhvillimi i teknologjisë, kohëve të fundit, ka krijuar epokën digjitale, e cila ndihmon dhe lehtëson mënyrën e komunikimit, të informacionit dhe të teknologjive të tjera digjitale që u ndihmojnë kompanive t'i sjellin vlerat te klientët e tyre, si: promovimin (komunikimin); shitjen e produkteve dhe të shërbimeve; ndërtimin e marrëdhënieve me klientin etj. Po ashtu, u tha që ndikimi i biznesit elektronik në blerjet, shitjet, bashkëpunimin në mes bizneseve, lidhjen e marrëveshjeve, vendimmarrje dhe dërgimin e shërbimeve të ndryshme, është aq gjithëpërfshirës saqë nuk ka mbetur kompani që ka shpëtuar pa u prekur nga një ndikim i tillë. Shumica e ndërmarrjeve kanë parasysh fuqinë e biznesit elektronik, prandaj janë angazhuar në zhvillimin e mëtutjeshëm të lidhjeve elektronike në internet. Pjesa dërrmuese e këtyre kompanive kanë nevojë për një udhëheqje efikase dhe specifike ,me qëllim të përkrahjes apo të ndjekjes në rrugë të drejtë të kësaj forme të re të të bërit biznes. Një kontribut të veçantë kanë edhe mediet sociale, dhe avantazhi kryesor i tyre është, gjithashtu, mundësia e kontaktit dhe e ndërveprimit shumë të shpejtë me klientët.

Referencat

Damian Ryan & Calvin Jones, Understanding Digital marketing London/Philadelphia, 2009.

Eric Greenbergand Alexander Kate,Strategic Digital marketing, Mc Graw Hill Education, 2013.

Haag "Management Information Systems", McGrawHill, 2000.

Jakupi, Ali & Valon J. Fetahu, Marketingu ,"Vatra", Prishtinë, 2008.

Kotler. Ph.Marketing Management, The Millenium Edition, Prentice Hall International, Inc, New Jercey, USA

Philip Kotler & Gary Armstrong "Parimet e Marketingut"- Tiranë, 2013.

Money.pl (2018b). *W czym mogę pomóc? Z klientami rozmawiaj na Facebooku*. Pobrane https://msp.money.pl/facebookdlafirm/artykul/w-czym-moge-pomoc-z-klientamirozmawiaj- na,213,0,2363349.html (14.09.2021).

Messenger (2017).: https://messenger.fb.com (13.09.2021).

Charlesworth, A. *Digital marketing*. NewYork, NY: Routledge (2018).

William G.Zikmund, Exploring Marketing Research, 8E. Thomson South Western, 2003.

Kotler. Ph. Marketing Management, The Millenium Edition, Prentice Hall International, Inc, New Jercey, USA, 2012. http://eprints.stiperdharmawacana.ac.id/24/1/%5BPhillip_Kotler%5D_Marketing_Management_14th_Edition%28BookFi%29.pdf

Katalogimi në botim – (CIP)
Biblioteka Kombëtare e Kosovës "Pjetër Bogdani"

330(496.51)"2021"(063)

Book of Proceedings : Europeanization, westernization and identity formation in the Western Balkans : second International Virtual Academic Conference : 23 October 2021 / [grup autorësh]. - Prishtinë : Kolegji AAB, 2022. - 307 f. : ilustr. ; 24 cm.

Teksti në gjuhën shqipe dhe angleze

Ekonomia -- Konferencat -- 2021 -- Kosovë

ISBN 978-9951-832-06-9

Aleph [000100451]

ISBN 978-9951-832-06-9